

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09921

12TER OYGUST, 1952

Yosef Kerler

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יוסף קערלער / 12טער אויגוסט, 1952

ארויסגעגעבן מיט דער זעלבער פונקציע

קרן בית הנשיא ע"ש זלמן שזר ז"ל

קרן תל-אביב לספרות ולאמנות

דעם אליעזר פינעס-פאנד פאר קולטור און ליטעראטור

דעם יידישן שרייבער-פאראיין אין ישראל

יוסף קערלער

12טער אויגוסט, 1952

הילע פון קינסטלער
לב סירקין

פארלאג "אייגנס"

ירושלים, תשל"ח — 1978

JOSEF KERLER

12 AUGUST, 1952

יוסף קרלר / 12 באוגוסט, 1952

cover by

Lev Sirkin

כל הזכויות שמורות למחבר

Copyright © 1978 by

Josef Kerler

נדפס בישראל, תשל"ח / 1978

Printed in Israel, 1978

דפוס צור־אות, ירושלים

זכור

12טער אויגוסט 1952

אין דעם דאָזיקן טאָג, אין דעם דאָזיקן טאָג
פאַרשפּאַרן מיר שטאַרקער די פּיין און די קלאַג,
די פּיין — אינעם האַרצן, די קלאַג — צווישן ציין:
בערגעלסאַן,

מאַרקיש,

קוויטקאַ ...

האַפּשטיין.

זיי זיינען געפאַלן אין מיטן דער נאַכט
און ס'האַט קיינער קיין טרייסט פאַרן טויט זיי געבראַכט ...

און די איינציקע שיין וועלכע האָט זיי געזאַלבט
איז געווען דאָן — דער בליץ פון דעם רוצחישן זאַלפּ ...

אין דעם דאָזיקן טאָג, אין דעם דאָזיקן טאָג
מיין צעבלוטיקט געזאַנג הייב איך אויף
און איך טראָג —

מיין ליד — אַ מצבּה, מיין האַרץ — ווי אַ ליכט,
נאָר איך וועל שוין, ווייזט אויס, ניט דערפּילן מיין פּליכט —
ס'איז ניטאָ וווּ צו שטעלן קיין ליכט און קיין שטיין —
בערגעלסאַן,

מאַרקיש,

קוויטקאַ ...

האַפּשטיין.

א הספד איבער צעזייטע קברים

זיי האבן באשטימט אנצוהויבן מיט שלמה מיכאעלס. נישט קיין ווונדער. מיכאעלס האט פארקער- פערט מיט זיך די העכסטע דער- גרייכונגען פון דער יידישער קולטור אין סאוויעטן-פארבאנד. א געניאלער שוישפילער, ווע- מענס אייגנארטיקע אנדערשקייט ס'האט קיינער נישט געקאנט פארבייגיין, אדער באשטרייטן. די רייכקייט פון זיין געש- טאלטן-גאלעריע איז אומבאג- רייפלעך רחבותדיק: פון אוריאל אקאסטא ביז טביה דעם מיל- כיקן! פון בנימין השלישי ביז קעניג ליר! און יעדעס ניי-גע- שאפן געשטאלט איז געווען אן אמתע אויפטרייסלונג פאר דער קאלירפולער און שפרודלדיקער

דאן טעאטראלער מאסקווע! מיכאעלס — דער שיין-צעוואקסענער דעמב, וועמענס מעכטיקע ווארצלען ס'האבן אנגעשלאגן אין די טיפסטע טיפענישן פון יידישער קולטור און פאלקס-טראדיציע, וועמענס קרוין ס'האט זיך באהעפט מיט דער מאדערנער לאנד-און וועלט-קונסט.

א גרויסער אויטאריטעט אין פראגן פון קינסטלערישער שעפערשישקייט, האט מען זיך צו אים אפשר מער צוגעהערט ווי צו סטאניסלאוסקין, ווייל

דער לעצטער איז שוין דאן געווארן אפיציעל אקאדעמיזירט, קאזיאנע קאנאניזירט ...

זיי האבן באשטימט אַנצוהויבן מיט שלמה מיכאַעלסן ...
דעם פלאם-פייערדיקן אַראַטאַר און אומדערמידלעכן אַנטי-פּאַשיסט, דעם, וועמען ס'האַט זיך איינגעגעבן איבערוואַרפן אַ בריק צווישן דעם סאָויעטישן און דעם וועלט-ייִדנטום, נאָך לאַנגע יאָרן פון געצווונגענער אָפּגעזונדערט-קייט. איינער פון די ערשטע האָט ער געוואַרפן זיין צעווייטיקט-אַלאַרמירנדיקן רוף: "אייניקייט!" — אייניקייט פון גאַנצן ייִדישן פּאָלק אין אַנבליק פון טאַטאַלער פּאַרניכטונג, אייניקייט אין קאַמף מיט דער שרעקלעכסטער מגיפה פון פּאַשיזם; אייניקייט פון ייִדישן פּאָלק מיט אַלע פּרייהייטס-ליבנדיקע פעלקער!

דער אמת איז, אַז נישט נאָר יידן האָבן גויטיק באַדאַרפט די דאָזיקע אייניקייט. די אייניקייט פון דעם אַמיינסטן געטראַפּענעם, און אַמיינסטן איינפלוסרייכן ייִדישן פּאָלק האָט אַרויסגעהאַלפן (און נאָך ווי!) סיי גייסטיק, סיי מאַטעריעל און סיי פיזיש דער סאָויעטישער אַרדענונג און דעם סאָויע-טן-לאַנד. וועלכע האָבן זיך דאָן געפונען אין אַ קאַטאַסטראַפּאַלן, בלוטנדיקן מלחמה-צושטאַנד מיטן פּאַרויסמאַרשירנדיקן היטלער-דייטשלאַנד. מיכאַעלס איז געשטאַנען אין שפיץ פון ייִדישן אַנטי-פּאַשיסטישן קאַ-מיטעט און האָט געפּעסטיקט די דאָזיקע אייניקייט. צוויי יידן זענען מער פון אַלע אַנגעגריפן געוואָרן דורך דער געבעלס-פּראַפּאַגאַנדע: מיכאַעלס און ערענבורג ...

טויזנטער יידן פון אַלע עקן וועלט פלעגן שרייבן בריוו מיט פּאַלגנדיקן אַדרעס: "מאַסקווע, מיכאַעלסן". אין קיעוו, נאָך די גרעסטע בלוט-שחיתות איבער דער ייִדישער באַפעלקערונג, נאָך באַבי-יאָר, האָבן די דייטשן פּאַר-שפּרייט פּלוג-בלעטלעך מיטן פּאַרטרעט פון שלמה מיכאַעלס: "זוכט אויס און פּאַרניכטעט די קרעציקע יידן. אַזוי זעט אויס אַ ייד". יא, מיכאַעלס האָט צופיל אויסגעזען ווי אַ ייד און די "ייִדישע אייניקייט" האָט מען שוין אויך מער נישט באַדאַרפט אין 1948 יאָר!

צוזאַמען מיטן גרויסן נצחון פון רוסלאַנד איבער היטלער-דייטשלאַנד איז אויך געקומען דער נצחון פון דער פּאַשיסטישער אידעאָלאָגיע איבער די סטאַליניסטישע זעלבסט-הערשער, וועלכע האָבן נאָך בעת דער מלחמה זאַרגפּעליק געכאַוועט אין זיך די גיפטיקע שלאַנג פון גרויס-רוסישן שאַוויניזם ...

איצט, אין 1948, איז די יידישע אייניקייט זיי געשטאנען ווי אַ ביין אין האַלדז; נישט אייניקן האָבן זיי געדאַרפט, נאָר אַפּוּנדערן, אַפּוּנדערן, כדי גרינגער צו שעכטן.

און זיי האָבן אָנגעהויבן מיט שלמה מיכאַעלסן...

דער מיניסטער־ראַט פון ווייס־רוסלאַנד האָט אים אַרויסגערופּן. אים, דעם גרויסן מומחה, דעם פּאַרזיצער פון קאָמיטעט פאַר די סטאַלין־פּרעמיעס, "ער זאָל דאַרט אינספּעקטירן אַ פאַר טעאַטראַלע פאַרשטעלונגען"... אַרויס־געפאַרן איז ער דעם צוועלפטן יאַנואַר, פאַרנאַכט. אין אַ מעת־לעת אַרום האָט מען שוין געפונען זיין רצישי־צעהרגעטן קערפּער אויף די חורבות פון מינסקער געטאָ...

— זאָל זיין... אַן אויטאָמאָבילן־קאַטאַסטראַפּע!... — האָט באַפוילן סטאַלין, נאָכדעם ווי מען האָט אים ראַפּאָרטירט וועגן דעם אַפּגעטאַענעם שטיקל אַרבעט...

דער מאַסקווער יידישער טעאַטער איז נאָך אַ שטיק צייט געווען טע־טיק... מע האָט אַפילו באַשטימט צוויי מלוכהשע סטיפּענדיעס אויף מיכאַעלסעס נאָמען פאַר דער שטודירנדיקער טעאַטראַלער יוגנט... אַבער אין געדיכטעניש פון פאַלק האָט מען שוין דאָן אינסטיגקטיוו גע־פילט, — מיכאַעלס איז בלויז דער ערשטער קרבן, די ערשטע בלוטיקע פאַר־שפיל צו די טראַגישע קאַטאַסטראַפּאלע געשעענישן פון די יאָרן 1948—1953.

דאָס פאַרגעפיל פון גרויסן פאַלקס־אומגליק וואָס דאַרף ערשט קומען האָט זיך ממש געטראָגן אין דער לופטן בעת דער גראַנדיעזער לוויה פון מיכאַעלסן, וועלכע האָט זיך אויסגעגאַסן אין אַ סטיכישן מאַסן־פּראַטעסט, טראַץ אַלע באַוואַרענישן פון די מאַכטהאַבער. אַמשטאַרקסטן האָט דאָס פאַרצייכנט דער גרויסער דיכטער פון סאָויעטישן יידנטום — פּרץ מאַרקיש. ("ש. מיכאַעלסן — אַ נר תמיד ביים ארון").

מען האָט באַדאַרפט האָבן אַ צער־און צאַרנדיק לייבן־האַרץ, כדי דאָן צו ברעכן אַלע צוימען פון פאַרזיכטיקייט און קעגנשטעלן זיך דער אַפיציע־לער סטאַליניסטישער ווערסיע וועגן אַן "אויטאָמאָבילן־קאַטאַסטראַפּע".

פאַרדעקט די ווונדן האָט אויף דיין געזיכט דער שניי,
באַרירן זאָל דיך נישט פון פינסטערניש דער שאַטן,
נאָר ס'ברויזט אין דייע אויגן, טויטערהייט, דער וויי

און ס'שרייט די פיינ פון האַרץ פון דיין צעטראַגטנס :
"כ'זויל קומען, אייביקייט, פאַר דיין געשענדטער שוועל
מיט מאַרד-צייכנס און לעסטער אויפן פנים,
ווי ס'גייט אַרום מיין פאַלק אויף פינג זעקסטל וועלט, *

פאַרשטייט זיך, אַז פּרץ מאַרקיש האַט נאָר ווייטיקלעך געאַנט, פאַרגעפילט
די גרויסע בראַך, וואָס דאַרף ערשט קומען, דערפאַר אַבער האַט ער גאַנץ
דייטלעך אַרויסגעבראַכט די בלוטיקע פאַרבינדונג צווישן די מערדער פון
מיכאַעלסן מיט די פאַשיסטישע רוצחים פון זעקס מיליאָן יידן.

און ס'שטראַמט דער טרויער, שטומערהייט ער מאַנט,
אַרום דעם האַרץ פון גאַנצן פאַלק דיין בראַך אַדורך !
ס'באַערן אין די קברים דיך מיט אויפשטיין זעקס מיליאָן,
ווי דו האַסט זיי מיט אומפאַלן באַערט אויף מינסקער חורבות.

דער צעשטורעמטער דיכטער האַט געטראַפן אין סאַמע פינטל. דאָס
דערמאַרדן מיכאַעלסן איז געווען אַ המשך פון דער היטלעריסטישער
ענדלייזונג-פאַליטיק. דאָס איז געווען די נקמה פון פאַשיזם איבער דעם
גרויסן יידישן קינסטלער, דעם סאַמע אויפריכטיקן און אַנטשלאַסענעם
אַנטיפאַשיסט — שלמה מיכאַעלס.

די ווייטערדיקע געשעענישן האַבן גאָר גיך דערווייזן, אַז אַט דער מאַרד
איז אויך געווען אַ פאַרשפּיל צו דער ברייט-פאַרמאַסטענער אַקציע פון די
קרעמל-הערשער, וועלכע האַבן געשטעלט פאַר זיך אַלס אַ ציל — לאַמיר
דאָס איצט זאַגן אַפן און מיטן פּולן מויל — די פאַרזעצונג פון דער פאַשיס-
טישער יידן-אויסטראַטונג אויף דער טעריטאָריע פון פּאַוועטנפאַרבאַנד.
אַלע די, וואָס פּרווון זיך קעגנשטעלן דעם דאַזיקן אויסגעווייטיקטן אמת
מיט עקלהאַפּטער שטאַמלעניש וועגן "אייניקע פעלערן אין פּעריאָד פון
פּערוואַנען-קולט", וואָס האַט גאָר קיין שייכות נישט מיט דעם אַזוי גע-
רופענעם "סאַציאַליסטישן סיסטעם", אַלע די, זעען אויס נאַקעט און נעבעכ-
דיק אין דער שיין פון פאַקטן פון יענער בלוטיקער עפאַכע.
פאַקטן : 1) די פּולשטענדיקע ברוטאַלע ליקווידאַציע פון אַלע יידישע

* ווען מאַרקיש האַט צום ערשטן מאל געלייענט דאָס ליד האַט די לעצטע שורה
געקלונגען : "ווי ס'גייט אַרום מיין פאַלק אויף אַלע עקן וועלט".

קולטור-און געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס במשך פון איין יאָר 1948—
1949. 2) דאָס פּאַרפּאַלגן די מערהייט יידישע שרייבער, קולטור-טוער,
טעכנישע און וויסנשאַפטלעכע אינטעליגענץ ביזן יאָר 1954. 3) דער
גראַנדיעזער בלוט-בלבול וועגן "די מערדער אין ווייסע כאַלאַטן", ד. ה. וועגן
די אַנגעזענע און חשובע יידן-מעדיקער, — פּראַפּעסאָרן און אַקאַדעמיקער,
וועלכע זענען לויט דער באַשולדיקונגס-ווערסיע "ווערברט געוואָרן דורך
פּאַרשידענע אימפעריאַליסטישע אויסשפּיר-אַגענטורן, דער עיקר — דורך
דעם אַלוועלטלעכן ציוניזם, כדי צו פאַרסמען די פּירער און די באַפעלקער-
רונג בכלל פון רוסלאַנד".

דער דאָזיקער עלילת-דם האָט לויט זיין פאַרנעם און לויט זיינע פּאַלגן
באָדאַרפט אַריבערשטייגן אַלע בלוט-בלבולים פון די פּאַריקע פינצטערע
רעאַקציאָנערע צייטן ...

אויב רעדן וועגן דאָקומענטן איז נישט נויטיק דווקא אַרויסקריגן די גע-
היימע אינסטרוקציעס, וואָס מען באַדאַרף ווייטער טאָן "מיט דער דאָזיקער
נאַציע" (אַזוי פּלעגט מען באַצייכענען אונדזער פּאַלק אויף אַפּענע פּאַר-
זאַמלונגען און מיטינגען), מען מוז ניט גראַד אַרויסשמוגלען פון די ק. ג. ב.-
סייפן די אינקוויזיציע-מאַטעריאַלן, די אַזויגערוּפּענע אויספאַרשונג-פּראַ-
טאַקאַלן איבער די צענדליקער טויזנטער יידישע קרבנות. ס'זענען אַפּילו
ניט נויטיק איבערצובלעטערן די צענדליקער ביכער, די גבית עדות פון די
לעבנעבלעבענע אַרעסטאַנטן און לאַגערניקעס.

די אינקוויזיטאָרס האָבן זיך זעלבסט דעמאַסקירט מיט די טויזנטער
שענדלעכסטע אַנטיסעמיטישע פּובליקאַציעס אין דער מעכטיקער פּרעסע
פון סאָויעטן-פּאַרבאַנד. די מיליאָנען העצע-ביכער און בראַשורן פון די
סאַפּראַנאַווס, טשעטשאַטקינעס, אַרדאַרמאַטסקיס און אַנדערע פּאַגראַמטיש-
קעס.

ווער ס'וועט זיך נאָר פאַראינטערעסירן, ווער ס'וועט זיך נישט מיאוסן
איבערצובלעטערן די דאָזיקע קוים-פאַרמאַסקירטע נאַציסטישע שוואַרצ-
מאַהדיקע שמירעכצן, וועט האָבן פאַר זיך אַ גאַנץ דערווייזלעכן מאַטעריאַל
וועגן די פינצטערע כוונות פון די סאָויעטישע הערשער אין באַצוג צום
יידישן פּאַלק.

אַבער דאָך וועגן איין זאַך האָט די אַזוי גערופּענע סאָויעטישע עפּנטלעכ-
קייט אַנגענומען אַ מויל מיט וואָסער און געשוויגן. דאָס איז די פּראַגע
וועגן דעם גורל פון די וויכטיקסטע שעפּער פון דער יידיש-סאָויעטישער

קולטור... דא וואלט מען זיך שוין געדארפט ווענדן צו גאר אן אנדער
מקור — צו דער אזויגערופענער "פראגרעסיווער" פרעסע פון אויסלאנד.
מען וואלט געדארפט שאפן א "שווארצן בוך" וועגן די שווארצע מעשים
פון די, וועלכע האבן פרייוויליק, מיטן גוטן ווילן מיטגעהאלפן פארשפרייטן
די סאוויעטישע דעזאינפארמאציע, כדי בארואיקן און איינשלעפערן דאס
געוויסן פון דער יידישער און וועלט-עפנטלעכקייט, פון די, וועלכע זענען
געקראכן פון דער הויט לשם "די העכערע אינטערעסן פון קאמוניזם",
שטיצנדיק פאקטיש די פינצטערע רעאקציע פון סאוויעטישן נעאנאציזם.

לאמיר זיך נישט נארן און זאלן זיי אליין זיך נישט נארן — דאס בלוט
פון די סאוויעטישע שרייבער-קדושים ליגט אויך אויפן געוויסן פון די
יידישע פרא-סאוויעטישע קוויסלינג-לייט.

עס וואלט זיך נישט געלוינט דאס צו דערמאנען, ווען די דאזיקע לייט
וואלטן כאטש איצט נישט פארגעזעצט זייער שענדלעכע פאליטיק פון
פארשווייגן, דעזינפארמידן, פון ריינוואשן די היינטיקע יידנפרעסער
אין ראטנפארבאנד.

— — — — —
— — — — —

די איצטיקע באגרעבער פון סאציאליזם ווייסן די קונץ פון קליידן זיך
אין די טראנטעס פון רעוואלוציאנערער פראזעאלאגיע. זיי דערמאנען אפט
דעם "היסטארישן זאלפ פון קרייסער "אוורארא", וועלכע האט "אויפגעבלע-
טערט א נייע עפאכע פון דער מענטשלעכער געשיכטע", גלייך דער דא-
זיקער לאנג פארשטיקטער זאלפ וואלט בכוח געווען צו פארהילכן די עט-
לעכע צענדליק יאר אומאויפהערלעכע וואנדאליש-וואנדעאישע זאלפן אין
די ברוסטן פון הונדערטער טויזנטער רעוואלוציאנערן, סאציאליסטן, קא-
מוניסטן און סתם אומשולדיקע בירגער פון סאוויעטן-פארבאנד.

מיר יידן, מערקן איצט אפ נאך איין זאלפ, וועלכער איז באמת א טראגיש-
היסטארישער ווענד-צייכן פארן גורל פון סאוויעטישן יידנטום. דער דא-
זיקער זאלפ האט אפגעהילכט אין די חושכדיקע קאזעמאטן פון ק. ג. ב.
דעם 12טן אויגוסט 1952-טן יאר.

— — — — —
— — — — —

עם איז דאן געפאלן דוד בער-
געלסאן, איינער פון די סאמע
פרעציע פראזע-מייסטערס אין
דער וועלט. א גרויסער קינסט-
לער פון פסיכאלאגיש-אימפרע-
סיאניטישער שייך-און-שאטן
שפיל. א שרייבער, וועלכער פאר-
גאנצט און פארפולקאמט די
יידישע ליטעראטור-קלאסיק מיט
זאפטיקע, אייגנארטיקע געש-
טאלטן פון "ארום וואקזאל", "אין
א פארגרעבטער שטאט", "נאך
אלעמען", ווי אויך פון די דער-
ציילונגען אין וועלכע ער פאר-
הערלעכט און בארעכטיקט די
גרויזאמע אויספילער פון רע-
וואלוציאנערן "מידת הדין" ...
ציפע ז"ל, זיין לעבנס-באג-
לייטערין, האט מיט פיל יארן

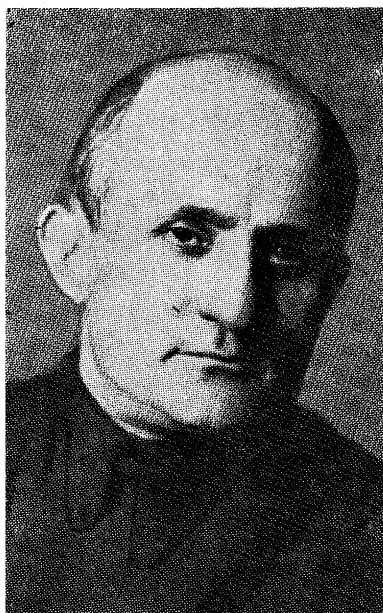
נאך דער בראך דערציילט :

אויף דער חתונה ביי זיי אין 1918, איז צווישן די חשובע געסט דער
חשובסטער געווען חיים-נחמן ביאליק. דער געניאלער דיכטער האט בעת
דער שמחה אפגערופן די כלה אין א ווינקל און געזאגט :
— "ציפעלע-קרוין, דיין דוד איז א גרויסער שרייבער ביי יידן, א
זעלטענע צירונג פאר אונדזער פאלק. היט אים, ציפעלע, ער זאל קיינמאל
נישט אוועק אין א זייט פון זיין בארוף און טאמער וועט אים א צי טאן ...
צו די באסיאקעס צו די באלשעוויקלעך — זאלסטו אויסשפרייטן דיניע
שיינע האר איבער דער שוועל און גישט לאזן! ..."
צום גרויסן ווייטיק האט אויך בערגעלסאן גישט אויסגעמיטן דעם
גיפטיקן היפנאז פון אנגעצווונגענע סאציאלאגיש-ווילגארישע דאגמעס, גע-
מישט מיט פחד פארן סטאליניסטישן טעראר. דאס שפירט זיך גאנץ דיט-
לעך אין אייניקע זיינע ווערק, באזונדערס — אין ראמאן "ביים דניעפער".
דערפאר אבער האט אויפגעטויכט אין אים דער גרויסער נאציאנאלער

שרייבער אין די יארן פונעם צווייטן וועלט-קריג; אין זיינע לעצטע דער-
 ציילונגען און דער עיקר — אין דער ווונדערלעכער, אויסגעהאמערטער
 אין ווייסע פערזן, היסטארישער דראמע — "דוד ראובני"...
 מיכאעלס האט די דאזיקע דראמע געניאל אויסגערעזשיסירט און בא-
 וויזן זי אויף א גענעראל-פראבע... צום ערשטן און צום לעצטן מאל...
 מען האט זי תיכף פארווערט...

עס איז געפאלן דאן דוד
 האפשטיין.

אויב עמעצער פון די יידישע
 דיכטער האט באמת געירשנט
 דוד המלכס פידעלע איז דאס
 געווען האפשטיין. געוואלט האב
 איך זאגן: "דאס סטראדיוואר-
 יוס-פידעלע פון דער יידישער
 ליריק" און גלייך אבער האב איך
 זיך געכאפט, אז דוד המלך איז
 דא חשובער פון סטראדיוואר-
 יוסן... דאס איז געווען אן
 עניוהדיקער און א נשמהדיקער
 ייד, אן אימפולסיווער און א ני-
 געריקער ווי א קינד מיט עט-
 וואס פארחידושטע איילבירט-
 אויגן, פון וועלכע עס האט א-
 רויסגעשטראלט פארלעגנהייט און
 שטילער אומעט. עפעס האט ער

דאס גאנצע לעבן געוואלט באזיניקן... און עפעס האט זיך נישט געלאזט
 באזיניקן...

איך ווייס נישט קיין אנדער מייסטער, פון דער רוסישער ליטעראטור
 אפילו, וועלכער האט מיט אזא כמעט רעליגיעזן עקסטאז באגעגנט און
 באזונגען די רעוואלוציאנערע "פראצעסיע" און דעם "אקטאבער". אלע
 פון די געפאלענע קדושים, און ער אפשר מער פון אלעמען, האט געגלויבט
 באמונה שלמה אין דער גערעכטיקייט פון דער רעוואלוציע:
 ...ס'האט קיינמאל אזוי גלויביק

נישט געהויבן זיך קיין האנט...

און גלייך — די אויפטרייסלענדיקע דורך דער פאָגראַם-כוואַליע אויף אוקראַינע, געזאָנגען פול מיט נאַציאָנאַלן וויי-געשריי און נאַציאָנאַלער ווירדע "טריטיאַ", "אוקראַינע", "די ליד פון מיין גלייכגילט". "טרויער"...

ער האָט געהאַט אין דער היים אַ וואַרשטאַטל מיט פאַרשיידענע אינס-טרומענטן, ער האָט ליב געהאַט צו מייסטרעווען...

מיט זיינע גאַלדענע הענט האָט זיך אים איינגעגעבן אויסצופורעמען אַן איינהייטלעכע האַרמאָנישע וועלט צווישן זיינע באַגייסטערטע אורבאַניס-טישע געזאָנגען ("שטאַט") מיט ביז אַהער נישט געהערטע אין דער יידישער דיכטונג, לירישע און פילאַזאָפיש-פאַרטיפטע נאַטור-שילדערונגען פון דאַרף, וואַלד, פעלד; ער איז געווען נישט קיין קלענערער באַזינגער פון דער רוסישער לאַנדשאַפט ווי לעוויטאַן און פאַליענאַוו.

אים האָט זיך איינגעגעבן באַהעפטן די "ווינטער-פאַרנאַכטן אויף רוסישע פעלדער" מיט אויסגאַנגלאַזיקער יידישער עלנטקייט. ער האָט געוואַלט באַהעפטן, צונויפקלעפן רעוואַלוציע, דעם "אייביק, אייביק וועלן פאַכען שווערדן" מיט דעם אַלטן יידישן "וויין פון פלאַמיקן גערעכט" און... עפעס האָט זיך געבראַכן און געברעקלט צווישן די פינגער...

ער האָט אויפריכטיק דאַס גאַנצע לעבן זיך געסטאַרעט פאַרגלעטן דעם כלומרשטן חטא פון די פאַר שורות "אויף אַלע שטרעקעס... שאַטנט זיך דיין שאַנד, אוקראַינע!", וועלכע מען האָט אים קיינמאַל, איינגוטלעך, נישט מוחל געווען, כאַטש ווער איז נאָך אַזוי געווען געקניפט און געבונדן מיט אוקראַינע, מיט איר קולטור און לאַנדשאַפט?

ער האָט געפרוּווט מיטן גאַנצן האַרצן אויפריכטיק דינען די פאַרטיי-אינטערעסן, וועלכע עס האָבן דיקטירט די יעווסעקישע משרתים, שינדן פון זיך די הויט, באַפרייען זיך פון דעם יאָד, פון דעם זיידנס ירושה, אַראַפּשלע-פן פון זיך דעם "זיידנס מיטוואַך" און עס האָט זיך ווידער באַקומען אַדער אַ פאַר שוואַכע שורות ווי: "מונטער קלינגט ער, אונדזער טראַט, / איבער אונדזער ראַטן-שטאַט..."

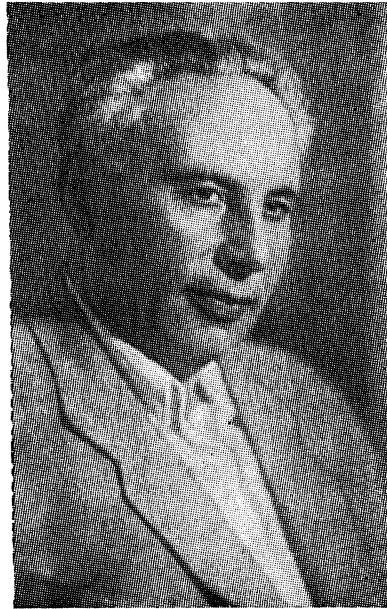
"דער ביאליק, דער ביאליק וואַס... כ'בין איצט נישט גאַליק" ... אַדער גאַר דער טראַציקער "מיר שטאַמען פון פעלדזון" און דער תמעוואַטער "פאַרשטיי מיך ווי דו ווילסט" אין אַזעלכע קלאַסישע שורות.

"פון וואַלגע ביז ירדן איז פאַלג מיך אַ גאַנג"...

און אַזוי ביז צום נאַכמלחמהדיקן אַני מאַמין — "איך גלויב".

יא, עפעס האט זיך נישט געלאזט באזיניקן און אזוי טאקע מיט זיינע קינדערישע איילבירט-אויגן, פון וועלכע עס האט ארויסגעשטראלט פאר- לעגנהייט און שטילער אומעט, האט ער מסתמא אויך באגעגנט דעם זאלפ פון 12-טן אויגוסט ...

... און געפאלן איז לייב קוויט- קא, אט דער פארוואַרצלטער, אט דער איינגעפונדעוועטער, דער געקומענער פון שווערע פראצע, פון ערגעץ אַ גאַרבעריי, דער, פון וועמען ס'האט ארויסגע- שפאָרט די שטומע טענה ווען באַנטשע-שווייג האַט זיך צע- בונטעוועט, באַקומען לשון.

מען דערציילט, אז ווען בער- געלסאָן האַט גאַר דערהערט זיי- נע ערשטע האַמעטנע פערזן האַט ער אַ זאָג געטאָן: "ס'האָט אַנ- געהויבן צו רעדן אַ וואַנט ... אפשר אַ באַרג". ער, דער צו- געבונדענער "צום גרויסן היינט", דער הייס-צאָפּלענדיקער אויף די סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע וועלט- מרידות פון "רויטן שטורעם", דער "צעקריגטער מיט די טאַטעס", האַט ער מיט זיין גאַנצן וועזן דער ערשטער זיך אַ צי געטאָן מיט בענטשונג און שלום-פריינטשאַפט "צום ברודער עשו" און ער טאָקע האַט אויך, אפשר פון די ערשטע, דערפילט די גרויסע בראַך און אנטווישונג פון פאַגראַמירטן יידישן פּאַלק: "וואָהין זאָלן מיר לויפן? ..."

— — — — —
 אז דער צוואַנג ווערט אין אונדז דערוואַרגן?

לייב קוויטקא האט מוטיק און פארעקשנט דורכגעמאַכט זיין האַרטנעקיקן וועג צוריק צום שורש, צו די טאַטעס, מיט וועלכע ער האַט זיך אזוי שקציש און גראַב-יונגעריש צעקריגט. אויפן וועג האַבן אים געפייניקט און גע-

פיקט מיט זייערע שנאבלען פארשידענע יעווסעקיש-פראָלעטאַרישע "שטינק-פויגל". געווען אַ צייט, ווען איבער זיין קאַפּ האָבן געלויערט שוואַרצע דראַענדיקע כמאַרעס און עס איז שווער צו וויסן, פאַרוואָס די דאָזיקע פינצ-טערע כמאַרעס האָבן אים נישט איינגעשלונגען צוזאַמען מיט די ערשטע קדושים, גרויסע יידישע שריפטשטעלער נאָך אין די יאָרן 1937—1939... אפשר דערפאַר ווייל ער האָט מצליח געווען מיט זיינע לידער פול מיט אגדה-און גמרא-חכמה, פול מיט עכט יידישן שטייגער און פאַלקס-חן און פריער פון אַלץ, מיט די פּרעכטיק-תּמימותדיקע קינדער-לידער. ער איז מצליח געווען דווקא אויף דעם ברייטן טראַקט פון דער רוסלענדישער ליטע-ראַטור... זיינע פּאַעטישע ווערק זענען כמעט אַדעקוואַט אין רוסישער איבערזעצונג, זענען ברייט באַקאַנט און באַליבט ביי מיליאָנען און מיליאָנען רוסישע לייענער — קינדער און דערוואַקסענע — און זענען איבערגעזעצט אויף אַלע לשונות פון סאָוועטן-פאַרבאַנד.

ער האָט געאַרבעט אַלס ליטעראַרישער רעדאַקטאָר אין יידישן אַנטי-פּאַשיסטישן קאַמיטעט. דורך זיינע הענט זענען אַדורך טויזנטער בריוו און דאַקומענטן וועגן היטלעריסטישן מאַסן-מאַרד איבער די יידן אין אייראָפּע, וועגן עלבט, פאַרשטויסנקייט און באַעוולטקייט פון די פאַרבליבענע, אַדער צוריקגעקומענע אויף די אַפּגעברענטע נעסטן. צו אים איז דערגאַנגען דאָס וויי-געשריי פון אוקראַינע און וויסרוסלאַנד, וועגן דער געדיכטער, צום דערשטיקט ווערן, פאַגראַם-אַטמאָספּער... איך האָב זיך דאָן אָפּט גע-טראַפּן מיט אַט דעם גוטן, האַרציקן פאַלקס-מענטש. נאָך אַ טאַג אַרבעט פלעגט ער אַרויס אַ צעבראַכענער פון הילפלאַזיקייט, פון ווייטיק און פון צאַרן. אַמאָל האָט ער אַ זאַג געטאָן:

— וואָס טוט מען? וואָס טוט מען, אַז אַלע — פון אויבן ביז אַראָפּ... איך האָב אים נישט געלאָזט פאַרענדיקן דעם געדאַנק. ער איז שרעקלעך

געווען פאַר אונדז ביידן...

דאַכט זיך, האַרבסט 1948, ווען די מאַרד-מאַשין איז שוין געהאַט געלאָזט געוואַרן אין פולן גאַנג האָט עמעצער פון אויבן פאַראַרדנט אַפּצייכענען זיינעם אַ יוביליי... דעם אַנטיפּאַשיסטישן קאַמיטעט האָט מען שוין גע-האַט ליקוידירט, מען האָט פאַרמאַכט די צייטונג "אייניקייט" און דעם פאַרלאַג "אמת". ס'איז שוין געהאַט באַוווּסט געוואָרן, אַז מיכאַעלס איז געווען איינער פון די געפערלעכסטע "שונאים פון פאַלק". האַפּשטיין איז שוין אַרעסטירט געווען פון לאַנג, מאַרקישן האָט מען ערשט צוגענומען...

איך בין געזעסן אין ליטעראטור-הויז נאָענט צום איינגעשרומפּענעם און פאַרחושטן איציק פעפּער. ביים פרעזידיום-טיש איז געזעסן אַ טויט-בלייכער דער בעל-יובל און צוגעהערט מיט אַ טרויעריק-צעקרימטן שמייכל די שבחים פון קאַרניי טשוקאַווסקי, וועלכער האָט, אגב זייער פיין דורכגע-לייענט זיינע לידער אין יידיש; ער האָט זיך צוגעהערט צו די קאַזיאַנע-פייערלעכע באַגריסונג-טעלעגראַמעס פון "פּראָוודאַ", פון צ. ק., פון קאַמיוג, פון בילדונגס-און קולטור-מיניסטעריום א.א.וו.

— איר ווייסט נישט וואָס הערט זיך ביי זוסקינען? — האָט מיר אַריינגעשעפטשעט אין אויער איציק פעפּער. גיין, איך האָב נישט געוואוסט, אַז די נאַכט האָט מען צוגענומען דעם ווונדערלעכן פּאַלקס-אַרטיסט בנימין זוסקין — אַרויסגעשלעפט אַ קראַנקן פון שפיטאַל-בעט... אין אַ צען טעג אַרום נאָך יענעם צינישן ספּעקטאַקל איז מען געקומען ביינאַכט צו קוויטקאַ אין זיין הויז אויף מאַראַסיקאַ... ווער קען וויסן ווי לייב קוויטקאַ האָט באַגעגנט זיין לעצטן 12-טן אוי-גוסט? אפשר זענען אים געקומען אין זין שורות פון זיינע פּריע לידער:

רוסלענדישער טויט
איז טויט פון אַלע טויטן.
רוסלענדישע פיין
איז פיין פון אַלע פיינען..

און וויטערדיקע פינצטערע נביאות:

אַן אומגליקלעך פאַרבליבענער
וועט איבערציילן די הרוגים —
— — — — —
זאַל ער כאַטש דערמאַנען דאַרט,
אַז בלוטיק יונג מיין האַרץ געווען,
אַז שטאַרק ווי שרעק, געווען מיין ווילן לעבן,
שטאַרק און משוגע
ווי מיין לעצטער טאַג. — — — — —

און פריץ מאַרקיש! שווערער
פון אַלץ איז פאַרצושטעלן זיך
מאַרקישן אין די ענגע קאַזע-
מאַטן-ווענט פון דער סטאַליניס-
טישער אינקוויזיציע. זיין אויג-
אויף-אויג מיט אַ גאַנצער טשאַ-
טע צעווישעטע קאַרליקעס —
תליונים. קאַן מען דען אַרייב-
שפאַרן אין קאַרצער אַ צעשטו-
רעמטן ים? אומבאַגרייפלעך!
געדיכטעט האָט ער מעסטנדיק
גאַסן, פּלעצער, שטרעקעס און
וואַקזאַלן פון קיעוו, וואַרשע,
פאַריז, מאַסקווע. געפורעמט האָט
ער זיי די לידער, פּאַעמעס, עפּאָ-
פּייעס, שטייענדיק ווי ביי אַ
באַלעמער, לעבן עפעס אַ מין
הויכן פּיּופּיטער. ווען כּהאַב אַ-
מאַל באַוונדערט זיין אופן פון

אַרבעט, האָט ער פאַרחידושט און ביזלעך אַ ברי געטאַן מיך מיט די בלויע
פּייערן פון זיינע שיינע אויגן: "מע קאַן דען איינזיצן?"
נבעכענדיק זעט מיר אויס לערמאַנטאַווס דעמאַן אַנטקעגן דעם פּאַעט
פריץ מאַרקיש, וועלכער האָט מיט אַ געטלעכער קראַפט אַנגעשליידערט
כאַאטישע בערג מיט אַלדאַס גוטס און מיט — כּווייס אַליין נישט מיט
נאָך וואַס...

אים האָט אויסגעפעלט די פאַרפונדעוועטקייט פון קוויטקאַ. ווען יענער
האַט דערקלערט זיין צוגעבונדנקייט צום גרויסן היינט, האָט מאַרקיש אויס-
גערופּן: "כּיבין דיינער נישטיקער אַצינד, בלינד!" נאָר איבער אַלע זיינע
וואַגלענישן האָט ער מיטגעשלעפט מיט זיך זיין וואַלין ווי שאַגאַל — זיין
וויטעבסק.

ער האָט נישט פאַרמאַגט די דורכזיכטיקע פאַרטיפקייט פון האַפּשטייגס
קלאַסישן פּערז, די געשליפענע און שלימותדיקע קינסטלערישע סטראַפּן
פון שמואל האַלקינען, די ווייטיקלעך-געצוימטע ליריק פון אהרן קושני-

ראו... אבער אין באַזונדערע לידער און סטראָפּן זיינע האָט דאָס אַלץ זעלטן אַרויסגעבליצט מיט אַ באַזונדער קראַפּט, ווי די טייערסטע איידל-שטיינער, אַריינגעפאַסטע אין גאַר אַן אַנדער לעבנס-קאָנסטרוקציע, כדי צו פאַרלייכטערן דעם אַרויפגאַנג צו די פאַרשנייטע הייכן פון זיין פאַלקס-עפּאָפּי.

פּרץ מאַרקיש האָט אויפגענומען די רעוואָלוציע ווי עס פאַסט פאַר זיין סטיכישער בונטאַרישקייט. אויף די חורבות פון פאַרהאַסטן צאַריזם האָט ער געאַנט אַ נייע פּרייע וועלט פון גערעכטיקייט און יושר. ערגעץ ווייט, פון אונטן זענען פאַרבליבן זיין וואַלין און פאַדאַליע, מיט פאַרדאגטע טאַטעס ביי וואַכעדיקע רונדוקעס און פאַריתומטע מאַמעס ביים שבתדיקן ליכט-בענטשן און ער איז אַ צעכראַסטעטער געפלוּיגן מיטן ווינט איבער "פּיייער-פּלאַמיקער אומענדלעכקייט":

מיין גוף איז שוים
און ס'שמעקט פון אים מיט ווינט
מיין נאַמען איז: "אַצינד"...
צעוואַרף איך מיינע הענט,
דערלאַנגען זיי די וועלט פון איין עק ביון צווייטן...
די אויגן כ'לאַז געווענדט,
פאַרטרינקען זיי די וועלט פון אויבן ביז אַרויף!

אַבער ס'איז אַלץ נישט אַזוי פשוט. זיין אַדלערישער בליק פון אויבן האָט עפעס דערזען און האָט זיך אַנגעגאַסן מיט פאַרצווייפלונג:

האַסט אַ שטיקל האַרץ ? פאַרשווייג עס!
ווילט זיך שווייגן ? שריי צום טויט!
ערגעץ גרימפלען באַלאַליקעס
אויף אַ שטיין צעזעצטערהייט!...

פיל גילגולים האָט מאַרקישעס פּאַעזיע דורכגעמאַכט שוין פון די ערשטע יאָרן. יעדער גלגול איז אַ וועלט פאַר זיך, אַבער די אַדלער-פּליגל זענען צום ערשטן מאל אַפגעסמאַליעט געוואָרן דורך די פאַגראַם-שריפות אויף אוקראַינע און באַשווערט זענען זיי צום ערשטן מאל געוואָרן מיטן געשענ-דעטן בלוט פון דער גרויסער קופּע הרוגים.
אָודאי רופּט זיך איבער זיין "קופּע" מיט דער שניידנדיקער צער-און-

צארנדיקער "שחיטה-שטאט" פון חיים נחמן ביאליק. אבער ביאליק איז אראפגעקומען "פון גאט געשיקט" און ווי א נביא מיט שטראף-רייד ווי מיט פייערדיקע ריטער געשמיסן סיי טויט סיי לעבעדיק, כדי צו וועקן דעם נאציאנאלן באווסטזיין און די פאלקס-ווירדע. מאַרקיש האָט זיך אַ לאַז געטאָן אַרויף צום רוה הקדוש און אין נאָמען פון די הרוגים געשליידערט זיין אויסגעפייניקטע לעסטערונג:

א, סיני-באָרג! אין איבערגעקערטער שאַל פון הימל —
לעק די בלאַווע בלאַטע! ...
און נכנע, נכנע ווי אַ קאָץ אין האַלבנאַכטיקער תפילה,
— די מלכה-קופע שפייט אין פנים צוריק דיר אַפּ די צען
געבאַטן! ...

אַזעלכע ווערטער קענען אַרויסגעבראַכט ווערן בלויז אין געראַנגל פון דיכטער מיטן אַלמעכטיקן אַליין און, פונקט ווי אַמאַל יעקב אבינו, איז דער דיכטער אַרויס פון אַט דעם געראַנגל אַן אויסגעלענקטער, אַן אַפגעצייכנטער אויף שטענדיק; און אין וועלכע אספעקטן ער זאָל נישט געווען שאַפן און פורמען זיין ווייטערדיקע דיכטונג, האָט אים תמיד, אַמאַל מער אַמאַל וויי-ניקער, נישט אויפגעהערט צו פאַרפאַלגן און פייניקן דער טראַגישער און העלדישער גורל פון פאַלק ישראל. טוט אַ בלעטער זיינע "וואַלין", "ברי-דער", "ניט געדאַגהט", "אויפגאַנג אויפן דניעפער", "דור-אויס-דור-אויין". געווען פאַרשטייט זיך אויך ביי מאַרקישן די היפערבאַליזירטע אויף זיין שטייגער אַדע-געוואַנגען צום קרעמל-רעזשים און צום אַכזריותדיקן סטאַלין-געץ ...

און דאָך, נישט קיין אַנדערער, נאָר דווקא מאַרקיש האָט דער ערשטער אויסגעווייטיקט זיין אַנטיפאַשיסטישע, טיף-נאַציאָנאַלע פאַעמע "צו אַ יידי-שער טענצעריין", זי איז געשריבן געוואָרן אין די צייטן פון דעם פאַררעטע-רישן פריינטשאַפּטס-פאַקט פון סטאַלין-היטלער, דאָן ווען די סאָוועטישע בלעטער זענען פול געווען מיט לויב פאַר דעם "זיגרייכן גערמאַנישן וואַפן", ווען די סאָוועטישע "עפנטלעכקייט" האָט אַנגענומען אַ פול מויל מיט שטום-שווייגעניש וועגן מאַסן-מאַרד פון יידישן פאַלק אין דייטשלאַנד און אין די אַקופירטע דורך אים טעריטאָריעס. יעדער אות פון דער "טענצע-ריין" איז דאָן געווען טריף-פסול און פאַר יעדן זאַץ וואַלט מען אים געקאַנט פאַרקאַטעווען ביזן טויט אין די געסטאַפּאַ-קעלערן פון לוביאַנקע.

אין דער דאזיקער פאָעמע האָבן מיר שוין דעם פרווון פון חשבון הנפש
צווישן ייד און וועלט, צווישן ייד און לאַנד, דעם זעלבן חשבון הנפש,
וועלכן עס האָבן שוין געמאַכט פאַר זיך ענדגילטיק הונדערטער טויזנטער
יידן פון סאַוועטן-פאַרבאַנד, אַריינגערעכנט אויך די מאַרקיש-משפּחה וואָס
האַט מוטיק אויסגעקעמפט איר פרייע עליה קיין ישראל.

הערט זיך איין אין פּרץ מאַרקישעס רייד:
נעם אים אַרום דעם טרויער, ביי דיין שוועל,
פיר ווי אַ בלינדן פאַר דער האַנט אים, דער פאַרשעמטער, —
ער קער אָן אייגענער זיך אָן דער גאַנצער וועלט
און יעדן איינציקן באַזונדער זיער אַ פּרעמדער.

און ווייטער:

אין יעדן לאַנד איז ער אַדורכגעגאַנגען מיט אַקער,
אין יעדן לאַנד האַט מען געשניטן זיין פאַרזיי...

— — — — —

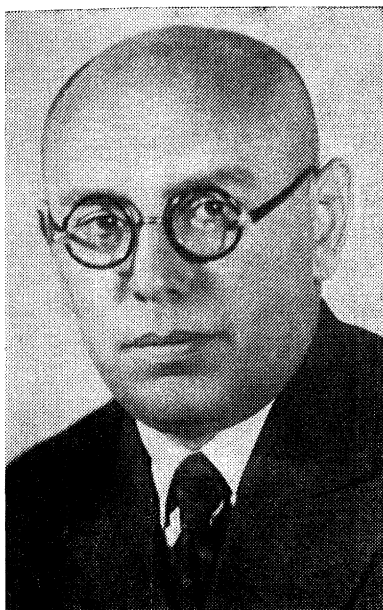
אין יעדן לאַנד וועלן דערקענען אים די שטערן,
און בערגלעך אַש, וווּ ער האַט לעבעדיק געברענט.

און עס וועט אים נאַכגיין און פייניקן:

אַ שפּרוך וועגן אַ היים, אַ חלום פון אַ היים
ס'זאַל מער נישט זיין פון וווּ געיאַגט צו ווערן;
מיט לייב מיינעם פאַר איר געקנאַטן כ'האַב די ליים
און אַנגעזאַפט די ליים מיט ליכטיקייט פון שטערן.

פּרץ מאַרקיש! ער פלעגט באַהערשן אונדזערע צעטומלטע הערצער מיט
בליץ און דונער פון זיינע געטלעך-געוואַגטע "שטערנשאַפטן", — קאַסמאַ-
גאַנישע היפּערבאַליזמען. די שטורמישע איבערפאַרפלייצונג פון בילדער און
געשיכטלעכע אַסאַציאַציעס האָבן צומאַל געבראַכן אַלע צוימען פון ריטם
און פאַרם. וועלנדיק מיט צוואַנג און טעמפּעראַמענט אַריינשפאַרן אין וועלכע
עס איז נישט גרענעצן אַט די איבערפאַרפלייצונג, פלעגט ער צומאַל ממש
פאַרגוואַלדיקן די שפּראַך. און דאָך איז מאַרקיש איינער פון די געניאַלסטע
וואַרטמייסטערס אונדזערע, און דאָך איז מאַרקיש "אויב נישט נאָך העכער"!
לאַמיר עס נאַכאַמאַל פאַרקריצן אויף קיינמאַל נישט מוחל זיין: אויך ער
איז געפאַלן אַ דערמאַרדעטער דעם 12-טן אויגוסט 1952.

"האַנט ביי האַנט און אַקסל צו
 אַקסל" מיט מאַרקישן איז דאָן
 אויך געפאַלן זיין שטענדיקער
 קעגנער און אַנטיפּאַד — דער
 דיכטער איציק פעפּער ... פּער
 פּער איז געווען דער יינגסטער
 צווישן די אומגעבראַכטע. גע-
 קומען איז ער אין דער יידישער
 פּאַעזיע פון בירגער־קריג און עס
 האָט גלייך פאַרשמעקט מיט
 "פּראַנט", "מיט בלוטיקע קאַיאָרן,
 מיט גראַווע שינעלן", "מיט
 סטאַנציעס פאַרלוירענע, פעלדער
 דערפּרוירענע". אַן שום ספּקות
 האָט ער זיך גלייך פון די ערשטע
 טריט געשטעלט אויף דער זייט
 פון "רעוואָלוציאַנערן דעקרעט".

מיר האָבן קיין צייט נישט צו פרעגן
 מיר דאַרפן נישט וויסן, —
 מיר האָבן ערשט נעכטן אַן אַנפּלי פאַרוואַסן
 צעשאַסן,
 צעריסן! ...

די דאָזיקע קלאַסישע שורות זענען פיל מאָל ציטירט געוואָרן און זיי
 זענען נאַטירלעך פאַר פעפּערס עפּאַכע, אומנאַטירלעך און ווילד זעען בלוז
 אויס די יעניקע פון אונדזער עפּאַכע, וועלכע פאַרשטאַפּן די אויערן ביז
 היינט און ווילן נישט הערן קיין ברעקל אמת, לשם וואָס? לשם דעם, אָן
 אויך זייער ריי זאָל קומען, מע זאָל זיי "צערייסן און צעשיסן" ווי דעם
 מחבר פון יענע קלאַסישע שורות?
 יא, פעפּער האָט קיינמאַל אין גאַרנישט נישט געצווייפּלט, ער האָט זיך
 נישט געראַנגלט מיט קיין שום "טאַטנס ירושה":

איך האָב קיינמאַל נישט געבלאַנדזשעט
 אין מיין קורצן שמייכלדיקן לעבן,

לאַכט אין מיר מיין האַרץ, ווען איד דערמאָן זיך,
אַז איד טראַג אַ נאַמען נאָך אַ רבין.

ער האָט פּראַקלאַמירט אין דער דיכטונג: "איד האָב ליב ווען ווערטער
זענען באַרוועס, איד האָב ליב ווען ווערטער זענען פּראַסט". אַלץ דאַרף
זיין קלאַר און צילגעווענדט ווי די "טעזיסן פון דער פּאַרטיי".
ער איז געבענטשט געווען מיט טאַלאַנט, איציק פעפּער, מיט אַ פּאַלקס-
טימלעכן שמייכל, מיט שטיפּערישקייט און יוגנטלעך-פּריידיקן אַפּטימיזם.
און ער האָט מיטגעריסן מיט זיך גרויסע שיכטן פון דער סאַוועטיש-יידישער
יוגנט:

סיביר, אוראַל, קאַלוגאַ און טריפּאַליע
מיט הייסן בלוט אין הייסן לייב צעגליט,
כ'בין אומעטום אַ הייסער קאַמסאַמאַליעץ
מיט יונגע זינגענדיקע טריט.

אפילו אין די חרוב-ווערנדיקע, פּאַגראַמירטע שטעטלעך האָט ער דערזען
אַ ביסל אַלטן לעכערלעכן "טשאַלנט-שטייגער" און... "בליענדיקע מיסטן":

ס'איז יעדער שטיבל גרייט פאַר נייע לידער,
פאַר נייעם גליק איז גרייט דאָ יעדער שטיין...

ער איז געווען אַן אידעאַלער סאַוועטישער פּאַעט. ער איז געווען גלייביק
און פּאַרטייאיש אויסגעהאַלטן, און אויב ער האָט זיך אַמאַל "געוואַקלט" איז
נאָר צוזאַמען מיט די אומאויפהערלעכע וואַקלענישן פון דער "גענעראַלער
ליביע"...

"בליענדיקע מיסטן", "וועגן זיך און אַזוינע ווי איד", "די געזאַנגען וועגן
דניעפּער-בוי" און "יידישע קאַלווירטן", "לעבן זאַל דאָס לעבן" — דאָס
אַלץ זענען וויכטיקע פּאַזיציעס אין דער יידיש-סאַוועטישער ליטעראַטור,
וועלכע וואַרטן אויף זייער פּאַרשער.

גאַר אַנדערע טענער האָבן אַ קלונג געטאַן אין זיינע לידער בעת דער
צווייטער וועלט-מלחמה. אין די "מלחמה-באַלאַדן" און באַזונדערס אין דעם
ליד "איד בין אַ ייד", מערקן זיך טיפע סימנים פון פּאַלקס-וויי און פון
נאַציאָנאַלער אויפּוואַכונג, הגם מיט צופיל באַוואַרענישן קעגן "אַ גוטן
אויג" פון צענזאָר.

מען דארף אים פיל מוחל זיין, אונדזער פעפערן, דער רוצחישער זאלפ האט אראפגעשווענקט פון אונדזער זכרון זיינע "פלאקאטן אויף בראנדזע" און אנדערע פארטייאישע לידער "אויף פלוטן". און פארהייליקט זאל זיין נאמען זיין צווישן די נעמען פון אלע שרייבער-קדושים. און פארהייליקט זאלן ווערן די ווערטער פון דיכטער צו זיין פאטער :

"און בלויז דער ווינט, די טויבע נאכט געהערט האבן
זיין שטילן וידוי,
וואס איז געפאלן אויף דער ערד פארלאזט,
פארצווייפלט און צעבראכן,
ווען ס'האט די גיפט פון האקנקרייך זיין לעצטן אטעם
דורכגעשטאכן" ...

די בלוטיקע ליסטע פון די געפאלענע יידישע דיכטער און קולטור-טוער האט זיך נישט אנגעהויבן און נישט פארענדיקט מיט דער דאטע פון 12-טן אויגוסט 1952. אבער דאס איז די איינציקע דאטע, וועלכע ס'האבן אליין אנגעגעבן די מערדער. דארף מען טאקע אין דעם דאזיקן טאג אויך נאכא-מאל דערמאנען כאטש אייניקע פון די וויכטיקע שרייבער און ווונדערלעכע יידישע דיכטער, אומגעבראכטע אין די דרייסיקער יארן, די וועלכע זענען שפעטער פארקאטעוועט געווארן אין די טורמעס און קאנצענטראציע-לא-גערן, ווי אויך יעניקע, וועמענס טראומירטע, פארפייניקטע הערצער ס'האבן געפלאצט פריער צי שפעטער — נאך דער "באפרייאונג" :

משה קולבאק, איזי באריק, זעליק אקסעלראד ... מאקס עריק, דער נפטר ... נוסיןאון און דאברושיץ, אהרן קושניראוו און שמואל האלקין ... שמואל פערסאוו, בער סלוצקי, שנייר-אקון, משה בראדערזאן ... בנימין זוסקין און נאך ...

מען האט זיי "רעהאביליטירט" נאכן טויט. די לעבנגעבליבענע קרובים געזאגט, אז ס'איז געשען א "פארדריסלעכער טעות", די אלמנות "פאר-גיטיקט" מיט א צוויי-חודשלעכן געהאלט ... די יידיש-סאוועטישע קולטור איז אבער פארבליבן נישט רעהאביליטירט ביז צום היינטיקן טאג! העכער א האלבער מיליאן יידיש-פארברויכער פארמאגן נישט קיין יידישע ציי-טונג, קיין טעאטער, קיין פארלאג-וועזן. חוץ איינצלע אויסנאמען פאר

צענדליקער יארן זענען פאקטיש פארווערט וועלכע נישט איז ליטעראריש-קינסטלערישע אונטן אויף יידיש. אין 1961 יאר האט אנגעהויבן דערשיינען דער זשורנאל "סאוועטיש היימלאנד". דאס דאזיקע מאדנע באשעפעניש איז געבוירן געווארן אדאנק דעם קאלאסאלן דרוק פון דער געזעלשאפטלעכער כער מיינונג אין אויסלאנד, אדאנק דעם הילכיקן פראטעסט פון דער אנטוויקע סאוועטישער פרעסע און אדאנק דער שטילער שתדלונות פון וויכטיקע פרא-סאוועטישע און קאמוניסטישע קרייזן פון גאר דער וועלט... מען האט געמוזט נאכגעבן. און קוים האט מען נאכגעגעבן — האט מען שוין געגעבן "פון דער פולער האנט" — א פרעכטיקע גערוימע געביידע אין סאמע צענטער פון מאסקווע, אויף קיראווא 17, נישט ווייט פון דער בארימטער לוביאנקא... וועגן אזעלכע אפארטאמענטן האט אפילו נישט געחלומט קיין איין יידישער אנשטאלט אין די שענסטע בליי-יארן פון יידישן קולטור-געזעלשאפטלעכן לעבן אין סאוועטן-פארבאנד! די וויכטיקסטע פונקציע פון אט די שיינע קאזיאנע אפארטאמענטן איז אויפצונעמען אויסלענדישע געסט און דעלעגאציעס און זיי צעטומלען מיט דער רחבותדיקייט, וואס ס'קאן זיך פארגינען א יידישע רעדאקציע אין ראטנפארבאנד און איבערצייגן מיט "וואגיקע פאקטן"...

די געביידע אויף קיראווא 17 פילט אויס נאך איין זייער וויכטיקע פונקציע: אנטוויידישע מאניפעסטאציעס פון א ריי אנגעזעענע קאזיאנע יידן, וועלכע באווארפן מיט שמוץ מדינת ישראל, וואשן ריין די צוואנגס-אסימילאציע, לייקענען שטיין און ביין אין דער עקזיסטענץ פון וועלכער נישט איז "יידן-פראגע" אין סאוועטן-פארבאנד און בארעכטיקן די רדיפות קעגן יידן.

דער זשורנאל "סאוועטיש היימלאנד" האט זיך אנגעהויבן מיט אן אוואנטוריסטישן טיראזש פון 25 טויזנט עקזעמפלארן. ביים היינטיקן טאג איז דער זשורנאל אפשר די איינציקע אויסגאבע אין ראטנפארבאנד, וועלכע גיט נישט אן אויף דער לעצטער זייט איר טיראזש... די אוואנטורע האט געפלאצט. ביי 90 פראצענט יידישע שרייבער זענען פארפאלגט געווען אין די פינצטערע יארן. מיט קיין איין ווארט ווערט אבער וועגן דעם נישט דערמאנט. עס ווערט עקשנותדיק פארשוויגן אלץ וואס האט וועלכע עס איז נישט שייכות מיטן "פעריאד פון סטאלין-קולט", מיטן פעריאד פון אויסראטן די וויכטיקסטע יידישע קולטור-שעפער... "אלץ מוז פארגעסן ווערן!" — אזוי איז, ווייזט אויס, די געהיימע פארטיי-אינסטרוקציע, און די היינט-

צייטיקע יודנראטלער טוען אַלץ, כדי מיר זאלן פאַרגעסן... מוחל זיין!
דאָס יידישע פּאַלק וועט אַבער קיינמאַל נישט מוחל זיין און קיינמאַל
נישט פאַרגעסן.

די יידישע מאַסן פון סאַוועטן-פאַרבאַנד האָבן שוין לאַנג אַראַפּגעשליי-
דערט פון זיך די פענטעס פון טאַטאַלן שקר און טאַטאַלן פּחד. דאָס וואָרט
האַט באַקומען, אין דער ערשטער ריי, די יידישע יוגנט, וועלכע שלאָגט
זיך מוטיק פאַר אַ פּרייער עליה צום איינציק יידישן היימלאַנד, ישראל.
אומזיסט ווערט אויסגערעכנט אויף אונדזער קורצן זכרון. די היינטיג-
טיקע סאַוועטישע פרעסע, אַריינגערעכנט אויך "סאַוועטיש היימלאַנד", איז
פול מיט די זעלבע "אַנטי-ציוניסטישע" פּאַקטיש אַנטי-יידישע בלבלולים,
וואָס אין די טראַגישע צייטן פון דאַקטוירים-פּראַצעס, פון פאַרשאַרפטן
קאַמף מיט די "קאַסמאַפּאָליטן" און "בורושואַזע נאַציאָנאַליסטן"... אויב
די "וויסנשאַפּטלעכע" גריבלענישן פון טראַפּים קיטשקאַ זענען אומפאַר-
שעמט באַהויכט דורך די "אידייען" פון געבעלס-שטרייכער, קאַן מען גע-
פּינען אין די שמירעכצער פון יורי איוואַנאָוו גאַנצע זייטן פּראַסט-פּשוטן
פּלאַגיאַט פון דער צאַרישער שוואַץ-מאַהדיקער פרעסע. דאָס האָט שוין
דערווייזן אין זיין ביז גאַר באַלערנדיקער פאַרש-אַרבעט, וועלכע, איד האַף,
עס וועט נאָך אַמאַל דערשיינען — דער רוסיש-יידישער שרייבער — וויטאַלד
קאַפּשיצער. דאָס אַלץ, ווי אויך די אַנטיסעמיטישע רדיפות און אינסעצעני-
זירטע פּראַצעסן איבער יוגנטלעכע, וואָס ווילן זיך אַרויסרייסן קיין ישראל,
דערווייזט אַז מיר זענען נאָך ווייט פון יענער צייט, ווען מען וועט אין
רוסלאַנד אַנכאַפּן פאַר די בלוט-באַפּלעקטע לאַצן די מערדער פון בערגעל-
סאַן, מאַרקיש, קוויטקאַ, האַפּשטיין, פעפּער... אַנכאַפּן די מערדער און
אַוועקזעצן זיי אויף דער באַשולדיקונגס-באַנק, אַזוי ווי עס איז געשען אין
גירענבערג. די מערדער זיצן, ליידער, גאַר אויף אַנדערע בענק און בענק-
לעך...

נישטאַ קיין אַנדענק-שטיין
אויף באַבי-יאַר —

האַט אַמאַל פאַרצייכנט יעווטשענקאַ. עס איז פאַראַן דער שענדלעך
פאַרלאַזטער, מיט ווילדגראַז באַוואַקסענער מאַסן-קבר פון די קיעווער יידן.
און טראַץ אַלע פאַרבאַטן, באַוואַרענישן און פּאַליציי-רעפּרעסיעס קלייבן

זיך צונויף ביי אַט דעם מאַסן-קבר די קיעווער יידן, יינגלעך און מיידלעך,
ווי אויך אַ צאַל פון די ליבעראַל-געשטימטע רוסישע און אוקראַינישע אינ-
טעליגענץ. יעדן יאָר מאַניפעסטירט מען, נישט נאָר דעם ווילן פון קיינמאַל
נישט פאַרגעסן די הייליקע קדושים, זיי מאַניפעסטירן אויך זייער שאַרפן
פראַטעסט קעגן היינטיקע נעאַ-נאַציזם, אַנטיסעמיטיזם און צעיושעטן
גרויס-רוסישן שאַוויניזם.

— — — — —

קיינער ווייסט נישט, ווו עס געפינען זיך די קברים פון בערגעלסאַן,
מאַרקיש, קוויטקאַ, האַפּשטיין און אַנדערע געפאַלענע יידישע דיכטער —
"עס איז נישטאָ ווו צו שטעלן קיין ליכט און קיין שטיין"...

דער סימבאָלישער שטיין דאַרף און מוז אַוועקגעשטעלט ווערן דווקא אין
ישראל און דווקא אין ירושלים! דאָ וועלן מיר שטעלן ליכט און זאַגן יזכור.
מיר, די געקומענע פון רוסלאַנד דאַרפן וועגן דעם זאַרגן מער ווי אַלע, ווייל
דאָס אַש פון די גרויסע יידישע דיכטער קלאַפט אין אונדזערע הערצער
שטאַרקער ווי ביי אַלעמען:

— מיר וועלן קיינמאַל נישט פאַרגעסן און מיר וועלן קיינמאַל נישט
מוחל זיין!

1971, ירושלים

אינזי כאַריק

געבוירן אין יאָר 1898, אומגע-
בראַכט אין צוואַנגס-לאַגער אין
1937טן יאָר.

משה קולבאַק

געבוירן אין יאָר 1896, אומגע-
בראַכט אין יאָר 1940.

ביים אָנהייב פֿונעם סוף

1. אין רעסטאָראַן "ביראָבידזשאַן".

מען האָט געקאָנט זיכער זיין, אָז ער איז אַ ייד, דער דאָזיקער מאַיאָר ס... זיינע טונקעלע איילבערט-אויגן אונטער געדיכטע, עטוואָס באַ-פראַטיקטע ברעמען, האָבן געוואָרפֿן אַן אומעטיקן שאַטן אויף זיין יידיש-לעך-געהויקערטער נאַז, אויפֿן גאַנצן אויסגעצויגענעם געזיכט — פֿון די פֿליישיקע ליפֿן, ביז צום קנאַפֿ פֿון גאַרגל. גערעדט האָט ער יידיש כמעט ריכטיק, פֿליסיקער פֿון אַ סך יידן, קולטור-טוער אין דער אַזויגערופֿענער יידישער אויטאָנאָמער געגנט. ער פֿלעגט באַזוכן יידישע ליטעראַרישע אַוונטן און טעאַטער-פֿאַרשטעלונגען.

איך האָב אים געקענט פֿון דער ווייטנס, אָבער אונדזער ערשטע און לעצטע אמתע באַגעגעניש איז פֿאַרגעקומען, ווען איך האָב זיך אַראָפֿגעלאָזט פֿון מיין האַטעל-צימער און אַריין עפעס איבערכאַפֿן אין דערבייקן רעסטאָראַן. עס האָט דאָרט געהערשט אַ מוראדיקער טומל — אַ געמיש פֿון שיכורלעכע געשרייען, געלעכטער, זידלעריי און הייזעריקע קלאַנגען פֿון פֿאַפּולערע סאַוועטישע פֿילם-מעלאָדיעס, וועלכע האָבן זיך געטראָגן פֿון דער עסטראַדע. פֿרישע קנױלן פֿראַסט האָבן זיך אַריינגעריסן יעדעס מאָל, ווען עמעצער פֿלעגט אַריין אָדער אַרויס. די לופֿט איז פֿול געווען מיט די ריחות פֿון בראַנפֿן, איבערגעפרעגלט פעטס און קרויט-זויערקייט. אַזוי האָט אויס-געזען דאָס פֿריילעכע ווינקל, וואָס רופֿט זיך: רעסטאָראַן ביים צענטראַלן האַטעל "ביראָבידזשאַן".

מיינע צעטומלטע חושים האָבן נאָך נישט באַוווּזן זיך צוגעוויינען צו אַט דעם מישמאַש, ווען כ'האַב דערהערט ווי עמעצער ווענדט זיך דירעקט צו מיר, נישט צו הויך, אָבער אויף אַזוי פֿיל אַנטשלאַסן, שאַרף און דייטלעך, אַז דורך דעם גאַנצן רעש האָט זיך צו מיר דורכגעריסן דאָס קול. אין אַ ווינקל, פֿאַרשטעקט הינטער אַ גרויסער פֿיקוס-וואַזאַנע, איז דער מאַיאָר

געזעסן איינער אליין ביי אַ טישל, האַרט ביי די פּליושענע, רויטע גאַר-
דינען, וואָס איבערן פענצטער. ער איז געווען אַנגעטאַן ציוויל און דאָס האָט
נאָך מער אונטערגעשטראַכן דעם יידישן אויסזען פון אַט דעם עכטן
אוקראַינער.

— זיך! — האָט ער גלייך אַנגעהויבן אויף "דו" אין רוסיש — נעם אַ
מויל בראַנפן, — האָט ער צוגעגעבן אויף ריין יידיש.

ער האָט אַנגעוויזן אויפן טישל, וווּ ס'איז געשטאַנען דאָס האַלב-אויס-
געלידיקטע פּלעשל, אַרומגעשטעלט מיט געווייגלעכע, אַבער זעלטענע
פאַר יענער צייט, צובייסעכצן: אַנגעשניטענע דינע רעפטלעך טרוקענער
ווורשט, הערינג, שייך צוגעפראַוועט מיט אַ ציבעלקע און זויערע אונגער-
קעלעך.

ער האָט אַנגעגאַסן מיין גלעזל און מיר האָבן שווייגנדיק לאַנג און
דורכדרינגלעך געקוקט איינער אויפן אַנדערן.

— לחיים, יאַסיף באַריסאָוויטש! — האָט ער ענדלעך אַרויסגעשעפטשעט
"אַריינשיסנדיק" מיט איין זופ זיין גלעזל בראַנפן.

אויסדרייענדיק פון מיר דאָס פנים, גלייך ווי ער וואַלט זיך געווענדט
נישט צו מיר, נאָר צו די פאַרשטויבטע, רויטע רעסטאַראַן-גאַרדינען, האָט
ער פאַרגעזעצט מיט אַן אַפּגעהאַקטן אַטעם:

— איך קען איך, באַריסאָוויטש. איך ווייס וועגן אייך מער, ווי ס'וואַלט
זיך וועלן וויסן... געהערט אייך אַרויסטרעטן... כ'לייען יידישע ליטעראַ-
טור... אַזאַ איז מיין אַמט... איך ווייס, איר האָט ליב אונדזער לאַנד און
בלוט האָט איר פאַרגאַסן פאַר אונדזער ערד — האָט ער אונטערגעשטראַכן
דעם "אונדזער" — אַבער דאָס איז גאַרנישט שבגאַרנישט אין פאַרגלייך
מיטן גרויסן הטא אייערן: איר ווילט נישט ווערן אויס ייד. דערפאַר האָב
איך אייך אפּשר ליב און כ'באַדויער אייך. צו וואָס רחמנות, טשאַרט
פאַבערי?! פאַר אונדזערע לייט איז אַזאַ געפיל שטרענג פאַרבאַטן. מאַקסיים
גאַרקי האָט געוואַרנט: "רחמנות דערנידעריקט דעם מענטשן", — האָט
ער מיט אַ קרומען שמייכל ציטירט, — דער דאָזיקער "צדיק" האָט געהאַט
נאָך איין וויכטיקע פאַרמולע: "ווען דער שונא גיט זיך נישט אונטער,
פאַרניכטעט מען אים"...

— הערט — איז ער פּלוצעם געוואָרן זייער ערנסט, און דערביי אונטער-
געשטראַכן יעדעס וואָרט — איר קענט מיר נישט. איר האָט מיר קיין מאַל
נישט געזען און איר האָב אייך קיין זאַך נישט געזאַגט... — און דאָן

אין אַ באַפעלערישן טאָן צוגעגעבן: — טראַגט זיך אָפּ פון ביראַבידזשאַן, וואָס גיכער, אַלץ בעסער, ערגעץ אין אַ וויסטן העק, וווּ קיינער קען אייך נישט... אפּשר וועט אייך אויסמיידן די גרויסע בלוטבאַד, צו אַלדע רוחות! — יאַסיף באַריסאָוויטש, איר האָט קיין מאָל זיך מיט מיר נישט באַגעגנט, — האָט ער מיך צום לעצטן מאָל געוואַרנט, ווען כ'האַב זיך אויפּגעהויבן פון מיין שטול.

אַ שטאַרק צעטומלטער, בין איך אַרויס אויף דער פּראַסטיקער גאַס. אייגנטלעך האָב איך שוין פון פריער געהאַט באַשטימט צו פאַרלאָזן ביראַבידזשאַן, אָבער צוליב גאַר אַנדערע מאַטיוון און נישט אין קיין ווייטן העק, נאַר דווקא צוריק קיין מאַסקווע. צעטומלט בין איך אָבער געוואָרן צוליב דעם סודותפולן מאַיאָר. צי האָט ער מיך פשוט פּראַוואַצירט, געוואַלט אויף מיר אַניאַגן אַ פּחד, אָדער ס'איז אויף אים אַנגעקומען אַ מינוט פון אויפּריכטיקייט און ער האָט מיך געוואַרנט פאַר דער גרויסער סכּנה, וואָס ליערט נישט נאַר אויף מיר אַליין? ער האָט דאָך בפּירוש געזאָגט: "אַ גרויסע בלוט-באַד".

ביראַבידזשאַן איז אַ קאַפיטל פאַר זיך, אַ באַזונדער קאַפיטל וועגן דעם, ווי ס'איז ברוטאַל צעטראַטן געוואָרן דער לעצטער פּונק, די מינדסטע האַפענונג ביי טויזנטער צעבראַכענע יידישע משפּחות, וועלכע האָבן נאָך דער מלחמה פאַרצווייפלטע געזוכט פאַר זיך אַ מקום מקלט, זאָל זיין אויפן פאַרוואַרפענעם ווייטן מזרח פון דער סאָויעטן-אימפעריע, אָבי אוועק פון די פאַרפעסטעטע, דורך די נאַציס, אַמאָליקע היימען אין דער אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד.

די צייט, וואָס איך פּרוביר דאָ שילדערן, איז שוין נאָך ביראַבידזשאַן. ווידער בין איך אין מאַסקווע, וועלכע ווייזט זיך מיר אויס צו זיין פּיל וואַרהאַפטיקער און היימישער, ווי דאָס פאַרוואַרפענע פּראַווינציעלע ווינקל — די "יידישע אויטאָנאָמע געגנט", וואָס האָט אונדז אַפּגעקאַסט אַזוי פּיל יידישע לעבנס.

2. און ווידער אין מאַסקווע

אָודאי ווייס איך, אַז אַלע אומגליקן קומען דווקא פון מאַסקווע. איך ווייס אָבער אויך, אַז טיכטיקע משרתים ערגעץ אין אַ ווייטן העק זענען צו מאָל געפּערלעכער פּונעם ערגסטן בעל-הבית דאָ, אין דער קרוינשטאַט. בין איך הייסט עס ווידער אין מאַסקווע. אויפן שיינעם, שטיין-געפּלאַס-

טערטן רויטן פלאץ — די אלטע פעסטע קרעמל-ווענט. קיינער וויסט נישט און וואגט נישט צו וויסן, וואס עס טוט זיך פון יענער זייט ווענט, וועלכע רינגלען ארום און פארשליסן אין זיך דעם קרעמל. בלויז די טורעמס און גילדענע קלויסטערשפיצן שטארצן קאפויער ווי שפיון, וואס זענען א שוץ אויך קעגן די הימלען. קיינער וויסט נישט, וואס דארטן טוט זיך, אבער זיי, די ווענט — אזוי דאכט זיך — ווייסן אלץ וועגן יעדן איינעם, וואס וויל זיך פארלירן אויף די ענדלאזע מרחקים פון ריזיקן לאַנד. די ווענט שטומען, נאָר זיי האָבן וואַכע אויגן און אויערן. פון אינעווייניק און פון דרויסן.

דער לענין-מאָוואָזאָלי טוליעט זיך נאָענט צו דער בכבודיקסטער קרעמל-וואַנט. די קוביש-געטעסעטע, גלאַנציקע מירמל-פּליטעס פון מאָוואָזאָלי וואַרפן אַ שאַרלאַך-רויטן אַפּשיין אויפן ערשט-געפּאַלענעם שניי, אויף די פּאַרחלשטע, אונטער דער שניימאַסע, צווייגן פון גלייכע טונקעלע יאָדלעס. זיי שטייען אזוי אומבאוועגלעך, די דאָזיקע יאָדלעס — דאָכט זיך קיין שטורעם און ווינט האָבן איבער זיי נישט קיין שליטה. פונקט אזוי אומבאוועגלעך איז דער מיליטערישער קאַראָל ביי די שווערע טירן פון מאָוואָזאָלי. אַצינד זענען די טירן צעשפּאַרט. די עפענונג, וועלכע זעט אויס, ווי דאָס פייערדיקע מויל פון לעגענדאַרן מולך — שלינגט איין און שפייט אויס דורך דער הינטערטיר די לאַנגע, גוט-אַרגאַניזירטע און מוסטערהאַפּט-דיסציפּלינירטע מענטשן-ריי.

פון אלע עקן לאַנד קומען מענטשן קיין מאַסקווע: וועמען מען שיקט פון די ערטער, וועמען דער צענטער רופט אַרויס; ווער ס'קומט איינקויפן דאָס נייטיקסטע צום לעבן, ווער ס'קומט אויסקויפן דאָס לעבן גופא; וועמען ס'יאָגט אַהער די גלוסטונג צו מאַכט, צו אַ קאַריערע. און מיינסנס, וועמען ס'יאָגן אַהער די צרות; די נויט, וואָס איז איבערן האַלדן, אַדער עמעצער פון די נאָענטסטע "זיצט" — קיינער וויסט נישט פאַר ווען און פאַר וואָס; צי גאַר — די אַרטיקע "נאַטשאַלסטווע" באַעוולהט שוין אזוי ביטער, אַז ס'איז געבליבן נישט מער ווי די האַפּענונג זיך צו דערשלאָגן אַ ביסל יושר ביי מאַסקווע.

און פיל פון די, וואָס קומען קיין מאַסקווע, זוכן אויס אַ פרייע רגע און שטעלן זיך אוועק אין ריי צום לענין-מאָוואָזאָלי, כדי אַ קוק טאָן אויף דער פאַרהייליקטער מומיע... אַט מיט אַזעלכע אויגן האָבן איך דאָן, אין פעברואַר 1948, דערזען דעם רויטן פלאַץ און מאַסקווע בכלל.

און דאך איז פאָרט מאַסקווע פאַרבליבן ביי מיר ליב און הימיש, ווייל דאָ זענען פאַרבייגעפלויגן מיינע שיינע יוגנט-יאָרן. יאָרן הונגעריקע ביז צו בויך-גרימעניש און יאָרן ברויזנדיק-פריידיקע, וועלכע זענען מסוגל גע-ווען אַרויסרופן אַ גליקלעכן שמייכל אַפילו אין די סאַמע פינצטערע, פיינ-פולע צייטן פון מיינע ווייטערדיקע וואַגלענישן.

דאָ, אין דער יידישער טעאַטער-סטודיע, אויפן רעשיקן סטאַלעשניקאָוו-געסל, און אין די קאַלטע קאַרפוסן פון סטודענטישן שטעטל "טריפאַנאָוקע" מיט זיינע אַרעמע און שמוציקע צימערן, האָב איך דערוואָרבן די בעסטע געטרייסטע פריינד אויפן גאַנצן לעבן. דאָ, אין מאַסקווע, האָב איך צום ערשטן מאַל דערשפירט איבער זיך די בענטשנדיקע הענט פון מיין גרויסן מורה-דרך — שלמה מיכאַעלס; די פאַטערלעכע נאַענטקייט פון בנימין זוסקין, פּרץ מאַרקיש, שמואל האַלקין, אליהו פאַלקאָוויטש, יחזקאל דאַב-רושין... מיט איין וואָרט — מיינע סטודענטישע יאָרן. יאָרן —

... ווען די וועלט געווען איז טיף

און טיפער נאָך דער אַטעם,

ווען די זון האָט פול מיט פרייד

געזוכט אַ שטיקל שאַטן,

ווען געזונגען האָבן מיר

פון אומעט און פון בענקשאַפט,

ווען דער וועלט האָט אויסגעפעלט

אַן אַרט פאַר אונדזער ענגשאַפט.

טאַקע פון דאַנען, פון מאַסקווע, זענען מיר, אַ פאַר צענדליק אַבסאָלווענטן פון דער יידישער טעאַטער-שול, גלייך פון אָנהייב מלחמה, פרייוויליק אַוועק אויף די פּראַנטן קעגן די דייטשיש-פאַשיסטישע רוצחים. אַנשטאַט צו פאַרווירקלעכן אונדזער ערשטע זעלבשטענדיקע טעאַטער-פאַרשטעלונג, האָבן מיר גאַר געמוזט זיך באַטייליקן אין מלחמה-אַקציעס, וועלכע האָבן זיך פּונאַנדערגעוויקלט אויף צענדליקער טויזנטער קילאַמעטער — פון באַלטישן ים, ביז צום שטילן אַקעאַן; פון די וואַרעמע אוקראַינישע סטעפּעס ביז די אייזבערג פון דער אַרקטיקע. זייער ווייניק פון מיינע יוגנט-חברים האָבן צוריק זיך אומגעקערט פון די שלאַכטפעלדער.

מיר איז גראַד באַשערט געווען צו זיין צווישן די פאַרטיידיקער פון מאַסקווע — געווען אַ פּוסייער-זעלנער, שפּעטער געדינט אין אַרטילעריע-

אויסשפיר פון באזונדערן גווארדיישן "קאטישע"־דיוויזיאָן. אין זכרון שווימען אויף נעמען פון שטעט און שטעטלעך אַרום מאַסקווע — וויאַזמע, גזשאַטסק, רזשעוו, זוועניגאַראַד, טוטשקאַוואַ, קובינקאַ, סאַלניעטשנאַגאַרסק און נאָך ברענענדיקע דערפער און ישובים; צעפאַרענע בלאַטיקע וועגן, פאַרשטאַפּטע מיט שווערע לאַסטמאַשינעס, טאַנקן, האַרמאַטן, "קאַטישעס", זינקענדיקע אין בלאַטע, דווקא דאָן — ווען ס'פיקירן מיט אומדערטרעגלעכן געוואַי און שאַרפער גרילצערײ פּלוצעם־אַנגעפּלויגענע "מעסערשמידטס" און "יונקערס"...

פאַר די אויגן — פאַרקוילטע וועלדער, פאַרשנייטע טראַנשייען, טויזנטער לעבעדיקע און מער נאָך טויטע פריינד און שונאים — הער איך נאָך אַלץ דאָס געשרײ פון רוטע בלוטפּלעקן אויף ווייסן שניי הינטער מאַסקווע. יא, מאַסקווע איז געווען מיר ליב און היימיש און כ'האַב נישט קיין גרונט זיך אַפּצוואַגן פון מיינע פּראַנטלידער, געווידמעט מאַסקווע:

ס'וועלן מעשיות — וואַנדערער אין פּאַלק פון מויל צו מויל, דערציילן, ווי ס'איז אומרויק אין ביקס געווען די קויל, ווי דער פּראַסט האָט גישט באַוויון טריקענען די שווייסן, ווי דאָס לשון פּלעגט זיך לעשן מיט אַ וואַרט אַ הייסן. שטעגלעך שניי פאַרשמסענע, פון וווּוואַדן אַ פאַרפּלייצונג — מאַסקווע האָט געאַטעמט אונדז אין די פאַרשנייטע פּלייצעס... אויסגעשטאַנען זענען מיר די שטאַט אין שלאַכטן שווערע, ביז צו קאַרבן האַרבע אויף נאָך פּרישע שטערנס, ביז צו פּאַסן זילבער אויף די האַר — נאָך שוואַרצע, מאַסקווע מיינע, לידערלאַנד, שטראַמען בלוט פון האַרצן.

אַצינד בין איך ווידער אין מיין מאַסקווע. הינטער די פּלייצעס — יוגנט, שלאַכטפּעלדער, מיליטערישע שפּיטאַלן און אַט ערשט גישט לאַנג ביראַ-בידזשאַן און דער וועג אויף צוריק. וואָס נאָך שטייט מיר פאַר ? שפּעטער וועל איך שוין וויסן "וואָס", נאָר דערווייל בין איך אַן אַריינגייער אינעם אַריסטאָקראַטישן מויערל אויף קראַפּאַטקין־גאַס 10.

3. מיט דוד האַפּשטיין.

צווישן פאַרשידענע אַנטיפּאַשיסטישע קאַמיטעטן געפינט זיך דאָ אויפן ערשטן שטאַק אויך דער יידישער אַנטיפּאַשיסטישער קאַמיטעט. ס'איז נאָכן

מאָרד איבער מיכאַעלסן און כ'האַב עפעס נישט קיין גרויס חשק אַרײַנגיין
דירעקט אין קאַמיטעט, כאַטש איך ווייס, אַז דער ערשטער וועט מיר דאָרט
אַנטקעגנױמען דער האַרציקער לײב קױטקאַ. מייד איך אויס דעם קאַ-
מיטעט און לאָז מיך לינקס מיט די זײטיקע, סקריפענדיקע טרעפלעך אַרױף,
ווי אין די דריי ענגע צימערלעך איז אַרײַנגעקױעטשט דער גאַנצער שטאַב
פון דער צײטונג "אײניקײט".

איך קום אַרײַן אינעם פּאָדערצימער פון רעדאַקטאָר. דאָ אַרבעט געױינ-
לעך בײ זײן טישל שמואל האַלקין. הײנט איז אָבער פוסט, אָפילו די
סעקרעטאַרשע איז נישט צו זען בײ דער שרײבמאַשינקע. וױנט אויס אַ
באַראַטונג אינעם קאַבינעט פון הױפּט־רעדאַקטאָר זשיץ. פּלוצעם צעעפנט
זיך די טיר און סע שפּרינגט אַרויס ווי אַ קײלעכל קױעקזילבער דער
שטענדיק אימפּולסױוער דוד האַפשטיין, וועלכער פּלעגט זיך פון צײט
צו צײט אַראַפּכאַפּן פון זײן קיעוו, אַהער — קיין מאַסקױע. דוד האַפשטיין
איז צוגעשפּרונגען, מיך אַרומגעכאַפּט און תיכף פאַרוואַרפּן מיט אַ גוטן
טױץ פּראַגן וועגן דער לאַגע אין ביראַבידזשאַן.

— נישט דאָ, ר' דוד — האָב איך אים געזאָגט. — אויב איר האַט צײט,
לאַמיר זיך אַראַפּלאָזן אויף אַ שטיקל שפּאַציר איבער די מאַסקױער גאַסן.
ער איז מסכים געױוען און מיר זענען אַראַפּ שפּאַצירן צױשן די פאַרשניי-
טע אַלײען פון גאַגאַל־בולױאַר. ס'איז געױוען גאַנץ פּראַסטיק און דער
אײנגעטראַטענער שניי האַט געקרעכצט אונטער אונדזערע האַסטיקע טריט.
אין אַזאָ קעלט איז שױער נישט צו אײלן. האָב איך טאַקע אין האַסטיקן
גאַנג געפּרוּווט פאַרענטפּערן אַלע שאלות, מיט וועלכע דוד האַפשטיין האַט
מיך פאַרוואַרפּן. און פאַר וועמען נאָך קאָן מען זיך אַזױ אַראַפּרעדן פון
האַרץ ווי פאַר האַפשטיינען? יידישע שולן אין ביראַבידזשאַן? יאָ, ס'איז
נאָך דאָן געהאַט פאַרבליבן אײנע אַ זיבניאַריקע יידישע שול מיט 120
שילער. די מערהײט שולן פון ביראַבידזשאַן געפּינען זיך אין שײנע
געמויערטע דריי־פירשטאַקיקע געביידעס, די יידישע — אין אַן אַלטן,
הילצערנעם באַראַק; קאַלטע שמוציקע קלאַסן. בײ דער מערהײט איבער-
געגעבענע יידישע לערערס לאָזן זיך אַראַפּ די הענט. פון "אויבן" גיט מען
גאַנץ דײטלעך אַנצױהערן, אַז דאָס גאַנצע יידיש לערנען איז אַן איבער-
קער, אויב נישט קיין שעדלעכער באַלאַסט. סײ די לערער, סײ די קינדער
פילן זיך פאַראײנזאַמט און שטאַרק דערשראַקן. וואָס נאָך? — סע זשיפעט
נאָך דאָס יידישע טעאַטער. דאָס איז דער אַמאַל ענערגיש יוגנטלעכער

קאלעקטיוו, וועלכער איז צוריק מיט יארן געווארן ארגאניזירט און קינסט-
לעריש געשטאלטיקט דורכן באגאבטן רעזשיסער משה גאלדבלאט, איינער
פון די זיילן פון מיכאעלס-טעאטער.

דער ביראבידזשאנער טעאטער מיט זיין גלענצנדיקן קינסטלערישן אג-
סאמבל איז נאך אלץ זייער שטארק באליבט ביים יידישן צושוינער פון
ביראבידזשאן, כאטש לעצטנס זענען זיי געצווונגען צו שפילן איבערזעצטע
פון רוסיש פסעוודא-פאטריאטישע שמאנצעס, אדער גראפאמאנישע פיעסן,
ווי בוזיע מילערס "ער איז פון ביראבידזשאן". אבער אויך די דאזיקע
גראפאמאניע איז דערקלערט געווארן פאר "נאציאנאליזם" בלויז דערפאר,
ווייל דארט רעדט זיך וועגן... א יידישער אויטאנאמער געגנט. איצט
ברעכט מען זיך די צינגער און מע מוז שפילן דריי מאל א וואך אויף
רוסיש און איין מאל בלויז דערלויבט מען מיט גרויס אומוויילן א יידישן
ספעקטאקל. דער איצטיקער קינסטלערישער אנפירער, דער אמאל בארימטער
אין פוילן רעזשיסער, אלעקס שטיין, קלייבט זיך אויך די נאענטסטע צייט
צו מאכן א ויברח פון דער געגנט...

אין דער פרעסע פון כאבאראווסק און ביראבידזשאן צעוואקסט זיך א
העצע קעגן דער יידישער קולטור "וואס יידישע שאוויניסטן ווילן קינסטלעך
פארפלאנצן אין א געגנט, ווו די מערהייט באפעלקערונג באשטייט פון
רוסן, אוקראינער און יידן, וועלכע נייטיקן זיך נישט אין קיין נאציאנאליס-
טישער קולטור"... דאס איז א ציטאטע פון אן ענטפער, וואס דער סעקרע-
טאר פון געגנטקאם אלעקסאנדער באכמוטסקי האט געגעבן אויף מיינער
אן ארויסטרעטונג, בעת א פארוואמלונג פון דער שטאטישער אינטעליגענץ,
אין אקטאבער 1947. דארט האב איך גערעדט וועגן דער שעדלעכקייט פון
צוואנגס-אסימילאציע...

דאס אלץ, און געווען עפעס נאך מער, האב איך אין איין אטעם ארויס-
געבראכט פאר דוד האפשטיין, וועלכער איז געווען מוראדיק אויפגעבראכט.
ער וועט תיכף לויפן, — האט ער פארזיכערט, — אין אנטפיאשיסטישן
קאמיטעט, ער איז גרייט אפילו צו קלאפן אין די טירן פון סאווי-אינפארם-
ביורא. צוליב וואס, האט ער זיך געקאכט, צוליב וואס דער גאנצער
פראפאגאנדע-טומל ארום ביראבידזשאן, סיי אויף די שפאלטן פון דער
"אייניקייט", סיי אין די ידיעות פאר אויסלאנד פונעם קאמיטעט? צוליב
וואס אזוי פיל ענערגיע און... הרפה ביים משתדל זיין זיך אין די "הויכע
פענצטער", כדי אויסצובעטלען און דורכברעכן נאך איין דערלויבעניש אויף

נאך אן עשעלאן יידישע איבערוואַנדערער? ... און אפשר קלערט מען אין די "הויכע פענצטער" גאר אין אן אַנדער ריכטונג? — האָט האַפּשטיין, אַ בלייך-געוואָרענער, אַרויסגעשעפטשעט — טאָ דאַרף מען טאַקע, איין מאָל פאַר אַלע מאָל, קלאַר מאַכן. ווי לאַנג קאָן מען זיין אַזוי פאַרבלענדט? ווי לאַנג קאָן מען אַפּנאַרן זיך אַליין און דער עיקר — אַ וועלט מיט יידן? ... ס'האַבן זיך מיר דערמאָנט אייניקע פּערזן פון אַט דעם גרויסן דיכטער, בעת ער האָט נאָך אין 1932 באַזונגען ביראַבידזשאַן:

ס'ווערט דאָס לאַנד געבויט אויף סניי,
 אַלע פעלקער זענען פריי
 אַלע בויען האַנט-ביי-האַנט
 נאָך אַ לאַנד אין דעם פאַרבאַנד,
 גאַר דאָס ברייטסטע, גרעסטע אַרט
 וועט דאָרט האַבן אונדזער וואָרט,
 אונדזער פשוט יידיש וואָרט
 וועט זיך אויך צעקלינגען דאָרט, —

— — — — —
 ווי מען האָט מיר דערנאָך איבערגעגעבן, האָט טאַקע דוד האַפּשטיין אויפּגעהויבן אַ טומל אין די שטילע קאַבינעטן פון יידישן אַנטיפּאַשיסטישן-קאַמיטעט. אינעם צימער פונעם הויפּט-רעדאַקטאָר פון דער "אייניקייט", זשיץ (אַגב), אויך איינער פון די שפּעטער-אומגעבראַכטע יידישע קולטור-טוערס), איז איבער דער גאַנצער וואַנט געהאַנגען אַ גרויסע געאַגראַפישע קאַרטע פון דער יידישער אויטאָנאָמער געגנט. זשיץ האָט זיך גראַד באַראַטן מיט עטלעכע רעדאַקציע-מיטגלידער, ווען אין קאַבינעט האָט זיך אַריינגעש-טעלט האַפּשטיין, אַנווייזנדיק אויף דער קאַרטע:

— נעמט, זייט מוחל, תיכף אַראָפּ די דאָזיקע מאַפע!
 — פאַר וואָס? וואָס האָט איר צו דער מאַפע? — האָט זשיץ אויפּגעהויבן זיין געגאַלטן קאַפּ איבער די פאַפירן.
 — ווייל מען קאָן אויף איר אַרט אויפהענגען אַ קאַרטע למשל פון קורסקער אָדער וואַלאַגדער געגנט. זיי, די דאָזיקע געגנטן, האַבן אפשר אַ גרעסערן שייכות צו יידן, ווי ביראַבידזשאַן ...
 אין אַ פאַר וואַכן אַרום האָט מען מיך אַרויסגערופן אין אַנטיפּאַשיסטישן קאַמיטעט. דאָרט האָב איך זיך געטראָפּן אויג אויף אויג מיט איציק פּעפּערן.

נאך איידער איך בין אריין צו אים אין קאבינעט, האב איך פארשטאנען, אז אויף קיין גוטס קאז מען זיך נישט ריכטן. טראץ אלע מיינע דערווארטונגן גען האט אבער פעפער נישט געשריגן און נישט געדראט. ער האט מיך באגעגנט מיט עפעס א מין מאדנע פארשטילטן און פארקומטן שמייכל. — נו, וואס האט איר אזוי ארויסגעפירט פון די כלים אונדזער לעבעדיקן קלאסיקער — אונדזער דוד האפשטיינען? ... מיט וואס זענט איר דאס געקומען פון ביראבידזשאן?

איך האב אים ארויסגעלייגט אלץ, וואס כ'האב שוין פריער געהאט דערציילט האפשטיינען.

— איך ווייס, איך ווייס... — האט ער א מידער, ווי באשטעטיקט מיינע רייד. — אויך נסתר איז נאך פריער פון דארט געקומען א ביסל אן אנטווישטער... אונדזער גאנצע ארבעט איז — האט ער קוים צו הערן, פארזיכטיק ארויסגערעדט — אונדזער גאנצע מי איז ווי אויפן טייך אין א שטארקן פראסט: דו באווייזט נישט אויפצוהאקן א פאלאנקע, זיך דער-גרונטעווען צום לעבעדיקן קוואל, ווי ס'פארציט זיך דאס וואסער נאך א מאל מיט אייז... מילא, על כן, — האט ער געהעכערט דאס קול — ביראבידזשאן דארף אייך מער נישט אנגיין און כ'האף, אז פון היינט אן וועט איר ווערן קלוגער און נישט רעדן גלאט אין דער וועלט אריין...

און דא האט איציק פעפער מיר געגעבן צו פארשטיין, אז אויף וויפל עס זענען פאראן נישט קיין גינסטיקע "היימישע סיגנאלן" וועגן מיין טעטיקייט אין דער יידישער אויטאנאמער געגנט, איז ביז וואס און ווען, מוז מען דערווייל זיך אפהאלטן פון צו דרוקן, אדער אויסנוצן מיינע ליטערארישע מאטעריאלן. — א שאד — האט ער באדויערט, — און אויסגעדריקט די איבערצייגונג, אז אלץ וועט זיך אויסקלארן און אלץ וועט ווידער זיין גוט. הינטער פעפערס קאלט-גלאנציקע אויגן-גלעזער האבן אויף מיר געקוקט א פאר ווארעמע, טרויעריקע און דאכט זיך, צעטומלטע אויגן.

צי האט זיך עפעס "אויסגעקלארט", ווייס איך נישט, נאך די "היימישע סיגנאלן" פון ביראבידזשאן האבן, געדענק איך, נישט אויפגעהערט צו קלאפן אין די טירן פון יידישן אַנטיפאַשיסטישן קאמיטעט און פון שרייבער-פארבאנד.

ס'איז פארביי א פריילינג מיט א זומער און די וואלקנס האבן זיך אלץ טונקעלער, אלץ נידעריקער געקנוילט איבער מיין קאפ. איינע א זשדאנאווא, וועלכע האט געארבעט אין געהיים-קאבינעט פונעם שרייבער-פארבאנד,

האָט מיך שוין אַ פּאַר מאַל אַרויסגערופן כּוּזאַל אויספּילן פּאַרשידענע
"אומשולדיקע" פּרעגבוּיגנס. און די נויט איז געווען גרויס, ווייל עס איז
נישט מעגלעך געווען זיך איינצואַרדענען אויף וועלכער עס איז אַרבעט.
אפילו אויף שווערסטער שוואַרץ-אַרבעט האָב איך זיך אָנגעבאַטן, אָבער
דערוויסנדיק זיך אַז כּיבּין אַ ייד און... אַ שרייבער — פּלעגן מען תּיכּף
אַפּזאַגן...

אין סעפטעמבער 1948 האָט אַ דערשראַקענע זיך אַריינגעיאָוועט צו מיר
אַ באַקאַנטע יידישע אַקטריסע, וואָס איז נאַר-וואָס געהאַט אַנטלאָפּן פון
ביראַבידזשאַן. זי האָט מיר באַוווּזן אויסשניטן פון דער כּאַבאַראַווסקער
צייטונג "טיכאַ-אַקעיאַנסקאַיאַ זוויעזדאַ" (ביראַבידזשאַן געהערט צום
כּאַבאַראַווסקער קאַנט). אין דעם דאַזיקן "שטיל אַקעאַנישן שטערן" האָט
זיך באַוווּזן אַ בליץ און דונער-אַרטיקל פון איינעם אַ כּאַלפּין, וואָס שטעמט
פּלט "די בורזשואַזע נאַציאָנאַליסטן — דער נסתר, דאַברושין און קערלער".
די אַקטריסע האָט אויך איבערגעגעבן אַ גרוס פון מאַיאָר ס., וועלכער גיט
מיר אַן עצה וואָס גיכער זיך אַפּטראַגן פון מאַסקווע.

יאַ, ס'איז געווען גאַנץ ביטער, אָבער ווייזט אויס, אז מיין ריי איז נאָך
נישט געהאַט געקומען. אַ סימן — אין יענע טעג האָט מיך באַגעגנט שמואל
האַלקין און מיט אַ שטראַלנדיק פנים האָט ער מיר אָנגעזאָגט, אַז מען
האַט אַראַפּגענומען פון מיר דעם חרם. מען וועט דרוקן מיינע אַ זאָך אין
"היימלאַנד" און דער עיקר — דער קאַמיטעט האָט באַשטימט מיך קאַמאַנ-
דירן קיין מאַלדאַוויע, כּוּזאַל אָנשרייבן פון דאַרטן אַ פּאַר פּאַרצייכענונגען.
— יאַ, — האָט האַלקין שמיכלענדיק געריבן דעם שטערן — און גיב,
למען השם, אַ פּאַר פון דיינע לידער פּאַר דער "אייניקייט"... — דערביי
האַט דער האַרציקער האַלקין, מיך געצווונגען שוין נישט צום ערשטן מאַל,
כּוּזאַל אויסבאַרגן ביי אים אַ פּאַר הונדערטער, ביז צו בעסערע צייטן...

ווען כּהאַב באַקומען אין קאַמיטעט מיין "קאַמאַנדיראַווקע", — דאַס
איז געווען אַוודאי אין אַקטאַבער, — האָט מען זיך דאַרט געשעפּטשעט אין
די ווינקלען. אַן אומהיימלעכע שטילקייט האָט געהערשט, גלייך מען וואַלט
געאַנגען אויף די שפּיץ פינגער און די גרויסאַרטיקע פּריצישע שפּיגלען
וואַלטן פּאַרהאַנגען געוואָרן.

כּגעדענק נישט, ווער פון די שרייבער האָט מיר פּאַרטרויט דעם סוד, אַז
אין קיעוו האָט מען אַרעסטירט דוד האַפּשטיין, און דאַ אין מאַסקווע האָט
מען צוגענומען דעם אַקאַדעמיקער זרח גרינבערג, דעם אַמאַליקן סעקרעטאַר

פון דעם ערשטן סאוועטישן פאלקס-קאמיסאר פאר בילדונג, לונאטשאַרסקי. שוין דאָן איז גרינבערג פאַררעכנט געווען אַלס ערנסטער וויסנשאַפטלער. ביידע — האַפשטיין און גרינבערג — זענען געווען מיטגלידער פון פרעזידיום פונעם יידישן אַנטיפאַשיסטישן קאָמיטעט. זיי זענען געווען די ערשטע קרבנות פון דער דאַמאַלסדיקער גרויזאַמער סטאַלין-דיווערסיע קעגן דעם יידישן פאַלק און זיין קולטור.

אין יידישן אַנטיפאַשיסטישן קאָמיטעט אויף קראָפּאַטקין-גאַס 10, איז די לופט געדיכט געוואָרן פון שווערע פאַרגעפילן, פון צעטומלעניש און שרעק.

4. ביי דער פאַרחתמעטער טיר.

אין נאַוועמבער, יאָ, דאַכט זיך טאַקע נאַוועמבער — אַ טאַג צען נאַך די אַקטאַבער-פיייערונגען פון יאָר 1948, — האָב איך זיך אומגעקערט פון מיין קאַמאַנדירונגס-רייזע. כּוואַלט נישט געזאַגט, אַז אויפן האַרצן איז געווען גאַר פּוּיגלידק, כאַטש געשטאַנען זענען דעמלט, געדענקט איך, געשאַנג-קענע, מילד-זוניקע טעג פון אַ פאַרשפּעטיקטן רוסישן האַרבסט. "באַביע לייעטאַ" רופט מען דאָרט אַזעלכע טעג, ווען ס'טריפט פון קלאַרן הימל דורך שוועבנדיקע שפּין-געוועבסן און עטוואַס טרויעריקע ווייכע וואַרעמקייט, וואָס איז טאַקע באמת ענלעך צו דער שיינקייט און מילדקייט פון וועלקנ-דיקער ווייבלעכקייט... "באַביע לייעטאַ" — ווייבלעכער זומער און אויפן האַרצן איז גוט פאַסקודנע!

פון מיינע רייזע-איינדרוקן איבער אַ פאַר געוועזענע יידישע שטעטלעך פון מיין פאַדאָליע, וווּ אַלץ איז מיר אַמאַל געווען אַזוי היימיש און ליב, האָב איך מיטגעבראַכט פון די צופעליק לעבן-געבליבענע צעבראַכענע יידישע משפחות, די גרויסע איינזאַמקייט און נאַך גרעסערן פחד פאַר אַ פּלוצעם פרעמד געוואַרענער יידן-פיינטלעכער וועלט. פון די גרעסערע שטעט — טשערנאָוויץ, קעשענעוו — האַרציקע און דאָך פאַרזיכטיקע באַ-געגענישן מיט צעטומלטע און איבערגעשראַקענע יידישע דיכטער, קולטור-טווער, לערער און סתם ווילע אינטעליגענטע, אויך פּראָסטע יידן, וועלכע האָבן ביז ווייטיק נישט געקאַנט פאַרגעסן, אַז גאַר נישט לאַנג זענען דאָ געווען קאַכיקע יידישע קולטור-צענטערס, פאַרפולט מיט לעבן, געזעל-שאַפטלעכע אַקטיוויטעטן, מיט יידיש, מיט עברית, מיט יידישקייט.

און איצט איז דאָרט אַלץ ברוטאַל אַרויסגעריסן געוואָרן מיט די וואַרצלען, און דער עיקר — אַלץ וואָס די פאַשיסטן האָבן נישט באַוויזן פאַרניכטן — צעטאַפּטשען מיט שנאה "אונדזערע" — די זיגרייכע סאַוועטן. אמת, צו יידן-אויסראַטונג קומט עס נאָך נישט, אָבער צו קיין יידישער קולטור און יידיש-קייט וועט מען נישט דערלאָזן. דאָס איז שוין קלאַר ווי דער טאַג. קלאַר ווי "באַביע לייעטאַ".

ניין, נישט אויף אַזעלכע "רייזע-איינדרוקן" האָט זיך געריכט איציק פעפער, ווען ער האָט מיר אונטערגעשריבן מיין "קאַמאַנדיראָוקע" פאַ-פירל ...

איצט דאָכט זיך מיר שוין צומאַל, אַז ... עמעצער איז מיר נאָכגעפאַרן, עמעצער האָט שוין דאָן געהאַלטן איבער מיר זיין וואַכזאַם אויג. אַנדערש ווי קאַן מען דערקלערן, וואָס סיי אין וויניצע, סיי אין מיין היים-שטעטל הייסן, סיי אין קעשענעוו און אין טשערנאַוויץ — אומעטום פלעג מען מיר אַ פאַר מאַל אַפּשטעלן אין מיטן גאַס (אַ מיליציאַנער מיט נאָך עפעס אַ ציווילן שלאַק) און גאַנץ אידל פאַרבעטן מיר אין אַ זייטיקן הויף, כדי קאַנטראַלירן מיינע דאַקומענטן ...

דאָן האָט עס מיר פשוט געוונדערט און כ'פלעג תיכף פאַרגעסן די דאָזיקע "מיספאַרשטענדענישן". קיין שום פאַרדאַכט האָב איך נאָך דאָן נישט געש-פירט.

דאָך, ווי שוין געזאָגט, האָט ערגעץ טיף אין האַרצן "אַ מייזעלע געשקראַ-בעט", ווען כ'האַב זיך געלאָזט צו דער קראַפּאַטקיין-גאַס וווּ ס'האַט זיך אויפגעהאַלטן דער יידישער אַנטיפאַשיסטישער קאַמיטעט.

כ'האַב אַ שטויס געטאַן די שווערע דעמב-געשניצטע טיר מיטן בראַנד-זענעם הענטל און קוים באַוויזן זי צומאַכן הינטער זיך, ווי ס'האַט מיר אַפגעשטעלט אַ מיליציאַנער און כ'בין גלייך אַרומגערינגלט געוואָרן דורך אַ גאַנצע כאַפּטע ציוויל-געקליידטע קוילער-יונגען :

— פון וואָנען, בירגער ?

— ווזהי ?

— וועמען באַדאַרפט איר ?

— אייער פאַספאַרט !

אַ באַרויטער האָב איך אַרויסגענומען מיינע דאַקומענטן, אָבער דער האַגל פון פראַגן האָט זיך נאָך אַלץ נישט געענדיקט :

— אייער באַשעפטיקונג ?

— מיט וועמען דירעקט פון יידישן קאמיטעט זייט איר געווען אין קאנ-
טאקט ?

— ווער האט איך געגעבן אַנווייזונגען ? ...

פון דער זייט אָבער האָט זיך דערהערט אַ קוויטשיק-באַפעלערישער :
— ציטצ! שטיל זאל זיין ! — און ... ס'האָט אויפגעהערט צו "האַגלען".
דער קרייז פון די געזונטע ק.ג.ב. זשלאָבעס האָט זיך פּאַנאַנדערגעשלאָסן
מיט גרויס הכנעה און אַפשיי פאַר איינעם אַ דאַרינקן מיט קרענקלעכער
גרינקייט אין פנים, די פיס אין די גלאַנציקע שטיוועלעך, צעשטעלט אין דער
ברייט, אַנגעטאַן אין אַ צעשפילעטן פוטער, מיט אַ הויכער גענעראַלסקע
פאַפּאַכע אויפן קאַפּ, — ווייזט אויס צוליב קאַמפּענסירן זיין דאַרקייט און
נידערוואַקסיקייט.

מיט אַ פינגערל האָט ער שווייגנדיק מיך צוגעמאַניעט צו זיך, גענומען
מיין פאַס, מיין צייגעניש און דעם מיטגלידס-בילעט פון סאַוועטישן שריי-
בער-פאַראיין. עפעס פאַרצייכנט ביי זיך אין בלאַקנאַטל. דערנאָך זייער
העפלעך מיר געגעבן צו פאַרשטיין :

— דער יידישער קאַמיטעט איז דערווייל ליקווידירט — און אַנווייזנדיק
מיטן פינגערל אויף דער פאַרפלאַמבירטער טיר פון קאַמיטעט, האָט ער
נאַכאַמאַל מיט אַ שמייכל אונטערגעשטראַכן : — דערווייל ...

— און די "אייניקייט" ? — האָב איך גאַרישלעך געפּרעגט :
— אויך די "אייניקייט" ... דערווייל. איר זייט פריי, חבר קערלער ...
יאָסיף באַריסאָוויטש, — האָט ער אַרויסגעלייענט פון בלאַקנאַטל. אַפּגע-
געבן מיר די דאַקומענטן און אַנגעוויזן אויף דעם אַרויסגאַנג: איר זייט
פריי !

— דערווייל ? — האָט זיך מיר געוואָלט איבערפּרעגן, נאַר געזאַגט
האַב איך "דאָ סווידאַניע", — צום ווידערווען, הייסט עס ...

5. דער זיגער האָט געשלאָגן ... דרייצן.

מעגלעך דעם זעלבן טאַג, צי אפשר שפעטער מיט אַ פאַר טעג, בין איך
געקומען אין פאַרלאַג "עמעס". כ'האַב שטענדיק ליב געהאַט דאָס קאַרידאַרל
מיט די ענגע זאַכלעך-פאַרהאַוועטע צימעלעך אויפן צווייטן שטאַק פון
סטאַראַפּאַנסקי געסל, 2 ; פון יענער צייט, ווען ס'האָט נאָך טעגלעך געזשיפעט

די צייטונג "דער עמעס", ווו כ'האב באוויזן אפצודרוקן מיינע ערשטע פאר לידער, האב איך גערן באזוכט אט דעם מקום. אין קארידארל האט מען געקאנט טרעפן אלעמען — פון דעם סאמע בארימטן יידישן דיכטער ביז צום סאמע איינגעגעסענעם גראפאמאן. אין 1938 בין איך בייגעווען בעת דער ליקווידאציע פון דער צייטונג. געזען: א דערשלאגענער האט זיך שטיל ארויסגעשארט פון דארט דער גרויסער דוד בערגעלסאן, ווי שווייגן-דיק און פארפינצטערט איז פארבייגעגאנגען יחזקאל דאברושין, איבער-לאזנדיק נאך זיך דעם צארנדיקן קלאפ פון זיין הילצערנער פוס-פראטעזע. באמערקט האט מיך פון ווייטנס אהרון קושניראו (ער האט אויסרעדאגירט מיין ליד, וואס האט זיך באדארפט באוויזן אין דעם קומענדיקן צייטונגס-נומער, וואס איז שוין קיינמאל אויף דער וועלט נישט געקומען...). קושניראו האט מילד ארויפגעלייגט זיין האנט אויף מיין אקסל, מיט צער און מיטלייד, ארויסגעשעפטשעט: מילא, מיר, די עלטערע, האבן נאך עפעס באוויזן... אבער וואס וועט זיין מיט אייך — מיט די יונגע ! ? דאס איז געווען דאן, נאך אין יאר 1938.

אצינד, מיט צען יאר שפעטער האט זיך גראד אנגעמערקט א גרויסע אויפלעבונג אין דער טעטיקייט פון פארלאג "דער עמעס". מעגלעך — א דאנק די באמיונגען פון זיין דירעקטאר — לייב סטראנגין — דעם שטרענגן אלטן באלשעוויק (נאך ביז דער רעוואלוציע קיינמאל נישט געהערט צו קיין אנדער פארטיי-ריכטונג!), אט דער שווייגנדיקער "פראסטאק", גע-וועזענער יידישער זעצער, האט אבער פארמאגט א גרויס הארץ, וואס איז איבערפולט געווען מיט פארטרולעכער ליבשאפט צום יידישן ווארט און מיט גרויס יראת הכבוד צום יידישן שרייבער *, געוויס האט אויך צוגעלייגט

* מען דערציילט, אז בעת די פייניקונגען אין דער לוביאנקע-טורמע, האט דער אויספארשער-עקזעקוטאר, וואס איז געשטאנען איבער זיין צעשלאגענעם קערפער זיך א בארים געטאן:

— אייער "פאעט" לייב קוויטקא האט געקושט מיינע שטייול!
 סטראנגין האט זיך פאמעלעך און קרעכנדיק אויפגעהויבן פון דער פאדלאגע, זיך אויסגעגלייכט און אויסגעשפיגן מיט בלוט די ארויסגעהאקטע ציין:
 — מיט וואס בארימסטו זיך, גארנישט איינער... קוויטקא איז געווען און פארבליבן אויף אייביק א גרויסער פאעט... און דיין נישטיקייט וועט קיינער קיין מאל מיט קיין גוט ווארט נישט דערמאנען...
 מען האט אים דאן שרעקלעך צעהרגעט — אונטערגעשלאגן די לונגען.
 פון לאגער האט מען אים "אקטירט", ווי אן אינוואליד.
 א יאר אנדערהאלבן נאך דער "באפרייונג" איז ער געשטארבן.

א שטארקע האנט צו דער אויפלעבונג פון פארלאג-וועזן, צום שאפן אן אייגענע פאליגראפישע באזע, טאקע דארטן-אויפן ערשטן שטאק פון סטארא-פאנסקי 2, א באזע מיט אייגענע לינאטיפן און דרוק-מאשינעס, — דער זייער ענערגישער נייער פארטרעטער פון פארלאג-דירעקטאר — איינער א גאלדמאן, א פארדינסטפולער געוועזענער קריגס-פאלקאוויק, וואס האט נאך אלץ נישט געקאנט זיך געזעגענען מיטן מונדיר באהאנגען מיט פארשיידענע שלאכט-אויסצייכענונגען.

מיט איין ווארט, — דער זייגער האט געקלאפט. געקלאפט, וואלט איך איצטער געזאגט, א ביסל האסטיקער ווי געוויינטלעך ...

דארט, אין "עמעס"-פארלאג איז ביי מיר געווען אן אלטער ידיד, א טייערער, א הארציקער מענטש. דאס איז געווען דער ביבליאטעקאר ראונ-הויז. א באשיידענער, אן אויפמערקזאם-שווייגנדיקער, פלעג ער זיך שטענדיק ווי אויסבאהאלטן אין ביבליאטעק-צימער, ענג-באשטעלט מיט פאלי-צעס, ביז צום הויכן סופיט, אַנגעפראפט מיט יידישע ביכער און ספרים. דאס איז געווען א ידיד, וואס האט שטיל געשמייכלט און נאך שטילער גערעדט און געהאלטן האט ער זיך שטענדיק אן א זייט פון די זאכלעכע פארלאג-האווענישן. אבער נישקשה, קיין איין יידישער ביבליאפיל און אמתער ביבליאגראף האט נישט געקאנט אויסמיידין אט דאס דאזיקע שטיל און קליינבווקסיק שעמעוודיק-שמייכלענדיק יידעלע ...

זאל ער זיין געזונט, אויב ער לעבט נאך איצט.

צווישן אונדז האט זיך איינגעשטעלט א מין איידעלער שטיל-שווייגנ-דיקער צוטרוי נאך אין יאר 1938, ווען כ'בין געקומען אהער צום ערשטן מאל מיט מיינע רוייע הילפלאזע לידער. די צוגעלאזנקייט מצד אט דעם ווייניק באריידעוודיקן בעל-הספר צו א פריש סטודענטל, אן אַנפאַנגער, איז דאן, אין יענע שרעקלעכע יארן פון "פראַלעטאַרישער וואַכזאַמקייט", געווען, קאן מען זאגן, א געוויסע איינשטעלעניש. זיין פריינדלעכקייט צו מיר האט זיך געשטארקט, מיין איך, נישט אזוי אין זכות פון מיינע לידער, נאך דערפאר, וואס ער האט קענטיק גלייך דערשאפט אין מיר א דארשיטיקן, דערצו נאך א יונגן ליבהאבער פון יידישן בוך — א זאך, וואס האט זיך שוין אויך דאן אלץ זעלטענער געטראפן.

מיר פלעגט ער לאזן קריכן אויפן לייטער און זיך ראיען צווישן די ביכער וויפל מיין הארץ האט געגלוסט. איין זאך — טאמער האט ער געמוזט אוועק ערגעץ אויף א שעה, צי אַנדערהאלבן, פלעגט ער מיך היימישלעך

א פרעג טאן, צי האָב איך חשק ווייטער פאַרבלייבן דאָ, ביז ער וועט קומען און אויב יאָ, — וועט ער מיך לאָזן אַ פאַרשלאָסענעם אינווייניק צוזאַמען מיט מיינע ליבע ספרים... טאַקע אַ דאַנק יענע פרייוויליקע "אַרעסטן", ביז איך טיפער אַריינגעדונגען און היימישער געוואָרן אין דער ביכער-וועלט פון אונדזער גרויסער יידישער וועלט-ליטעראַטור...

אַצינד, קומענדיק אין פאַרלאַג, בין איך צוערשט אַריינגעגאַנגען צו ראָזנהויזן. זיך צערעדט. דערציילט וועגן מיינע איבערלעבענישן אין דער געביידע פון יידישן אַנטיפאַשיסטישן קאַמיטעט, דאָ האָבן שוין אַלע גע-וויסט, אַז דעם קאַמיטעט האָט מען געשלאָסן. מענטשן האָבן געיאָגט פון זיך די שרעק, איינס ביים אַנדערן געווכט אַ שטיקל טרייסט און פיבערהאַפט געאַרבעט. אַ גוואַלדיקע פאַרנומענקייט האָט געהערשט אין די רעדאַקציע-צימערן: די דרוק-מאַשינקעס האָבן זאָלעך געקלאַפט, פליסיק האָבן די קאַרקטאַרן געווכט זייער אייביקן שונא — דעם גרייז, אַדער דרוק-פעלער, פון אונטערשטן שטאַק האָט זיך דערטראָגן דאָס מאַנאַטאַנע גערויש פון דער דרוקעריי. הכלל — אַלץ איז געווען נאַרמאַל: דער פאַרלאַג-זייגער האָט געאַרבעט ריטמיש. דאַכט זיך... ריטמישער ווי שטענדיק.

ווען כ'האָב ראָזנהויזן פאַרזיכטיק אַרויסגעזאָגט מיין חשד, אַז איצט קאָן מען דערוואַרטן אויך די ליקוידאַציע פון פאַרלאַג, האָט יענער אַ פאַרציי-טערטער, אויפגעהויבן ביידע הענט, גלייך ער וואַלט אַפּשטויסן פון זיך אַ ביזו געשפענסט:

— וואָס רעדסטו, קערלערל? ... יענע, — האָט ער אַנגעדייט אויפן קאַמיטעט, — יענע האָבן דאָך פאַרט געהאַט דירעקטע, צי אומדירעקטע פאַרבינדונגען מיט אויסלאַנד... איך זאָג נישט, אַז זיי זענען חס וחלילה שולדיק אין עפעס... אָבער דאָך פאַרבינדונגען... קאָן מען זיך ערגעץ פאַרטשעפען... אָבער מיר, — דער איינציקער יידישער פאַרלאַג, — מיר פאַרנעמען זיך בלויז מיט אַרויסגעבן יידיש-סאַוועטישע ליטעראַטור! ניין, צו אונדז וועט דאָס נישט דערגיין! — האָט ער זיכער און שוין אַ באַרויקטער אויסגעפירט.

— הלוואי פון אייער מויל צו גאַטס אויערן — האָב איך נישט פריילעך אַ שאַקל געגעבן מיטן קאַפּ און אַרויס פון ראָזנהויזן.

קעגניבער דער ביבליאָטעק, עטוואָס פון לינקס — דער קאַבינעט פון פאַרלאַג-דירעקטאָר לייב סטראַנגין. כ'האָב זיך געלאָזט אַהיין. געוואַלט עפעס געווירע ווערן וועגן מיינעם אַ בוך, וואָס האָט געזאָלט געגרייט זיין צום

דרוק... נביזן שוין כמעט געווען לעבן דער טיר, ווי כ'בין פלוצעם מיט
כוח אפגעשטופט געווארן אין א זייט.

ביי דער טיר האבן איך שוין דערקענט די "גוטע לייט", מיט די רייכע
פערטראווע שליאפעס, וואס האבן געווארפן אן אלציינעם שאטן אויף די
אלציינס-אפגעפרעסענע געזיכטער. פון אונטער די שפאגל-נייע ציווילע גא-
בארדין-מאנטלען האבן ביי זיי ארויסגעגלאנצט די אפיצירישע שטיוועלעך,
ס'האט זיך פארגעדענקט ווי איינער פון זיי, — דער עלטסטער, ווייזט אויס,
— האט מעשה בעל-הבית באפעלעריש געקלאפט אין סטראנגיס טיר, —
מיט דער דלאגניע צו זיך...

דאן האבן איך מיך אין דער שטיל צוריק אריינגעשלייכט אין ביבליאטעק:
— "זיי" זענען שוין געקומען, ראזנהויז...

מיין אלטער פריינד, האט אויפגעהויבן פון בוך זיינע מילדע קינדערישע
אויגן: — ס'חלומען זיך דיר ביזע חלומות... — האט ער א ביסל צע-
טומלט געשמייכלט. — פארבלייב, זיי אזוי גוט, א מינוטקעלע...

און ווידער בין איך פארבליבן, אצינד שוין צום לעצטן מאל, א פארשלא-
סענער מיט מיינע טייערע יידישע ביכער.

ראזנהויז איז צוריק אריין, דאכט זיך, — נאך קלענער פון זיין נידעריקן
ווקס און דאכט זיך, — נאך דארלעכער ווי דאר ער איז געווען. אין די
ציטערנדיקע הענט — א הויפן פאק-פאפיר און שפאגאט. א בלייך-בלאסער
האט ער פארלארן ארויסגעקרעכצט:

— מען האט מיר באפוילן פארפאקן אין פעקלעך די ביבליאטעק...

ווען כ'האבן זיך געווארפן אים ארויסהעלפן, האט ער מיך ניט געלאזט
זאגנדיק, אז באלד וועט מען אים אריינשיקן "מיטהעלפער" — "זיי" האבן
מיט זיך מיטגעבראכט... קבורת-לייט — האט ער זיך קרום א וויצל
געטאן, — און דו גיי, גיי פון דאנען, חבר טייערער...

איבערן קארידאר האבן זיך שוין צעפאלאכעט געטראגן די פארלאג-
מיטארבעטער, רעדאקטארן, מאשיניסטקעס, קארעקטארן, לינאטיפיסטן און
דרוקער. ממש ווי אין א שריפה האבן אלע אין מוראדיקער אייליקייט גע-
פאקט אין צונויפגעבונדן פארשידענע דאקומענטן, מאנוסקריפטן, די בוכ-
האלטערע, שרייב-מאשינקעס און קאנצעליארישע מכשירים. אלץ האט
לויטן שטרענגסטן באפעל, געמוזט פארפאקט זיין און פאררעגיסטרירט
ווערן אמשנעלסטן... ארויסגעהאלפן, קאמאנדעוועט און אריינגעבראכט א

שטיקל אַרדענונג אין אַט דער סומאַטאַכע, האָבן עטלעכע געזונטע שקצים — "קבורת-לייט", ווי ראַזנהויז האָט זיי געקרוינט.
 (כיוואַלט געמעגט שווערן, אַז אייניקע פון זיי האָבן איך שפעטער געטראָפן אַלס טורמע-וועכטער פון דער באַרימטער "לוביאַנקע").
 כ'האָבן זיך געלאָזט צום אַרויסגאַנג און זיך צונויפגעשטויסן מיט מיינעם אַ קאַלעגע אַ פראַנט-דיכטער פון מיינ דור. אַ צעיאַכמעטער האָט ער מיר אַנגעזאָגט די בשורה:
 — אַי קערלער, דו ווייסט ? מע ליקווידירט דאָך דעם "עמעס" !
 — ס'קאָן ניט זיין ! — האָבן איך בייזלעך דערווידערט.
 — וואָס הייסט ? — האָט יענער אַנגעוויזן אויפן טומל, גיט באַנעמענדיק, ווייזט אויס, אַז מע קאָן אויך אין אַזאַ פאַל איראַניזירן.
 שווייגנדיק האָבן מיר זיך אַראַפגעלאָזט פון די טרעפּ. דורך די צעפראַלטע טירן פון דער "עמעס"-טיפאַגראַפיע האָבן ווי איבערגעשראַקן אַרויסגעב-ליקט די פּלוצעם-פאַרשטומטע לינאַטיפּן און די דרוק-מאַשינן ...
 כ' ווייס נישט פאַר וואָס, ס'איז מיר געקומען אויפן געדאַנק שלום-עליכמס דערציילונג וועגן דעם ווי דער זייגער האָט געשלאָגן ... דרייצן.

6. ביים "אַלטן"

מיר זענען אַרויס צום סטאַראַפאַנסקי-געסל און פון דאָרט געבלאַנדעט אַן אַ ציל — גאַס-איינ, גאַס-אויס, ביז ס'האָט זיך אַנגעהויבן צו לעשן די האַרבסטיקע שקיעה.
 דעם אמת געזאָגט, האָט מיך שוין רעכט גענודזיעט פון מיינ באַגלייטער, וואָס האָט נישט אויפגעהערט איבערצוחזרן איינעם און דעם זעלבן פיזמון אויף פאַרשידענע אופנים: "וויי-וויי, וואָס וועלן מיר איצטער טאָן ?", און "אפשר אויפהערן שרייבן יידישע לידער ?" (ער האָט טאַקע אויפגעהערט און ווי מיר שיינט, — ביז צום היינטיקן טאַג). דאַכט זיך אַ ווילער בחור, דער קאַלעגע מיינער, אַבער ניט קיין איבעריקער חכם ... אַן אַנדער דיכטער האָט אַמאָל געזאָגט אויף אים, אַז ער טיילט זיך אויף אַנדערהאַלבן — אויף אַ גאַנצן נאַר און ... אַ האַלבן פאַעט.
 כ'האָבן שוין געזוכט עפעס אַן אויסרייד כדי זיך צו שידן מיט אים, ווי פּלוצעם האָט ער פאַרגעלייגט: ווייסטו גאַר וואָס ? לאַמיר, יוסף, זיך אַרייב-כאַפּן צום "אַלטן".

ס'איז געווען דאָן דער נייטיקסטער געדאַנק. דער "אַלטער" — דאָס איז יחזקאל דאָברושין, ער איז דאָך, ווי בערגעלסאָן האָט געזאָגט, "די גוטע הייבאַם פֿון דער יידישער ליטעראַטור"... נישטאַ כמעט קיין איין יידיש־סאָוועטישער שרייבער, וואָס זאָל האָבן אויסגעמיטן זיין אויטאָריטעט וואָרט, זיין הילף, זיין דערמונטערנדיקע ברכה, אָדער שאַרפע אָפּנהערציקע קריי־טיק. קיינער האָט נישט אַזוי גוט געוואָסט אַלע אונדזערע חסרונות, קיינער האָט אַזוי נישט געשפּירט אַלע אונדזערע פּאַטענציעלע מעגלעכקייטן, דאָס בעסטע וואָס אין יעדן איז פאַרבאָרגן. טאָ ווי קאָן מען דען אויסמיידן יחזקאל דאָברושין אין אַזאַ פינצטערער צייט, אין אַזאַ הימלפּאַלעניש איבער אונדזערע קעפּ? ס'האָט דאָך געצויגן צו אים ממש ווי מיט צוואַנגען, ווי צו אַן אייגענער מאַמען, אויף וועמענס שוים ס'איז נישט קיין בושע זיך צו פּאַנאַנדערוויינען ווי אַ קליין קינד. — אָבער יאָ, מען טאָר נאָר נישט פאַרגעסן, — האָט מיין באַגלייטער מיך געוואָרנט — אַז דער "אַלטער" האָט נישט לאַנג איבערגעטראָגן אָן אינפּאַרקט... ס'איז אפּשר געוואָנטער מיר זאָלן אים נישט דערציילן וועגן דער ליקוידאַציע פֿון "עמעס"...

— אַודאי! — האָב איך מיט צער מסכים געווען — מען דאַרף שווינען "דעם אַלטן". קיין וואָרט וועגן דעם, וואָס מיר האָבן היינט איבערגעלעבט! אַזוי טאַקע האָבן מיר אָפּגעמאַכט.

און אַט זענען מיר שוין ערגעץ ביים אָנהייב פֿון דער רעשיקער, שוין גוט באַלויכטענער גאַרק־גאַס. מיר הייבן זיך אויף אויפן דריטן שטאַק פֿון אַן אַלטמאָדיש נאָר גאַנץ פעסט מויערל. מיר קלינגען אָן און ס'עפּנט אונדז די טיר דאָברושין'ס שוועסטער, מיט אַ פּריינדלעכן שמייכל באַגלייט זי אונדז ביז צום אַרבעטס־צימערל פֿון האַציען — ווי זי פּלעג רופן דעם ברודער אירן...

דאָברושין האָט זיך שווער אויפּגעהויבן פֿון זיין שטול ביים גרויסן דעמבענעם שרייב־טיש, זיין קרופּנע קיילעכדיק פּנים, די דיקע ברילן־גלעזער, די שיינע שניי־ווייסע האַר־קרייזן אַרום זיין הוילן קאַפּ — אַלץ האָט אויפּגעלויכטן פֿון זיין ברייטן שמייכלענדיקן ברוך הבא:

— איך אַרבעט, נאָר ס'מאַכט ניט אויס... קומט אַריין, חברה!.. וואָס הערט זיך?

מיין באַגלייטער האָט אַרויסגעלאָזט אַ האַרצרייסנדיקן זיפּץ. כ'האַב אים אַנגעטראָטן אויפּן פּוס, אָבער פאַרפּאַלן — יענער האָט שוין אַרויס־געפּראַלט פֿון זיך זיין יללה:

— אוי, חבר דאָברושיין, איר ווייסט? מען האָט שוין ליקוידירט דעם פאַרלאַג אויך... .

דאָברושיין האָט זיך שאַרף אַ קער געטאַן אין מיין זייט:

— פון וואָנען נעמט איר דאָס?

— מיר קומען ערשט פון דאָרט, — האָב איך געמוזט באַשטעטיקן.

און ווידער מיין קאַלעגע:

— אוי וויי, וואָס וועט איצטער זיין און אפשר דאָרף מען שוין אויפהערן

צו שרייבן יידיש?

— ס'זעט גאָר נישט זיין! — האָט דאָברושיין געפרוווט אונדז באַרויקן —

אַלץ וועט זיך אויסקלאָרן!

און אַ ביסל בייזלעך צו מיין באַגלייטער:

— וואָס שייך יידיש — איז ווער סע דאָרף — וועט ווייטער שרייבן און

ווער ס'באָדאָרף ניט — האָט שוין לאַנג באַדאָרפט אויפהערן.

אַבער שפעטער אַ ביסל האָט ער זיך צוגעזעצט און מיט געצייילטע

געזייטע ווערטער גענומען טרייסטן, אַז די סאָוועטישע רעגירונג, ווייסט

וואָס זי טוט און מעגלעך ס'איז גאָר אַ פעלער פון עמעצן און ווען דער

חבר סטאַלין וועט זיך נאָר דערוויסן וועגן דעם — וועט ווידער זיין אַ

פאַרלאַג און אַ סאָוועטיש-יידישע ליטעראַטור... .

און דערנאָך, שוין אַ ביסל מידלעך:

— נו, גוט חברה, איך מוז נאָך היינט אַרויסענדיקן מיינע אַן אַרבעט... .

ווען מיר האָבן זיך געזעגנט און מיין באַגלייטער איז דער ערשטער

אַרויס אין קאָרידאָר, האָט מיר דאָברושיין איינגערוימט: "קערט זיך אום

אַליין... ."

אין דרויסן בין איך אַרויפגעפאַלן אויף דעם קאַלעגע מיינעם:

— וואָס ביסטו, שלים-מזל איינער, אַרויס מיט די וויסטע נייעס. מיר

האָבן זיך דאָך גוט צונויפגערעדט, שווייגן, אַ... . שטומעניש אויף דיר!

— כ'ווייס נישט — האָט יענער זיך פאַרענטפערט, — ס'האָט מיך עפעס

אַ בראַט געגעבן פון אינעווייניק, נישט געקאַנט זיך איינהאַלטן... . וויי, וויי

וואָס וועט איצטער זיין מיט אונדז? ... איך מיין אויך, אַז דער חבר סטאַלין

ווייסט נישט. אפשר זאָלן מיר אים אַנשרייבן אַ בריוו, האַ?

— אַ גוטע נאַכט! — האָב איך אַפגעהאַקט און אַוועק מיט שנעלע טריט

אין אַ פאַרקערטער ריכטונג.

ווען כ'בין שוין צוריק אַריינגעקומען צו דאָברושינען האָב איך אים

געטראפן שטארק פארטאן ביי די צעפנטע שופלאדן פון זיין מאסיוון שרייב-טיש. ער האט זארגפעליק איבערגעקליבן גאנצע פעק מיט פאר- שידענע, אפט שוין צייט-פארגעלטע בריוו, פאטאגראפיעס, כתב-ידן. ("דא ליגט, — האט ער מיר אמאל געזאגט, — אנווייזנדיק אויף זיין שרייב-טיש, — דא ליגט פארבארגן אן אמתער אוצר — די סאמע אריגינעלע פרטים, מאטעריאלן און אין גאנצן נישט באוויסטע נאך דאקומענטן צו דער גע- שיכטע פון דער יידישער קולטור אין רוסלאנד, אנהייבנדיק פון פעטראגרא- דער און קיעווער פעריאד ...

דאברושין האט פאמעלעך זיך אפגעריסן פון די צעשפארטע שופלאדן און, אנווייזנדיק מיר אויף א דערבייאיקן שטול האט ער זיך אויך שווער באזעצט קעגניבער אויף דער קושעטקע און, ווי זיין שטייגער, האסטיק צוגערוקט זיין האלצערנעם פוס נעענטער צום גארמאלן, — דעם לעבעדיקן. שווייגנדיק האט ער אויפגעהויבן זיינע ברילן איבער די אויגן און לאנג ווי דורך א ווייטן נעפל מיט א פארזארגטן בליק און קענטיק א ביסל פארהידושט, געקוקט אויף מיר.

ס'האט זיך געקאנט דאכטן, אז אט דער היימיש-טייערער מאן זעט מיך צום ערשטן מאל אין זיין לעבן. ארויסגעוויזן האט זיך, אז מיר האבן זיך געזען דאן צום לעצטן מאל ...

— נו, — האט ער ארויסגעאטעמט און רויק, ווי געוויינטלעך ביים זאגן "א גוטע נאכט":

— אצינד דארף מען ווארטן אויף א קלאפ אין דער טיר ...
און ווי אפווישנדיק מיט איין ליבלעך-טרויעריקן שמייכל אלע מיינע גארישע דערווידערונגען, האט ער א בעט געטאן:
— זייט אזוי גוט און קלינגט אן צו זוסקיבען, זאגט: כ'האב אים געבעטן אריינקומען ...

כ'פארשטיי איצטער זייער גוט, אז ער, יחזקאל דאברושין, מיין באליבטער ליטעראטור-פראפעסאר אין דער יידישער טעאטער-סטודיע, איינער פון מיינע ערשטע לערער און וועגווייזער (ניט אזוי לויט זיינע ליטעראטור- פארשערישע ווערק פול מיט פארשידענע באווארענישן קעגן א ביזו אויג, געשריבן אין א שפראך, — גאנץ שווער צום פארדייען, נאך דווקא א דאנק די פילצאליקע שמועסן אויג-אויף-אויג, ווו ער איז געווען אריגינעל, בלי- ציק-שאַרף און טרעפלעך אין זיינע דעפיניציעס און אפשצונגען).

כ'פארשטיי אז דאן, ווען ער האט דורכאויס געוואלט, אז איך זאל זיין דער

דריטער ביי יענעם שמועס מיט בנימין זוסקינען, האָט ער שוין מעגלעך געהאַט אין זינען, אַז פון די דריי וועט כאַטש איינער פאַרבלייבן אַ לעבע-דיקער עדות פון יענעם דראַמאַטישן אַוונט ... וואַרשיינלעך — איך, דער — יינגסטער.

אַבער, וויי, ס'איז פאַרביי אַזאַ צייט פול מיט אַנדערע טראַגישע געשעע-נישן — טורמעס, לאַגער-קנעכטשאַפט, פייניקונגען — דאָס געזאַנג צווישן ציין — ווען אַלע אברים, — פון מינדסטן האַרץ-געוועב ביז צום לעצטן מוח-קעמערל, — זענען געשטעלט געוואָרן אין קאָן, כדי אויסצוהיטן אין זיך דעם צלם אלוקים — דאָס פינטעלע ייד, דעם מענטשלעכן פונק, די אינערלעכע פרייהייט ... וויי-וויי, כ'האַב נישט פאַרגעדענקט יענעם שמועס. כ'בין טאַקע פאַרבליבן דער איינציקער לעבן-געבליבענער עדות, נאָר כ'קאָן נישט, אויספילן דעם פליכט וואָס, פריער — מיין ליבער דאָברושין ז"ל און שפעטער — דאָס ביטערע גורל מיינס — האָבן אויף מיר אַרויפגעלייגט ... ס'געדענקט זיך נאָר, ווי דער עלטערער אין יאָרן און דערפאַרענער אין לעבן דאָברושין, וועלכער האָט זיך ערשט נישט לאַנג "אַרויסגעקאַראַבקעט" נאָך אַ האַרץ-אַטאַק, האָט מיט אויסערגעוויינלעכער איבערצייגעוודיקייט געמוטיקט דעם יינגערן בנימין זוסקין, דעם באַרימטן יידישן פאַלקס-אַר-טיסט, דעם וואָס האָט במשך 30 יאָר באַגייסטערט דעם טעאַטער-צושויער מיט זיין תמימותדיקער לעבנס-פרייד, מיט זיין חנעוודיקער, מיט זיין, אויף דורך און דורך, יידישער מוזיקאַלישקייט און פלאַסטיק, דעם וועמענס יעדער אויפטריט האָט אַריינגעבראַכט יום-טוב און בטחון אין דער שווערסטער וואַכעדיק-סאַוועטישער וואַר פון רוסלענדישן יידנטום.

אַצינד איז ער געזעסן, זוסקין, קעגן זיין עלטערן פריינד דאָברושין, (צו וועמען ער איז געקומען אַ געבויגענער, אַ פאַרלוירענער), געזעסן און מיט דאָרשט געשלונגען יעדער וואָרט, וואָס האָט געמוטיקט און געטרייסט, כאַטש ער, דאָברושין אַליין, האָט צווישן די רייד נישט איין מאָל און נישט צוויי — געגעבן אַנצוהערן, אַז זיין פערזענלעכער גורל איז שוין אַ געחת-מעטער — "אַצינד דאַרף מען וואַרטן אויף אַ קלאַפּ אין דער טיר" ...

— — — — —
— — — — —

אין יידישן אַנטיפאַשיסטישן קאַמיטעט

מאַסקווע, 1946. אין דער ערשטער ריי (זיצן) פון רעכטס אויף לינקס — יחזקאל דאַברושין, די אַקטריסע קלאַראַ יונג און שלמה מיכאַעלס. צווייטע ריי: לייב סטראַנגין, בינב העלער, איציק סעפער, רחל בוימוואַל און שמואל האַלקין. (פראַגמענט פון אַ גרעסער בילד).

7. בנימין זוסקין

ס'איז געווען שפעט אין דער נאכט, ווען מיר זענען ארויס פון דאברושניס הויז. אויף דער גארקיי-גאס איז שוין געווען גאנץ פוסטלעך. ס'האבן געאיילט פארשפעטיקטע לייט, גלייכ-גילטיקע צו די שרייענדיקע נע-אן-פייערן און ליכטיק-דעקאריר-טע וויטרינעס פון די לאנג שוין געשלאסענע קראמען. אויך אוי-טא-מאשינעס האבן זיך גאר זעלטן פארבייגעיאגט. אויף די ראגן האבן זיך לאנגווייליק א-רומגעדרייט די מיליציע-שומרים, ארויסקוקנדיק, ווייזט אויס, אויף א צופעליקן שיכור אין אט דער וואכעדיקער האלב-נאכט.

כ'האב באגלייט זוסקינען אהיים צום טווערסקאי בולוואר. ער איז

נאך א צייט געווען אונטער דער ווירקונג פון דאברושניס רייד און א פארקלערטער, איינגעטענהט נישט אזוי צו מיר, ווי צו זיך אליין: יא, יא, אונדזער ליבער יחזקאל מאיסייעוויטש איז גערעכט: מע טאר נישט אראפ-לאזן די הענט...

ס'האט זיך פארשניטן אין זכרון א פראזע:

— וואס ווייסטו, קערלער, ווי מיר איז שווער!...

און נאך א פראזע פון אויסגאנגלאזער פארצווייפלונג:

— צו וואס האט ער, שלמה, געדארפט פארן אין דעם פארשאלטענעם מינסק? ... וויי-וויי, וואס ער האט אונדו אפגעטאן!...

ס'האט זיך דערמאנט ווי זוסקין האט נישט אויסגעהאלטן, דאן בעת ער איז געשטאנען אין ערן-קאראול ביים אפענעם ארון פון געהרגעטן שלמה

מיכאעלס — ער האָט זיך פלוצעם אָנגעהויבן צו שלאָגן מיט די פויסטן
אין קאַפּ: וויי, וויי, וויי צו אונדז אַלעמען!

מען האָט אים דאָן קוים צוגענומען פון אַרונ. אָבער באַרויקט האָט ער
זיך נאָך אַלץ ניט.

לעצטנס האָט ער שוין גאַר נישט אַזוי זיכער ווי אַמאָל, זיך אָנגעשפּאַרט
אויף זיין שטעקן, גלייך דער באַדן, וואַלט אַלץ מער אַוועק פון אונטער
די פּיס.

יא, זינט יענעם פינצטערן יאָנואַר פון 1948, אָן מיכאעלסן, האָבן מיר
פאַר זיך דערזען גאַר אַן אַנדער זוסקין...

זאַרגלאָז און גליקלעך האָט זיך אַנטוויקלט זיין אַוניקאַלער ליריש-
קאָמעדיאַנטישער טאַלאַנט אונטער דער שוץ פון די מעכטיקע מיכאעלס-
פּליגל.

געווען אַמאָל אַ יידישער אַרטיסט, אַ גרויסער קונדס, געליבט און גע-
באַלעוועט פון אַלע אַרום — סיי פון די בינע-קאַלעגן, סיי פון די גרויסע
טויזנטער צושויער, סיי פון דער טעאַטראַלער פרעסע: אָבער ער אַליין
האַט עס ווי ניט געשפּירט. ער איז שטענדיק ערנסט געווען פאַרטאָן און
פאַרטיפּט אין זיינע ראַלן, אין זיין שפּיל.

דערוואַקסענע שפּילן אין ערנסקייט, קינדער נעמען אָן פאַר ערנסט יע-
דער שפּיל. און זוסקין איז געווען און שטענדיק פאַרבליבן אַ קינד —
תּמימותדיק און תּמיד עטוואַס פאַרחידושט האָבן די ברעמען אַרויפגעפּלאַ-
טערט איבער די פאַרשייטע קונדייסיש-לאַכנדיקע אויגן-שפּאַלטן. האָט ער
נישט געשפּילט איז דאָס גאַנצע לעבן נישט ווערט געווען קיין גראַשן.
טאַקע נאָר ווי ביי זיין האַצמאַכן פון די "בלאַנדזשנדע שטערן" און טאַקע
נאָר ווי ביי זיין מוטיק-פּריילעכן בדהון פון "פּריילעכס" — זיין לעצטע
ראַל און זיין לעצט "פּריילעכס" — אין לעבן.

אין לעבן פּלעגט ער זיך פאַרהיקען ביים רייזן. אויף דער בינע — האָט
ער לגמרי פאַרגעסן ווי מע טוט דאָס. כּמין, אַז די איינציקע זאַך, וואָס ער
וואַלט נישט געקאַנט אויסשפּילן אויף דער בינע איז — די ראַל פון אַ
זאַהיקע...

זוסקין — דער קאַנגעניאַלער בינע-פאַרטנער פון שלמה מיכאעלסן (בנימין
השלישי און סענדערל די יידענע, שימעלע סאַראַקער און סאַלאַווייטשיק,
קעניג ליר און זיין לץ...) — אַ זעלטענע פאַר, וווּ איינער איז נישט קיין
שאַטן פון אַנדערן, נאָר אַ קעגנזייטיקע, טיף-אינערלעכע אַפּשפּיגלונג איי-

נער פון צווייטן, — די פולסטע האַרמאָניע פון קעגנזעצלעכע מוזיקאַלע קאָנטראַסטן...

אַבער צוזאַמען מיט מיכאַעלסן, האָט זוסקין פאַרלאָרן נישט נאָר זיין צווייטן "איד", נאָר אויך זיין ערשטן "אים", נישט נאָר זיין אינטימסטן נשמה־פריינד, נאָר אויך זיין ערשטן און טרייסטן מורה־דרך... מיכאַעלס האָט געפורעמט און פּאַעטיש־באַפּליגלט דעם גאַנצן טעאַטער־קאַלעקטיוו, פּילאַזאַפּיש באַהויכט און באַרייכערט די קינסטלערישע אייגנ־אַרטיקייט פון יעדן אַרטיסט באַזונדער און פון זוסקינען — זיין באַליבטן זוסקינען, אַלעמענס ליבלינג זוסקינען — אוודאי און אוודאי! דעם טעאַטער־אַנסאַמבל האָט ער דערצויגן אין גייסט פון ליבשאַפט צו יידיש און צו די אייביקע פּאַלקס־ווערטן אונדזערע.

אויך אין דער רוסישער טעאַטער־וועלט, אויך צווישן רוסישע שרייבער און קונסט־טוער פּלעגט מען זיך רעכענען מיט זיין וואַגיק און אַריגינעל וואַרט. נישט נאָר מחמת זיין שלימותדיק, בילדעריש רוסיש־לשון, זיין גוואַלדיקער ערודיציע אין פּראַגן פון לאַנד־און וועלט־קונסט, זיינע אייגנ־אַרטיקע און דרייסטע קאָנצעפּציעס — נאָר אויך דערפּאַר וואָס אויף אַלע זיינע ספּאַנטאַנע רעפּעראַטן, לעקציעס און סעמינאַרן פאַר דער רוסיש־רייזדיקער אוידיטאָריע, האָט ער תּמיד אַרויסגעהויבן זיין שטאַלצע שיינע יידישקייט. אַ גוואַלדיקן דערפּאַלג האָבן געהאַט זיינע תּנ"ך־אימאַזשן, זיינע פּסוקים, משלים און מעשה'לעך פון די הגדות, פּערל פון יידישן פּאַלקלאָר, וועלכע ער פּלעגט מייסטעריש אַריינפּלעכטן אין זיינע אַרויס־טרעטונגען, וווּ יעדער וואַרט איז געווען צום אַרט.

מיכאַעלס האָט גענוי געוויסט דורך וועמען קאָן מען אַ קלאַפּ טאָן אין די סאַמע העכסטע פענצטער — די גרעסטע חשובסטע רוסישע שרייבער און אַרטיסטן, לאַורעאַטן, גענערעלער, העלדן א.א.וו האָבן אים ממש פּאַרגעטערט...

"ער האָט נישט געטאַרט שטאַרבן, ער האָט קיין רעכט נישט געהאַט צו שטאַרבן"... אַזוי האָט שפּעטער מיט יאָרן געשריבן וועגן אים דער באַ־וויסטער קינאַ־סצענאַריסט אין עליה־אַקטיוויסט פעליקס קאַנדעל. אַבער ער איז ניט געשטאַרבן — מען האָט אים פּראָסט־פּשוט געהרגעט, — פּאַרבאַרט קיין מינסק און אין אַ פינצטערער נאַכט מיט אייזערנע דרענגער צעשפּאַלטן זיין שטאַרבן — געקעפט די יידישע קולטור אין סאַוועטן־רוס לאַנד...

ווער קאן דען איבערגעבן דאס געפיל פון פאריתומטקייט, די געדריקטע שטימונג פון יאהוש און עלנט, וואס האט באהערשט די יידישע אקטיארן. איבערן מאסקווער יידישן טעאטער זענען געדיכטער געווארן די דראענדיקע כמארעס און ס'האבן אלץ שטארקער געבלאזן ביזע פיינטלעכע ווינטן... ווי אומבאהאלפענע שאפס האבן זיך די יידישע אקטיארן געזאמלט, צונויפגעשלאגן זיך אין רעדלעך, שטיל און צעשראקן עפעס געשעפטשעט איינער דעם אנדערן, ארומקוקנדיקן זיך פון אלע זייטן: גיפטיקע קלאנגען וועגן "מלוכה-פארראט" האבן זיך געשפרייט אין און ארום טעאטער... אבער ווען זוסקין האט זיך באוויזן האבן אלע אויגן, האבן אלע הערצער זיך א צי געטאן צו אים מיט געבעט, מיט צוטרוי און גלויבן ווי אויפן איינציקן רעטער, ווי אויף דער לעצטער האפענונג.

און ער איז געשטאנען צווישן זיי, דאן שוין א קראנקער, א בלייכער און צעפייניקטער פון א לאנגער שלאפלאזער נאכט. פארשוונדן איז ערגעץ דער גרויסער זארגלאזער קונדס מיט זיין ריין-שטראלנדיקן שמייכל. פאר זיי איז געשטאנען זייער אן ערנסטער און פאראנטווארטלעכער מענטש, — דער נייער קינסטלערישער אנפירער פון מאסקווער יידישן מלוכה-טעאטער. ווי ס'פאסט פאר אזא, האט ער מייסטעריש (צום ערשטן מאל אין לעבן) געשפילט ערנסטקייט. און די סאמע געביפטע קאמעדיאנטן האבן בלב ונפש געגלויבט, אז דאס איז... נישט קיין שפיל!...

— וואס קומט דא פאר? — האט זוסקין שטרענג זיך צעבייזערט, — וואס שטייט איר דארט ווי די געליימטע לעמער?! צו דער ארבעט חברה, צו דער ארבעט!...

און מיט א שארפן בליק האט זיך זוסקין א קער געטאן צום שטענדיק פארדאגהטן אבער זייער פייאיקן רעזשיסער-געהילף:

— ציבולעווסקי, ווו ביסטו דארט, דער גוטער זאל דיך גיט נעמען! הייב אן די רעפעטיציע!

אלע האבן מיט פארלייכטערונג אפגעזעטעמט און פלייסיק זיך א נעם געטאן צו דער ארבעט...

און ווידער קער איך זיך אום, צו יענעם זוסקינען, וואס כ'האב אין א שפעטער האלב-נאכט באגלייט אהיים, נאך אונדזער וויזיט ביי דאברושינען. ניין, כ'בין נישט בייגעווען יענץ בילד, וואס כ'האב נאר-וואס געשילדערט, יענץ בילד אין טעאטער האט זיך פארקריצט אין זכרון לויט די אפנהעליקע רייד פון זוסקינען אליין, פון זוסקינען, ביי וועמען ס'איז פלוצעם פארש-

וונדן זיין שלאנקער עלאסטישער טראַט. ער איז געגאנגען שווער און געבויגן, גלייך אַ באַרג וואַלט זיך אַרויפגעוואַלגערט אויף די פלייצעס: — וואָס ווייסטו, קערלער, ווי מיר איז שווער! ...

נאָך איין מאָל, איצטער שוין צום לעצטן מאָל מיט בנימין זוסקין. מיר האָבן זיך אומגעקערט פון קראַפּאַטקין-גאַס 10. עמעצער האָט פאַראַרדנט אויסצוצאָלן די לעצטע האַנאַראַרן, וואָס אונדז איז שולדיק געבליבן די ליקוודירטע "אייניקייט" און דער צעגראַמירטער אַנטיפּאַשיסטישער קאַ-מיטעט ...

אין דרויסן האָבן געשמיסן ווינט און רעגן. זוסקין האָט מיך פאַררופן אונטער זיין שירעם. מיר זענען שווייגנדיק געגאנגען און געשפירט האָב איך ווי דאָס לייב זיינס ציטערט פון קעלט, כאַטש אַנגעטאַן איז ער געווען אין אַ טייערן וואַרעמען פוטער, וואָס מיכאַעלס האָט אים אַמאָל געשאַנקען — אַ מתנה פון אַמעריקע ... ער האָט זיך נישט באַקלאַגט, נאָר מיט עפעס אַ מין מידער טרויעריקייט אַרויסגעזאָגט:

— כ'בין קראַנק. כ'בין זייער קראַנק ... — — — —

... געווען אַמאָל אַ יידישער אַקטיאָר, אַ גרויסער קונדס ... געשפילט האָט מען אַמאָל אַ גאַנץ שוואַכע "קאלווירטישע" פיעסע פון שמואל האַלקין; און זוסקין, צוליב גרויס ליבשאַפט, ווייזט אויס, צום מחבר, האָט מיט זיין גאַנצער אַרטיסטישער קראַפט, באַלעבט דאָס בלוטלאַזע געשטאַלט פון דער הויפט-ראָל. "אהרן-פרידמאַן" אזוי, דאַכט זיך, האָט געהייסן יענער ספּעק-טאַקל. איך בין דאָן געווען אַ יונגער נאָך סטודיאַנט און שטאַלץ בין איך געווען איינצוזחורן די איינציקע פּראַזע, מיט וועלכער כ'האַב זיך געווענדעט, — עפעס אַ קלייניקייט! — צו זוסקיגען אַליין בזה הלשון:

— וואָס מאַכט מען רב אַהרן?

אויף וואָס "אהרן" ד.ה. זוסקין אַליין, פלעגט פריילעך און גוטמוטיק ענטפערן:

— מע טראַנט אַ נאַרב! ...

אַבער, וויי, אין גאַנג פון די רעפעטיציעס, אַט מען מיין איינציקע רעפּליקע "אַרויסגעשניטן" פון טעקסט ... נאָך יענער: "שלום-מזלדיקער פאַר מיר רעפעטיציע, האָט זוסקין מיט אַ

מינע פון א פארשוועכער סודעסדיק א ווונק געטאן צו מיר, איך זאל אריינקומען אין זיין צימערל, ווו ער פלעג זיך גרימירן :
— מיר וועלן זיך, — האט ער געזאגט, — אויספייפן אויפן רעזשיסער.
אייער רעפליקע און מיין ענטפער וועט פארבלייבן כל זמן די פיעסע וועט אויפגעפירט ווערן.

— ס'הייסט ? — האב איך נישט פארשטאנען.
— גאנץ פשוט : ווען כ'וועל נאר ארויסקומען פון דער בינע, זאלט איר שוין ווארטן אויף מיר... הינטער די קוליסן.

ווער ס'האט זוסקינען נישט געקענט, וואלט זיכער געווען, אז דאס מאכט ער אזוי חזק פון א "גרינעם" סטודיאנט, דאס טרייבט ער אזוי לצנות... אבער ניין, קיין לצנות האט ער נישט געטריבן און אויף חזק איז ער בכלל נישט פייאיק געווען. כ'האב באשטימט ערנסט אננעמען די שפיל... גלייך נאך דער פרעמיערע האב איך שוין געווארט הינטער די קוליסן. ס'האבן אויך געווארט אנדערע ארטיסטן, דער טעאטער-דירעקטאר, דער רעזשיסער און אליין שלמה מיכאעלס, כדי ווי ס'פירט זיך, באגריסן זוסקינען נאך דעם ערשטן ספעקטאקל. ווען זוסקין איז ארויסגעקומען פון דער בינע, א בארוישטער פון די אפלאדיסמענטן, האבן זיך אלע געווארפן צו אים, אבער יענער האט ווייך און אנטשיידן אלעמען אפגעשטויסן ווי איינער רעדט :
"א ביסעלע געדולד, מיינע הערן !" און ער האט זיך א לאז געטאן אין מיין ריכטונג. איך בין אוועק אים אנטקעגן מיט א קלאפנדיק הארץ :

— וואס מאכט מען, רב אהרן ?

אויף וואס יענער האט פריילעך און גוטמוטיק געענטפערט :

— מע טראגט א גארב !...

אלע האבן פארווונדערט צוגעקוקט די סצענע. בלויז מיכאעלס האט מיט קלוגער פארשטענדעניש צוגעשמייכלט און... דעם צווייטן, וועמען ער האט באגריסט מיט יענער פרעמיערע, בין איך געווען...
און אזוי האבן מיר פארגעזעצט, כל זמן מען האט נישט אראפגענומען פון רעפערטואר "אהרן פרידמאן". שפעטער האט זיך אונדזער קורצער "דיאלאג" אריבערגעטראגן אויך אויף אנדערע פארשטעלונגען, אין וועלכע איך פלעג פארנומען זיין, ווען זוסקין האט געשפילט. ס'איז געווארן א שטיק טראדיציע און זוסקין פלעג עס אפילו פארדריסן און ער האט זיך באמת געערגערט, ווען כ'האב נישט געווארט צו דער צייט הינטער די קוליסן.

און נאך האָט זיך איין מאָל געטראָפֿן: כ'האַב זיך שטאַרק געאיילט נישט צו פאַרשפּעטיקן אויף אַ רעפּעטיציע און אין גאַנג האָב איך זיך קונציק אַרויפגעכאַפּט אויף אַ פּריי טרעפּל פּון אַן איבערפּולטן פאַרבייפליענדיקן טראַמוואַי. כ'בין געבליבן הענגען פּון דרויסן. און דאָ האָב איך פּלוצעם דערזען ווי פּון טראַטוואַר דראַט מיר מיטן שטעקן זוסקין. ס'איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן: כ'האַב זיך געמעגט ריכטן אויף אַ וויסטן "פעטשאַ" טאַק". מיר האָבן גוט געוויסט, ווי זוסקין האָט פּיינט אַזעלכע שטיק, ווייל ער ציטערט סע זאָל, חלילה, עפעס נישט געשען מיט אונדז. . .

פּון זיין ביטערן פּסק האָט מיך דאַן אויסגעלייזט מיין יינגלשע חוצפה: כ'האַב אַרויסבאַפּרייט אַ האַנט פּון טראַמוואַי אַרויס און זי פּרעגנדיק אויס-געשטרעקט צו אים, ווי בעת מיין רעפּליקע:

— וואָס מאַכט מען ר' אַהרן ?

און יענער, דער סאַלידער און שטרענגער פּראַפעסאָר מיינער, אין מיטן דער באַלעבטער גאַס, האָט תּיכּף זיך צעשמייכלט, פאַרוואַרפּן דעם שטעקן איבער די אַקסלען, פאַרבייגן זיך ווי אונטער אַ מאַסע — ס'האַט געדאַרפּט הייסן:

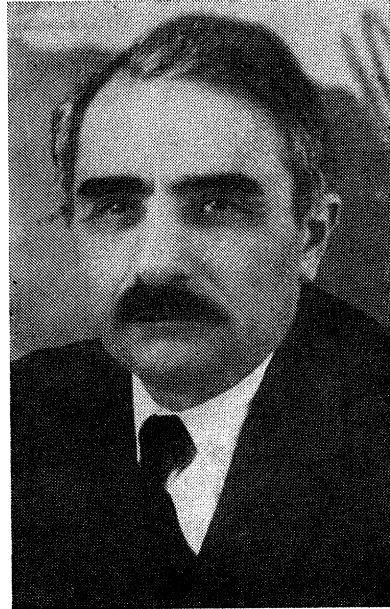
— מע טראַגט אַ גאַרב! — — —

— כ'בין קראַנק. כ'בין זייער קראַנק. . . — האָט ער אַ דערדריקטער איבערגעחזרט, שטייענדיק שוין ביי דער טיר פּון זיין וווינונג. דער רעגן האָט אויפגעהערט, אויך דער ווינט איז לינדער געוואָרן. ער האָט זיך נישט געאיילט אַוועקצוגיין, זענען מיר געשטאַנען, געשוויגן. און איך האָב שוין נישט געהאַט יענע חוצפה אַ פּרעג צו געבן ווי אַמאַל:

— וואָס מאַכט מען רב אַהרן ? . . .

מיר האָבן זיך געזעגנט און ער האָט געקוקט אויף מיר, ווי מיין מאַמע ע"ה, ווען דאָס וואַגאַן-פּענצטער וואָס האָט אונדז פּאַנאנדערגעשיידט האָט צום לעצטן מאָל אַ שווינדל געטאַן פאַר די אויגן.

אנגעהויבן, האב איך, ווי ס'גע-
דענקט זיך, מיט מיין צוריק-
קער פון ביראָבידזשאַן, אָבער די
קאָפּריווע פּען מיינע, שלידערט
מיך איצטער גראַד נישט צום
"וואָס ווייטער", — נאָר צום
וואָס פּריער איז געשען...

"שוין דעם דריטן מעת-לעת
ווי אונדזער עשעלאָן "וויניצע-
ביראָבידזשאַן" טראַגט זיך איבער
זי ברייטפּעלדיקע און געדיכט-
וואַלדיקע סאָוועטישע רחבותן,
מיט אַ שנעלקייט פון 600 קילאָ-
מעטער אַ מעת-לעת, שטעלט זיך
אפילו אויף קיין רגע ניט אַפּ,
ניט נאָר אויף ווער ווייסט וואָס
פאַראַ פּאַלוסטיאָנקעס, נאָר אַפילו
אויף סטאַנציעס, וווּ די ערד איז
צעוויירעט מיט אַן אַ שיער איי-

זערנע ליניעס" ... ("עשעלאָנען גייען קיין ביראָבידזשאַן". מאַסקווע,
"עמעס" 1948).

אָזוי הייבט אָן זיינע פיפיקע רעפּאַרטאַזשן וועגן יענער רייזע דער
ספּעציעלער קאַרספּאַנדענט פון "אייניקייט", דער זשורנאַליסט אַי. ליומ-
קיפּ.

600 קילאָמעטער אַ מעת-לעת! איר שטעלט זיך פאַר די "גראַנדיעזע"
שנעלקייט פון סך הכל ... 25 קלמ. אַ שעה?

פּאַקטיש האָט דאָך אונדזער ליומקיס אויסגעזאָגט פּונעם חדר — די
בערך 10.000 קילאָמעטער ביז בראָבידזשאַן האָבן מיר זיך געשלעפט כמעט
אַ גאַנצן חודש ... אין די הייסטע זומער-טעג. העכער 300 משפּחות (ביי
די 1000 מאַן).

אָבער דער עולם אונדזערער — אַ קאַלאָריטער טיפּאָזש יידן, יידענעס,

בחורים, מיידלעך און טייערע קינדערלעך פון וויניצע, מוראפע, כמעלניק, בערשאד און אנדערע שטעטלעך פון מיין היימישער פאדאליע, זיי האבן מיט געדולד און בטחון איבערטראגן דאס ציגינערשע שלעפן זיך איבער די "סאָוועטישע רחבותן" אין די ענגע און שמוציקע "טיעפלושקעס" (פראַכט-וואַגאַנעס צום איבערפירן פי) ... זיי זענען צוגעוויינט געווען צום באַש-טענדיקן וואַנדער, הונגער און נויט. אייניקע פון זיי, זענען פריער געקומען אין די צערוינירטע היימען פון דער עוואַקואַציע, וווּ זיי האָבן אויך קיין האַנקי נישט געלעקט... אַנדערע — די יינגערע, זענען געקומען פון פראַנט, פון די מלחמה-פייערן, געווען אויך צווישן יענעם עולם צעבראַכענע, פאַר-אינוואַמטע, צופעליק לעבן-געבליבענע, טייל האָבן שוין פאַרוכט דעם טעם פון גאַר אַן אַנדער מין "טיעפלושקעס" — שווער-פאַרריגלטע פון אויסנוויי-ניק, מיט שמאַלע פאַרקראַטעוועטע פענצטער-שפאַלטן, — וואַגאַנען, אין וועלכע די דייטשן און אוקראַינישע פאַליצאיען האָבן געפירט צום טויט... מיטגעפאַרן איז אויך אַ סטייקעלע בלייכע מלחמה-יתומימלעך...

וואָס האָט זיי איצטער אַלעמען געצויגן קיין ביראַבידזשאַן? — ניין, נישט די טומלדיקע פראַפּאָגאַנדע פון דער "אייניקייט", נאָר דער סמוטנער עקשנותדיקער חלום — אַוועק פון דער "היים", וווּ די ערד איז אַנגעוואַפט מיט יידיש בלוט, אַוועק פון די גויאישע שכנים, וועלכע האָבן צוגעהאַלפן ביים דורכפירן די גרויסע יידן-שחיטה, אַדער נאָר געראַבעוועט דאָס יידישע האַב-און-גוטס, אַדער יענע — די שטיל-צופרידענע און כלומרשט מיטפילן-דיקע. פטור ווערן פון דער אייביקער שנאה, — זיין צווישן יידן...

ווי געוואַגט, איז דער עולם בדרך כלל געווען פול מיט האַפּענונג און אפילו גאַנץ אויפגעלייגט, צווישן יונגע פאַרלעך האָבן זיך געקניפט ראַ-מאַנען. ס'האָבן זיך שוין אויסגעזוכט אַ פאַר ליבהאַבער-שדכנים, וועלכע האָבן איינגעלייגט וועלטן, אַבי ס'זאל זיך אויספיקן אַ שידוך, אַבי גלאַט אַזוי, צוליב מצווה וועגן, צונויפפירן אַ פאַראיינוואַמטע פאַר. אונדזער לימ-קיסן האָט זיך אפילו איינגעגעבן אַזאַ מין פאַרל ברענגען אונטער דער אימפּראַוויזירטער חופּה און ס'איז אַפּגעשפּילט געוואָרן אַ פּריילעכע יידישע חתונה מיטן גאַנצן קנאַק! ס'האַט זיך צונויפגעקלאַפט אַ קלעזמער-קאַ-פעליע, בראַש מיטן בערשאַדער פלייטיסט... דער חתן — אין מילטערישע בגדים, וועלכע ער טראַגט נאָך אַלץ פון מלחמה געבראַכט, — אויף דער ברוסט קלינגען אונטער די בלישטשענדיקע שלאַכט-מעדאַלן, — האָט געש-מייכלט אין פריידיקער פאַרלענגנהייט, די כלה — אַ כמעלניקער יתומעלע

נעבעך, האָט ביטער געוויינט און דער עולם האָט מיטגעוויינט און...
 געטאַנצט אַ "שער", אַ "פריילעכס" ... אַ "מצווה-טענצל" ...
 מעגלעך, אַז ליומקיסן איז נישט אַזוי אַנגעגאַנגען די גרויסע מצווה, נאָר
 די זשונאַליסטישע "ראַזשינקע" אין די רעפּאַרטאַזשן זיינע: אַ ווערטעלע, —
 "אַ חתונה אויף רעדער" — אויפן וועג קיין ביראַבידזשאַן ...
 נאָר ווער ס'האָט באַמת אַ גליקלעכער אַרויסגעשיינט פון אויבן-אַן (געזאַגט
 האָט מען, אַז ער איז "פון כלה'ס צד"). איז דאָס געווען איינער אַ מיטלווקסי-
 קער ייד, ביי וועמען די גרויסע קלוגע און פעך-שוואַרצע אויגן זענען איבער-
 פולט געווען מיט אַזוי פיל נחת און ברכה איבער אַלץ וואָס קומט דאָ פאַר, אַז
 אַלעמען האָט ממש געצויגן צו אים — יעדער איינער האָט געוואַלט עפעס
 זאָגן אַ גוט וואָרט צו אים, אַדער אויסהערן כאַטש איין וואָרט פון זיינע
 שמייכלענדיקע ליפּן אונטער די געדיכטע, עטוואָס גרייז-ווערנדיקע וואַנסן.
 אַבער דער ייד איז געווען בטבע נישט פון די צופיל ריידנדיקע, ער האָט מער
 געשוויגן ווי גערעדט, מער ליב געהאַט זיך צוקוקן און צוהערן, איידער
 אַרויסזאָגן זיך, ווי זיין שטייגער, — מיט געציילטע פילדייטיקע ווערטער
 אַדער גאָר מיט אַן אַנדייט, מיט אַ רמו. און דאָס איז געווען גענוג ...
 אַלע האָבן געוואוסט, אַז אינעם איינציקן פּאַסאַזשיר-וואַגאָן, דאָרט וווּ
 ס'געפינט זיך די "נאַטשאַלסטווע" מיט דער קאַנטאַר פונעם איבערוואַגן-
 דערער-עשעלאָן, פאַרט אויך מיט, אַט דער אויסטערלישער ייד; ער האָט
 זיך באַזעצט ביחידות אין סאַמע עקסטן קאַנדוקטאָרן-קעמערל. דאָרט זיצט
 ער יום ולילה און פאַרצייכנט עפעס מיט אַ קליין בליישטיפּטל אויף
 אַקוראַט-געשניטענע בויגעלעך פּאַפּיר, אַדער ער איז גאָר פאַרטיפּט אין
 איינעם פון זיינע ביכער — ער לייענט.
 די ערשטע צייט האָט ווייניק ווער געוואוסט, אַז אַט דער "למד-וואַוניק",
 ווי אים האָט אין דער שטיל געקרוינט אַ געוועזענער שוחט פון סניטקעוו,
 איז גאָר נישט מער ווי אַ יידישער שרייבער, אַ "פיסאַטיעל", הייסט עס ...
 נאָך ווייניקער האָבן געוואוסט, אַז דער "חבר פּנחס" איז אונדזער באַוווּסטער
 דער נפּתּר. אַנדערע האָבן צווערשט זיך געבראַכן דעם קאַפּ: אַז קיין "מאַ-
 כער" איז ער נישט — דאָס זעט מען דאָך ... היינט וואָס געפינט ער זיך אין
 דעם "פּאַסאַזשירסקע וואַגאָן" מיט דער "נאַטשאַלסטווע" און זי, די מאַ-
 כערס" גיבן אים אַפּ כבוד ווי עפעס אַ יחיד במינו? ...
 ווען דער צוג פלעגט זיך ניט זעלטן פאַרהאַלטן אויף עפעס אַ פאַרוואַר-
 פענעם פּאַלוסטאַנעק און ווייבער פלעגן אין דרויסן, פאַר די וואַגאַנעס,

צעלייגן אַ פּייער אונטער אַ טרינעזשקע, כדי אַפּצוקאַכן אַ שטיקל געקעכץ פון אַ ביסל הירוזש, פון עטלעכע קאַרטאַפּל, אין ערגסטן פּאַל — פון אַ ביסל קאַרטאַפּל-שאַלעכץ; ווען חברה-קליינוואַרג פּלעג דאָ דערביי פאַרהילכן די לופט מיט פּריילעך געפּילדער, אַרומגעיאַגט זיך און געשפּילט "אין מלחמה".

דאָן פּלעגט זיך צייטנווייס אויך אַרויסכאַפּן פון זיין קעמערל דער נסתר. באַמיט האָט ער זיך, ווי מעגלעך, פאַרבלייבן שטיל און אומבאַמערקט, כדי קיינער זאָל אים נישט שטערן אַרומקוקן זיך און באַטראַכטן דאָס, וואָס ער האַלט פאַר גייטיק צו באַטראַכטן; כדי ער זאָל קענען אויסגעפינען און אַפּשטעלן, ענדלעך, זיין אויפּמערקזאַם-נייגעריקן בליק אויף אַזאַ איינעם, וועמען, ווי ס'האַט זיך אים געדאַכט, ער האָט טאַקע צו דער מינוט געזוכט... געפונען אַזעלכן, פּלעגט ער דאָן איידל אונטערגיין, הערצלעך באַגריסן זיך און שטאַרק אַ פאַרקלערטער אַ זאַג טאָן בערך: "איר ווייסט, וואָס כ'וואַלט אייך געוואַלט פּרעגן, רב ייד? ...". און אַט אַזוי פּלעגט מען שוין אין צווייען פאַמעלעך אַוועקשפּאַצירן און דער "רב ייד" האָט גלייך פון דעם נסתרס קאַרגע פאַר ווערטער דערשפּירט, אַז יענער האָט נישט נאָר אַפּענע אויערן, נאָר אויך אַן אַפּן האַרץ, וואָס דאַרשט אויסצוהערן זיינע, דעם יידנס איבערלעבענישן... און וועלכער ייד, יידענע — יונג צי אַלט, — ווער האָט דאָן נישט געהאַט וואָס אויסצודערציילן וועגן זיינע איבערלעבע-נישן? ווער וואַלט נישט געדאַנקט אַזאַ, פאַר וועמען מע קאָן אויסגיסן דאָס ביטערע האַרץ? אַזאַ, וואָס הערט דיך אויס נישט מיט קיין פאַרש-טאַפטע אויערן, אַדער ער פאַרט נישט אַריין אין מיטן די רייד מיט זיין אייגן בינטל צרות? ...

יא, דער נסתר האָט ווייניק גערעדט, אָבער דערפאַר האָט ער פאַרמאַגט דעם גרויסן טאַלאַנט פון קאַנען אויסהערן און איינזאַפּן אין זיך יענעמס רייד. ער האָט אויך פאַרמאַגט דעם שאַרפּסטן חוש אויסצוגעפינען נאָר דעם, וועמען ער מוז אויסהערן. זייער ווייניק, געציילטע פאַרמאַגן אַזאַ מין געטלעכע באַגאַבונג! ...

שפּעטער ווען מען האָט זיך שוין אפּילו דערוויסט, אַז דער "חבר פינחס" איז נישט מער ווי אַ "יעוורייסקי פּיסאַטיעל", האָט זיך אויך אויף קיין האַר נישט געמינערט זיין חשיבות.

דער סניטקאווער שוחט, וואָס איז לעצטנס אין שטעטל געווען אַן "אופּאַלנאַמאַטשענע" ד.ה. אַ באַפּולמעכטיקטער ביים זאַמלען אוטיל-ריוואַרג און וואָס האָט, אין געהיים, אַנגעפּירט מיט אַ שטילן מבין פון

עשעלאָן, האָט בסוד-סודות איבערגעגעבן צווישן די זייניקע, אַז "דער דאָ- זיקער פּיסאַטיעל" — "דער למד-וואַוניק" איז גאָר אַ למעלה מן הטבע: ער האָט בעת זיין באַזוך ביי אים, געזען מיט די אייגענע אויגן — אַן אָפן קבלה-ספרל נעבן אים אויפן טישל. איין זאָך איז אים, דעם שוחט, געווען קשה: "צו וואָס האָט אַזאַ אייזערנער למדן באַדאַרפט נאָך דערצו די וויי- בערשע תחינות, וועלכע זענען אויך געלעגן דערנעבן? ..."

ס'האַט נישט לאַנג געדויערט ווי צו דעם נסתר האָבן זיך אַנגעהויבן ציען מענטשן, וואָס האָבן זיך גענייטיקט אין אַן ענטפער אויף מאַין-יבוא-עזרי? אין אַן עצה, אין אַ גוט וואָרט אָדער אַזעלכע, וואָס האָבן סתם געוואַלט זיך אַרויסריידן פון האַרץ. די "מאַכערס" האָבן צוערשט נישט צוגעלאָזט, אָבער שפעטער האָבן זיי בלית-ברירה איינגעשטעלט אַ שטיקל ריי צו אים. האָט זיך איין מאַל געמאַכט: ס'האַט זיך האַסטיק אַריינגעשטעלט אַ פאַר- וויינטע פרוי און פאַרבראַכן די הענט — "וויי מיר, חבר פּנחס, צו וועמען זיך קערן, ווהיזן זיך ווענדן? ... פאַרמאַגט האָבן מיר איין זון, איין אויג אין קאַפּ... האָט מען אים אַוועקגענומען אויף דער מלחמה... פון די ערשטע טעג — אַזוי ווי אין וואָסער אַריין: נישט קיין בריוול און נישט קיין גרוס... פון אומעטום ענטפערט מען — "פאַרפאַלן געוואָרן אַן שום ידיעות"... שוין העכער צוויי יאָר זינט ס'איז אויס-מלחמה און פון אים, מיין אייניקען, — נישט צו זען און נישט צו הערן... אָבער ער לעבט דאָך ערגעץ! אַ מאַמעס האַרץ פילט... ער לעבט, נישט אמת, חבר פּנחס?...". זי האָט מיט אירע פאַרוויינטע אויגן אַריינגעקוקט דעם נסתר אין פנים, גלייך ס'וואַלט זיך געווענדט נאָר פון זיין באַשטעטיקונג, אַז ער, דער זון אירער, לעבט טאַקע.

— כ'מיין, — האָט דער נסתר ווייך און פול מיט מיטלייד פאַרויכטיק געסילעוועט די ווערטער, — כ'מיין און איך גלויב, אַז אַ מאַמעס האַרץ... ווייסט בעסער פון מיר.

— האַ-האַ! זעט איר שוין? — האָט אַ שיינענדיקע, מיט נצחון אויסגערופן די יידענע — איר זאָגט אויך, אַז ער לעבט!

און פּלוצעם — אַ צאַרנדיקע:

— איז פאַר וואָס, פּרעגט זיך, האָט ער, דער שלימ-מזל מיינער, דאָס מאַנעלע מיינס, צוליב וואָס האָט ער מיך געשלעפט קיין ביראַבידזשאַן, און איך, די בהמה, האָב זיך געלאָזט פירן? ... ווי וועט ער, מיין טייער קינד, מיין אייניקע אויג אין קאַפּ, ווי וועט ער געפינען אונדזער נייעם אַדרעס,

אז שוין באלד א חודש ווי מיר שלעפן זיך צו אלדי רוחות, אהין, ווו דער שווארצער פעפער וואקסט? ... ביין, בעסער, זאל ער זיך ווייטער פארן, אויב ער וויל, — דער לא-יוצח מיינער, — איך וועל זיך תיכף לאזן אויף צוריק! ...

— רעדט נישט קיין בארישקייטן, יידענע! — האט עס דעם נסתר אביסל ארויסגעבראכט פון די כלים. תיכף אבער איז ער צוריק ווייך געווארן, זיך אויפגעהויבן פון זיין פלאץ, אויך די פרוי האט זיך אויפגעשטעלט, און ער האט פול מיט זיכערקייט און גלויבן שטיל אָנגעזאָגט: צעברעכט זיך נישט, האַרציקע פרוי, פאַרט ווייטער מיט אייער מאַן און דער זון אייערער ... דער זון אייערער וועט אייך, עם-ירצה-השם, געפינען אויך אין ביראָבידז-שאַן ... די יידענע איז אוועק אַ באַרויקטע.

כאַטש — כ'בין בייגעווען בעת אַט דער סצענע, וויל איך נישט מאַכן קיין אַנשטעל, אַז איך גיב איבער פינקטלעך יענעם שמועס פון דעם נסתר מיט דער פאַרצרותער פרוי. אַ מענטשלעכער זכרון איז דאָך פאַרט נישט קיין טייפֿ-רעקארדער, ער מוז פיינלעך רעסאָוורירן, אויב ס'לאָזט זיך און אויב ניט — מוז ער, ליידער, אויך אימיטירן ...

שוין אַ חדשים צוויי ווי מיר זענען געקומען קיין ביראָבידזשאַן און די דאָזיקע געשיכטע איז מיר שוין אין גאַנצן אַרויס פון קאַפּ; ווען איין מאָל זענען מיר אינדרייען געאַנגען אויף דער לענין-גאַס, פאַרטיפּט אין עפעס אַ שמועס — איך, דער שרייבער ראַבינקאַוו און די דיכטערין ליובע וואַסערמאַן ע"ה.

פּלוצעם האָב איך דערשפּירט ווי הינטער דער פּלייצע פּליקט מיך עמיצער ביים אַרבּל. כ'האַב זיך האַסטיק אויסגעדרייט: פאַר מיר איז געשטאַנען יענע פרוי, זי איז געווען פאַרסאַפּעט, דאַס טיכל האַט זיך אַראַפּגערוקט פון קאַפּ צום נאַקן און די האַר האָבן זיך צעפּלויגן, צעשוּיבערטע פון אַ האַרבּס-טיק ווינטל. קענטיק זי איז מיר נאַכגעלאָפּן פון ווייט:

— חבר, — האַט זי קוים איבערגעכאַפּט דעם אַטעם — חבר, אפשר ווייסט איר מיר צו זאַגן: ווי קאַן מען געפינען יענעם אַלטן פּיסאַטעל מיט די גוטע אויגן? ...

כ'האַב פאַרשטאַנען, אַז זי מיינט דעם נסתר. — צו וואַס דאַרפּט איר אים? — האָב איך אויף צוריק געפּרעגט.

— אוי, — האַט זי אויסגעשריגן אַ פּריידיק-ציעיאַכמערטע, — כ'האַב דאָך טאַקע באַקומען אַ טעלעגראַמע פון מיין זון! מיין אייניק יינגעלע,

מיין טייער קינד האָט זיך אויסגעזוכט! ... כ'מוז איצטער זען דעם פּיסאַ-
טיעל, דאָס האָט ער דאָך מיר דער ערשטער אַנגעזאָגט די בשורה, אַז מיין
זינדעלע לעבט! אַ געזונט אויף אים, ס'איז דען אַ פּיסאַטיעל? ס'איז דאָך
אַן אמתער צדיק! ...

די וואָס וועלן זיך פאַרינטערעסירן מיט דער ביראַבידזשאַנער פרעסע
פאַרן יאָר 1947-1948 וועלן זיכער באַמערקן, אמת אַ פאַרויכטיקע, אָבער
דאָך, — פּראַפּאָגאַנדע-ווענדונג צום אַרויסהייבן די וויכטיקייט פון יידישער
קולטור-אַרבעט, פון יידישער שפּראַך און ליטעראַטור ...

די היגע יידישע שרייבער — מילער, ראַבינקאָוו, באַרוזשעם, באַראַנפּאַן
— זיי האָבן ממש געציטערט פון שרעק — און נישט אַן קיין גרונט — אַז
דאָס וועט זיך אויסלאָזן צום שלעכטן. אין די ביינער איז נאָך געלעגן דאָס
1937-1938 יאָר, ווען מען האָט פאַרשניטן אַן רחמנות די טרייסטע יידיש-
טוער אין שפיץ מיט פּראַפּעסאָר ליבערבערג, יאַנקל לעווין און אנד. צענד-
ליקער.

בלויז די דיכטער לייבע וואַסערמאַן און ישראל עמיעט האָבן מיט פאַר-
ערונג און גלייבן געקוקט אויף דעם נסתר, וועלכער האָט, פאַרשטייט זיך
אין דער ערשטער ריי, משפיע געווען אויף דער יידיש-”אויפּלעבונג” אין
יענעם קורצן צייט-אַפּשניט.

ס'געדענקט זיך אַ באַגעעניש מיטן ”באַס” פון דער יידישער אויטאָנאָמער
געגנט אַלעקסאַנדער באַכמוטסקי.

דער סעקרעטאַר פון פאַרטיי-געגנטקאַם באַכמוטסקי, איז געווען אַן
אַסימילירטער ייד און האָט זיך לויט זיין קולטור-ניוואַ מיט גאַרנישט ניט
אויסגעטיילט פון דעם טיפּ פאַרטיי-אַנפירער פון העכערן פּריוועליגירטן
ראַנג. זיין גייסטיקער באַגאַזש — אַן אמתער ציטאַטיק פון סטאַלינס קורצן
קורס פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי-געשיכטע, פון די לעצטע פאַרטיי-
אינסטרוקציעס און לייט-אַרטיקלען פון ”פּראָודאַ” ... אמת, אויך קינסט-
לערישע ליטעראַטור האָט ער פון צייט-צו-צייט געמוזט איבערבּלעטערן,
דערעיקרשט אַזא, וואָס איז רעקאַמענדירט געוואָרן ווי ”אילוסטראַטיווער
מאַטעריאַל, צו די אַרויסזאָגונגען פון די קלאַסיקער פון מאַרקסיזם-לעניניזם”.
געאַרבעט פאַר אים האָבן אַ גאַנצע ריי פאַרטערטער מיט שטאַטנס-

סעקרעטאָרן, וועלכע פלעגן אָנפירן (אונטער זיין אָנפירונג) מיט פּראָגן פון לאַנדווירטשאַפּט, אינדוסטריע, טראַנספּאָרט, קולטור, דערציִונג א.א.וו. לויט דער רעקאָמענדאַציע פון איינעם אָזאַ פּאַרטערטער אין פּראָגן פון אידעאָלאָגיע אַ געוויסן "כאַווער בראַכעס", האָט אונדז איינגעלאָדן אויף אַ שמועס אַליין דער ערשטער סעקרעטאַר פון ביראַבידזשאַנער געגנטקאַם. דאָס האָט געדאַרפּט באַטייטן פאַר אונדז ד.ה. פאַר דעם נסתר און פאַר מיר, אַז מע טיילט אונדז צו אַ באַזונדער כבוד. דערשלאָגן זיך אַן אַוידענציע ביי אַזאַ הויכן פּאַרטיי-מנהיג איז געווען פיל שווערער ווי זיך דערשלאָגן אַ באַגעגעניש מיטן בעל הבית פון ווייסן הויז אין אַמעריקע צי אַפילו שווערער, ווי דערשלאָגן זיך צו אַ העכערן סוכנות-פּקיד ביי אונדז אין ישראל (בפּרט נאָך, ווען ס'גייט אַ רייד וועגן פּראָגן פון יידישער קול-טור...).

בקיצור:

— מיר קלייבן זיך מאַרגן, הייסט עס, אויף אַ ספּעציעלער אויפנאַמע ביים "פּריץ" אַליין...

אָזוי האָט פּאַרויזטיק אָנגעהויבן זיין שמועס מיט מיר דער נסתר. מיר זענען געזעסן אין צווייען אין זיין האַטעל-צימערל. ס'האַט שוין אָנגעהויבן צו דעמערן, נאָר צוליב געמיטלעכקייט ווייזט אויס, האָט זיך עפּעס נישט געוואָלט איינשליסן קיין שייַן. מיר האָבן געזופּט היימישע, גוט-פּאַרקאַכטע טיי, וועלכע ליובע וואַסערמאַן (אַ ליכטיקן גן עדן זאָל זי האָבן!) פּלעגט אונדז געוויינטלעך ברענגען פון איר דירה אין אַ טשייניק, אַרומגעוויקלט אין אַ זוּיבערן האַנטעך. נסתר האָט פּאַרקלערט געוואַרעמט זיינע פינגער, ביי דער הייסער גלאַז. די שטאַרקע טיי האָט דאַכט זיך, דורכגעלויכטן אַלע געוועבן פון די איידעלע פינגער זיינע.

— ביי לייטן אַ שרייבער, ווייסט איין זאָך — זיין עבודה, "מאַל מאַלער און שווייג" פּרעך, וואָס האָט באַדאַרפּט קענטיק האָבן אַ שייכות צום פּריער געזאָגטן — ביי לייטן אַ שרייבער ווייסט איין זאָך — זיין עבודה, "מאַל מאַלער און שווייג" — דאָס איבעריקע וועט שוין אַליין קומען... מיר, די יידישע שרייבער קאַנען זיך נישט דערלויבן אַזאַ מין ראַסקאַש. מיר מוזן נאָך זאַרגן סע זאָל זיין אַ לייענער למשל, קינדער זאָלן זיין, — אַ פּאַלק זאָל זיין! מיר, די געבליבענע נאָכן חורבן קאַנען חלילה צו יעדער מינוט פּאַלן אונטער דער מאַסע פון אַזאַ עול, פון אַזאַ "קלייניקייט" ווי עצם-קיום פון אַן אַלט קולטור-פּאַלק... וואָס קאַנען מיר שוין זאָגן, אַז אפילו אונדזער טייערער

שיין-גייסט, אונדזער יצחק לייבוש פרץ איז שוין דאן פרי געפאלן אונטער
דער דאזיקער מאסע... .

אך ווי ס'וואלט זיך געוואלט זיין נישט מער ווי פראסט-פשוט א גוטער
שרייבער! — האט ער מיט בענקעניש און צער ארויסגעזיפצט — טאר מען
נישט, קאן מען נישט... לאזט מען נישט!... — — —

נאך דעם, ווי מיר האבן דורכגעמאכט אלע פארמאליטעטן ביים פאמפעזן
מלוכה-מויערל פון ביראבידזשאנער געגנטקאם, כדי צו באקומען דעם
אריינגאנגס-דאקומענט צו "אים אליין", האט מען אונדז אויף טעפער-
געשפרייטע טרעפ, ארויפגעפירט אויפן צווייטן שטאק, ווו ס'האט זיך גע-
פונען באכמוטסקיס קאבינעט. מיר האבן נישט לאנג געווארט ביי דער
געשוואלענער, מיט סיראטע-פארצויגענער טיר, ביז דער "כאווער בראכעס"
אליין איז ארויס און אונדז פארבעטן צום ערשטן סעקרעטאר. בראכעס, איז
דארף מען זאגן, שטיל און אומבאמערקט פארשוונדן, נאך דעם ווי ער האט
אונדז אריינגעפירט און פארגעשטעלט פאר באכמוטסקין...

א גרויסער לענגלעכער קאבינעט, ווו דער דרויסן קוקט אריין דורכן פענצ-
טער הינטער די מאסיווע פלייצעס פון באכמוטסקין, וואס זיצט ביי נאך א
מאסיווערן שרייב-טיש, באשטעלט מיט א מענגע "ציאצקעס", פענדלעך,
שרייב-מכשירים און א וועלט מיט טעלעפאן-אפאראטן. פערפענדיקוליאַר
צום שרייב-טיש, לענגוויס דעם גאנצן קאבינעט — א באראטונגס-טיש,
באדעקט מיט גרינעם געוואנט. ביים אָט דעם טיש — עטלעכע טון בענק-
לעך...

באכמוטסקי האט שווער אויפגעהויבן זיין קערפער פון ווייכן פאטעל,
אויף זיין זאט פנים האט זיך באוויזן עפעס אזוינס, וואס האט באדארפט
באטייטן א שמייכל פון ברייטהארציקער און גוט-ברודערישער גאסטפריינד-
לעכקייט:

— נעענטער, נעענטער צו מיר, טייערע חברים. כ'בין שטענדיק צופרידן
זיך טרעפן מיט פארשטייער פון אונדזער שעפערישער אינטעליגענץ...
באזונדערס, כע-כע, מיט סאוועטישע שרייבער, מיט די אינזשינערן פון
מענטשלעכע נשמות, — ווי דער חבר סטאלין האט אייך געניאל אנגערופן...
איר זייט געקומען צו אונדז פון מאסקווע, אבער זאל זיך אייך נישט דאכטן,

אז איר זייט געקומען אויף א פוסטן פלאץ ... וואס פאר א מיינונג האט איר אשטייגער וועגן אונדזער קלייניקן מאיאקאווסקי? ...

פארחידושטע האבן מיר זיך איבערגעקוקט מיט דעם נסתר, נישט פארשטייענדיק אז מיט אזא מין טיטל האט ער געקרוינט איינעם א הילפלאזן גראמענפלעכטער, א קאמוניסט, א פראנט-קעמפער און דאכט זיך, נישט קיין שלעכטן בחור, אבער ביי די בעסטע כוונות, איז פארט שווער געווען אים אנצורופן דיכטער ...

מילא. אפגעקומען מיט "בע-מע" אונדזער מיינונג וועגן "קלייניקן מא-יאקאווסקי", קאבן מיר זיך, לויט זיין איינלאדונג, צוגעזעצט לעבן טיש, ווו ער האט געהאלטן פאר נייטיק אונדז אינפארמירן וועגן די קאלאסאלע דערגרייכונגען פון דער יידישער אויטאנאמער געגנט, מיט "פאקטן", מיט "ציפערן" מיט נעמען פון "פארגעשריטענע מענטשן" און, פארשטייט זיך, מיט ציטאטן וועגן סאציאליום און פעלקער-פריינדשאפט.

דער נאך האט זיך דער "באס" פארינטערעסירט וועגן דעם איבער-וואנדערער-קאנטיגענט, מיט וועלכן מיר זענען געקומען און צי קאן מען דערווארטן ווייטערדיקע עשעלאגען.

— אלץ איז געווענדט פון אייך, חבר באכמוטסקי — האב איך געענט-פערט.

— וואס קאן איך נאך טאן? — האט יענער ענערגיש זיך א קער גע-געבן אין מיין זייט.

— איר פארשטייט, אז יידן, ווי אלע בירגער פון אונדזער לאנד, קאנען בויען דעם סאציאליום אומעטום, ווו זיי זאלן זיך נישט געפינען ...

— נו, יא — האט אונטערגעכאפט אונדזער ערשטער סעקרעטאר און גיכריידעריש ארויסגעקלאפט פון ערגעץ א ציטאט: יידן זענען גלייכבא-רעכטיקט אין דער גרויסער סאוועטישער פעלקער-משפחה ... נישטא ביי אונדז קיין אנטיסעמיטיזם.

— זעט איר דאך — האט מיט א שטילן שמייכל זיך אריינגעמישט דער נסתר, — יידן וועלן גערן פארן קיין ביראבידזשאן בלויז ביים איינציקן בא-דינג: אויב זיי וועלן דא געפינען א יידישער היים.

— וואסס? — האט מיט חשד זיך א זייטל געטאן צום נסתר דער ערש-טער סעקרעטאר — "א יידישע היים?" דאס שמעקט דאך אנטשולדיקט מיט ... מיט נאציאנאליזם!

דא האב איך זיך שוין געמוזט אריינמישן מיט פון פריער צוגעגרייטע

ציטאטן פון קאלינינס רעדעס, וועגן דער נויטווענדיקייט פון אַ יידישער מלוכהשאפט און אויך מיט ציטאטן פון חבר לעניינען וועגן דער פראגרע-סיווקייט פון יידישן פאלק און זיין קולטור (געווען אויך אַזעלכע...).

אונדזער סעקרעטאַר האָט זיך אַ ביסל פאַרקלערט און דאַן האָט ווידער גענומען דאָס וואָרט דער נסתר :

— איר פאַרשטייט, חשובער חבר באַכמוטסקי, איר וואָלט מיט גרויס דערפאַלג געקאַנט זיין אַ פאַרטיי־סעקרעטאַר אין יעדער געגנט און אפילו קאַנט פון ראַטנפאַרבאַנד, אָבער באַוויסט וואָלט איר געווען בלויז אין די גרענעצן פון אייער געגנט, אַדער קאַנט... ווער ווייסט אויף דער וועלט דעם נאָמען פון אייער שעה — דעם סעקרעטאַר פון כאַבאַראַווסקער קאַנט־קאַמיטעט? — קיינער! אָבער אייער נאָמען ווייסט די גאַנצע וועלט, אַ דאַנק דער יידישער וועלט־פרעסע, אַ דאַנק די יידן אויף גאַר דער וועלט, וואָס ווילן זען אין סאַוועטן־פאַרבאַנד אויך אַ יידישע היים, אַ סאַציאַליסטישע היים, וווּ יידיש איז די מלוכה־שפראַך און וווּ ס'אַנטוויקלען זיך יידישע קולטור־און דערציונגס־אינסטיטוציעס...

מיר האָבן זיך צעזעגנט, געדענקט זיך, גאַנץ פריינדלעך און באַכמוטסקי האָט צוגעזאָגט צו טאָן אַלץ, וואָס אין זיינע מעגלעכקייטן, אַז ביראַבידזשאַן זאל באַמת ווערן אַ צוציונגס־קראַפט פאַר די ברייטסטע יידישע מאַסן פון ראַטנפאַרבאַנד.

און ס'האַט זיך ווירקלעך אַנגעמערקט אַ שטיקל ווענדונג. ס'איז אפילו אַרויס אַן אינסטרוקציע פון געגנטקאָם וועגן דעם, אַז יידיש זאל ווערן אַן אַבליגאַטאָרישער לימוד אין אַלע מיטל־שולן פון דער געגנט... ווען מיר זענען אַרויסגעקומען מיט נסתרן פון דער געגנטקאָם־געביידע, האָט ער געפרעגט :

— ווייסט איר, קערלער, דאָס קאַמישע לידל : "אַ מענטש איז געגליכן צו אַ פענכער — ער בלאָזט זיך און האַלט זיך גרויס, נאָר גיסט אים אַ שטאַך מיט אַ נאָדל, — גייט פון אים דער וואַדודן (לופט) אַרויס". גיב גאַט, אַז דער פענכער זאל נישט פלאַצן...

אָבער ס'האַט לאַנג נישט געדויערט ווי "דער פענכער" האָט טאַקע געפלאַצט און דאָס האָט דער נסתר דערשפירט אַ ביסל פריער פון מיר. דעריבער טאַקע האָט ער עטוואָס פריער פון מיר פאַרלאָזט ביראַבידזשאַן און צוריקגעפאַרן קיין מאַסקווע. — — —

די לאנגע רייזע קיין ביראבידזשאן און דאס, וואס אין ראטנפארבאנד זענען נאך אין 1947 יאר, פארבליבן נישט מער ווי צוויי טיפשים — איינער פון די עלטסטע יידישע שרייבער — דער נסתר און איינער פון די יינגסטע — קערלער, וואס האבן נאך געהאט די אילויע אז מע קאן געפינען א צוקונפט פאר יידיש און יידישקייט אין... ביראבידזשאן, און ביידע האבן ערנסט געקלערט באזעצן זיך דארט און לאזן ווארצלען, די צוויי סיבות האבן אידן צו פארדאנקען מיין ענגערע נאענטשאפט צו דעם גרויסן יידישן שרייבער דעם נסתר.

כ'בין שוין א פאר מאל נאך מיין קומען פון ביראבידזשאן, געווען ביי דעם נסתר אין זיין צימערל, וואס האט זיך געפונען אין דער געביידע פון מאסקווער יידישן מלוכה-טעאטער. א פאר מאל האבן אידן דארטן געטראפן מארקישן. אן אנדערס מאל — זוסקינען, נאך א פאר מענטשן, וועלכע ס'לוינט זיך ניט אַרופן...

אבער איינער א באזוך, דאכט זיך דער לעצטער, האט זיך פארגעדענקט אויף שטענדיק.

אין איינעם אן אָונט פון יאר 1949 בין אידן געקומען אויף א טעאטער-פארשטעלונג פון גאסעט *... כ'האבן נישט אויסגעהאלטן ביז צום צווייטן אַקט פון "פריילעכס", וועלכן די גוטע אַקטיאָרן האָבן געשפּילט, געטאַנצט, געזונגען, זיך געווערטלט, ווי מעכאַניש-אַנגעדרייטע מאַריאַנעטן, ביי אַ האַלב-פּוסטן צעשראַקענעם טעאַטער-זאַל. זוסקין איז שוין געלעגן אין שפיטאל א קראַנקער... ס'איז געווען ערב דער ליקוידאַציע. כ'האָבן זיך אויפגעהויבן אויפן צווייטן שטאַק, ערגעץ לעבן די רעפּעטיציע-זאַלן צו דעם נסתרס צימערל.

זיין פרוי לעבט סעגאלאָווסקי, אַ געוועזענע יידישע אַקטריסע, אַבער דער עיקר אַ טריי יידיש ווייב מיט אַ פנים וואָס איז ווונדערלעך שיין פון גוטסקייט, האָט מיך אויפגענומען מיט איר טרויעריק-ווייכן שמייכל. — קומט אַריין, קומט אַריין, קערלער — האָט אויך דער נסתר זיך אויפגעהויבן אַנטקעגן. און גלייך:

* גאסעט — רוסישע פארקירצונג פון "מאסקווער יידישן מלוכה-טעאטער".

— הערט נאר, הערט זיך נאר איין סאַראַ יידיש מיר פאַרמאַגן! — און
ער האָט מיר גלייך אויף דער שטעל, אַרויסגעלייענט עטלעכע זאַצן פון
אַן אַלטן טייטש-חומש.

— פיניע, — האָט לענאָ געוואָגט איבערצושלאָגן איר מאַן — פיניע, וואָס
ביסטו גאַר מכבד א גאַסט מיט עברייטייטש, ווען מיר האָבן, גאַט צו דאַנקען,
היימישע פלעצעלעך מיט מאַן און אַ גוט גלעזל טיי קאַן מען אויך געפינען...
— גערעכט, מיין ווייב... — האָט זיך נסתר אונטערגעגעבן. ווען לענאָ
האָט זיך פראַוואַרנע אַנגעבויגן און אויפגעעפנט די טירלעך פון געפּעס-
שרענקל, האָב איך פּלוצעם צווישן די ריין-פינקלענדיקע טיי-גלעזער
און שעלעכלעך דערזען אַ... נישט דערטרונקען פּערטעלע בראַנפן. איך
בין ווי געפּלעפט געוואָרן: געוויסט האָב איך, אַז דער נסתר האָט אפשר
אפילו קיינמאַל נישט פאַרוזכט פון דעם ביטערן טראַפּן. שטאַרקע טיי, ווייס
איך, האָט ער יאָ ליב געהאַט.

דער נסתר האָט איבערגעכאַפט מיין פאַרחידושטן בליק:

— לענעלע, וויין מיר, זיי אַזוי גוט, דאַס פּערטעלע!...

לענאָ האָט שווייגנדיק דערלאָנגט אים דאַס פּלעשל.

דער נסתר האָט אויפגעהויבן דאַס האַלב-פאַרפולטע פּערטעלע אַנטקעגן
דעם עלעקטרישן לעמפל און כּוואַלט געשוואַרן, אַז טרערן האָבן זיך
צעפינקלט אין זיינע פייער-שפּריצנדיקע אויגן.

— זע, קערלער און פאַרגעדענק: פאַרנאַכט, פאַר זיין לעצטער רייזע
קיין מינסק איז שלמה מיכאַעלס געקומען צו אונדז מיט אַט דעם פּלעשלע
בראַנפן: "כּווייל" — האָט ער געזאָגט, — אויסטרינקען פאַר אייער געזונט
האַלב פון דעם פּערטעלע בראַנפן. די צווייטע העלפט וועל איך אויסטרינ-
קען, אויב דער אייבערשטער וועט וועלן איך זאַל זיך אומקערן אויף
צוריק..."

— זיי האָבן אים דאַרט אומגעבראַכט און פאַרבליבן איז... האַלב פון אַ

פּערטעלע בראַנפן... וואָס וועט פון אונדז פאַרבלייבן...

און ווייטער שוין מיד און געבראַכן:

— אוי שלמה, שלמה... זיי האָבן אונדז אַראַפּגענומען דעם קאַפּ!...

דער נסתר . . . דער וואָס האָט זיך נאָר אַמאָל פאַרטיפט אין זיין "געדאַכט" למשל, אין זיינע סימבאָלישע צויבער-מעשהלעך פול מיט פאַרנעפלטע און איינציטייק קינדיש-תמימותדיקע רמזים, דער וואָס האָט זיך פילבאַר איינגעהערט אין דעם עכט-חסידישן ניגון פון זיין פאַעטישער פראָזע — יענער וועט שוין אויפן גאַנצן לעבן ערגעץ טראָגן אין זיך זיינע, נסתרס נאַגנדיקע בענקענישן און אייביקע זוכענישן פון אַל דאָס שיינס און אַל דאָס ריינס . . . די "פראָלעטאַריש-מאַרקסיסטישע" ליטעראַטור-קריטיקער האָבן נישט איין מאָל (און נישט אומזיסט, דאַרף מען צוגעבן) געריסן פון אים שטיקער פאַר זיין סימבאָליזם, זיי האָבן אינסטיקטיוו געשפירט אין זיין שעפערנישן נוסח, אַ מין נישט צוטריטלעכע מחיצה, וועלכע דער פאַעט פעסטיקט אויס צווישן צלם אלקים און דעם, — נישט געדאַכט זאָל ער ווערן, — דעם ניט גוטן.

און ווען דער נסתר האָט זיך ענדלעך "געבראַכן", ווי זיי, די קריטיקער יענע, האָט זיך עס אויסגעוויזן, ווען ס'איז ענדלעך דערשינען זיין "רעאַליסטישע עפאָפיי" "משפחה מאַשבער" מיטן קורצן זעלבסט-אַנגעצווונגענעם פאַרוואַרט — אַ מין טרוקן געשיכטלעך-סאַציאַלאָגיש "שיר המעלות" קעגן "אַ גוט אויג" פון זעלבן — "נישט געדאַכט זאָל ער ווערן" — ערשט דאָן האָט זיך פאַר אונדז אַנטפלעקט טאַקע דער זעלבער נסתר אין גאַר אַן אַנדער שייין און אפשר אויף נאָך אַ העכערער מדרגה.

צווישן דער מייסטעריש-געשילדערטער וועלט פון דער יידישער שטאַט ג., צווישן גרויסן המון פאַרשוניען, טיפזירטע ביז צום שאַרפסטן גראַטעסק, יעדערער מיט זיין פירונג, מיט זיינע תנועות און פאַסטעמקעס, הייבן זיך אַרויס די צוויי גיגאַנטישע געשטאַלטן — דער פּעטער לוזי — דער גרויסער לערנער, דער אייביק-אומרויקער זוכער פון שלימותדיקער גלייכגעוויכט צווישן געטלעכן אמת און מענטשלעכן ישר. לוזי, וואָס איז געווען דאָס שיינדל און דאָס געוויסן פון דער מיוחסדיקער משפחה מאַשבער, וואָס רייסט מיט זיין ברודער — דעם נגיד ר' משה און גייט אַוועק צו די בראַסלעווער, צום "טויטן רבין" פון די בעל-מלאכות און אַרעמעלייט — צו די געיאָגטע און געפלאַגטע . . .

דער זעלבער לוזי, וועט שפעטער זיך דערנענטערן צו גאַר אַ פאַליארן געשטאַלט (דאָס צווייטע גיגאַנטישע געשטאַלט וואָס מיר האָבן פריער אין זינען געהאַט) — דאָס איז פרולי גאַל. דאַכט זיך, אַז דער נסתר האַלטנדיק זיך ביי "יענעם מין קינסטלערישן

רעאליזם, וואס באטייט דאס זעלבע, וואס געטעס באוואוסטער געבאט: "מאל, מאלער, און שווייג";... האט נישט געשאנעוועט די יידישע גבירים און תקיפים פון דער שטאט נ. ער האט אויך געזוכט און אויסגעפונען פיל גוטע מידות ביי דעם אויסטערלישן פארשוין סרולי גאל: ברייטהארציקייט, איינשטעלעניש און הילף פאר די בעוולטע קבצנים, אפילו טיף-לירישע צוגעבונדנקייט צו דער נאטור...

און דאך לויט אלע האנדלונגען פון דאזיקן לומפ, וואס קומט פרעסן דווקא צו די נגידישע טישן (נישט זאגנדיק אפילו קיין "גוט-מארגן" אויס פאראכטונג צו זיי, די נגידיים...) און זיי, די גבירים, אויס פחד פאר זיינע קללות, מאכן אים דאך א פלאץ צום שלאפן אין זייערע פאקאיעס, גיבן אים ארט ביי זייערע טישן... פון דער גאנצע האלטונג, פון אט דעם חוצפהדיק נגידישן "פריזשיוואל", אריינזאגער, מוסר-זאגער — וואקסט פאר אונדז אויס דאס מאקאברישע געשטאלט, פון איינעם אַזעלכן וואס האט שוין דאן געטראגן "פייער אין זיינע פאלעס" — דאס אור-געשטאלט פון יענע, וואס האבן זיך שפעטער ספעציאליזירט אויף מאכן "פראלעטארישע רעוואָ-לוציעס", מיט דער פאנאטישער איבערצייגונג, אַז טאקע נאר ביי זיי שטייט איין דער ריינסטער און דער איינציקער אמת. איצט לוינט אים שליסן יד-אחת מיטן תמימות-דיק-ריינעם לוזי, נאר אויב ס'וועט קומען אַ צייט, ווען יענער וועט ווידערשפרעכן און זאל ער נאר, סרולי, באַקומען די מאַכט, וועט ער אים אויך לאָזן שמידן "אין קייטן ווי די קאטארזשאַנעס"... דאָסטאַיעווסקי האָט געניאַל פאַרויסגעזען, וואָס קאָן אַרויס, אויב זיינע "ביעסי", — די נישט-גוטע, וועלן קומען צו דער מאַכט. דער נסתר, שילדערנדיק מיט פאַרבאַרגענעם עקל זיין סרולי גאַל, האָט שוין יאָרן געשפּירט אויף דער אייגענער הויט די טעמפע ריטער פון די פאַרשידענע קאַמיסאַרן, מוסר-זאָגער און טשעקיסטן, וועלכע האָבן אים לסוף ביו צום טויט פאַרקאַטעוועט אין זייערע טורמע-קאַזעמאַטן...

די לעצטע צייט, ווי מע דערציילט, פלעג ער אין דרויסן כמעט ווי נישט ארויסגיין. שעהען-לאנג פלעגט ער זיצן אויף איין ארט — אויפן נידעריקן פוס-בענקלע, גלייך ער וואלט שבעה געזעסן נאך די אלע, וועלכע מען האט שוין אוועקגענומען.

קיין בוך האָט ער שוין אויך לאַנג נישט געבלעטערט. אפילו די זעלטענע עברייטייטש ספרימלעך, מיט וועלכע ער פלעגט זיך אָפט אַזוי קוויקן. זיי זענען אויך שוין לאַנג פאַרבליבן ניט גערירט אויף די פאַליצעס, ווי פאַר-געסענע און פאַראיינזאַמטע קינדער... אמת — דאָס אַלטע בערדיטשעווער תהילימל, וואָס פלעג געוויינטלעך ליגן פאַרבאַרגן ערגעץ הינטער די עבריי-טייטש ביכלעך — דווקא אַט דאָס תהילימל איז געלעגן אַצינד אויף דער טומבעטשקע אָן אויפגעמישטס — אָפן פאַר יענעמס אַ זייטיק אויג.

אַ מאַדנע מין שטילקייט האָט איבערגעפולט דאָס קליינע צימערל אויפן דריטן שטאַק פון דעם ליקוידירטן יידישן מלוכה-טעאַטער.

לענאַ איז געזעסן קעגניבער און כלומרשט געשטריקט עפעס אַ לייבל. זי האָט אָבער צו אָפט געוואָרפן אַן אומרויק-פאַרדאגהטן בליק אויף איר מאַן... וועלנדיק, ווייזט אויס, אַרויספירן אים פון די אַנגסטיקע מחשבות, האָט זי האַפערדיק און צערטלעך אַ פּרעג געטאַן: — מירן אפשר טרינקען אַ גוט גלעזל טיי, פיניע?

ווי פון דער טיף האָט נסתר אויפגעהויבן אויף זיין פרוי אַ פאַר טרויעריק-מילדע אויגן אונטער דער ברעמען-געדיכטעניש:

— ס'איז טאַקע כדאי זיך אַ ביסל דערוואַרמען... — איז ער מסכים געווען.

לענאַ האָט תיכף זיך אויפגעשטעלט און אַנגעגאַסן פון טערמאַס אין אַ פינקלדיקער גלאַז, שטאַרקע, שמעקעוודיקע, גוט פאַרקאַכטע טיי, אַזאַ ווי פיניע האָט שטענדיק אַזוי ליב געהאַט.

זיי האָבן זיך אַוועקגעזעצט טרינקען טיי. ס'איז געווען שפעט אין דער נאַכט.

פלוצעם האָט לענאַ אַנגעשפיצט דאָס געהער און אַ צעשראַקענע זיך אַ וואַרף געטאַן צו דער טיר.

אויך דער נסתר האָט דערהערט פון דאָרט, אויף די טרעפּ — פרעמדע, שווערע, געמאַסטענע טריט. ער איז עטוואָס בלייך געוואָרן, נאָר פול מיט דערליכטערונג האָט ער אַרויסגעמורמלט — אַ דאַנק דעם אייבערשטן: זיי זענען שוין געקומען אויך נאָך מיר...

מיט פּרץ מאַרקיש

אַרום סוף 1945 איז אין פּאַיע פון מאַסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער פאַרגעקומען אַ שפּערישע באַגעגעניש פון פּרץ מאַרקיש מיט די אַקטיאָרן און מיטאַרבעטער פון טעאַטער. עס איז אויך געקומען אַ היפשע צאַל יידישע שרייבערס און קולטור-טוערס.

איך וויל בלויז דערמאָנען, וויל איבערגעבן די שטימונג און די אַטמאָספּער פון יענע טעג בין איך פשוט גיט בכוח... ס'האַבן ערשט גיט לאַנג געהאַט אַפּגעהילכט די פייערלעכע סאַלוטן צום גרויסן נצחון איבער דעם נאַצישן דייטשלאַנד, ראַקעטן-אילומינאַציעס האַבן באַלויכטן אויף אַ וויילע די פאַרקוילטע חורבות פון שטעט און דערפער איבערן ריזיקן לאַנד — שטעט און דערפער וואָס מ'וועט שפּעטער, אין הונגער, קעלט און גויט, מיט מסירות-נפש פון איין זייט און צוואַנגאַרבעט פון דער אַנדערער, ווידער אויפבויען און אויפלעבן. די ראַקעטן-אילומינאַציעס האַבן באַלויכטן אַ וויילע אויך דאָס, וואָס לאַזט זיך גיט אויפלעבן — די אומצאַליקע מענטשלעכע קרבנות, די מיליאָנען פאַראיינזאַמטע און פאַריתומטע.

גרעסער פון אַלץ איז געווען אונדזער אַבדה. מיר זענען פאַרבליבן אין דער פינצטערניש מיט אונדזערע אומגעבראַכטע זעקס מיליאָן, מיט אונדזער באַבײַאַר און פאַנאַר, מיט אונדזערע פאַרקילטע קאַלכאויונס און קרע-מאַטאַריעס.

און גאָר. מיר, די סאָוועטישע יידן, האַבן זיך געשלאָגן אויף אַלע פּראַנטן קעגן דעם גרויליקן שונא, אפשר העלדישער און מוטיקער ווי די אַנדערע סאָוועטישע פעלקער. וועגן דעם זאַגן עדות די מאַטעריאַלן און דאַקומענטן פון יידישן אַנטיפּאַשיסטישן קאַמיטעט און אַפילו די סטאַטיסטישע קאַמוני-קאַטן פון דער סאָוועטישער מיליטערישער אויבער-קאַמאַנדשאַפּט.

יעדער פון אונדז האָט זייער גוט געוואָסט אַז ס'איז כמעט גיט געווען קיין יידישע משפּחה און סאָוועטן-פאַרבאַנד, אין וועלכער ס'זאַלן גיט זיין קיין

געפאלענע מלחמה-העלדן. אבער דער גרויס-רוסישער שאוויניזם, אויס-געכאוועט דורכן רוצחישן אזיאט סטאלין, האט אלץ אנגעווענדט ס'זאל פארשוויגן און אויסגעמעקט ווערן פון דער געשיכטע סיי אונדזער גרויסער בראך, סיי אונדזער וואגיקער אַנטייל אין די שלאַכטן מיט די נאַצישע רוצחים. איבערן לאַנד האַבן זיך געטראָגן קלאַנגען, און טראָגן זיך נאָך עד היום, אַז די גאַנצע מלחמה אין פאַרקאַכט געוואָרן צוליב די יידן, אַז יידן האַבן געהאַלטן מלחמה אין... טאַשקענט און אַז זיי זענען באַרייכערט געוואָרן אויפן חשבון פון רוסן, אוקראַינער און אַנדערע סאַוועטישע פעל-קער.

קיינער האָט די דאָזיקע בילבולים עפנטלעך ניט אָפגעלייקנט און ניט אָפגעפרעגט.

פון אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד האָט זיך דערטראָגן צום יידישן אַנטי-פאַשיסטישן קאַמיטעט דאָס פאַרטייבטע וויגעשריי פון יידישע משפחות וואָס האַבן זיך אומגעקערט פון עוואַקואַציע, דאָס געשריי פון מלחמה-אינוואַלידן, געוועזענע פאַרטיזאָנער און דעמאָביליזירטע זעלבנערס. זיי האַבן אַלאַרמירט וועגן דער פאַגראַם-אַטמאָספער וואָס הערשט דאָרטן און וועגן דעם פיינדלעכן גלייכגילט פון די אַרטיקע מאַכטאַרגאַנען.

ווען מיכאַעלס האָט פאַר סטאַלינס יידישן אויבער-משרת לאַזאַר קאַגאַ-נאוויטש, אַרויסגעבראַכט די אַלע פאַקטן און געבעטן הילף, האָט יענער אַנגעשריען אויף אים און געסטראַשעט:

— איר זענט דאָך אַ קלוגער מענטש, סאַלאַמאַן מיכילאוויטש, ניטאַ ביי אונדז, ניט קיין יידן-פראַגע און ניט קיין אַנטיסעמיטיזם! פאַרגעדענקט עס! נאָר שונאים זאָגן דאָס פאַרקערטע...

אין אַט אַזאַ אַטמאָספער איז דעמאָלט פאַרגעקומען די שעפּערישע באַ-געגעניש מיט פרץ מאַרקיש אין מאַסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער. ביים פּרעזידיום-טיש איז געזעסן שלמה מיכאַעלס, וואָס האָט נאָר וואָס פאַרענ-דיקט זיין אַריינפיר-וואַרט, פול מיט ליבשאַפט צום פאַעט. ער איז געזעסן אַ פאַרטראַכטער, דער סאַקראַטעס-קאַפּ אַנגעשפאַרט אויף זיינע קורצע אויסדריקלעכע דלאַגנעס.

מאַרקיש האָט געלייענט פון זיין גרויס ווערק מלחמה, וואָס ער האָט דעמאָלט געהאַלטן ביים פאַרענדיקן און ווו ער ברענגט אַרויס, אויפן פאַן פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, אונדזער פאַלקס-קאַטאַסטראַפּע, אונדזער פאַלקס-גבורה און אונדזער רעכט אויף ווידערגעבורט. מאַרקיש איז גע-

שטאנען אַ בלייכער, משכמו ומעלה איבער אונדז, מיט זיין פלאטערנדיקער, קוים באַפראַסטיקטער טשופרינע. ער האָט געלייענט ... גיין, ער האָט מיט צער אַרויסגעברומט, אַרויסגעשריגן, אַרויסגעוואַלדעוועט ... זיין קול האָט זיך געקייקלט איבער די פוסטע קאַרידאָרן און רעפעטיציע-זאַלן, ביז צו דעם ליידיקן צושויער-זאַל.

מיר האָבן צוזאַמען מיטן דיכטער מיטגעמאַכט דעם לעצטן וועג פון קאַלאָנעס יידן, געטריבענע צום טויט:

זי האָט זיי אויסגעשפירט, די האַק, און זיי דעריאָגט —
אַ לאַנגער וועג נאָך פון סעוילע און טאַלעדאַ ...

אונדזערע הערצער זענען איבערפול געווען מיטן גילדענעם נאַגנדיקן זשום פון דער פאַריתומטער בין, וועמענס ביגשטאַק איז פאַרברענט געוואָרן אין די מלחמה-פלאַמען. און צוזאַמען מיט אַט דער בין האָבן מיר וויינענדיק געוואַנדערט און זיך געדרייט מיט דער ראַד פון וואַגן, אויף וועלכן ס'איז געלעגן שווער פאַרוונדיקט אַ מאַטראַס, "ווי טאַטיירטער גאַט" ... פאַרענדיקט האָט ער מיט אַ גאַנץ שוואַכער "אַדע" צום "פאַטער פון אַלע פעלקער".

נאָך דעם אַוונט בין איך אַרויס אין דרויסן צוזאַמען מיטן דיכטער חיים גראַדע. מיר זענען שווייגנדיק געגאַנגען דורך די האַרבסטיקע שיטער געוואַרענע אַלעען פון טווערסקאַי-בולוואַר.

— ס'איז פשוט ניט צו באַנעמען! — האָט ענדלעך גראַדע אַרויסגעאַטעמט.
כ'האַב דערשפירט אין טאָן פון אַט די ווערטער אַ מין פאַרווורף קעגן מיין מאַרקיש. האָב איך געפרוווט פאַרטיידיקן מאַרקישן דעם דיכטער.
— פאַראַן, פאַרשטייט זיך, ביי אים אַן איבערשטראַם פון רייד, צו מאַל קאַזיאַנשטשינע, איבערגעטריבענער פאַטאַס, אַבער ...

— איי! — האָט גראַדע מיך איבערגעשלאָגן, ענערגיש אַ פאַך געבנדיק מיט דער האַנט, גלייך ער וואַלט געטריבן פון זיך אַ טשאַטע זלידנע פליגן — איי, וועגן וואָס רעדט איר, קערלער? איך מיין די גוואַלדיקע וויזיע און די נביאישע גבורה פון פרץ מאַרקיש!

לאַנגע, שווערע יאָרן פון פיין האָב איך געדאַרפט דורכמאַכן, כדי אַזוי ווי מיין עלטערער פריינד חיים גראַדע אַוועקצוטרייבן מיט דער האַנט די פאַלשע פערזן פון דער יידיש-סאַוועטישער פאַעזיע. די דאָזיקע שוואַכע פערזן זענען, ווייס איך אַצינד, געקומען אַדער פון בלאַנדזשענישן און

פארבלענדענישן, אדער, שפעטער, ווי אַ מין קאזיאַנע קמיעלע, כדי צו פארהיטן פון שרעקלעכן טעראָר די עכט יידישע, טיף-נאַציאָנאַלע גשמה פון אַט דער דיכטונג.

און אין שיינ פון אַט דעם אויספיר, וויל איך זאָגן מיין וואָרט וועגן פּרץ מאַרקישן.

פּרץ מאַרקיש איז אַלט געווען עטלעכע און פופציק יאָר, ווען די סאַווע-טישע נאַצי-פאַרברעכער האָבן אים דערמאַרדעט צוזאַמען מיט די אַנדערע גרעסטע יידיש-סאַוועטישע שרייבער, קינסטלער, גייסט-מענטשן...

אונדזער בליק וועט שוין קיין מאָל ניט גרייכן צו יענע ווייטע האַריוואַנטן, ווהיין ס'וואַלט אים נאָך פאַרטראַגן זיין גרענעצלאַזער שעפּערישער שווינג. אַוודאי האָט פּרץ מאַרקיש, ווי אַלע גרויסע דיכטער פון זיין דור, גע-פורעמט זיינע פּאַעטישע ווערק אונטער אַ צווייענדיקער צוואַנג: סיי דער, פון אויסן — פּחד פאַרן רוצחישן סטאַלין-טעראָר, סיי דער, פון אינערן — פון דער זעלבסט-צענוז, לשם זיין אויפריכטיקן גלויבן אין די אידעאַלן פון דער שוין דאַן באַנקראַטירטער אַקטיאַבער-רעוואַלוציע! און דאָך און טראַץ דעם אַלעם איז פּרץ מאַרקיש אין פיל פון זיינע שאַפונגען — אַ מעכטיקער נאַציאָנאַלער פּאַעט. "שוועלן", "די קופּע", "וואַלין", "ברידער", "דור-אויס, דור-איינ", "טראַט פון דורות", "קאָווקאַז", "די טענצערין פון געטאַ" און די מערסטע קאַפיטלען פון דער עפּאַפּיע "מלחמה" — זענען אַן שום ספּק, איבעראַשנדיקע ווערק, סיי לויט זייער נאַוואַטאַרישער סטרוקטור סיי אויך לויט דעם אייגנטימלעכן, בלויז פאַר מאַרקישן, ברייטסטן דיאַפּאַזאָן פון יידישער פּאַלקישקייט; און דאָך איז מאַרקיש מער ווי אַלע אַנדערע, נאָך אַלץ געווען אין פּראַצעס פון שעפּערישער יירונג און וווקס, ווי קיינער איז דער עיקר-מאַרקיש, צו אונדזער צער, פאַרבליבן ערשט אין זיין דיכטערישן באַרג-אַרויף.

משה ליטוואַקאָוו, איינער פון די גרעסטע אויטאָריטעטן אין דעם יעווסע-קישן וועלטל, איז ניט איין מאָל געשטרויכלט געוואָרן ביים פּרווון אַפּשאַצן מאַרקישן דעם דיכטער. אַט זאָגט ער אַן אַ פּריידיקע בשורה אין דעצעמבער 1918, אַז ניט ווי ביי אַנדערע דיכטערס... "געפינען מיר שוין ביי מאַרקישן סימנים פון גובר זיין דאָס נאַציאָנאַלע אין דער יידישער ליריק. אין מאַר-קישעס ליידער שלאָגן שוין קוואַלן פון אוניווערסאַליום, פון דעם באַפּרייטן מאַסן-יחיד איבערהויפט". און ווייטער "... קוויטקא און מאַרקיש זענען צוויי גרויסע אַנזאָגן פון גאַר אַ נייער דיכטונג, אַ דיכטונג פון גייע מאַסן"

(אין אומר, ז' 43). מיט זיבן יאָר שפּעטער דערהערן מיר שוין גאָר אַן אַנדערן טאָן ביי דעם זעלבן ליטוואַקאָוו: "דערפאַר איז מאַרקיש דער הפּקר-מענטש פון דער דאָזיקער אויפגערודערטער כאַליאַסטרע, ער איז דער "באַסיאַק, וואָס אַלץ איז ביי אים קיי און שפיי, אַן טראַדיציעס, אַן צוזאַמענבונדן. אין פייער פון שלאַכט קאָן ער אַ מאַל מיטגעריסן ווערן, אַבער ער קאָן זיין אויך דער ערשטער פון די דעזערטירער" (דאַרטן, "ביים איבערבאַך").

סיי אין די לויבווערטער, סיי אין דער בייזער קריטיק פון משה ליטוואַ-קאָוו, ווי אין די שפּעטערדיקע פּראַלעט-קולטישע זידלערייען פון האַלדעס, פּעפּערן און אַנדערע, סיי אין די ווייטערדיקע ווילגאַר-סאַציאַלאַגישע אַנאַ-ליזן מיט אַן אויסבליק אויף פּאַרענטפּערן און רעהאַביליטירן "מאַרקישעס אַרויפגאַנג" פון י. דאַברושין * און שפּעטער פון נ. אויסלענדער — אומעטום קאָן אַ געניטער פּאַרשער אויסגעפינען ברעקלעך אמת אין אַ וועלט פון באַוווּסטיזניקע אַדער זינלאַזע פּאַרקריפלענישן אין גייסט פון דער "פּראַלע-טאַרישער" שפּעטער — "סאַציעאַליסטישער" ליטעראַטור-קריטיק.

צווישן דעם נישט לאַנג אויסגעפונענעם לידער-העפטל מיט "ציונידן", וואָס דער 15 יעריקער מאַרקיש האַט געשריבן אין רוסיש (אַנפאַנגערישע לידער אונטער דער בוילעטער השפּעה פון פּרוג און ביאַליק), ביז צו זיין "דער פּערציקיעריקער מאַן", וואָס איז נאָר טיילווייז פּאַרענטלעכט גע-וואָרן דאָ און דאַרט, אַ פּאַעמע, וואָס ער האַט געשריבן שיער ניט דאָס גאַנצע לעבן און וואָס "זינט געציילטע יאָרן און שוין דאַכט זיך, אַז "דער פּערציקיעריקער מאַן", קאָן זיך שטעלן בראַש פון אַלע מאַרקישעס ווערק, ווי אַ הקדמה. און אפשר קאָן די פּאַעמע שליסן מיט זיך אַלע ווערק פון פּרץ מאַרקיש, ווי אַ נאַכוואַרט, שיער נישט ווי אַן אויספיר... *"

איז אַט, צווישן יענעם אַנפאַנגערישן העפטל ביז דער דערמאַנטער פּאַעמע ליגט אַ גרויסע פּאַעטישע וועלט מיט "נייע און נייערע מאַרקיש-טויערן", וועלכע לאַקן און פּאַרופן דעם קומענדיקן אַביעקטיוון ליטעראַטור-פּאַר-שער...

כ'זעל מיך איצטער בלויז דערוועגן צו אַנאַליזירן ווי איך פּאַרשטיי, מאַרקישעס "די טענצעריין פון געטאַ".

די טענצעריין פון געטאַ איז איינס פון די ווערטפולסטע נאַציאָנאַלע ווערק

* "סאָוועטישע דיכטונג". פּאַרלאַג "עמעס" מאַסקווע 1935.

* גיטל מייזל — "פּרץ מאַרקיש" פון בוך "עסייען".

אונדזערע, ניט נאר מחמת דער פאעטישער אנלאדונג, נאר אויך ווי א דאקומענט פון גרויסער קולטור-היסטארישער וויכטיקייט. דאס דאזיקע ווערק ווארפט א דורכדרינגלעכע שיין אויף דער עוואלוציע און דעם געמיט-צושטאנד פונעם אזוי גערופענעם "שווייגנדיקן יידנטום". די גאנצע פאעמע שטעלט מיט זיך פאר איין מאכטיקע קייט פון פונאדערגעוויקלטע מעטאפארן און בילדערישע אסאציאציעס :

געווען א ציג ... אזא מין צוגעלאזטע ציג ...
האט איר פארגלוסט זיך ראזשינקעס מיט מאנדלען ...
געטאן האט עס זי מיט א מאל ערגעץ א צי,
האט עמעץ איינהאלטן געקאנט זי אין דער האנט דען ?

דא קומט דער דיכטער צום שארפן ראנד ווו ס'קאן, חלילה, צעשטערט ווערן דאס גאנצע פאעטישע געוועב. דאס איז ווען ער גיט אונדז בולט אנצוהערן אז אלץ מיט אנאנדער: די רו וואס האט זיך ארויסגעריסן פון הארצן, איז "אוועקגעפלויגן ווי די גינגאלדענע פאווע"; די ציג וואס איז אנטלאפן פון דער היים זוכן גליקן, און די היים, וואס איז ערגעץ ווו פארשוונדן — אלץ איז ניט מער, ווי פאעטיש-פאלקסטימלעכע אלעגאריע, א משל, אזוי צו זאגן, צום אויסגעבלוטיקטן נימשל. אבער מיט וואס פאר א דערוועגטיקייט דער קינסטלער איז גובר דעם אפגרונט, ווי נאטירלעך ס'איז דער איבערגאנג פון דער "צוגעלאזטער ציג", וואס קומט אוודאי פון שלום-עליכעס פארבישופטן שניידער און פון דער מאמעס וויגליד, צו אט דעם נימשל !

פון אלץ געבליבן איז מיר בלויז א ליד אליין,
איך זוך זיי אלע אין מיין בלאנדושעניש אן אופהער,
איך גיי זיי נאך און זאג זיי שפרוכן אלערליי
און כ'קען מיט גארנישט זיי צוריק צו זיך פאררופן ...

און ווייטער קומען די שפרוכן :

א שפרוך וועגן א ציג וואס איז אוועק ערגעץ געהיים
אדורכשניידן א וועג — פון לאנד צו לאנד זיך,
ניין, ניט געווען די ציג געבונדן צו קיין בוים,
ווייל ניט געהאט קיין בוים האט ווו זיך צו פארפלאנצן ...

— — —

א שפרוך וועגן א בוים, וואס גיט פארפלאנצטער הייט
טראגט ער די לאסט אויף זיך פון בליען און פון וואקסן ...

— — —

א שפרוך וועגן דער האק, וואס איז פארמאסטן אויף דיין האלדז,
ווייל ס'שטייגט פון אים א קאפ די זון אריבער.

— — —

און דא קומט "א שפרוך וועגן א היים", וועלכע רופט זיך אויף ס'ניי
איבער מיטן גוטן זוניקן שלום-עליכם, אפפרעגנדיק דעם בארימטן זאג פון
טביהן וועגן "דער באטקאושושטינע" (היימלאנד). און אליין "די שפרוכן
אלערליי", צי דערמאנען זיי גיט די פסוקים און די משלים פון דעם זעלבן
טביה דעם מילכיקן ? באזונדערס איינעם אזא משל :

"ברענג איך איר א משל מיט א הון א קוואקע, וואס האט אויסגעזעסן
קאטשקעלעך. די קאטשקעלעך האבן זיך גאר אויפגעכאפט אויף די פיסלעך
האבן זיי זיך געלאזט אויפן וואסער. און די קוואקע נעבעך קוואקעט. וואס,
זאג איך, וועסטו זאגן, זאג איך, דערויף, טאכטער לעבן ? וואס, זאגט זי,
זאל איך דערויף זאגן ? ס'איז אוודאי א רחמנות, זאגט זי, אויף דער קוואקע,
גאר צוליב דעם, זאגט זי, וואס די קוואקע קוואקעט זאלן די קאטשקעלעך
גיט שווימען ?"

טביה האט, ווי מיר ווייסן, געמוזט נאכגעבן זיין האלדען, קוויקנדיק זיך
מיט פאטערלעכע חלשות-טראפן, אז "טביהס טאכטער רעדט גיט גלאט" ...
אויך שלום-עליכם האט גיט אנגענומען קיין באשטימטן צד אין דעם דאזיקן
וויכוח.

מ'האט באדארפט האבן הינטער זיך די טראגישע דערפארונג פון רעווא-
לוציע, פאגראמען, צוואנג-אסימילאציע, סטאלין-טעראר און היטלעריס-
טישע פאלקס-פארטיליקונג, מ'האט באדארפט דערשפירן דעם גרעסטן און
בלוטיקסטן חורבן אין דער געשיכטע פון יידישן פאלק, כדי אזא דיכטער
ווי פרץ מארקיש זאל אפשר, גיט ווילנדיק, אונטערפירן דעם שרעקלעכן
באלאנס :

די היים איז קיין היים גיט, זי איז "אליין ערגעץ פארשוונדן", דער בוים
איז קיין בוים גיט, ווייל ער האט זיך גיט "ווי צו פארפלאנצן" און די
קאטשקעלעך זענען גאר ... געוויינטלעכע הינדעלעך, וואס האבן זיך
געפרוווט שווימען מיט אלע קאטשקעלעך גלייך ...

אידעאלאגיש איז פרץ מאַרקיש, ווי אַלע אַנדערע אומגעבראַכטע שריי-
בערס, געווען אַ הייסער פאַטריאַט פון סאַוועטישן היימלאַנד, אָבער ווי אַן
עכטער ייד און אַן עכטער קינסטלער האָט זיך ביי אים געמוזט דורכרייסן
די טרויעריקע וואָר, דער האַרצרייסנדיקער סך-הכל פון טראַגישן פּאַלקס-
נסיון :

פאַר יעדן טראַפּן פּרייד, וואָס ערגעץ בלויז מיר דאַכט זיך,
זאַל איך זיי צאַלן זיבן מאָל אזוי פיל פיין.

אומעטום, אין דער גראַנדיזער עפּאָפע מלחמה, אין טראַט פון דורות,
אין עלעגישן לידער-ציקל קאַווקאַז, וועט זיך איבערחזרן דער מאַטיוו :

איז ניט געווען דען גיין מאָל נאַכט
אויף איין געדאַכטענעם באַגינען ?

— — — — —
און ווידער צוריק צום לעבעדיקן — און אפילו גליקלעכן — פרץ מאַרקיש.
כגעדענק ניט גענוי ווער ס'האַט מיך, דעמאָלט אַ פאַרייאַוושטן, אַ כמעט
פאַרחלשטן סטודענט, צוגעפירט און פאַרגעשטעלט מיין באַליבטן דיכטער ;
קאַן זיין אַז יחזקאל דאַברושין, איינער פון מיינע סטודיע-פּעדאַגאָגן, "די
הייבאַם פון אונדזער ליטעראַטור", ווי דוד בערגעלסאָן האָט אים גערופּן.
פרץ מאַרקיש האָט מיך שאַרף אַ מעסט געטאַן, אפילו מיט איבערגעטריבע-
נער ערנסטקייט אַריינגעקוקט מיר אין די אויגן, בעת אויף די געטאַקטע
ליפּן זיינע האָט געשוועבט אַן איידעלער שמייכל וועגן מיין יינגלשער
פאַרלויבנקייט. פּלוצעם האָט זיך דער שמייכל דורכגעריסן און מיך באַ-
לויכטן פון אויבן ביז אַראָפּ. פון דאַנען איז שוין פאַרבליבן ניט מער ווי
אַ רגע צו זיין היימיש-גוטברודערישן קלאַפּ אין פלייצע :

— ווילסטו לייענען לידער, טאַ כאַפּ זיך אַריין, חברהמאַן !

און נאָך אַ קליינער הפסקה :

— אויפעסן וועל איך דיר ניט, אפילו ווען די לידער דיינע טויגן אויף

כפרות !...

... און אַט בין איך אויף דער רעשיקער גאַרקיי-גאַס, ביים שיינעם
מויער וואָס אַנטקעגן דעם ווייסרוסישן וואַקזאַל. אַט הייב איך זיך אויף
צום פינפטן שטאַק און טרעט אַריבער די שוועל, וועלכע איז מיר דערנאָך
באַשערט געווען אַ סך מאָל אַריבערצוטערעטן, סיי ווען מאַרקיש האָט נאָך

געלעבט, סיי נאך דעם ווי מען האט אים אומגעבראכט. די פריינדלעכע אסתר מאַרקיש האט ברייט צעעפנט די טיר און מיך אַריינגעפירט צום דיכטער. ער איז געשטאַנען אַ שטראַלנדיקער אין אַ ווינקל פון צימער, לעבן דער אַלט־פרענקישער שאַפּע, אַן אַנגעשטאַפּטע מיט ביכער. אויף זיינע הענט — אַ שוואַרץ־חנעוודיק פאַרשויןדל, אפשר פון אַ יאַר, ניט מער, וואָס פאַרגייט זיך ממש פון געלעכטער, שלעפנדיק דעם טאַטן פאַר די צעשוּבער־טע קוטשערן.

— אסתרל, ער מאַכט דאָך מיך פאַר אויס קראַסאוועץ, דער ממזר! נעם אים שוין צו!

ווען מיר זענען ענדלעך געבליבן אַליין אין צימער, האט ער מיט שיינענדיקער פאַטערלעכער פרייד זיך אַ באַרים געטאַן :

— דאָס איז מיין דוד סאַסונסקי! ס'וואַקסט אַן אמתער גיבור ... אַ יידישער גיבור — האט ער צוגעגעבן.

אויף דער ליטעראַרישער וועלט האט זיך דעמאָלט געטומלט מיט דער פראַכטיקער איבערזעצונג פון דער אַרמענישער פאַלקס־פּאַעמע וועגן מיטל־עלטערלעכן העלד פון אַרמעניע דוד פון סאַסון. "סאַסון" הייסט אויך אַ זויגלינג אויף רוסיש.

ס'וועלן אַדורך יאַרן, שווערע, ביטערע יאַרן, יאַרן נאָכן ביינאַכטיקן אַרעסט פון מאַרקיש, ווען אסתר מיט די צוויי קליינע יינגלעך איז פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר אויף הונגער, נויט און אומקום. אַט די שוואַרץ־חנעוודיקע ענערגישע און מוטיקע פרוי האט אין די דאָזיקע יאַרן באַוויזן ניט נאָר אויסהיטן און אויסכאַווען אירע צוויי זין, זי האט אויך באַוויזן, ממש איינ־שטעלנדיק דאָס לעבן, אויסהיטן כמעט די גאַנצע ליטעראַרישע ירושה פון אונדזער גרויסן דיכטער.

ס'וועלן אַדורך יאַרן פון ענדגילטיקן חשבון־הנפש, ניט נאָר פאַר דער משפּחה מאַרקיש, נייַערט פאַרן גאַנצן יידישן פאַלק. ניט קיין אַנדערער ווי יענער אַמאָליקער זויגלינג, וועגן וועלכן דער פאַטער האט אַ מאָל געזאַגט : ס'וואַקסט אַן אמתער גיבור, אַ יידישער גיבור! — דער זעלביקער דוד מאַרקיש וועט קעמפן אין רוסלאַנד פאַר אַ פרייער עליה און אַפּדרוקן אין ישראל אייניקע פון זיינע לידער, אונטערן פּסעוודאָנים "מגן". צווישן אַט די לידער וועט זיין איינס מיטן נאָמען פון דער אויסגעווייטיקטער מאַרקיש־טעמע: "טראַט פון דורות". אַט ווי דוד מאַרקיש פאַרענדיקט דעם דאָזיקן אַני־מאַמין זיינעם :

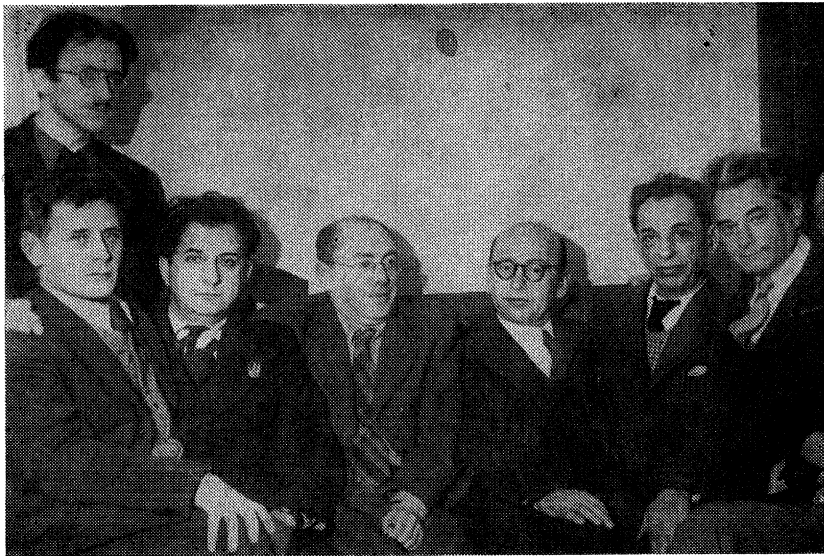
שלום, צו אלע די, וואס פארבלייבן!
 כוועל דערגיין צו דער ערד פון מיין שטאם.
 כוועל דערגרייכן, ווייל זיי זאגן מיר אן,
 די מיליאנען פארבליבענע דא:
 גיי און קוק זיך גיט אום — וועסט דערגרייכן.
 זאל מיין שטעג ווי א שלייה זיך פארציען
 פון די בלוטנדיקע פיס ביז צום האלדז —
 כוועל דערגיין, ווייל אויף צוויי טויזנט יאר
 בין איך נענטער איצטער צו דיר,
 מיין באשערטע, מיין הייליקע ערד,
 כ'בין איצט יינגער מיט צוויי טויזנט יאר
 און מיט צוויי טויזנט יאר בין איך שטארקער,
 זאל א קויל נאר מיין וועג גיט פארלויפן...
 טאמער יא, און ס'דארף טרעפן אזוינס,
 כוועל א פאל טאן פארויס מיט דער ברוסט —
 מיטן הארץ זאל איך נעענטער זיין,
 כאטש א וויילע, מיין היימלאנד, צו דיר.

פרץ מאַרקיש איז נאך אלעמען געווען אן אויפריכטיקער פאַטריאַט פון
 סאַוועטן-פאַרבאַנד, איינער פון די סאַמע באַגייסטערטע באַזינגערס פון
 דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע. קאַן זיין, אַז טאַקע דערפאַר האָט מען אים
 דערשאַסן, כדי צוזאַמען מיט אים אַפצווישן די לעצטע אילוזיע אַז די
 אַקטאַבער-רעוואָלוציע האָט כלומרשט געבראַכט מיט זיך סאַציאַלן יושר
 און נאַציאָנאַלע באַפרייונג אויך פאַרן יידישן פּאַלק. אָבער זיכער האָט מען
 מאַרקישן אומגעבראַכט דערפאַר, ווייל ער איז פאַרבליבן אַ יידישער דיכטער
 מיט אַ גרויסן האַרץ, אַ האַרץ וואָס ער אַליין האָט עס ביזן טיפּסטן ווייטיק
 געשפּירט צעבראַכן אויף טויזנט שטיקער ווי "אַ שפּיגל אויף אַ שטיין".
 דאָ גיט לאַנג האָט מיר דערציילט אַ פּוילישער ייד, וואָס איז בייגעווען
 אויף אַ פּיערלעכער פאַרזאַמלונג אין לאַקאַל פון מאַסקווער קאַמיטעט פון
 פּוילישע פאַטריאַטן. אַן ערד אין גאַנצעמבער 1945 איז דאַרטן פאַרגעקומען
 אַ געזעגענונג-אַוונט לכבוד דעם יידיש-פּוילישן געזעלשאַפּטלעכן און קול-
 טור-טווער לעאַ פּינקלשטיין, וואָס האָט זיך געגרייט, צוזאַמען מיט אַנדערע

פוילישע יידן, פארלאזן דעם סאוועטן-פארבאנד. ס'האבן אלעמען אויפגע-
 טרייסלט מאַרקישעס פלאַמיקע ווערטער; זיינער אַ זאָג האָט זיך אויף
 שטענדיק איינגעקריצט אין זכרון: "איר פאַרט אַוועק, אָבער אַ האַרץ קאַן
 מען נישט צעטיילן... צעברעכן קאַן מען עס, נאַר צעטיילן — קיין מאַל
 נישט!"

יא, דאָס האַרץ, דאָס צעבראַכענע האַרץ פון אונדזער גרויסן דיכטער, איז
 מיט אונדז, מיטן קעמפנדיקן יידנטום פון רוסלאַנד, מיטן יידישן פאַלק אויף
 גאַר דער וועלט, מיטן איינציק מעגלעכן יידישן היימלאַנד — ישראל.
 פּרץ מאַרקיש איז דאָ מיט אונדז!

מאַסקווע 1946, אויף אַן אויפנאַמע לכבוד בן-ציון גאַלדבערג. פון רעכטס אויף
 לינקס: אהרון קושנירצוו, דוד בערגעלסאָן, ב.צ. גאַלדבערג, איציק פעפער, שמואל
 האַלקין, פּרץ מאַרקיש, אברהם סוצקעווער.

פראגמענט פון א גרעסער בילד — פון רעכט אויף לינקס: דוד בערגעלסאָו,
לייב קוויטקאָו און אהרן קושניראָווי (מאַסקווע, 1946)

הזכרה

(א ווארט וועגן אהרון קושניראוו)

מיט א פאָר יאָר שפּעטער ווי שלמה מיכאַעלס האָט אויף דער בינע פון מאַסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער אַרויסגערופן צום לעבן דאָס אויף ס'ניי אויפטרײַסלענדדיקע געשטאַלט פון שעקספּירס קעניג ליר, האָט אַ באַרימטער רוסישער פּאַלקס-אַרטיסט פון מאַסקווער "מאַלי טעאַטער" * אפּשר ניט מיט קיין קלענערער קראַפט צו נישט געמאַכט אַלע ביז-איצטיקע טעאַטראַלע קאַנאַנען און פּאַרעלטערטע באַגריפן ביים אויסגעשטאַלטיקן זיין "אַטעלאַ"-ראַל.

דאָס איז געווען דער דאָן שוין ווייט ניט יונגער און לחלוטין טויבער אַלעקסאַנדער אַסטוזשעוו; אַבער ניט זיין פּיינפולער מום, ניט זיין באַיאָרט-קייט איז נישט געווען צו מערקן בעת זיינע מוסטערהאַפטע האַנדלונגען אין יענעם ספּעקטאַקל, נאַטירלעך ביז געניאַליטעט איז געווען זיין רעאַק-ציע אויף דער מינדסטער רעפּליק פון בינע-פּאַרטנער; אפילו מיט דער פּלייצע האָט ער בליק-שנעל זיך אפּגערופן אויף יעדער וואָרט, געשפּירט אפילו יעדער זשעסט און תנועה פון זיינע מיטשפּילער.

באוועגט האָט ער זיך יונג, עלאַסטיש און אַ באַפּליגלטער פון גרויסער ליבע צו זיין דעזזעמאַבאַ. ס'קלינגט אין מיר ביז היינט די שטים פון אַסטוזשעוו אַטעלאַ. ער האָט ווי אויסגעזונגען יעדער שעקספּיר-פּראָזע און די אומדערהערטע יונגע איינגעהאַלטענע מעלאָדישקייט האָט זיך געדאַכט נאַטירלעכער פון יעדער מין שטייגער-רעאַליזם וועלכער איז געווען כאַ-ראַקטעריסטיש גראַד פאַר דעם טעאַטער, אין וועלכן אַסטוזשעוו האָט גע-שפּילט.

ביז דאָן און אויך איצט טראַקטירט מען דאָס אַטעלאַ-געשטאַלט ווי די טראַגדיע פון אייפּערזוכט; ווילד-צעשטורעמטע אייפּערזוכט פון אַ מאָוור, אַ שוואַרצן אַפּריקאַנער אין דער ציוויליזירטער ווענעציעלער רעפּובליק...

* מאַסקווער מלוכהשער (געוועזענער אימפּעראַטאָרישער) אַקאַדעמישער קליינער דראַמאַטישער טעאַטער.

אסטוזשעווס אַטעלאַ אין געווען כמעט דאָס איינציקע מענטשלעכע גע-
שטאַלט צווישן די ווייסע וואַנדאַלן פון דער "פראַכטיקער ווענעציע". דאָס
אין געווען אַ צערטלעך, אַ פאַרגלויבט און פאַרטרוילעך נאַטור-קינד ...
אסטוזשעווס האָט אויסגעזונגען און אויסגעשטאַלטיקט די גרעסטע טראַ-
געדיע פון אונדזער (סאָוועטישער) ווירקלעכקייט — די טראַגעדיע פון
אַפגענאַרטן צוטרוי, פון פאַרשוועכטער ליבע און גרענעצלאַזער טרייהייט.
אין לעבן טרעפן צופעליקייטן, וואָס מיט יאָרן שפעטער קאַנען זיי
אויסזען ווי סימבאָליש: גראַד אויף יענער פאַרשטעלונג אין מיר באַשערט
געווען זיך געענטער באַקאַנען מיטן דיכטער אַהרון קושניראָוו און יעדעס
מאַל, ווען איך קלער וועגן אים, אַהרון קושניראָוו ז"ל קומט מיר שטענדיק
אויפן זינען אסטוזשעווס אַטעלאַ-געשטאַלט ...
ער אין, ווי מיר דאַכט, מער פון אַלע זיינע מיטציטיילער געווען אַ
צערטלעך, אַ פאַרגלויבט און פאַרטרוילעך נאַטור-קינד.
אַזוי אין לעבן, אַזוי — אין די בעסטע זיינע דורכדרינגלעכע געשליפענע
פאַעטישע פערזן, פול מיט געצוימטן פלאַמיקן אומרוי.
שווערער פון אַלץ אין זיך פאַרשטעלן קושניראָוו, איינעם פון די
אייגנאַרטקסטע דיכטער אונדזערע, אויסער דער מחנה פון זיין דור, אויסער
דעם גאַנצן שעפּערישן קאַלעקטיוו פון יידישע פאַעטן אויף רוסישער ערד
— אַנהייבנדיק פון דעם יונג-געפאַלענעם אין בירגער-קריג קעגן די ווייסע
און דערפאַר אַפיציעל קאַנאַניזירטן "גרונטלייגער פון דער יידיש-סאָוועטי-
שער פאַעזיע" — דעם ניט רעאַליזירטן און דאָך ווונדערלעכן עכט-נאַציאָנאַלן
ליריקער אַשר שוואַרצמאַן און ענדיקנדיק ליידער, ליידער און להבדיל מיט
דער געגראַמטער "יידיש-אַפּשטאַמיקער" אַנטי-יידישקייט פון ... אַ ווער-
געליס.

צווישן די אַנגעזענסטע פון דער קיעווער יידישער שרייבער-גרופע אין
קושניראָוו אפשר דער איינציקער וואָס האָט קיין מאַל ניט פאַרלאָזט
סאָוועטן-רוסלאַנד. ער האָט פון סאַמע אַנהייב דורכגעפאַקט און דורכגע-
מאַזט אַלע צרות און אַלע אומגליקן פון לאַנד, צוואַמען מיטן "פינשפּיציקן
שטערן", ער האָט פיבערהאַפט געזוכט זיין וועג אין דער דיכטונג און נישט
אין מאַל פאַרפלאַנטערט זיך און אַריינגעשלעפט געוואָרן אין הייסן שטראַם
פון ביי-ליטעראַרישן געווייבל פון פאַרשיידענע גרופּקעס און גרופּקעלעך,
וועלכע האָבן פאַרביטערט געראַנגלט זיך איינס מיטן אַנדערן פאַר דער
"פראַלעטאַרישער העגעמאָניע" אין דער יידישער ליטעראַטור.

ס'איז אים, ווייזט אויס, ניט איין מאָל נמאס געוואָרן ביז צו חלשות די געראַנגלענישן און די פּראַווינצעלע קליינלעכקייט פון פּאַרשיידענע יעוּסע-קישע "אידעאָלאָגן". און ווער ווייסט, אפשר דערפאַר טאַקע — אזוי פיל בענקשאַפט אין פיל פון זיינע לידער:

"פאַראַן ערגעץ ברייטן און לענגען און ווייטן / אויף וועלטן צו שאַפן... / פאַר שיפן פון אומזין פון יוגנט פאַרשייטער — / דאַרטן אַ האַפּן!"

צי: "אין ווייטן לאַנד, אין לאַנד געטרוימטן / רוף פון פייערן אויף אַלע ברעגן — / פאַר אַלטער שיף, וואָס האָט דורך ים צעשווימטן / דורכגעטראָגן אירע יוגנט-זעגלען".

צי רופן זיך צומאַל ניט איבער די דאָזיקע "יוגנט-זעגלען" מיט לער-מאַנטאָוס "איינזאַמען זעגל" וואָס פּלאַטערט אַ ווייסער אין דער ווייטקייט צווישן בלויען ים און הימל?

און צי האָט קושניראָוס "אומרו" און "ברויז" ניט קיין ווייטע שייכות צום יוג-פאַרשניטענעם רוסישן געניאלן דיכטער-ראַמאַנטיקער וואָס האָט זיך אויך געשטיקט, וועלנדיק זיך אַרויסרייסן פון דער רוסלענדישער ווירק-לעכקייט נאָך צוריק מיט אַ יאַרהונדערט: "און ער, דער מורד, בעט אויף שטורעם, באַגלייך אין שטורעם דאָ איז רו...".

די פּראַגע, יעדנפאַלס איז ווערט מע זאָל זיך גענויער אַריינקלערן אין איר...

קושניראָוו איז בטבע געווען אַ מילדער מענטש, אים און זיין דיכטונג האָט מען ליב געהאַט; מע האָט זיך געפרייט מיט זיינע דערגרייכונגען און שטיל מיטגעפייניקט זיך מיט זיינע דורכפאַלן.

ס'געדענקט זיך מיר ניט קיין איין מיטציטלער זיינער, אויך ניט קיין איינער פון שפעטערדיקן נאַכווקס, וואָס זאָל געווען אַרויסווייזן אַ שפור פון גרינגשעצונג צו זיינע פּאַעטישע "בענטשערלעך", ווי דוד בערגעלסאָן פלעג מיט ליבשאַפט אַנרופן קושניראָוס מיינסטנס דיניקע לידער-זאַמ-לונגען.

צו זיין ערשט "בענטשערל", וואָס באַשטייט אין גאַנצן פון 37 זייטלעך א. נ. "ווענט" (מלוכה-פאַרלאַג יידסעקציע, קיעוו 1921) איז געגעבן בימקום אַ פאַרוואַרט — אַ ברייול פון דוד האַפּשטיין צום מחבר — "טייערער אַרקע" אזוי פּאַנגט אַן האַפּשטיין און דערציילט אויף זיין האַרציק באַחנטן אופן

וועגן דער ערשטער באַגעגעניש צווישן אים, האַפּשטיינען, שוואַרצמאַנען און קושניראָוון ווען... "אויף זוניקע וויגן פון אקראַינער פעלדער האָט מיט אונדזערע קינדערשע טעג אַ שטאַרקן שפּיל געטאַן די פאַרפירערישע שטילקייט"... ס'לוינט זיך אַרויסשרייבן די שורות דירעקט געווענדעט צו קושניראָוון:

"און דיר האָט דאָס לעבן געגעבן גאַר אַ באַזונדער שול פון עכטער נייטערקייט... סיביר, רוסישע קאַזאַרמעס, דער נאָך פּראַנטן. און אומעטום מיטן ליד, וואָס האָט זיך געטראָגן פון רוסלענדישע טיפן, מיט אַט דעם ליד, וואָס האָט שטענדיק געהאַלפן אַרויסזאָגן גרויסע שותפותדיקע ווייען-פּריידן. גענוג און איבערגענוג!

האַסט דאָס פּולע רעכט מיט דיין זינגענדיקער נשמה פּאַדערן ביים לעבן, וואָס האָט אַפּגעזאָגט אין שטילקייט, האָסט דאָס רעכט פּאַדערן ביים לעבן עס זאָל נישט אַיילן זיך מיט זיין צווייטן געשאַנק — פאַרגעסנע הייט פון איבער-געלעבטן..."

די דאָזיקע שורות גיבן אונדז, ווי מיר דאַכט דעם אמתן שליסל צו דער קאַמפּליצירטער דיכטערישער וועלט פון אַהרן קושניראָוון. די דאָזיקע האַפּשטיינ-ברכה, וואָס באַגלייט אַרויס אין וועג קושניראָווס ערשטלינג איז עכטער און אמתדיקער ווי די יידיש-סאָוועטישע קריטיק — די "פּראַלעטאַ-רישע", די יעווסעקישע פון, לאַמיר זאָגן, יאַשע בראַנשטיין — דעם פּאַנאַ-טיש-מאַרקסיסטישן, אַבער טיילוואַנטיש-באַגאַבטן קריטיקער (אויך אומגע-בראַכט אין די דרייסיקער יאַרן), ביז דער היינטיקער "סאַצערעאַליס-טיש"-צבואַקישער פון ה. רעמעניק.

פאַרשטייט זיך, אַז דוד האַפּשטיין האָט אין זיין שוין דערמאַנטן פאַרוואַרט צו קושניראָווס ביכעלע "ווענט" געהאַט אין זינען, נישט אַזוי די 15 לידער, וואָס אַט די זאַמלונג אַנטהאַלט ווי די ווייטערדיקע עליה פון קושניראָווס פּאַעזיע... דאָס איז געווען אַ טיף-דיכטערישער כאַטש גאַנץ געפּלהאַפּטער פאַרגעפּיל, אַז ער, קושניראָו, וועט אונדז ערשט "דערציילן און וועט אונדז באַווייזן פון געשעענעם און פון געוועזענעם".

שוין אין יענעם ביכעלע האָט זיין מחבר דער ערשטער אין דער יידיש-סאָוועטישער דיכטונג געוואָגט זיך אַ קער צו טאַן פון "אומבאַשטימטן דראַנג צו שטורעם" (בראַנשטיין), פון די אַבסטראַקט-דעקלאַמאַטאָרישע "ווענט", "עקראַן" צו דער באַזיניקונג, אַז די אַקטיאַבער-איבערקערעניש איז איי-גנטלעך אַ קאַנקרעט-רוסישע דערשיינונג ("ראַסיאַ", "אויף רויטן פּלאַץ,

ווי שארף פון האק" (..). — א געדאנק, וואס איז ערשט אפיציעל "געכשרט" געווארן כמעט מיט א פאר צענדליק יאר שפעטער. שוין אין "ווענט" איז פאראן דער קער פון "פילטויזנטער בליק פון המון" — פון דער מאיא-קאווסקי-פאטעטיק, צוריק טאקע צו רוסלאנד פון לערמאנטאוו און בלאק און צום דיכטערס "איד" אין אט דער מדינה — קושניראווס ריין-יידישער "איד" אין בלוטיקן געוויבל פון דער ריין-רוסלענדישער רעוואלוציע — "וואס בין איך, ווער בין איך און וועמעס, / ווען היינטיקער טאג איז דער שטארקער. / איך ווארף אייך אין פנים דעם אמת, / אז איך בין א קעסט-קינד פון מארקן. / איר וויסט דען וואס הייסט זיך רייבן / ביי טירן פון וועלטישע קראמען / און שטענדיק און שטענדיק פארבלייבן / מיט לידיקן זאק פון נשמה". /

און דער עיקר —

"ווי בלייבט מען אין דיין געווימל / איין איינציקער קלאנג א צארטער..."

דאס ליד "ווער בין איך" איז שפעטער אריין מיט ווענטלעכע ענדערונגען אין זיין שטארקסטן פאעזיע-ציקל "הזכרה", וועלכע זיין עלטערער פריינט דוד האפשטיין האט, אזוי קלערן מיר, אינטוויטיוו פארויסגעשפירט. "הזכרה" איז קושניראווס פאעטישער אויפשטייג אויפן העכסטן בארג-שפיץ. אין נארמאלע אומשטענדן וואלט אויך געדארפט קומען א צייטוויילי-קער בארג-אראפ, אבער אין ר"פ, אין די צייטן פון "פארשטארקטן קלאסן-קאמף", אין די שרעקלעכע יארן פון שטייגנדיקן טאטאליטארן טעראר — סיי פיזישן, סיי גייסטיקן, האט געמוזט קומען דער גאר טראגישער קלימאקס פון קושניראווס דיכטערישער ירידה.

יאשע בראנשטיין, וואס באצייכנט גראד די "הזכרה" אלס "עטאפ פון אידעאלאגישער ירידה", אַנקניפנדיק צוערשט אַט די "ירידה" צו דער גאַנגבאַרער דאַן פאַרמול פון דער "מאַרקסיסטישער" קריטיק, וועגן די אַנטוישטע קליינבירגערלעכע ראַדיקאַלן בשייכות מיטן "ראַפּטומדיקן קער פון דער רעוואַלוציע אויף די רעלסן פון געפּ", גיט אַבער שפּעטער, אַ גלענצנדן און מוטיקן אַנאַליז פון די אמתע סיבות פון אַט דעם צוריקגאַנג: "נאַך די "טעג פון די פּאַנען" זענען געקומען די "טעג פון פּאַגראַמען"... די יידישע ראַדיקאַלע אינטעליגענץ האַט מיט היתפּעלות זיך געוואַרפּן אין די אַרעמס פון דער רעוואַלוציע, וועלכע האַט געזאַלט פּאַרוויקלעכן אירע

נאציאנאל-דעמאקראטישע אידעאלן פון א "פרייען ייד און בירגער" אבער דער "ברודער גוי" האט אנטוישט... "די שארף פון טרוים" איז פאר-טעמפט געווארן די "גויאישע" פאנען האבן פארראטן: "אויף העלן רוף פון דיינע פאנען האב איך מיט לייב און הארץ געוואגט, / נאר האסט געצלמט מיין עקשנות / מיט צארטע פינגער פון א האק...". "די אינ-טערווענץ פון דער האק, זאגט ווייטער בראנשטיין, דער קאנפליקט צווישן "מזרח-בלוט" און "ווילדן זאד פון שנייען" שטעלט פאר קושניראוון, ווי פאר א גרויסן טייל פון דער יידישער פאעזיע פון יענער קריזיס-צייט, די פראבלעם פון נאציאנאלן קיום אין דער רעוואלוציע.

דער "אפקלאנג פון שווערע, פון שטייפע, פון אייווערנע טריט", וואס קושניראוון האט אזוי ריטאריש באזונגען אין "ווענט", ווערט איצט פאר-הילכט דורך א צווייטן אפקלאנג, וועלכער קומט פון די טיפענישן פון "מזרח-בלוט":

"א קול נאר הערט זיך אין רמה,

רחל וויינט אויף אירע קינדער...".

און עס ציט צוריק א היים, צו מוטערשן "רוף פון פייערן" אויף זיכערע ברעגן... (*).

נעמט אראפ ערגעץ ווו די כלומרשט איראנישע "גענדזונפסלעך" און ס'בא-קומט זיך א גאנץ אביעקטיוו בילד פון דעם, וואס דער זעלבער קריטיקער רופט "אידעאלאגישע ירידה", וואס שייך דער קינסטלערישער מייסטער-שאפט פון דער "הזכרה" איז בראנשטיין, וואס איז, דאכט זיך, בארופן צו שעלטן לשם מארקסיסטישער אידעאלאגיע, טוט ער אבער דאס זעלבע וואס אמאל בלעם — זיינע רייד זענען פול מיט לויב און מיט בענטשונג: "קושניראוון דעהויבט זיין דיכטערישע שורה ביז די העכסטע טעכנישע דערגרייכונגען פון אונדזער פאעזיע... פארשטייפט זיין דיכטערישע סטרא-פע מיט אזא שטרענגקייט אז איר קאנט פון דארטן קיין זילב ניט ארויס-ווארפן...".

אזא ראפינירט פארטיפט בילד ווי: "נאר די טיר פון מיין אייגענעם שבת / האט וואך מיט א שטערן פאריגלט" וועט אויף לאנגע יארן פארבלייבן אן אידעאל פון קאמפליצירטן פאעטישן ווארט. און פריער אנווייזנדיק, אז קושניראוון ווערט "צוגלייך מיט האפשטיינען פארעכנט אלס דער פייאקס- * י. בראנשטיין — "אטאקע" ז. 145—146 צענטראלער פעלקער-פארלאג מאסקווע-כארקאו-מינסק, 1920.

טער נאָוואַטאַר פון דער יידישער ליריק, פאַרגעסט נישט בראַנשטיין פאַר-
 צייכענען דערביי אַז. "קושניראָוו ווי האַפּשטיין זעטיקט אָבער גאַנץ שטאַרק
 אָן, זיין דיכטערישע שורה מיט אַלטער יידישער קולטור-טראַדיציע, — ס'איז
 אייגנטלעך אויך אַ מין "צוריקקער אַ היים" אין געביט פון פּאַעטיק (אַ
 דערשיינונג, וועלכע איז געווען גאַנץ פאַרשפּרייט אין יענעם נאַציאָנאַליס-
 טישן פּעריאָד פון דער קיעווער יידישער פּאַעזיע)". . . דאָס שטערט דאָך
 ניט אונדזער מאַרקסיסטישן קריטיקער אַנערקענען, אַז קושניראָווס "הזכרה"
 גיט "אַ גלענדנדיקן מוסטער פון פּולשטענדיקער קינסטלערישער גאַנצ-
 קייט". . . "דאָס שטרענגע און געזעצמעסיקע בילד-וואָרט, די פאַרהאַרטע-
 וועטע לייַדנשאַפט פון "האַרבּסטיקער בענקשאַפט" — מאַכן דאָס דאָזיקע
 ליד (גיכער לירישע פּאַעמע) פאַר אַ שעדעווער". *

וואָס שייך דער היינטצייטיקער עפּיגאַנישער קריטיק פון "סאָוועטיש
 היימלאַנד". הורט זי איבער גאַנץ בלייך בראַנשטיינס טרעפּלעכע כאַראַק-
 טעריסטיק פון קושניראָוו דעם קינסטלער, אָבער דערביי קומט למשל ה.
 רעמעניק צו גאָר אַן אויסטערלישן, וואָלט איך איידל געזאָגט, אויספיר
 אינטרעפּעטיבנדיק די "הזכרה" שיער ניט ווי אַן אַנטירעליגיעזע פּאַעמע,
 ווי "אַ געזאַנג, וואָס באַצייכנט אַ שאַרפּן קער אין לעבן פון פּאַלק, דאָס
 איז טאַקע אַן אַנטשיידענע געזעגענונג מיטן אַלטן צו וועלכן ס'איז שוין
 ניט פאַראַן קיין אומקער. . .". *

טאַקע נאָר היינטיקע "יידיש-אַפּשטאַמיקע" ליטעראַטור-פאַרשונג קאָן זיך
 דערלויבן אויף אַזאַ משונה-ווילדער טראַנספּאַרמאַציע פון "צוריקקער אַ
 היים" אויף "אַנטשיידענע געזעגענונג מיטן אַלטן". . .

קושניראָוו אַליין, דער דיכטער פון געצוימטער און אַ מאַל פּשוט פאַרבאַר-
 גענער יידישער לייַדנשאַפט, האָט זייער גוט געשפּירט, אַז "הזכרה" איז אַ
 לירישע פּאַעמע, וואָס טראַגט אַ גוואַלדיקן רעזערוו פון נאַציאָנאַלער אנגע-
 לאַדנקייט, דאָס איז ניט "יעדער פּולווער-קאַסטן" אין וועלכן ער האָט זיין
 "זינדליקן, פאַרשטויסענעם" און "פאַרשייטן קאַפּ געטראַגן אויף צו שלייַדערן
 ווי אַ פּונק", — דאָס איז ער טאַקע דער איינציקער פּולווער-קאַסטן איבער
 וועלכן ער האָט טאַקע און באמת געקאַנט פאַרלירן זיין אומרויקן און
 ברויזיקן קאַפּ אויף שטענדיק. . .

* דאָרט. ז. 147.

* "סאָוועטישע היימלאַנד" נומ. 3, 1967. ה. רעמעניק — "אונדזער דיכטונג אין
 נאַכאַקטיאַבער-פּעריאָד".

קושניראָו דער ייד האָט שטיל און גליקלעך געוויינט, ווען עמעצער האָט אים בסוד־סודות איבערגעגעבן אַז אין ערגעץ איינעם פון די נייע יידישע קבוצות אין דער ווייטער פּאַלעסטינע האָבן חלוצים זיצנדיק ביים שייטער אויף אויסווייניק פּאַרחזרט זיין "שטאַרב, שטאַרב מיין געשרי, וועסט במילא / אין הימלען ניט ווערן דערהערט... " / און

"צעמאַלט מיך, צעמאַלט ווי אַ קערנדל,
מילשטיינער פון אַלע צייטן,
אויב דורך דעם וועט ווערן גאַר
דער מאַרגנשטערן, ווי אַן עפל צייטיק".

זיי די חלוצים, האָבן דאָס אויפגענומען ווי דעם שטאַרקסטן אויסדריק פון זייער אייגענעם געמיט — אַ מין יידישער גילגול פון עכט־רוסישן קרבנותפולן אידעאָליזם.

קושניראָו, וועמען מען האָט שפעטער פּראַקלאַמירט ווי אַ זינגער פון דער פּראַלעטאַרישער רעוואָלוציע, ווי אַ פּאַרגייער פון פעפּערן, קושניראָו דער קאַמוניסט, וואָס איז ציינטווייט אַפילו געווען אַ "פּירער", וואָס... האָט זיך געלאָזט פירן, פּאַרפירן ביו ער האָט זיך פול שרעק אַרומגעקוקט, אַז דווקא אין דער "הזכרה" שטעקט די גרעסטע סכנה ניט גאַר פאַר זיין איבערגעטריבענער פּראַלעטאַרישקייט, גאַר פאַר זיין אייגן לייב־און־לעבן פאַר "ליבע צו ווייב און צו קינד" און פאַר "חברים פון זיין דור", דער זעלבער קושניראָו האָט דאָך געלאָזט דרוקן אין מיינסטנס פון זיינע וויי־טערדיקע זאַמלונגען די "הזכרה", איבערשטעלנדיק דאָ און דאָרט אַן אַנדער אויסדרוק אַדער וואָרט, אַריינשטעלנדיק דאָ און דאָרט אַן אַנדער ליד, אַדער גאַר צעשיטנדיק באַזונדערע לידער איבער אַנדערע ציקלען, כדי צו באַש־טעטיקן דעם פּאַעטישן טעזיס פון "איצט זענען מיר באַוואַרנט און באַפרייט פון רוישן צווישן האַרבסטיקן געבלעטער", געווען, הייסט עס, אַ קריזיס, אַ "ירידה" אָבער "איצט זענען מיר באַוואַרנט און באַהיט פון איבערזאָגן שוין געזאָגטע ווערטער"...

ס'וועט אויף ווייטער און אויף שטענדיק פאַרבלייבן קושניראָווס "פּאַרש־טייפטער פּערז" זיין געצוימטע ליידנשאַפט, ס'וועט ערגעץ וווּ נאָך אַ קלינג טאָן דער ליריש־אומאַנזשיניסטישער מינאַר, ס'וועט פאַרבלייבן די גאַנג־דיקע בענקשאַפט פון "יוגנט פּאַרשייטער און דרייטער וואָס האָט אירע

האָפּנס אויף שיפּן פּון אומזין פאַרביטן". באַזונדערס כאַראַקטעריסטיש איז, אין דעם פּרט די ליד "אשר שוואַרצמאַן" (זע די זאַמלונג "מזרח און מערב" מלוכה-פאַרלאַג עמעס" 1940).

אַבער איצט וועלן די אבסטראַקטע סימבאָלן פון רעוואָלוציאָנערער ראַ-מאַנטיק: ווינטן, שטורעמס, ברויזיקע טיפּן, יאַגנדיקן אומרו, אייביק-זוכנ-דיקע שיפּן, — באַגריפּן אַבסטראַקטע און דאַכט זיך גאַנץ אָפּגעריבענע, וואָס קושניראָוו האָט אַ דאַנק דעם גרויסן כּישוף פון פּאַעטיש-תּמימותדיקער אויפריכטיקייט און פאַרגלויבטקייט, אַ דאַנק דער סקולפּטאַרישקייט פון בילד, און געשלעפּענעם פּערז — אומגעקערט פון באַנאַליטעט צו דער פּרישקייט פון ערשט אַרויסגעבראַכטן וואַרט, אַט די סימבאָלן וועלן אַלץ בלייכער ווערן זינט דעם ליד "האַרבסט" (1926) אַ ליד אַ ווייטיקפולע וואָס הייבט זיך אָן מיט אַ מין פאַרענטפּערונג, אַז "יעדער מענטש פאַר בענקשאַפט האָט אין האַרץ אַ געסט" און וואָס פאַרמאַגט נאָך אַזעלכע שורות ווי: "אַ, מיין אַלטע היים צוקאַפּנס פּרעמדער גאַס, / וווּ הימל האָט געטריפּט מיט רו. אויף שטויב פון געסלעך / אַלע שאַרפּשטיינער פון ליבע און פון האָס / האָבן אויסגעשאַרפט אויף דיר אַ מעסער". /

און צי באַוווטזיניק, צי געצווונגען, נאָר דער דיכטער קאַנסטאַנטירט: "ניט צוריק איז בליק מיינער געווענדט איצט / אויף צו זעען טייערס און געגאַרטס / און אויף שטילער שיין פון אַלטע פּענצטער / ציט מיך ניט צו וואַרעמען דאַס האַרץ".

אַט וווּ רעמעניק וואַלט געווען גערעכט! אַט דאָ האָט דער דיכטער פאַר-ראַטן זיך אַליין, אַוועק באַרג אַראָפּ גישט נאָר פון דער "הזכרה" נאָר אויך פון זיין "יוגנט פאַרשייטער"...

און פון דאַנען שוין די אמתע ירידה צו סאַצערעאַליסטישע צייטונגס-באַנאַליטעטן פון אַזעלכע לידער ווי "פּרילינג" "נאָך אַ רייזע" "באַלשע-וויסטיש וואַרט" "קיראַוו" "רום פון מיין לאַנד" "די שטים פון פאַלק" דער געגראַמטער בריוו-אויסטויש צווישן אים און פּעפּערן, וואָס וואַלט אויסגעזען צו זיין קאַמיש, ווען ס'וואַלט געווען בלויז אַ שפּיל אַזאַ, אַ קאַמעדיע, ווען די מחברים וואַלטן דאַס גיט געמיינט גאַנץ ערנסט. טויט-ערנסט ווי די שרעקלעכע גרימאַסע פון יענער צייט...

באַזונדערס טראַגיש איז דער פּרוו פון קושניראָוון אַנצושרייבן אַ פּאַעמע אונטער דעם פּיינעם נאָמען "גענעראַלע ליניע" דאַס ערשטע קאַפיטל א. ג. "מיין צווייטער העלד" איז אָפּגעדרוקט געווען אין מאַסקווער ליטעראַרישן

אלמאנאך "סאָוועטיש" (פּאַרלאַג, "עמעס", 1934 / און פאַרמאָגט שוין
עלעמענטן פון דעם "נייעם שעפּערישן מעטאָד" פּראָסט־פּשוט — אַ בלייכע
קאָפּיע פון פעפּערס "מאַנומענטאַלע" "געוועטן" "פּלאָסטן", "גרויסע גרע־
נעצן" ...

צייטנווייס געפינט ער נאָך אַ באַהעלטעניש "פון טיפּער רוי" אין איבער־
דיכטונגען פון אינטערנאַציאָנאַלע פּאַלקלאַר־מאַטיוון און באַזונדערס —
סלאַווישע און בפרט רוסישע, וועלכע זענען אים טיף איינגעבאַקן אין
האַרץ — די פּראַכטיקע איבערדיכטונגען פון "געזאַנג וועגן איגאָרס חייל"
(מיטלאַטערלעכער רוסישער פּאַלקס־עפּאָס), די איבערדיכטונג פון לאַפּע
דע וועגאַס דראַמע "שעפּסן־קוואַל". זיין דראַמאַטישער טאַלאַנט בליצט
אויף מיט אַ באַזונדער קראַפט אין דער איבערדיכטונג פון זיין באַליבטן
לערמאַנטאָוו, פון יענעמס יוגנטלעכער דראַמע "שפּאַניער", וועלכע גיט
אים אַ מעגלעכקייט ווידער אומקערן זיין טיפּסטע ליידשאַפט צום אייגענעם
געדריקטן און געשטיקטן פּאַלק ישראל.

צווישן דעם טאַראַראַם פון זיין ביראַבידזשאַנער ציקל "ווייטער מורח",
קומט אומגעריכט אַ ליד "די סאַסנע":

"אויף ווילדן פעלדן, אויף העכסטן שפיץ / אַ סאַסנע שטייט און
רוישט. / מיט גרינעם קאַפּ אין קעלט אין היץ / פאַר זון פאַר ווינט
אנטבלויזט. שוין וויפל דונערס דאָ געקנאַלט / און שטורעמס דאָ
פאַרביי / און זי מיט יאַרן זאַט און אַלט, / זי שטייט און רוישט
דאָ פריי. /

"נאַר פּלוצלינג בלייבט זי שוויגן שווער / און אַטעמען ניט
וואַגט, / זי קוקט מיט שרעק: ווי קומט אַ הער / אַ מענטש ...
און מיט אַ האַק ? !" ("מורח און מעריב").

אַט די ליד טיילט זיך אויס פון דער אויפגעבלאַזנער "ביראַבידזשאַן־
עפּאָפּיע" אין דער יידיש־סאָוועטישער דיכטונג, וווּ ס'ווערט באַזונגען דאָס
אויסקאַרטשעווען די ווילדע וועלדער (טייגע). און דאָ ... ווי זשע קומט
אַהער אַזאָ דורכדרינגלעכער מיטלייד צו דער סאַסנע, וואָס בלייבט אין
איבע שרעק: "ווי קומט אַהער אַ מענטש ... און מיט אַ האַק ? !"
דאָס ליד איז דאַטירט: 1938, ווען ערשט ניט לאַנג האָט די האַק זיך
אַראַפּגעלאָזט אויף די סאַמע נאַענטע חברים פון זיין דור — כאַריק,
קולבאַק, מאַקס עריק, ליטוואַקאָוו, בראַנשטיין און נאָך און נאָך ...

און אפשר איז דאס א רמז אויף די ווייטער קומענדיקע טראגישע געשעע-
נישן, ווער ווייסט ? און ...

אין 1939—1940 שרייבט ער אן זיין דראמאטישן פאלסיפיקאט "אין א
וויגע", ווו ער אידעאלאזירט די שטורמישע רעוואלוציאנערע פארגאנגענ-
הייט פון איינעם א ... יונגן יוסף דזשוגאשווילי (סטאלין) —
אזא מין פארשוועכונג פון אייגענער "יונגט פארשייטער און דרייסטער"
איז, בין איד זיכער, אן אנגעצווונגענע טאקע אויס מורא פאר דער בלוטיקער
האק פון זעלבן דזשוגאשווילי.

מיר ווייסן נאך פון דוד האפשטיינס שוין דערמאנטער הקדמה צו "ווענט",
אז שוין דאן, ביים סאמע אנהייב פון קושניראווס דראמאטישן דערנער-
וועג אין דער יידישער דיכטונג אויף רוסישער ערד, האט ער, דער דיכטער
שוין געהאט הינטער זיינע פלייצעס א שווערע און א העלדישע לעבנס-
דערפארונג: "סיביר, רוסישע קאזארמעס, דער נאך פראנטן". פונקט ווי
זיין יוגנט-חבר אשר שווארצמאן האט ער פריער אנטייל גענומען אין דער
ערשטער וועלט-מלחמה, דער נאך זיך אנגעשלאסן אין בירגער-קריג טאקע
אויף איין פראנט מיט שווארצמאנען אין די שלאכטן קעגן די ווייס-פאליאקן.
ערגעץ ווו, אין באזונדערע לידער איז די דאזיקע דערפארונג קוים קוים
רעאליזירט געווארן, ווייל צו פיל האט זיך "געאייילט דאס לעבן", לויט
האפשטיינס אויסדרוק, און קושניראוו איז גראד ניט געווען פון יענע
פאעטן, וואס האט צו אזא צייט געקאנט פארדייען אלץ וואס דאס לעבן
האט פארקאכט ... אומזיסט איז געווען זיין דעקלאראטיווע בראוואדע,
מיט וועלכן ער הייבט אן זיין ציקל "רוף" אין דער זאמלונג "בריוו" (1928).

ווייל צו די, וואס קומען צו דער צייט

ווייל צו די, וואס האבן ניט פארשפעטיקט

די יידיש-סאוועטישע ליטעראטור-קריטיק האט מיט גרויס היתפלות אויפ-
גענומען די דאזיקע בראוואדע אלס באווייז ווי סאוועטיש-פארגעשריטן, ווי
פארטייאיש, אונדזער קושניראוו איז געווען, ברענגענדיק אלס באווייז די
"סאצערעאליסטישע" באנאליטעטן וועגן וועלכע מיר האבן שוין דערמאנט
און וועלכע זענען צו אונדזער מזל נישט צו פיל פראדוצירט געווארן דורך
דעם גרויסמייסטער פון דער יידישער דיכטונג.

יא, דאס לעבן האט זיך געאייילט מיטן "צווייטן געשאנק — פארגעסנ-
הייט פון איבערגעלעבטן". קושניראוו איז גאר זעלטן "געקומען צו דער

צייט". ער האט אבער א פאר מאָל איבערנעיאַגט די צייט. באַזונדערס מיט זיין אומשטערבלעכער "הזכרה".

און דאָס איז שוין "גענוג און איבערגענוג!" און דאָס לעבן האָט ווייטער געיאָגט אין האַלדז-און-אַקן און אַט ברעכט אויס די צווייטע וועלט-מלחמה דער דאָן שוין באַיאַרטער אהרון קושניראָוו וואַרפט זיך פּרייווייליק אין די שלאַכטן קעגן נאַציזם, ער גייט אַוועק אויף דער פּאַדער-ליניע, אין סאַמע פּיער. ער האָט זיך העלדיש געשלאָגן ניט נאָר פאַרן יידישן פּאַלק, וועמען די נאַצי-דייטשן האָבן זיך געשטעלט פאַר אַ ציל אויסצומאַרדן. ער האָט אויך געקעמפט פאַר דער רוסישער ערד, וועלכע ער האָט ליב געהאַט בלב ונפש...

ערגעץ אין אַ פּראַסטיקן פעברואַר 1942 האָבן אין די בריאַנסקער וועל-דער אַרומגעוואַגלט רעשטן פון די אַרומגערינגלטע און צעשמעטערטע דורכן שונא, סאַוועטישע אַרמיי-טיילן. פאַרפרוירענע הונגעריקע, באַוואַקסענע אַנגעטאַן אין צעשליסענע שמאַטעס...

מיינסטנס פון זיי האָבן שוין לאַנג פאַרוואַרפן זייער געווער און גע-טרעבט זיך איבערגעבן אין געפאַנגענשאַפט צו די דייטשן.

איינעם אָן עלטערן שוין, אַבער ענערגישן פּאַלקאַוויק צוזאַמען מיט אַ קליינער גרופע באַוואַפנטע אַפיצירן, האָט זיך איינגעגעבן צונויפזאַמלען אַ גאַנץ היפשע טייל פון אַט די דעמאָראַליזירטע און איבערגעלאַזטע אויף הפקר סאַוועטישע סאַלדאַטן. אויסגעשטעלט זיי אין אַ שערענגע האָט דער אַלטער פּאַלקאַוויק באַפוילן:

— זאַלן אַרויסטרעטן פון דער ריי די, וואָס ווילן מיט שלאַכטן זיך דורכברעכן צו אונדזער אַרמיי.

קיינער האָט זיך פון אַרט נישט גערירט.

— פאַרטיי-מיטגלידער און קאַמסאַמאַלצעס — איין טראַט פאַרויס!

קיינער האָט זיך פון אַרט נישט גערירט.

מיט צאַרנדיקער ליידנשאַפט האָט שוין דער פּאַלקאַוויק ניט באַפוילן אויף די הויכע טענער, נאָר איינגעהאַלטן, כמעט שעפּטשענדיק אַ פּרעג געטאַן: — צי דען איז צווישן אייך נישט פאַראַן קיין איין עכטער רוס, וואָס איז גרייט זיך מקריב זיין פאַר רוסלאַנד? ...

און דאן איז אַרויסגעטראָטן דער ערשטער — אַ גרוילעכער, אַ נידעריקער מאַן און קענטיק, לויט די כוחות, ניט קיין גרויסער גיבור. דאָס איז געווען דער יידישער דיכטער אהרון קושניראָוו...

איינע פון זיינע שלאַכט־אויסצייכענונגען האָט דער דיכטער באַקומען, ווייל ער איז געווען צווישן די ווייניקע, וואָס האָבן זיך צוזאַמען מיט יענעם פאַלקאָוויק דורכגעבראַכן צו די פּאָדער־ליניעס פון דער סאָוועטישער אַרמיי. דער קאַפּיטאַן קושניראָוו האָט דערביי באַוויזן אַרויסצוטראַגן פון דער פּיינטלעכער אַרומרינגלונג אַן איבערפּולטן פּלאַנשעט מיט וויכטיקע אַפּעראַטיווע שטאַבס־דאַקומענטן.

וועגן דעם האָבן געוויסט זייער פּיל יידישע און רוסישע שרייבער. וועגן דעם האָט אַבער קיינער קיין מאַל ניט גערעדט און ניט געשריבן. מען האָט זיך בלויז געשעפּטשעט אין די ווינקעלעך, ווייל ס'איז דאָך געווען אַ געפּאַר צו זאַגן אַז אַ ייד האָט געקאַנט זיין מער פּאַטריאַט פון פּיל רוסן...

צווישן די לעצטע לידער קושניראָווס לוינט זיך פאַרצייכענען זיין זאַמלונג "פּאַטער־קאַמאַנדיר" (אַגיו, מלוכה־פּאַרלאַג "דער עמעס" 1948). מלחמה־לידער, געלייטערטע אין טיפּסטן צער, געשריבן אין אַ שטילן דורכזיכטיקן מינאַר — "פּאַטער־קאַמאַנדיר", "סאַלדאַטישע פּיס" "קיינעמס ערד", "אומ־היימלעכע מלחמה", וועגן דעם געפּאַלענעם זון "יוניק" "ליבע צו ווייב און צו קינד" "די מוטער רחל" — לידער, וואָס לאַזן זיך אַזוי גרינג נישט פאַרגעסן.

און דאָס לעבן האָט ווייטער געיאַגט. 1949. איצט אין אהרון קושניראָוו שוין לאַנג נישט קיין רעדאַקטאָר פון אַלמאַנאַך "היימלאַנד": דער 8ער נומער איז ליקווידירט געוואָרן צוריק מיט אַ יאַר, צוזאַמען מיטן פּאַרלאַג "עמעס". דער מוטיקער גוואַרדיע־קאַפּיטאַן אהרון קושניראָוו שלעפּט זיך אום ווי אַ שאַטן — אַן אַלטער צעבראַכענער ייד. אַלע חברים פון זיין דור האָט מען שוין לאַנג צוגענומען — וועמען אויף קנעכטשאַפט און וועמען אויף אומקום... אַפּילו פּיל יינגערע פון אים האָט מען שוין אַרעסטירט. אין אַ קילן רעגנדיקן טאַג האָב איך אים צופּעליק באַגעגנט ניט ווייט פון שרייבער־הויז אויף וואַראָוסקי־גאַס, געהויקערט, מיט אַן אויפּגעהויבענעם קאַלנער, אַ שוץ פּאַר רעגן און ווינט.

— הא ? — האט ער פארווונדערט אויפגעהויבן אויף מיר זיינע אויגן און א צעפייניקטן שמיכל געטאן :

— גוט וואס מע טרעפט נאך א היימיש פנים ... און כמעט מיט א מין איינגעהאלטענער כליפעריי :

— אבער פאר וואס קומען זיי ניט נאך מיר, קערלער ? כ'בין דען ערגער פון אלע מיינע פריינט ? בין איך דען אַזא אויסווארף ? ...

אזוי אנערעך האט ער צו מיר גערעדט און איך געדענק שוין ניט, צי האב איך אים געהאט וואס צו ענטפערן.

מער האב איך אים שוין ביים לעבן ניט געזען. דערציילט האט מען מיר שפעטער, אַז דעם טאג ווען מען האט אים אַרויסגערופן אויף אַ פאַרטיי פאַרזאַמלונג, וווּ מען האט באַדאַרפֿט באַהאַנדלען די פּראַגע וועגן די "שונאים פון פּאַלק" צווישן די יידישע שרייבער, האט ער בעת עסן פריש-טיק צעבראַכן די צייַן-פּראַטעזע און ווען זיין פרוי ליובע האט זיך שטאַרק געערגערט, האט ער מיט פאַרלייכטערונג זי געטרייסט: נאַרעלע, דאַנקען גאַט — נישטאַ מיט וואס צו ריידן ...

און ווען אויף דער פאַרזאַמלונג האט מען אים אַרויסגערופן צום פּרעזידיום-טיש: זאַל ער טאַקע זאַגן, ער, דער "קאַמוניסט", ער, דער יידישער שרייבער, ער דער ייד, וואס איז אַזוינס געשען מיט די שרייבער פון זיין נאַציע, זיי זענען דאך אלע זיינע נאַענטע חברים געווען ...

איז ער קושניראַוו אַרויס אַ בלייכער, האַלטנדיק אין איין האַנט דעם צעבראַכענעם פּראַטעזע און מיט דער צווייטער אַנווייזנדיק אויפן אַנצייניקן מויל: — נישטאַ מיט וואס צו ריידן ...

אין זאַל איז אויסגעבראַכן אַ ווילד געלעכטער. דער דיכטער האט זיך אַ וואַקל געטאַן און זיך אַנגעכאַפֿט ביים האַרץ ...

געשטאַרבן איז ער, דאַכט זיך, דעם זעלבן חודש. געשטאַרבן דערפאַר, ווייל מען האט אים צו דער צייט ניט גענומען אין אַרעסט, גלייך מיט אלע גרויסע יידישע דיכטער אויף דער ליבער און פאַרשאַלטענער רוסישער ערד.

זעליק אקסעלראָד

געבוירן אין יאר 1904, צעשאַטן
דורך די סאַוועטישע טורמע-וועכ-
טער אין יאר 1941, בעת דער
מלחמה-עוואַקואַציע פון מינסק.

אהרון קושניראָוו

געבוירן אין יאר 1890, געשטאַרבן
פון אַ האַרץ-אַטאַק אין יאר 1949.
נאַכן טויט איז די משפּחה פאַר-
שיקט געוואָרן קיין סיביר.

נֶאֱדָר אֶלְעִמְעֵן...

ביים דענקמאָל פון מיכאַעלס

דיין שטאַלצער אָפּגעהאַקטער קאַפּ,
מיר דאַכט זיך, פּלוצעם גראָ ווערט,
ער הייבט די ברעם די בראַנדזענע
פאַרחידושט :

— געקומען זייט איר היינט
מיר אָפּצוגעבן כבוד
און לאַזט ניט צו צו מיר
מיין מאַמע-לשון יידיש ?

דאָ זענען פריינד,
סיי אייגענע, סיי פרעמדע
און אפשר אומפריינד
זענען אויך געקומען . . .
צי שטייט כאַטש הינטער זיי
פאַרשעמט און שטיל —
מיין לשון,
ווי אַן אַרעמינקע מומע ?

די שפּראַך פון מענדעלען,
די שפּראַך שלום-עליכמס
און אויך די נייע קרוין
פון מיין שעקספּירן.
אַהער, מיין טרייער לץ,
באַהיט מיך מיט דיין שמייכל —
מיין וואָרט, מיין קרוין,
צוזאַמען מיט דער וועלט
אויף ס'ניי פאַרליר איר !
צי אפשר וויל גאַר אויסמיידן
אַליין דאָס וואָרט
די דאַזיקע, מישטיינס געזאַגט,
מקומות,

ווייל ס'וואָרנט,
ווי אַ שוואַרצער פינגער אים,
פון אַט דעם אָרט, —
דער לאַנגער קרעמאַטאָריע-קוימען?

נאָר ניין!
די קלאַרע וואַר איז —
פון שרעק אַזעלכע איז מיין וואַרט
באוואַרנט:
דורך פיין און בלוט,
דורך היטלערס קרעמאַטאָריעס —
קיין זילב קיין איינציקן
האַט יידיש ניט פאַרלאָרן!

טאָ וווּ זשע, פרעג איר,
איז מיין שפראַך,
מיין האַרץ, מיין אַטעם
און מיין דאָר
איבער דעם קאַפּ
דעם בראַנדזענעם,
דעם אַפּגעהאַקטן?

14טער נאָוועמבער, 1959.

געלייענט ביים אַנטהילן דעם דענקמאַל פון ש. מיכאַעלס.

מיט צען יאר שפעטער

כ'ווער מיט יארן אָפּטער אַ באַגלייטער
פון לוויות. כ'בין אָפּטער שוין אַ טרויעריקער גאַסט
ביי קברים טייערע. אויך אונטערוועגנס, היינט,
באַזוכט האָב איך דיין דענקמאַל, מורה-דרך מיינער.
דיין אָפּגעהאַקטער קאַפּ
ז'געווען פאַרשנייט ...

און כ'שווער, אַז ניט געשפירט האָב איך
דעם פּלאַקערדיקן פּראָסט, ווייל אויג-אויף-אויג
מיט דיר אַליין פאַרבליבן כ'בין
אין אַט דער גרויסער האַרבער וועלט
און דאָך —

היינט האָב איך ווייניקער זיך איינגעהערט
אין דייע קלוגע פּסוקים,
פאַרהערט האָב איך דיין פּאַטערלעכן מוסר,
ב'האָב היינט ניט אויסגערעדט מיין ביטער האַרץ,
ניט אויסגעטענהט האָב איך זיך,
ווי כ'טו געוויינטלעך ...

כ'האָב מיט דער דלאַניע אָפּגעשאַרט דעם שניי,
באַפרייט פון אייז דעם טאָוול און דעם שטיין
צופּונסן דער מצבה, אויסגעגלייכט דאָס שטעגעלע
צו איר, פאַרריכט די קברים-בלומען קינסטלעכע
און פּרישע כּוואַיע-צווייגלעך אויסגעשפּרייט
ביים דענקמאַל ...

נאָר פּלוצעם האָט מיט חוּזק זיך
אַ הייב געטאַן דיין ברעם
און ס'האַט אַ ברי געטאַן דיין לעבעדיקער בליק :
"אַזוי, אַזוי, דו ביסט צופּרידן, יוספקע —
כאַטש קיינער זעט עס ניט און דאָך —
ווי טיכטיק ביסטו
און ווי טריי מיין אַנדענק ...

ווי הערלעך!
דערפאר טאקע ביסטו צו מיר געקומען,
כדי א בליק טאָן פון דער זייט אויף זיך אליין?"

און לאנג נאָך האָט געקלונגען דיין געלעכטער,
ווען כ'בין פאַרשעמט אַוועק פון דיר...
נאָר ערגעץ האָט אַ פונקט פון פרייד געטליעט:
ס'לעבט אין מיר דיין חוּק!

.1969

14טער נאוועמבער, 1959.

11 יאר נאָכן מאָרד פון שלמה מיכאַעלסן האָט מען ענדלעך דערלויבט אויפצושטעלן אַ דענקמאָל אויף זיין קבר. אויפן בילד — אַ גרופע געוועזענע אַקטיאָרן פון "גאַסעט". פון לינקס: עמל קאווענסקע, מאַרק שעכטער ע"ה, חנה שמאַיאָנעק, יוסף קערלעך און אנד. נאָך דער אַפיציעלער צערעמאָניע ביים אַנטהילן דעם דענקמאָל, וווּ ס'איז פאַריווערט געוואָרן זאָגן אַ הספד־וואָרט אויף יידיש, האָט דער מחבר דורכגעלייענט זיין ליד "ביים דענקמאָל פון שלמה מיכאַעלס".

עדא זוסקינא טאנצט

שווייגן דארפסטו,
שטומען מוזסטו, עדא,
זאלן דייע בייגעוודיקע
שלאנקע אברים רעדן.
טאנץ, עדא, טאנץ,
טאנץ אויס דאס ביטער הארץ —

מן-הסתם דארט ליגט ער שוין פארשווארצט
אין דער קאלטער קרקע פונעם שיינעם מויער
און ס'חלומען זיך אים אפילו ניט
דיינע זינגעוודיקע,
איביק יונגע גלידער,

פארבראכענע אין וויגעשריי פון טרויער...
אוועק איז ער, אוועק,
דער קלוגער טרייער לץ
דעם אפגענארטן קעניג
אין דער איביקייט באגלייטן...

אצינד באדארפסטו, עדא,
טאנצן נאך אנאנד,
אויב ניט — פארגליווערט ווערן מיר
פון ווייטיק.

ניין, ניט קיין פראסטע "פא"
נאך מעסערדיקע בליצן
שפאלטן איצט די פינצטערניש,
די לעצטע אינקוויזיציע!

ס'ברומט דער קאנטראבאס פארצארנט,
ס'וויינט דאס פידעלע פון ווייטנס —
ס'ווערן ווי אויף ס'ניי געבארן
די ניגונים פון פארצייטנס...

ווי האָב איך געהערט דאָס שפּילן ?
ווען האָט מיך דיין טאַנץ געפּיבערט ? —
אויף די שייטערס פון קאַסטיליע,
אין די קאַלכאָוויונס און גריבער
פון מיידאַנעק און טרעבלינקע ?
שטיל.

ס'האַט פּולווער זיך פאַרטייעט
הינטער קלעזמערשע סורדינקעס
און דיין טאַנץ. —
ווי פּלאַמען פייער אויף אַ שטורעמוויגט,
ווערט פּלינקער.

”ס'האַבן זיך די שיר צעריסן,
טאַנץ זשע, טאַנץ זשע אין די זאַקן” ...
ערגעץ גרילצן טורמע-שליסל
הילכיק איבער שטומע בלאַקן ...

ס'פּלאַצן שוין די זאַקן דינע
און צעפּליקט איז די הלבשה —
פּלוצעם — פּאַלסטו, און די בינע
ווערט מיט פינצטערניש פאַרגאַסן ...
ס'האַבן מידע זיך צעשאַטן
דיינע קלינגענדיקע לאַקן,
העכער-האַלב אין שווערן שאַטן
ליגסטו.
אַלע אברים קלאַגן.

— שוועסטער, שוועסטער,
ביסט געבראַכן,
הילפּלאַז ווי אַ גרויער וואַרעם ...
— שווייג ! דער יידישער בטחון
שפּאַרט אַפּילו פון די קברים !
לאַנגזאַם הייבסטו זיך — און ווידער

טוט די ליכטיקייט זיך שפרייטן —
פון די אָפגעפרישטע גלידער
פאלן גלותדיקע קייטן
שוועבסט אַצינד
אַלץ העכער,
העכער

אויף ניגונימדיקע כוואַליעס,
גלייך דו טראַגסט אַ פולן בעכער
אַז קיין טראַפן זאַל ניט פאַלן,
זאַל ניט פעלן! העכער, העכער
אונדזער כוס דעם בלוטיק שווערן ...
נאַט אייך, יושרדיקע שטערן! ...

און אויף סיני זאַל זיין "אַ פריילעכס" —
הערט מיך אויס, וואָס איך דערצייל אייך,
הערט, וואָס אַלע גלידער שרייען:
קינד און רינד און ווינט און פייער! ...

טאַנצסט און שפירסט ניט, ווי סע ברענען
אונטער דיר די בינעברעטער,
ווי אַ שלאַנג דאָס פייער, שוועסטער,
נאָך די שפורן דיינע קלעטערט ...
ס'קראַכט דאָס יידישע טעאַטער
אינעם קרייז פון שייטער-הויפנס
און ווהיזן דו זאַלסט ניט לויפן —
שטעכיק דראַט און קראַטן, קראַטן.

טאַנץ, עדא, טאַנץ,
דער פאַרהאַנג פאַלט נאָך ניט,
די שפיל איז ניט פאַרענדיקט,
אפשר קומען וועט די שטראַפנדיקע האַנט
אויף אויסצומעקן סדום — אויף שטענדיק ...
טאַנץ!

וועגן צוויי יידישע אַקטריסעס

אין 1949טן יאָר האָב איך אָנגעשריבן דאָס ליד "עדא זוסקינא טאַנצט". דאָס געשריפטס שפּעטער פּאַרניכטעט און פּאַרקריצט די שורות אין זכרון, דורכגעטראָגן זיי דורך אַלע טורמע־און לאַגער־יאָרן...

עדא זוסקינא איז באַקאַנט געווען אין דער יידישער טעאַטער־וועלט אונטערן נאָמען **עדא בערקאווסקא** — איינע פון די פּירנדיקע אַקטריסעס אין מאַסקווער יידישן מלוכה־טעאַטער.

די לעצטע פּאַר יאָר, זינט זי איז צוזאַמען מיט איר טעכטערל אַללאַ זוסקינא "באַפּרייט" געוואָרן, צוריקגעקומען פון פּאַרשיקונג, און איינע פון די ערשטע זיך דערוויסט וועגן שרעקלעכן מאָרד פון איר מאַן — דעם גרויסן יידישן פּאַלקס־אַרטיסט בנימין זוסקין ז"ל*, איז עדא אומגעגאַנגען אַ שטערבלעך־קראַנקע. זי האָט געוווּסט, אַז ס'איז איר נישט לאַנג געבליבן צו לעבן און דאָך האָט זי קיינער קיין מאָל נישט געזען אין קיין דעפּרעסיוון צושטאַנד. פּאַרקערט — דווקא אפילו אין די לעצטע וואָכן אירע, פלעגט זי ווי שטענדיק אויפנעמען מיט אַ פּריינדלעכן שמייכל אירע געסט, באַזוכן טעאַטער־פּאַרשטעלונגען, קאַנצערטן און אַרויסגעוויזן אַ באַזונדער אינטערעס צו די לעבן־געבליבענע יידישע קינסטלער, אַרטיסטן, דיכטער...

זי איז געשטאַרבן אין 1957טן יאָר, אַ פּרוי אין די פּריע מיטל־יאָרן. מיר האָט זיך איינגעגעבן אַרויספירן אויף דער פּריי מיין הספּד־וואָרט פּאַר דער קרעמאַציע פון עדא זוסקינא־בערקאווסקא.

* פּרטים זע אין "ירושלימער אַלמאַנאַך" 9, 1977. ז"ז 192-194 "דאָקומענטן, קאַמענטאַרן"... ווי אויך "מיין פּאַטער דער יידישער אַקטיאָר זוסקין" פון א. פּערלמאַן־זוסקין ז"ז 182-191.

אַוועק איז פון אונדז עדאָ בערקאָווסקאָ. אַט אַזוי ווי זי האָט אָפגעלעבט איר קורץ און טראַגיש לעבן, — אַט אַזוי איז זי אויסגעגאַנגען — שטיל און שטאַלץ.

יא, אַט אַזאָ איז זי געווען אין לעבן, אַט אַזאָ איז זי פאַרבליבן אין די שרעקלעכסטע טעג פון איר גורל:

פאַרלאָרן די בינע-ברעטער אונטער די שלאַנקע פיס — שטיל. שטאַלץ.

אַן שום שולד פאַרלאָרן אויף אַ צייט, די פרייהייט און עלע-מענטאַרע מענטשן-רעכט — שטיל. שטאַלץ.

פאַרלאָרן דעם ליבסטן און טרייסטן לעבנס-פריינט — אונד-

זער גרויסן פאַלקס-אַרטיסט בנימין זוסקין — ווידער שטיל און שטאַלץ. די, וועלכע האָבן געהאַט דאָס גליק נעענטער צו זיין באַקאַנט מיט בער-קאָווסקאָ, די אַלע ווייסן זייער גוט, אַז אונטער איר אויסערלעכער געצוימט-קייט, פלעגט זיך שעמעוודיק אויסבאַהאַלטן אַ שיינע, אַ פילבאַרע, אַ ווונדערלעך-גוטע נשמה. ניט יעדערער האָט געהאַט די זכיה דאָס צו וויסן... מיר ווילן ניט, מיר וועלן ניט, מיר זענען נישט בכוח פאַרגעסן אירע גוטע גרויע אויגן, דאָס פיין-געשניצטע פנים אין קרייז פון די באַגילדעטע לאַקן, אירע גרינגע, זינגעוודיקע טריט.

מיר איז שטענדיק געווען צום האַרצן, ווען זי פלעגט מיט איר עטוואָס הייזעריקלעכער שטים אַרויסברענגען דאָס יידישער וואָרט — צערטלעך און יום-טובדיק פלעגט עס קלינגען. אַבער נישט אין דעם איז געווען די קראַפט פון בערקאָווסקאָ, דער אַקטריסע פון מאַסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער.

איר טאלאנט האט זיך דער עיקר אנטפלעקט אין דער פאָווע און אין טאָנץ.
קיינער האָט נישט געקאָנט אַזוי אויסדריקלעך און פילדייטיק שווייגן אויף
דער בינע!

מיר געדענקען, ווי זי האָט, כמעט צוויי אַקטן, שווייגנדיק אָפּגעשפּילט
די הויפּט-ראָל אין בראַדערזאָנס "ערב יום-טוב".

וואָס האָט זיך גאָך פאַרגעדענקט אַזוי בוילעט אין יענעם ספּעקטאַקל, חוץ
דער איינזאַמער געשטאַלט פון דער לעבן-געבליבענער געטאָ-פרוי?

דאָס דאָזיקע געשטאַלט האָט זיך פאַרקריצט אין זכרון, אַריינגעגאַנגען אין
אונדזער האַרץ, ווי עדאָס גורל אַליין — שטיל און שטאַלץ.

אַ גאַנצע גאַלעריע פון דורך איר געשאַפענע געשטאַלטן, שוועבן אַצינד
פאַר מינע אויגן — פון דער לירישער און אויפריכטיקער קאַרדעליא פון
"קעניג ליר", ביז דער טיראַניש-ליבדער אַריסטאָקראַטין אַביגאַיל פון
"שולמית". אָבער גאָר אומפאַרגעסלעך איז עדאָ פאַרבליבן אין טאָנץ, ווייל
דער עיקר איז זי דאָך געווען אַ טענצערין — אַ דראַמאַטישע טענצעריין.
גראַציעז און שטאַלץ, אָבער שוין גאָר נישט שטיל זענען געווען אירע טענץ;
יעדער פּלאַסטישער זשעסט, יעדער "פאַ", יעדער ריטמישע פיגור און
מוזיקאַל-דראַמאַטישע באַוועגונג פלעגן רעגן און מיטרייסן דעם צושויער
מיט זייער פּראַעסטירנדיק און בונטאַריש וויי-געשריי...

דאָס איז געווען דאָס וויי-געשריי פון פאַלק אַליין. אַזאָ האָבן מיר פאַר-
געדענקט דעם טאָנץ פון דער צניותדיקער יידישער טאַכטער פאַר די צע-
יזשעטע באַנדיטן אין דער באַרימטער קידוש-השם סצענע פון פּרץ מאַרקישעס
"מאַלצייט". אַזאָ האָבן מיר זי פאַרגעדענקט אין פיל אַנדערע טענץ...

אָפּגעטאַנצט. אָפּגעשפּילט. פּרי געפאַלן.

מיר האָבן זיך פאַרלאָרן, ליבע און האַרציק-נאַענטע עדאָ. מיר וועלן
איבערטראַגן אונדזער שווערן פאַרלוסט, פונקט ווי דו אַליין וואַלסט עס
געטאָן — שטיל און שטאַלץ.

שטיל און שטאַלץ וועלן מיר פאַרזעצן אונדזער גאַנג, טריי צו אונדזער
גרויסן באַרוף! מיט וואַרט און בילד, מיט שפּיל און פאַרב, מיט געזאַנג און
טאָנץ דינען אונדזער פאַלק און היימלאַנד.

שטיל און שטאַלץ וועסטו אייביק פאַרבלייבן אין אונדזער זכרון, אין
אונדזער האַרץ.

2. וועגן ליאליע ראם זײל

מיר דוכט, אז געשען איז דאס אין יאר 1958, און אפשר בין איך זיך טועה אויף א יאר פריער, צי שפעטער ...

אין יענעם יאר, ווי איך געדענק, האט זיך אנגעהויבן א געוויסע, צוערשט גאר פארזיכטיקע אקטיוויטעט צווישן די געוועזענע יידישע אקטיארן פון דעם לאנג שוין ליקוידירטן מאסקווער מלוכה-טעאטער.

די מערהייט פון זיי איז געווען פארנומען ביי פארשיידענע נישטיקע ארבעטן, וואס האבן קיין שום שייכות נישט געהאט צו זייער לעבנספאך, אנדערע זענען געווען מער אדער ווייניקער בעסער איינגעארדנט ביי פארשיידענע נייע קוואליפיר-קאציעס — דאס זענען געווען די, פון יינגערן דור. נאר דווקא, זיי די יינגערע, האבן, נאך א שווערן ארבעטס-טאג, זיך אנגעהויבן צו קלייבן האלב-געהיים, געטרוימט, געבויט פלענער וועגן אויפשטעלן א יידיש טעאטער און ... ביסלעכ-ווייז אנגעהויבן רעפעטירן שלום-עליכמס איינאקטערס "מול-טוב" און "מענ-טשן" ... אפשר וועט קומען א געלעגנהייט — מע וועט דערלויבן ערגעץ ארויס-טרעטן ...

ס'איז געקומען א צייט, ווען אויך די עלטערע, די וואס האבן געהאט א נאמען, א טיטל פון "פארדינסטפולן אהטיסט", רעגירונגס-אויסצייכענונגען, אויך אזעלכע, וואס האבן אויסגעהיט פארבינדונגען מיט אנגעזעענע רוסישע טעאטער-טוער, — האבן ארגאניזירט אן איגיציאטיוו-גרופע צוליב זיך דערשלאגן עפעס ממשותדיקס אין די "הויכע פענצטער" ... אין יענער גרופע האט זיך אויך איינגעשלאסן די פאר-דינסטפולע אקטריסע פון דער רוסלענדישער סאוועטן-רעפובליק — ליאליע ראם. די באיארטע שוין יידישע אקטריסע האט ממש אויפגעלעבט, זי האט ווי אראפגע-ווארפן פון זיך נישט נאר די יארן און די שווערע הארץ-ווייטיקן, זי האט ווי אראפגעשליידערט פון זיך אלע יענע שוידערלעכע איבערלעבענישן פון די פאר-שאלטענע סטאלין-צייטן: בלוט-בלבולים, באלידיקונגען, חשדים און שרעק ... ס'האט זיך אזוי געוואלט גלייבן, אז יענער קאשמאר איז פארביי: פיל פון די לעבן-געבליבענע יידישע שרייבער בראש מיטן ליבן האלקינען, האבן זיך אומגע-קערט פון די לאגערן, שרייבער, קינסטלער, אקטיארן. צווישן די רעהאביליטירטע זענען אויך געווען די געהרגעטע מיכאעלס און זוסקין — אירע סאמע טייערסטע און ליבסטע לערער און קאלעגן ... מע האט גערעדט וועגן א ווידעראויפלעבונג פון יידיש: א צייטונג, א זשורנאל ... פאר וואס זאל מען טאקע זיך נישט דערשלאגן אויך א יידיש טעאטער? — באזונדערע גרופקעלעך יידישע זינגער און

אָקטײַארן זענען דאָך שוין אַ פּאַר יאָר אַרומגעפאַרן מיט זייערע קאַנצערט־פּראָגראַם־מען. . . דער קולטור־מיניסטער, די פּורצעוואַ, איז טאַקע קאַטעגאָריש קעגן, אָבער ערגעץ אַנדערש, אין צ.ק. למשל זאַגט מען, האָט מען דאָך זייער וואַרעם און איידל אויפגענומען און אַפילו באַגיטיקט און צוגעזאַגט עפעס צו טאָן. . .

אַלץ איז "געגאַנגען גוט", ביז. . . די "איניציאַטיוו־גרופע" האָט פון איינעם אַ טאַג אַנגעהויבן ביסלעכווייז זיך צעפאַלן. . . איינס נאָכן אַנדערן האָבן די "פאַר־דינסטפולע" אַנגעוואָרן פּלוצעם דעם חשק צו קלאַפּאַטשען וועגן עפענען דעם ייִדישן טעאַטער.

ליאַליע ראָם איז אומגעלאָפּן אַ צעטומלטע פון איינעם צום אַנדערן. אָבער איינער איז אַפּגעקומען מיט אַ תּרוּץ, אַז ער איז קראַנק אָדער שטאַרק באַשעפּטיקט מיט וויכטיקערע זאַכן, אַנדערע האָבן אַפּגערעדט, געזאַגט — סע לוינט זיך ניט. מען וועט אַלציינס נישט דערלויבן. . .

— פאַר וואָס? . . . וואָס טוט זיך דאָ, רבונו של עולם? — האָט ליאַליע נישט פאַרשטאַנען. זי איז איצט אַליין שוין געגאַנגען — אַפּגעקלאָפּט די שוועלן ביי פאַרשידענע מלוכה־אינסטאַנצן. . . ביז. . . איין מאָל האָט מען זי שטרענג און געהיים אַרויסגערופן אין איינעם אַ זייער שטרענגן און זייער געהיימען אַנש־טאַלט. . . מען האָט זי אַפּגעהאַלטן אַ פאַר שעה. אויסגערעגט ווער זענען עס צוזאַמען מיט איר די אַנטיילנעמער פון דער אונטערערדישער אַנטי־סאָוועטיש־נאַציאָנאַליסטישער אַרגאַניזאַציע, וואָס רופט זיך "איניציאַטיוו־קאָמיטעט"? זאָל זי דערציילן גענויער וועגן זייער פאַרברעכערישער טעטיקייט. . .

ליאַליע איז געבליבן צוערשט געפלעפט. דער נאָך אַ ביסל געקומען צו זיך גענומען זיך אין די הענט און רויק געענטפערט:

— אויב דאָס איז אַ שפּאַס, מיינע הערן, איז דאָס נישט גאַר קיין פּריילעכער שפּאַס. סע שמעקט מיט די פּאַשיסטישע פּראָוואַקאַציעס פון די צייטן פון סטאַלינען און בעריאַ. . . איר האָט פאַרשעפּטיקט דעם זייגער. . . און כּוועל ניט ענטפערן אויף אַזעלכע אומגעלומפערטע פּראָגן. . .

יענע, די "געהיימע", האָבן איר געענטפערט גאַנץ איידל, אַז זיי ווייסן בעסער דעם דופק פון דער צייט און אויב זי זאַגט זיך אַפּ צו ענטפערן אויף די פּראָגן — איז דאָס איר זאָך. קיינער צווינגט אַצינד ניט. זאָל זי נאָר אונטערשרייבן אַ פּאַפּירל, אַז אַלץ וועגן וואָס מען האָט דאָ געשמועסט, וועט זי קיינמאָל קיינעם נישט אַרויספלאַפּלען. . .

און ווען אויך אין דעם האָט זיי ליאַליע קאַטעגאָריש אַפּגעזאַגט, האָט איינער, דער ייִנגסטער צווישן די דריי, אַ פאַרקרימטער פון שנאה אויסגערופן:

— איר קאנט נאך האבן דעם זעלבן סוף, וואָס אייער פארטנער דער שפּיאָן מיכאַ־
עלס האָט געהאַט !

דער עלטערער צווישן זיי האָט אים בייז אַ צי געטאָן פאַרן אַרבל : אידיאַט ! און
צו ליאַליען מיט זייער אַ העפלעך שמייכעלע :
— איר זייט פריי, בירגערין ראָם . . .

— — — — —

ליאַליע האָט עס שפּעטער מיר איבערגעגעבן, באַטאַנענדיק, אַז אויך אויף מיר
האַט מען זיך נאָכגעפרעגט, כאַטש, איין גאַט ווייס דעם אמת, אַז צו דער "איניציאַ־
טיוו־גרופע" האָב איך קיין שום שייכות נישט געהאַט . . .

ליאַליע ראָם האָט זיך איין מאָל פאַרהאַלטן שפּעט אין דער נאַכט ביי אירע
פריינד, — אַ משפּחה פון אַ יידישן קאַמפּאָזיטאָר. אַ היים גיין איז געווען נישט
ווייט, דאָס געסל איז געווען גאַנץ טונקל באַלויכטן און פּוסט. זי האָט זיך גע־
איילט. פּלוצעם האָט זי דערהערט ווייטע טריט הינטער די פּלייצעס, זי האָט דאָן
פאַרשנעלערט איר טראַט, אַרומקוקנדיק זיך אהינטער : צוויי פאַרשווינען האָבן
אויך פאַרשנעלערט זייער גאַנג, זי האָט אַנגעהויבן לויפן, יענע — נאָך איר, אַבער
דאָס הויז אירס איז שוין געווען נישט ווייט. זי איז האַסטיק אַרויף אויפן דריטן
שטאַק צו איר קוואַרטיר, באַוויזן אַ קלינג טאָן אין גלעקל און . . . געפאַלן ביי דער
סאַמע שוועל . . .

אויך ביי איר לוויה איז מיר אויסגעקומען צו זאָגן אַ הספּד־וואָרט, וועלכן איך,
געפּיין פאַר נייטיק צו פאַרצייענען דאָ, אויפן קומענדיקן זייטל פון אַט דעם בוך . . .

— — — — —
— — — — —

ס'פאסט נישט, אָז ביי דער
 קבורה פון אונדזער גרויסער
 פאלקס-אַקטריסע זאל שטייען
 דאָס יידישע לשון ערגעץ פאַר-
 רוקט ווי אַן אַרעמינקע מומע.
 איך וועל איר אָפגעבן דעם
 לעצטן כבוד — אויף יידיש.

... אַ פריער פּרילינג איז
 האַיאָר. נאָר קיין קנאַספּן האָבן
 זיך נאָך אויף די צווייגן נישט
 באַוויון און אוודאי און אוודאי
 האָבן נאָך קיין קנאַספּן ניט גע-
 פּלאַצט... זי האָט זיך נישט
 דערוואַרט ביז די קנאַספּן וועלן
 פּלאַצן — דאָס האַרץ האָט גע-
 פּלאַצט.

און זי האָט יאָרן-לאַנג גע-
 חלומט וועגן פּרילינג...

ביי לייטן לעבט מען און ביי

לייטן לעבט מען זיך אויס די יאָרן...

ניט לאַנג בין איך בייגעווען אויף אַ פּאַניכידע פון איינער אַ גרויסער
 רוסישער אַקטריסע*. איר טויט איז געווען, וואָלט איך געזאָגט, נאַטירלעך
 און געזעצמעסיק — זי האָט געשענקט דער קונסט אַלץ, וואָס זי האָט
 פאַרמאָגט און זי האָט גענומען ביי דער קונסט אַלץ, וואָס איר איז געקומען.

נישט אַזוי איז באַשערט געווען צו שטאַרבן אונדזער ליאַליע ראָם...
 אין סאַמע בלי פון איר גרויסן טאַלאַנט איז פון איר אָפגעשניטן געוואָרן
 די יידישע בינע. און ווי באַווסט טוען אימפּוטירטע גלידער מורדהיק וויי
 דאָס גאַנצע לעבן.

דאָס וואָס אונדזער ליאַליע האָט באַוויון אויף דער בינע פון מאַסקווער
 "גאַסעט" פּלעג דערשיטערן און אויפּטרייסלען... אַבער נאָך גרעסער איז
 זי געווען אין דעם, וואָס זי האָט נישט באַוויון, זי איז אין אינגאַנצן געווען

* מורטשאַנינאָוואַ — אַ באַרימטע רוסישע אַקטריסע פון "מאַלי טעאַטער".
 געשטאַרבן אין טיפּן עלטער.

אין דער פּאָטענץ. גרויסע קרעפטן האָבן נאָך געדערעמלט ערגעץ אין די טיפענישן פון איר אַרטיסטישער נשמה...

פון אונדז אין אַוועק איינע פון די הערלעכסטע שעפער פון דער יידישער קולטור אין סאַוועטן-פאַרבאַנד; אַן אַרטיסטין פון גוואַלדיקער אינערלעכער דינאַמיק, אַן אַקטריסע פון דערשיטערנדיקער פשטות און פאַלקסטימלעכ-קייט, אַ ווירדיקע מיטשפילערין פון שלמה מיכאַעלס.

פונקט ווי ביי שלמה מיכאַעלס איז די קרוין-ראַל געווען טביה איז ביי ליאַליע ראָם איר קרוין-ראַל געווען — גאַלדע, שלום-עליכמס "גאַלדע-סערדצע"...

געדענקט איר ווי גאַלדע-ראָם — אַט שלעפט זי זיך אַן איינגעבראַכענע, און אַט, דאַכט — זי פליט ממש צו איר טראַגישן סוף: איינס נאָך איינס פאַלן די שאַלן ווי אונטערגעשאַסענע פליגל, אַדער ווי צווייגן פון אַן איינזאַמען בוים אין שטורעם, ביז וואַנען זי טוט אַ פאַל ווי אַן אונטערגע-שניטענע און דעם גאַנצן טעאַטער-זאַל שוידערט עס דורך פון אירע לעצטע ווערטער, וועלכע זי זאָגט אַרויס אַזוי שטיל און פשוט:

— אוי, טביה, איך שטאַרב... ווער וועט דיר קאַכן וועטשערע? ... יענץ בילד האָט זיך ביי מיר צוזאַמענגעגאַסן מיט דער געשטאַלט פון ראָם זעלבסט און כ'שטעל זיך אַנדערש נישט פאַר דעם סוף פון דער דאָזיקער פאַלקס-אַקטריסע.

מיר דאַכט, — שוין אַ יאַרצענדליק ווי זי איז געפלויגן צו איר טראַגישן פינאַל:

איינס נאָך איינס פאַלן די אונטערגעשאַסענע פליגל — מיכאַעלס... זוס-קין... שטיימאַן... יידיש טעאַטער, און אַט פאַלט זי שוין אַליין אַן אונטערגעשניטענע:

— אוי, שלמה, איך שטאַרב... ווער וועט נאָך אַלץ געדענקען אַזוי ווי איך? ...

פאַרלאָזט האָט אונדז ליאַליע ראָם. איר הערלעך געשטאַלט איז מיט אונדז, אין אונדז, פונקט ווי מיט אונדז איז דער גרויסער טרוים און די בענקשאַפט צום יידישן וואַרט, צו יידיש טעאַטער.

כל זמן דאָס פאַלק לעבט, וועט לעבן איר אַנדענק, וועט לעבן דאָס יידישע טעאַטער.

זאַל זיס איר זיין די אייביקע רו — מיר האָבן געירשנט איר אייביקן אומרו...

דער לעצטער ערשטער מאי

1טער מאי 1948. מאסקווע.

אין דער דעמאנסטראציע-קאלאנע פון מאסקווער יידישן מלוכה-טעאטער:
משה בראדערזאן ז"ל, זיאמע טעלעסין, לייב קוויטקא ז"ל, און בנימין זוסקין ז"ל.
און כאטש די שרעק האט שוין געפלאטערט איבער זיי צוזאמען מיט די רויטע
פאנען און טראנספארענצן איז דאס פארט געווען דער פריילינג-יום טוב פון 1טן
מאי...

פארן אומפארגעטלעכן יידישן פאלקס-ארטיסט בנימין זוסקין, פאר די גרויסע
דיכטער לייב קוויטקא און משה בראדערזאן איז דאס שוין געווען דער לעצטער
ערשטער מאי.

די יידיש-סאָוועטישע דיכטונג אין דעם נאָר-סטאַלינישן פעריאָד *

דאָס יאָר 1948 האָט מיט זיך געשלאָסן איינעם פון די טראַגישסטע קאַפיטלען אין דער געשיכטע פון דער וועלט-קולטור — דאָס קאַפיטל יידיש-סאָוועטישע ליטעראַטור. אין דעם דאָזיקן יאָר זענען ליקווידירט געוואָרן די איינציק פאַרבליבענע יידישע צייטונג "אייניקייט", און דער איינציק פאַרבליבענער פאַרלאַג "עמעס". עס זענען צוגעמאַכט געוואָרן די לעצטע צוויי זשורנאַלן: "היימלאַנד" אין מאַסקווע און "שטערן" אין קיעוו. די פיר לעצטע יידישע מלוכה-טעאַטערס זענען אויך בהדרגהדיק געשלאָסן געוואָרן: דער מאַסקווער "גאַסעט", איינער פון די בעסטע טעאַטערס אין ס"פ, צוזאַמען מיט זיין פאַכטפולער סטודיע, דער מינסקער טעאַטער, דער טשערנאָוויצער (געוועזענער קיעווער טעאַטער) און דער ביראַבדזשאַנער. 1948 האָט זיך אָנגעהויבן מיט דער פאַשיסטישער מאַרד-אַקציע איבער דעם פאַקטישן לידער פון דער יידישער נאַציאָנאַלער מינדערהייט אין סאָוועטן-פאַרבאַנד, דעם גרויסן פאַלקס-אַרטיסט און געזעלשאַפטלעכן טוער שלמה מיכאַעלס און פאַרענדיקט האָט זיך דאָס זעלבע יאָר מיטן ק. ג. ב. פאַגראַם אויף דער געביידע פון יידישן אַנטיפאַשיסטישן קאַמיטעט און מיט דער ליקווידאַציע פון דעם דאָזיקן קאַמיטעט, — פאַקטיש דער איינציקער סימ-באַלישער רעפערעזענטאַנט פון די סאָוועטישע יידן.

די גרעסטע מערהייט יידישע שרייבערס, קינסטלערס, קולטור-טוערס זענען אַריינגעשליידערט געוואָרן אין די טורמעס און צוואַנגס-לאַגערן. די וויכטיקסטע פון זיי האָט מען מערדעריש אומגעבראַכט.

אין יענע יאָרן האָבן די מעכטיקע פאַרטיי און מלוכה-אַפּאַראַטן, די גאַנצע סאָוועטישע פּראָפּאַגאַנדע פּונאַנדערגעוויקלט אַן אומדערהערטע,

* רעפּעראַט אויפן סימפּאָזיום א. ד. ט. "יידישע קולטור און יידישע שאַפּונג אין ר"פ", איינגעאַרדנט פון קולטור-דעפּאַרטאַמענט פון יידישן וועלט-קאָנגרעס (ירושלים 10—31 יאַנואַר 1972).

זינט היטלערן, אַנטיסעמיטישע פּאָגראַם-העצע. די דאָזיקע העצע איז גע-
גאַנגען אין צוויי ריכטונגען: "קאַמף קעגן בורזשואַזן קאַסמאָפּאָליטיזם" און
"קאַמף קעגן בורזשואַזן נאַציאָנאַליזם". אַלס "קאַסמאָפּאָליטן" זענען געש-
טעמפּלט געוואָרן מענטשן, וועלכע האָבן זיך שוין לאַנג אָפּגעריסן פון זייער
יידיש-נאַציאָנאַלן מקור, געוואָרן אַנגעזעענע שאַפּערס פון דער רוסישער,
אוקראַינישער, ווייסרוסישער, ליטווישער א. אַנד. קולטורן. די מיינסטע פון
זיי זענען באַוווסט געווען מיט זייערע נישט-יידישע פּאַמיליע-נעמען אָדער
פּסעוודאַנימען. אַלס "קאַסמאָפּאָליטן" זענען אויך געשטעמפּלט געוואָרן פיל
פון דער אַסימילירטער טעכנישער און וויסנשאַפּטלעכער אינטעליגענץ.

עס איז גענוג געווען למשל, צו געפינען אין די ווערק פון אַ ליטעראַטור-
קריטיקער אַ קרום וואָרט וועגן אַ מיטלמעסיקן רוסישן ליטעראַט, גענוג
געווען צו געפינען ביי אַ קונסט-קענער אָדער וויסנשאַפּטלער אַ לויבוואָרט
פאַר לודוויק וואַן בעטהאווען, אָדער נאַרבערט ווינער, כדי מען זאָל זיי
שטעלן צום עפנטלעכן שאַנדסלופּ פון "אַנטיפּאַרטייאַישקייט". זיין זענען,
האַט מען געשריבן, פאַרביסענע שונאים פון רוסישן פּאַלק און זיין קולטור,
זיי פּויון פאַר דעם קאַפּיטאַליסטישן אויסלאַנגד... זיי זענען "די פינפטע
קאַלאַנע".

אַנטיסעמיטישע אַרטיקלען האָבן דאָן געשוויבלט און געגריבלט מיט
פּאַמיליעס פון "קאַסמאָפּאָליטן", ביי וועמען מען האָט אין קלאַמערן אַנגע-
געבן זייערע אַמאַליקע יידישע פּאַמיליע-נעמען. מע פּלעג זיי אַנרופּן לויט
דער צאַרישער, שוואַרץ-מאהדיקער טערמינאַלאַגיע: "פּאַספּאַרטלאַזע בראַ-
דיאַגעס"...

לאַמיר אַלזאָ, פאַרגעדענקען, אַז דער קאַמף קעגן די אַזוי גערופּענע
"בורזשואַזע קאַסמאָפּאָליטן" איז דער עיקר געווען געווענדט קעגן דעם
אַסימילירטן יידנטום. דערמיט האָט די קאַמוניסטישע פּאַרטיי געגעבן צו
וויסן, אַז דער יידיש-אַפּשטאַמיקער עלעמענט איז שעדלעך פאַר דער רוסי-
לענדישער קולטור, וויסנשאַפּט, טעכניק.

די צווייטע ריכטונג — "קאַמף קעגן בורזשואַזן נאַציאָנאַליזם" איז אַנגע-
גאַנגען נישט אַזוי אויף די צייטונג-שפּאַלטן פון "פּראַוודאַ" און "אייר-
וועסטאַ", ווי אויף פּילצאַליקע געהיימע זיצונגען ערגעץ אין די הויכע
פענצטער, אין די אינקוויזיטאָרישע אויספאַרשונג-קאַבינעטן און פּייניקונג-
קאַמערן פון ק. ג. ב.

צוזאַמען מיט דער ברוטאַלער ליקוידאַציע פון דער יידישער קולטור

און אירע וויכטיקסטע שעפערס, זענען גערודפט, געמשפט און אומגעבראכט געווארן טויזנטער יידישע בירגער פון סאָויעטן-פּאַרבאַנד. פּאַרשטייט זיך, אַז אין קיין שום בורזשואַזן נאַציאָנאַליזם האָט מען די אַלע מענטשן נישט געקאַנט אַפילו חושד זיין, ווייל די מינדסטע שפורן פון וועלכער ניט איז נאַציאָנאַלער אָדער ציוניסטישער אידעאָלאָגיע זענען שוין מיט יאָרן צוריק מערדעריש אויסגעראַטן געוואָרן. עס איז געגאַנגען אַלזאַ אַ רייד וועגן מענטשן, כאַטש אויף דורך און דורך סאָויעטישע, דאָך אַזעלכע, וואָס זענען געווען צוגעבונדן צום יידישן פּאַלק און צו זיין קולטור, וועגן מענטשן, וואָס האָבן געבלוטיקט פּאַרן גורל פון יידישן פּאַלק, וועגן מענטשן וועלכע האָבן נאָך געטראָגן אין זיך די אילוויע פון "נאַציאָנאַלער פּאַרם און סאַציאַליסטישן אינהאַלט".

מיטן בלוטיקן ק. ג. ב. טעראָר קעגן אַט די מענטשן, האָט די קאָמוניסטישע פּאַרטיי געגעבן צו פּאַרשטיין, אַז אַליין די פּאַרם — (פּאַלקס- צוגע-בונדיקייט, שפּראַך, מוזיק, טעאַטער) — אויב זי איז נאָר יידיש, איז זי שוין "רעאַקציאָנער" און מוז פּאַרניכטעט ווערן.

לאַמיר דאָס פּאַרצייכענען און לאַמיר פּאַרגעדענקען: אויב אַסימילירטע יידן ווערן פּאַרפּאָלגט און פּאַריאַגט פון זייערע פּאַזיציעס אַלס "בעזראַדנע קאָסמאָפּאָליטן", "פּאַספּאַרטלאַזע בראַדיאַגעס", "פּאַראַזיטן אויפן געוונטן לייב פון דער רוסישער קולטור", אויב יידן, צוגעבונדענע צום נאַציאָנאַלן שורש ווערן פּאַרפּאָלגט און געמשפט ווי "בורזשואַזע נאַציאָנאַליסטן", "פּאַלקס-פּאַררעטער", "מערדער אין ווייסע כאַלאַטן" און "אַגענטן פון יידישן און אַלוועלטלעכן אימפּעריאַליזם", טאָ וועלכן-זשע גורל האָט פּאַרגרייט פּאַרן סאָויעטישן יידנטום סטאַלין און זיין פּאַרטיי ? נאָר בלינדע, אָדער אַזעלכע וואָס מאַכן זיך נישט זען, וועלן נישט וועלן באַנעמען, אַז פּאַר דעם סאָויעטישן יידנטום איז דאָן געגרייט געווען בלויז איין וועג — "ענדלייזונג", לויטן גוט באַקאַנטן נוסח פון די היטלעריסטישע מאַסן-מערדערס. און ווער ווייסט אין וועלכן מצב עס וואָלט איצט געווען דאָס סאָויעטישע יידנטום ווען סטאַלין ימ"ש וואָלט צו דער צייט נישט געפּ-גרט. . . נישט אומזיסט זענען אין די יאָרן 53—1952, ביי די שטעט מיט אַ יידישער קאַנצענטראַציע, ערגעץ אין פּאַרוקטע אייזנבאַן-טופּיקן, געש-טאַנען פּאַרגרייט גאַנצע עשאַלאַנען מיט לידיקע פּראַכט-וואַגאַנעס. . . עס איז שוין אַפילו אַנגעווענדט געוואָרן דער ערשטער פּרוו פון מאַכן "יידן-ריין" מאַסקווע: אין איינעם אַ פּאַרבאַכט פון 1952 האָט מען אין באַגלייטונג

פון באַוואָפנטע ק. ג. ב. לייט און הינט אַרויסגעשיקט קיין צפון־אַזיע אַלע
יידישע איינוווינער פונעם הינטער־מאַסקווער שטעטל דאָוידקאָווע ...
נאָר, ווי שוין געזאָגט, איז געשען איינע פון די גרויסע פּוּרימדיקע ניסיע
— "דער אומשטערבלעכער פּאַטער פון אַלע פעלקער" האָט פּלוצעם גע-
כאַפט אַ שטאַרב.

מיר ווייסן שוין איצט, אַז אין ביזן בלוטדורשטיקן געשלעגל און שטו-
פּעריי פאַר אומבאַגרענעצטער מאַכט האָבן סטאַלינס באַגרענעצטע יור-
שימלעך גערן אָדער אומגערן אַראָפּגעשליידערט פון פּיעדעסטאַל אין דעם
אייגענעם חזרישן שמוץ זייער גרויסן געטש. מיר ווייסן, אַז גערן אדער
אומגערן האָבן די סאָויעטישע מנהיגים געמוזט, זייער פּאַרזיכטיק, אַפּילו
נישט אויף האַלב, נאָר דאָך געמוזט, עטוואָס אַנטפלעקן די אייטערדיקע מכה,
וועלכע זיי האָבן אָנגערופן "פּערזאָנען־קולט". און געוויס מיט גרויס אומ-
ווילן איז די נייע כרושטשאַוו־אַנפירונג געצווונגען געווען רעהאַביליטירן
און פּריילאָזן פון די טורמעס, טויט־לאַגערן און קאַטאַרגעס מיליאָנען
אַרבעטס־קנעכט.

קראַנקע, צעבראַכענע, טראַומירטע פון שרעק און אַנטווישונג, פּאַרבי-
טערטע פון צאַרן, האָבן זיך אויך צוריקגעקערט לעבן־געבליבענע יידישע
דיכטער. ס'רוב פון זיי דערווייל נאָך נישט קיין רעהאַביליטירטע, אָן שום
לעגאַלע רעכט אַפּילו צו וווינען אין די אייגענע היימען, וווּ ס'האָבן אויף
זיי געוואָרט פּרוי און קינדער ... אין אַזאַ לאַגע האָט זיך אויך געפונען
שמואל האַלקין ז"ל — דער איינציקער פון דער גרויסער און פּרעכטיקער
פּלעיאַדע נאָך־אַקטאַבערישע דיכטער וועלכער האָט זיך על פי נס אַרויס-
געגליטשט פון אונטער דער מערדערישער האַנט ... געקומען איז ער
אַהיים, ערגעץ אין 1955, האַלקין האָט אין לאַגער זייענדיק דורכגעמאַכט
צוויי שווערע האַרץ־אַטאַקעס. די לעצטע יאָרן האָט ער פּיל געקרענקט. פון
דעסטוועגן האָט ער פּאַרמאַגט און אויסגעהיט אין זיך אַזויפּיל חן, פּאַעטישע
גאַנצקייט און מענטשלעכע גוטסקייט, אַז אַלע אַרום — יינגערע און אַפּילו
עלטערע — האָבן זיך געטוליעט צו אים און האָבן זיך געוואַרעמט ביי
זיין שיין.

האַלקינען איז פּרעמד געווען טראַגישע פּאַטעטיק, זיין אַלץ אַרומגעמענ-
דיקע מילדקייט און זיין פּאַרטיפּטער ליריש־פּילאָזאָפּישער אַנויווערסאַליזם
האָבן נישט געדולדעט קיין שום מין קעמפּערישן טעמפּעראַמענט. דערצו
איז ער, צי פון געווינשאַפּט, צי פון ביז גאָר ביטערער דערפּאַרונג, פּאַרב-

ליבן זייער פארזיכטיק, געהיט פון אַ ביין אויג און צייטנווייז זיך געלאַזט פירן דורך דער רוצחישער האַנט פון אינערלעכן צענוואַר. דאָך און טראַץ דעם זענען די מערהייט פון זיינע פּאַעטישע ווערק, געשאַפּענע אין צוואַנגס-לאַגער און אויך נאָך דער אַזוי גערופּענער באַפּריינג, — די לידער און באַלאַדעס, סיי די פּאַרעפּנטלעכטע און נאָך מער די נישט פּאַרעפּנטלעכטע, — דער וואַגיקסטער בייטראַג צו דער יידישער וועלט-ליטעראַטור. די דאָזיקע גוטע, זיבן מאָל אין פיין געטובלעטע, לירישע סטראַפּן פונעם לעצטן גרויסן יידישן דיכטער אויף רוסישער ערד, וועלן מער פון אַלץ עדות זאָגן און באַלייכטן די שטאַק-פינצטערע עפּאָכע אינעם לעבן פון סאָויעטישן יידנטום.

זייענדיק אין "מאַל פון ליידן, וואָס ניט אַרומצוכאַפּן מיטן בליק און ניט מיט ווערטער זיי אַרויסצורידן" זייענדיק דאָרט, וווּ "סיפּלאַנט דיר דאָס געיאַמער פון מענטשן-לייב וואָס ווערט געפּלאַנט, ווייל ס'איז קיין אויס-לייוונג ניטאָ מער פון אַט דעם שדימ-כתב — דעם "נאַמער", / וואָס יעדער אויף דער פּלייצע טראַגט" ... געפינט נאָך דער דיכטער קראַפט און מוט אין זיין צעווייטיקט האַרץ, כדי דערמאָנען די אומגעבראַכטע פּריינד און קאַלעגן :

די לעצטע זיינען אַפּ — ס'האַט זייער טראַט פּאַרשלונגען / דאָס אייביקע געטופּ פון פּיס, וואָס לעבן הייסט ; / און ווי יתומים ווי פּאַרשעמטע, ניט געטרייסט — / די לידער זייערע, וואָס האַבן אַזוי דרייסט געקלונגען, / אַוועק אין קלעם אויף קיינמאַל ווערן אויסגעלייזט, / און אַלע זייערע די שענסטע, בעסטע טואונגען — / פּאַרשוואַרצט, פּאַרמעקט, פּאַרעכנט זיי פאַר אַלדאָס ביין / ("ווי וואַלט איך לעבן דאָרט").

און אַט ווענדט זיך אין איינעם אַ ליד די פרוי פון געפּאַנגענעם דיכטער : און אויב איר ווילט דעם ריינעם, שיינעם אמת, — / זיי מוחל ליבער, מיר דאָס האַרבע וואַרט, / אויב ס'איז דאָס בעסטע, שענסטע אין דער קלעם איצט / דאַרפסטן זיין דאָרט, איז איצטער דאָרט דיין אַרט. / ("איך בין זיין פרוי").

דער דאָזיקער ווירדיקער שטאַלצער שלוס-אַקאַרד שטעלט פּאַקטיש צום שאַנד-סלופּ אויף דורות די סאָויעטישע פּאַרברעכער קעגן מענטש און מענטשלעכקייט.

ס'איז אַלעמען אַזוי גוט געווען וואָס האַלקין האַט פאַר די לאַגער-יאָרן, אין פּראַסט און אין ווויגע, נישט אַנגעוואָרן זיין גלעטנדיק-ברוסטיקע שטימע

און לייגענדיק זיינע טרויעריקע און דאך פול מיט לויטערן בטחון לידער, האָבן זיינע מילדע אויגן אַריינגעקוקט גלייך אין האַרצן אַריין:

און יענע שאַרפע גוף-צעברעכנדיקע שטיינער / אין וועג, וואָס זיינען אויפגעשטאַנען מיט אַנטקעגן — / זיי האָבן ניט פאַרקרימט דעם וועג פון מיינע וועגן, / ניט אַפגעשמויסן מיך פון אים, ניט אַפגעפרעמדט, / ווען צווישן שטיין און שטיין בין איך געווען פאַרקלעמט / דו זעסט, דער קוואַל, ער ווערט דאָך נאַכאַמאָל געלייטערט / און דו האַסט זיך פון אים ניט ווילנדיק דערווייטערט / אַף איין שפאַן מער, ווי דו האַסט רעכט דערויף — / און דיין נשמה אין דער קלעם, כאַטש פריי דער גוף /.

די סטראָפּן געהערן צו אַ ליד "דער אַנהויב וועג". און פאַרשטענדלעך איז געווען פאַר אַלע, אַז בלויז טרייהייט צום אייגענעם שטאַם, צו די געלייטערטע פאַלקס-קוואַלן, צום אמת, האָבן געקאַנט אויסהיטן דעם דיכ-טער פון פיזישער פיין און מאַראַלישן אונטערגאַנג. אַפילו אין קלעם פון "גוף-צעברעכנדיקע שטיינער", אַפילו ווען דער קערפער איז פאַרקנעכט, איז מעגלעך אויסצוהיטן שטאַלצע איבערלעכע פרייהייט. און פאַרקערט: האַסטו כאַטש אויף איין שפאַן דערווייטערט זיך פון יענעם קוואַל, "פאַר-קרימט דעם וועג פון דיינע וועגן" — וועט דיר קיין שום אַזוי גערופענע אויסערלעכע פרייהייט נישט העלפן — "די נשמה בלייבט אין קלעם" — פאַרבלייבסט אַ פאַדלער קנעכט. און דאָס, מיין איד, איז דער איינציקער צוגאַנג מיט וועלכן מיר זענען באַרעכטיקט צו אַנאַליזירן די שאַפונגען פון דער יידישער פּאַעזיע אין ס"פ פאַר די לעצטע 17-18 יאָר. געוויס זענען פיל דיכטער געקומען פון די קאַנצענטראַציע-לאַגערן, אַנגעלאַגלטע נישט גאָר מיט צער און צאַרן, מיט בלוטיקן פאַרדרוס, מיט נישט פאַרגענגלעכער פיין, ווער — מאַראַליש געפאַלן און ווער — פאַרקערט — מאַראַליש געש-טאַרקט און אויפגעריכט. זיי זענען אויך געקומען יעדער מיט זיין געזאַנג, אויסגעווייטיקט אין געהיים. אויך יענע, וועלכע זענען דורך אַ צופאַל געב-ליבן אויף דער פריי און געוואַרט, ווער מיט שרעק און ווער מיט האַפענונג, אויפן ביינאַכטיקן קלאַפּ אין דער טיר, אויך יענע האָבן, ווייזט אויס, געהאַט וואָס צו זאַגן ...

אין דער צווייטער העלפט פון די פּופציקער יאָרן, נאָך לאַנגע שתדלנותן און נאָכן ענדגילטיקן קלונג ערגעץ פון די גאָר הויכע פענצטער, האָט דער מאַסקווער פאַרלאַג "סאַוועטסקי פּיסאַטעל" אַנגעהויבן אַרויסגעבן אין רו-סישער איבערזעצונג אייניקע ווערק פון די אומגעבראַכטע יידישע דיכטער.

דער ציל איז דאָ געווען אַ דרייפּאַכער : ערשטנס — ווי אַ מין פּאַרגיטיקונג פאַר די פאַרבליבענע אלמנות און משפּחה־מיטגלידער; צווייטנס — געבן אַ רמז פאַר דער אויסערלעכער וועלט, אַז די יידישע ליטעראַטור אין ס״פּ איז רעהאַביליטירט און ווידער גלייכבאַרעכטיקט, וואָס די פּראָ־סאָויעטישע פרעסע אין אויסלאַנד האָט, פאַרשטייט זיך, אונטערגעכאַפט און צעלייגט אויף טעלערלעך; דריטנס — געבן צו וויסן די פאַרבליבענע יידישע שרייַ־בערס, אַז יאָ, טאַקע דאַס און נאָר דאַס איז זייער אמת גליק: אין צענדליקער טויזנטער עקזעמפּלאַרן ״דערגרייכן צום ברייטן אַלפאַרבאַנדישן לייענער״ און דאַס קען געטאָן ווערן בלויז אויף דער שפּראַך פון דעם ״עלטערן ברודער צווישן די גלייכע״ — אויף רוסיש, אפשר אַמאָל אויך אוקראַיניש און וויסרוסיש, אָבער וועגן אַרויסגעבן ביכער אין יידיש? ״צוליב וואָס? וווּ איז דער לייענער?״ און כדומה אַנדערע תירוצים האָט מען אַרויס־געשטעלט צו די וועלכע האָבן געפרוּווט צוּוואַרפן אַ גוט וואָרט וועגן דער ווידער־אויפּלעבונג פון דער יידישער ליטעראַטור אין ס״פּ.

יעקאַטערינאַ פּורצעוואַ, דער סאָויעטישער קולטור־מיניסטער און אויך מיטגליד פון קאָמוניסטישן צ. ק., האָט אין יענע יאָרן, ערגעץ אין פאַריז דאַכט זיך, אַרויסגעפּלאַפט איר ״מאַרקסיסטישן שטאַנדפּונקט״, וועלכער האָט געקלונגען אַן ערך אַזוי: ״אַלע די, וועלכער טרוימען וועגן אַ ווידער־געבורט פון עפעס אַ יידישער קולטור, ווילן ציען די יידישע מאַסן אויף צוריק — פון סאַציאַליזם צו רעאַקציע...״

שפעטער האָבן אָנגעהויבן ביסלעכווייז דערשיינען אויך אין רוסישער איבערזעצונג ביכער פון די לעבנגעבליבענע יידישע דיכטער. לויט דער ביבליאָגראַפישער נאָטיץ פון אבא פינקעלשטיין ״ווערק פון יידישע שרייַבער אין די יאָרן 1955—1961״ (ס. היימלאַנד״ 3 — 1962), קאָן מען דרינגען, אַז אין די דאָזיקע, לויט פינקעלשטיינען, פעטע זיבן יאָר זענען אַרויס — דער עיקר אין ״סאָוועטסקי פּיסאַטעל״ — ביי די 21 לידער־זאַמלונגען פון טעטיקע, פאַרשיידנאַרטיקע, יידישע דיכטער.

ס׳איז שווער צו אורטיילן וועגן דער קינסטלערישער הויך פון אַט די אַלע ביכער, ווייל צווישן דיכטער און לייענער שטייען געוויינטלעך אַ גוטע 6—5 איבערזעצער פון פאַרשיידענע אינדיוידועל־קינסטלערישע און פּאַעטיש־פּאַכמענערישע קוואַליטעטן. די טעמאַטיק פון אַט די לידער־זאַמלונגען (ביי וועמען מער און ביי וועמען ווייניקער): מלחמה, העלדיש־קייט, פּראָנט, געזאַנג וועגן שלום, פּאַלקסטימלעכע שטייגער־און ליבע־

לידער, צווישן דער באַנאַל געוואַרענער קאַזיאַנער מאַזשאַריסטיק פון אַ
 טאַלאַלאַיעווסקי, אַ כאַראַל, אַ שטורמאַן, רייסן זיך אַ מאַל דורך
 רעקוויעם-און הוצרה-טענער אויף די יידישע קדושים, אויפן פאַרשוונדענעם
 יידיש-לעבן נאַכן היטלער-חורבן (ז. טעלעסין, ש. דריז, מ. גרוביאן, מ.
 טייף און אַנדערע). ס'איז אַבער ווייטיקלעך אַפצומערקן, אַז אין דער איבער-
 וויגנדיקער מערהייט פון אַט די זאַמלונגען וועט איר אומזיסט זוכן כאַטש
 אַ שמץ פון דער אויפטרייסלענדיקער טראַגעדיע, וועלכע ס'האַט נאָר וואָס
 דורכגעמאַכט דאָס יידישע פּאַלק אין סאַוועטן-פּאַרבאַנד. אַפילו די פּערזענ-
 לעכע שווערע איבערלעבענישן אין טורמע, לאַגער, אויף דער פּריי, געפּינען
 נישט קיין אַרט ביי דער גרויסער מערהייט ליריקער און עפיקער. גלייך ווי
 עמעצער וואַלט אויפגעהאַנגען אַ שווערן וועטאַ-שלאַס אויף די צעבלוטיקטע
 דיכטערשישע הערצער. כמעט דאָס זעלבע וועט איר מערקן אויך פיל שפּע-
 טער, ווען עס איז שוין דערלויבט געוואָרן אַרויסלאָזן זאַמלונגען אויך אויף
 מאַמע-לשון, שוין אַפּגערעדט פון דעם זשורנאַל "סאַוועטיש היימלאַנד"...
 דער זשורנאַל "סאַוועטיש היימלאַנד" האָט דערזען די וויסע שיי, נישט
 אַזוי צוליב דער שטילער שתדלנות פון וויכטיקע פּראַ-סאַוועטישע און
 קאַמוניסטישע קרייזן פון אויסלאַנד (די דערפאַרונג האָט דערווייזן אַז מאַסק-
 ווע רעכנט זיך ווייניק וואָס מיט די אויסלענדישע טאַוואַרישטשעס), נאָר
 דווקא אַ דאַנק דעם קאַלאַסאַלן דרוק פון דער עפּנטלעכער געזעלשאַפטלע-
 כער מיינונג אויף גאָר דער וועלט, אַ דאַנק דעם הילכיקן פּראַטעסט פון דער
 בירגערלעכער און אַנטי-סאַוועטישער פּרעסע. דאָס דערלויבן אַרויסגעבן
 אַ יידישן זשורנאַל אין ראַטנפאַרבאַנד איז בלי ספק דער ערשטער ערנסטער
 זיג פון וועלט-יידינטום. מיר, די געקומענע פון רוסלאַנד ליטעראַטן, וואַלטן
 פיל געקאַנט דערציילן וועגן דער פּרינציפּיעל-פּיינטלעכער באַציונג פון
 די הויכע סאַוועטישע פּראַפּאַגאַנדע-און קולטור-טישינגאַוויקעס צו דער
 עצם אידעע וועגן אַ ווידער-געבוירענעם יידישן אות און יידיש וואַרט.
 אַבער ווי באַלד, ווי זאַגט מען, שוין פּרעסן חזיר, זאַל כאַטש רינען איבער
 דער באַרד. די סאַוועטן האָבן קענטיק פּעסט באַשטימט פּאַרוואַנדלען זייער
 מפּלה אין אַ נצחון. צוליב דעם דאָזיקן ציל זענען, ווייזט אויס, נישט געווען
 קיין מער פּאַסיקע קאַנדידאַטורן פאַר דער רעדקאַלעגיע און פאַרן רעדאַקציע-
 שטאַב ווי די גוט אויסגעפרוּוטע אין די געוויסע געהיים-קאַבינעטן ווער-
 געליס, אויסלענדער, סאַניע פּריי און גאַנטאַר...

דעם אויפּמערקזאַמען לייענער וועלן זיך וואַרפן אין די אויגן גאַנצע דריי

פּעריאָדן במשך דער צעניאַריקער עקזיסטענץ פון "סאַוועטיש היימלאַנד". דעם ערשטן פּעריאָד (1961—1963) וואָלט איך אַנגערופן מיטן דעוויז "פאַרגעסן, פאַרגעבן, ס'איז קיין זאָך נישט געשען!", דעם צווייטן פּעריאָד (1963—1967) — "דער ייִדישעלעכער מאַסקן-באַל", דעם דריטן פּעריאָד וואָלט מען געדאַרפֿט באַצייכענען ווי "סאַוועטיש היימלאַנד אַנטפּלעקט זיין אַנטי-ייִדישן פּרצוף" (פון 1967 און ווייטער).

אין הסכם מיט אַט די דריי פּעריאָדן וועלן מיר פּרוּוון אַ לופטער טאַן דעם פּאַעזיע-זשאַנער נישט נאָר פון זשורנאַל, נאָר אויך פון אייניקע ייִדישע לידער-זאַמלונגען וועלכע זענען שפּעטער אַרויס פון דרוק.

"מיר הויבן אָן אונדזער אַרבעט ווען די גאַנצע סאַוועטישע ליטעראַטור איז באַפּליגלט מיט די אידעען... " "אויף די אומענדלעכע רחבותן פון אונדזער לאַנד קומען פאַר געשעענישן פון ריזיקן פאַרנעם... " "אַפּשפּיגלען די וויכטיקסטע פּראַבלעמען פון אונדזער צייט... " "באַוויזן ווי די קאָ-מוניסטישע אידעען באַהערשן די ברייטסטע פּאַלקס-מאַסן... "

מיט אַזעלכע אויסגעדראַשענע דורכן פּופּציקיריקן פאַרזשאַווערטן פּראַ-פּאַגאַנדע-ראַטאַטאָר פּראָזא, גיט איבער די רעדקאַלעגיע "אין די הענט פון טייערן ליינער" זיין ערשטן נומער "סאַוועטיש היימלאַנד". אין יענעם אַריינפיר ווערט אויך אונטערגעשטראַכן דער פּאַקט "וואָס ביי די ייִדישע דיכטער דויערט און ווערט נישט אַפּגעשוואַכט דער אינטערעס צו דער "פּאַעמע" באַזירט כלומרשט "אויף דער דערפאַרונג פון דער פּילשפּראַ-כיקער סאַוועטישער ליטעראַטור" וואָס לערנט, אַז "אין גרויסע צייטן בליען אויף גרויסע זשאַנערן" און טאַקע, כדי צו באַשטעטיקן אַט דעם צווייפּל-האַפּטן אמת — שיינט אַרויס אינעם אויבן-אַן פון ערשטן נומער די פּאַעמע פון מ. טייף "דאָס געזאַנג ווען ברידער". אין גרונט פון אַט דער פּאַעמע ווערט גענומען דער פּאַקט, וואָס צוויי געוועזענע העלדישע זעלנער-מיניאַרן האָבן געראַטעוועט אַ פּרידלעכע שטאַט דורך דעם, וואָס זיי האָבן באַצייטנס אומשעדלעך געמאַכט אַן אַלטע מלחמה-באַמבע. ביי איינעם פון די צוויי האָבן די סאַוועטישע צייטונגען אַנגעגעבן זיין ייִדישן נאַמען.

דאָס איז, ווייזט אויס, געווען גאַנץ גענוג, כדי דער פּאַעמע-שרייבער זאָל מאַכן ברייטע סאַציע-עאַליסטישע פאַראַלגעמיינערונגען וועגן "דער בליענ-דיקער פעלקער-פּריינטשאַפּט". לאַמיר צוגעבן, אַז אַט די פאַראַלגעמיינע-רונגען זענען געמאַכט געוואָרן דאָן, ווען דער דיכטער אַליין האָט אַקאַרשט נישט לאַנג, אויף דער אייגענער פעל (און נישט צום ערשטן מאָל שוין)

געשפירט דעם טעם פון יענער "פעלקער-פארברידערונג", וועלכע ס'איז אויף דער פראקטיק שווער צו אונטערשיידן פון אמתן ראסן-האס... קענטיק, און דער פאעמע-שרייבער האט זיך שטארק געאיילט אויסצופילן די "סאציאלע באשטעלונג" אויפן "גרויסן זשאנר פון דער גרויסער צייט". אנדערש וואלט זיך אזא געניטער פאכמאן ווי טייף, אויסגעהיט פון די אלע באנאליטעטן און געשמאקלאזיקייטן, מיט וועלכע דאס ווערק איז אנגע-פיקעוועט ווי למשל: "דאס הארץ עס רייסט זיך פון דער ברוסט, דאס בלוט האט דאכט זיך אנגעהויבן פרייזן... " צי "דא, ביי דעם געבורטס-הויז, זינגט מען גיט קיין סערענאדעס(?), די לייכטע לידער ווערן דא געקעפט(1), דא איז די ערשטע און די שווערסטע באריקאדע, ווו ליבע ראנגלט זיך, ווו ליבע לעבט"...

אין אט דער "פאעמע" איז אויסגעמישט אלץ ווי זאגט מען דארט, קעבעבע מיט פימסנהאלץ, קאשע מיט בארשטש. באנאנד מיט פייענע אפאריסטישע סטראפן, פול מיט הארץ-קלעמעניש פארן פארשניטענעם שטעטל "פון יענע שטיבלעך, ווו מלאכה איז מלוכה און ווו מען האט דורותלאנג געגלויבט, און משה האט צעבראכן זיינע לוחות. ווייל רייקייט קומט פון "תגנוב" ארעמ-קייט פון "לא", "א, ברידער אומגעבראכטע — פידעלעך צעבראכענע! זאל אייער ניגון זיין אין הארץ מיינעם פארהיט. דא, אין די שטעטלעך אונטער שינדל-דעכער מאַכיקע, האט אייער ליד געקלונגען און געבליט... " די דאזיקע זעלטענע שורות וועלכע שלאגן אן אין די שענסטע טענער פון כאריק און אקסעלארד ווערן אבער דערטרונקען אין א ים פון ארכאאישער און קינסטלעכער פאטעטיק: "מלחמה-אלמנות! בינדט קווייטן אין קרענץ, יתומים פון אלערליי לענדער — טוט אן אויף די קעפ פון צוויי ערלעכע פריינד, וואס גייען דעם טויט איצט פארלענדן!". אין פאלשער נאסטאלגיע נאך דער אויף דורך און דורך פאלשער ראמאנטיק פון די דרייסיקער יארן: "פיווע... פייוועלע, געדענקסטו, צי געדענקסטו יענע יארן, ווען מיר פלעגן פריי-באגינען גיין צוזאמען צו דער ארבעט, אין די לעדערנע טוושור-קעס, אין די שטיוועלעך פון יוכטע, איך — א מאַשיניסט א יונגער, דו — א דאקטאר פון מאַטארן". און אפילו, די יארן פון קאלעקטיוויזאציע, וועלכע — דאן איז דאס שוין באוויסט געווען — האבן רואינירט און פארמשפט אויף קעכטשאפט און הונגער-טויט מיליאנען מענטשן, פאקטיש צעבראכן און אומגליקלעך געמאכט א גרויס לאַנד, — אויך יענע יארן ווערן באַזונגען און ראמאנטיזירט לויטן גוט באַקאַנטן נוסח פון דער פראַלעטקולטישער

"באנדע כאפוגעס און וויזשיגעס", ווי מאַיאַקאָווסקי האָט זיי באַצייכנט :
"ווייטע יאַרן, שווערע יאַרן... אין די דערפער בעל-גופים צינדן אָן די
שייטערס תבואה. ווי אַ בער האָט זיך צערעוועט אונדזער שטרוענע
ראסייא"...

איין גליק כאַטש, וואָס אויף דעם רייסט איבער דער פּאַעט די דאָזיקע
בלוטיקע טעמע און קומט אַרויף צו מלחמה-זכרונות און ווידער... צו
פאַרברידערונג! צום סוף האָט, ווייזט אויס, דער פּאַעמע-שרייבער באַשטימט
צו יידישן די גאַנצע מעשה, וועלכע איז אין גרונט גענומען נישט גאַר קיין
כשרע און אַריינגעפלאַכטן די שיינע נביאישע וויזיע וועגן אייביקן פרידן
פון "אַ וואָלף מיט אַ שעפס און אַ קינד אין דער מיט". דאָס העלפט אַבער
נישט — די שטרענגע מאַס פון האַלקיגען איז גילטיק: "און דיין נשמה —
אין דער קלעם, כאַטש פריי דער גוף".

ווי איינע און די זעלבע טעמע לאַזט זיך גאַר פאַרשיידן טייטשן איז צו
זען אין די לידער אויך וועגן פעלקער-פריינדשאַפט פאַרעפנטלעכטע פון
גאַר אָן אַנדער דיכטער — זיאַמע טעלעסין. רעדנדיק וועגן די "סלאַווישע
ווערטער", וועלכע האָבן בפירוש אַפגעשפילט אַזאַ קאַלאַסאַלע ראַל אין
באַרייכערן און זעלבסטענדיק מאַכן אונדזער מאַמע-לשון, זאָגט דער
דיכטער אָן שום לאַקייאישער חניפה, ווי ס'פאַסט פאַר אַ ווירדיקן ייד: "די
סלאַווישע ווערטער אין יידישן לשון — זיי זענען ווי שטענדיקע תושבים
געקומען. מיט זיי האָט מיין זידע געזויט און געדראָשן און ציגל געקנאַטן
און וואַפנע געלאָשן, ער האָט ניט געבאַרגט זיי, ער האָט זיי גענומען, מיט
בלוטיקע פּראַצע געצאַלט, מיט מזומן..."

ער רעדט וועגן גלייכער פריינדשאַפט צווישן אים און זיין שלאַכט-חבר,
דער טאַטער סאַיט. ער דערציילט וועגן דער פריינדשאַפט צווישן אים און
דעם גריך און שטרייכט אַפילו אונטער די אויסערלעכע ענלעכקייט זייערע,
ווייל "איך און דער גריך, עס טרעפט אַז מיר בענקען ביים ים, נאָך
גריכנלאַנד בענקט דער גריך, און איך? — נאָך מיין היימישן קאַנט"...
דער שפירעוודיקער לייענער וועט מעגלעך בלייבן אָן איבעראַשטער: אַנט-
שולדיקט, פאַר וואָס אַזאַ שאַרפע דורכדרינגלעכע קרובהשאַפט צווישן צוויי
פאַרשיידענע בענקשאַפטן? מיר ווייסן דאָך: מאַנאַליס איז עלנט און פאַר-
טריבן, פאַריאַגט פון זיין היימלאַנד. וואָס האָט עס פאַר אַ שייכות צו טע-
לעסיגען, מיט זיין באַנאַל-צוגעגעסענעם אויסדרוק "היימישן קאַנט"? —
אַט טאַקע אין דער מעגלעכקייט פון אַזאַ פּראַגע שטעקט דער סוד פון אַ

דיכטער, וועמענס גוף איז אין קלעם און די נשמה מער-ווייניקער פריי!

אודאי זענען אין ס'פ פאר די ערשטע דריי יארן געדרוקט געווען פאע-
טישע ווערק פון איינציקע דיכטער, כאטש מיט א ריינער יידישער שפראך
און אויף א פאכמענערישער הויך. צומאל גאנץ אויפריכטיק אין זין פון
זייער קינסטלערישן באַנעם. מען דארף אַפּמערקן אייניקע לידער פון רחל
ביימוזאַל און באַזונדערס — אירע סאַטירישע מעשהלעך מיט אַ קוים-
פאַרשטעלטן און קלוגן ווונק אויף דער באַגרענעצטקייט פון סאַוועטישן
קליינבירגער און אויף דער טעמפּקייט פון גרויס-רוסישן שאַוויניזם (זע
אירע "מעשהלעך פאַר דערוואַקסענע", ("סאַו. היימל". נומער 5, 1963).
ס'לוינט זיך אַנווייזן אויף דעם טאַלאַנטפולן אַבער טראַגישן פאַרשפּילן זיך
מיט דעם קינדער-ליד, וועלכן ס'האַט אַנגעהאַלטן ביזן טויט שיקע דריז;
כ'זאָג "טראַגיש פאַרשפּילן זיך", ווייל קיין קינדער וואָס וואַלטן געקאַנט
הנאה האָבן פון זיין זאַפּטיק און פאַלקסטימלעך מאַמע-לשון האָט ער שוין
דאָן אַ יאָר 30 נישט געזען אויף די אויגן... הירש אַשעראַוויטשעס
סענטענציע-לידער, ראַציאָנאַליסטישע, בילדערישע, פאַכמענערישע, טיפּ-
זיניקע, אַבער לידער אין תּוך — ווייניק-זאַגנדיקע אונדזער שווער-געפרוּוט
געמיט. אַזוי זיינע אַבסטראַקטע פאַעמעס וועגן קאַנקרעטע געשעענישן.
אַזוי אַפּילו, זיינע קורצע אַפּאַריסטישע לידער. אין איינעם אַזאַ ליד זאָגט
ער: "דאַרף מען וועמען נאָך דערקלערן, אַז דעם אמת מוז מען הערן, און
אַז ווי ער זאָל ניט שניידן, מוז מען קענען אים פאַרליידן? ... ניין, מען
דאַרף ניט! — יא, מען דאַרף!" ס'מאַכט דעם איינדרוק גלייך ווי אַשעראַ-
וויטשעס דיכטונג פון יענער צייט וואַלט זיך געהוידעט אויף די וואַגשאַלן
פון אַט דעם "ניין, מען דאַרף ניט! — יא, מען דאַרף!" ...

לאַמיר נישט זיין קליינלעך און נישט פאַרוואַרפּן דעם געוועזענעם רעד-
קאַלעגעי-מיטגליד אַשעראַוויטשן זיין ליד "רוף מיך נישט איך וועל נישט
גיין", מיט וועלכן ס'עפנט זיך די פאַעטישע אַנטאַלאָגיע "האַריואַנטן" פאַרן
יאָר 1965. סיי ווי האָט דאָס דאָזיקע לידל נישט געשפּילט קיין שום ראַל
ביים האַמעווען דעם דראַנג פון סאַוועטישע יידן אַרויסצורייסן זיך "פון
קלעם אַרויס" — צום אויסגעחלומטן לאַנד ישראל ...

אַ סימן — ער, דער מחבר אַליין, האָט אַפּגעוואַרפּן אַט די "שאַפּונג" ווי
עפעס אַ טריפענעם שרץ און איז געקומען מיטן עליה-שטראַם צו אונדז ...
אודאי איז נויטיק זאָגן אַ גוט וואַרט וועגן דעם קלוגן, קערנדיקן און
אויפריכטיקן בעסאַראַבער דיכטער מאַיר באַראַץ, וועגן דעם קרעפּטיקן און

צומאל ווירטואזן ליריזם, גאנץ קרוביש צום האַלקינישן ביי אימשע באַ-
 רוכאָוויטש. מען קאָן דערמאָנען שלמה רויטמאַן, וועלכער דיכטעט מייסטע-
 ריש און טאַלאַנטפול ערגעץ אויף זייטיקע וועגן פון אַנגעווייטיקע היינט-
 צייטיקע פראַבלעמען, * דערמאָנען נאָך אַ צוויי-דריי נעמען, נאָר נישט
 אין דעם גייט עס און נישט זייער דיכטונג לייגט זיך אויפן שווערפונקט, כדי
 צו אַנטשיידן די ריכטונג פון דער סאָויעטישער פּאָעזיע אין יידיש, און די
 ריכטונג, ווי שוין געזאָגט, איז געווען: "פאַרגעסן, פאַרגעבן, ס'איז קיין זאָך
 ניט געשען".

מיר באַהאַנדלען די צייט 1961—1963, "די ליטעראַטור פון די זעכציקער
 יאָרן" ווי די רעדאַקציע פון "סאָוועטיש היימלאַנד" האָט עס פאַטעטיש,
 אָבער גאָנץ שווינדלעריש אַליין באַצייכנט. דאָס איז געווען די צייט פון
 20-טן און 22-טן פאַרטיי-צוואַמענפאַרן, ווען ס'האַט געדאַכט, אַז דאָס אייז
 האָט גערירט און ס'האַבן אַנגעהויבן בלאָזן פרייע פּרילינגדיקע ווינטן
 איבער די קאַלטע רוסלענדישע שטרעקעס. סאָוועטישע צייטשריפטן און
 זשורנאַלן זענען דאָן פול געווען מיט פּלוד, שולד-געפיל, פאַרביטערונג און
 טיפּער אַנטוישונג. ס'האַבן זיך אומעטום באַוויזן לידער, דערציילונגען,
 ראַמאַנען, וועלכע האָבן מער אַדער ווייניקער וואַרהאַפטיק געשילדערט די
 בלוטיקע עפאַכע פון דעם אַזוי גערופענעם "פּערזאָנען-קולט". ס'האַט זיך
 באַוויזן דער גרויסער אמת-זאָגער און יושר-זוכער אַלעקסאַנדער סאַלזשע-
 ניצין און דער שאַטן פון זיין פראַסטן פאַלקישן קאַצעטניק איוואָן דעניסאַ-
 וויטש האָט געוואַגלט איבערן גאַנצן לאַנד; ביי אייניקע געוועקט און
 צעשטורעמט דאָס פאַרשלאַפענע געוויסן, אַנדערע נישט געלאָזט שלאָפן פאַר
 שרעק, אַז אַט-אַט קומט זי, די צעצאַלונג, פאַר מיליאָנען אומשולדיקע
 קרבנות און טראַומירטע פאַרדאַרבענע הערצער. ס'איז געווען די צייט
 ווען ס'איז פאַרגעקומען דער גרויסער זושבון-הנפש די גרונטיקע איבער-
 שאַצונג פון ווערטן אין דער טיפּעניש פון אַלע סאָוועטישע פעלקער; אָבער
 דער יידישער ליטעראַטור פון סאָוועטן-פאַרבאַנד האָט מען פון סאַמע
 אַנהויב נישט געלאָזט קומען צום וואַרט, נישט געלאָזט פאַרעפנטלעכן קיין
 איין באַמת קינסטלערישן דאַקומענט וועגן די סאַמע פינצטערע יאָרן פון
 סאָוועטישן ייִדנטום. יעדנפאַלס דאָן, ווען אויף דעם ברייטן שלאַך פון
 דער רוסישער און פילשפראַכיקער סאָוועטישער ליטעראַטור, באַזונדערס

* זע צום סוף — "שפּעטערדיקע באַמערקונגען".

פאָעזיע, האָט זיך געמערקט אַ פּרילינגדיקע אויפֿלעבונג פֿון אויפֿריכטיקייט און געוויסן, אַ גרונטיקער קער צום ביטערן אמת פֿון דער וואָרער ווירקלעכ־קייט, גראַד דאָן האָט מען אויף דער ייִדישער פּאָעזיע געהאַלטן אַ וואַכנאַם אויג, כדי זי פּאַרביינען אין דער סטאַליניסטיש־רעאַקציאָנערער קאָזיאַנשטיי־נע פֿון די דרייסיקער יאָרן... דאָס האָט אויסגעזען ווי אַ בייזער חלום, אַ נייער מין סאַדיסטישע דיסקרימינאַציע בנוגע אַ קולטור, וועלכע איז טיפּער פֿון אַלע געווען באַעוולט. און דאָס דאָזיקע טייוולאַניש שטיקל אַרבעט איז אַפּגעטאַן געוואָרן מיט ייִדישע הענט.

איך זע נישט קיין אומגליק אין דער גרויסער צאָל פּאַטריאַטישע און אַפילו אין דער נאָך גרעסערער צאָל פּסעוודא־פּאַטריאַטישע לידער. פאַר פּאַטריאַטיזם, פאַר ליבע און צוגעבונדנקייט צום געבוירן־אַרט, קאָן מען שטענדיק געפינען אַ באַרעכטיקט, אויפֿריכטיק פּאַעטיש וואָרט. איך זע אויך נישט קיין באַזונדערן חטא אין דעם, וואָס אַ דאַראַ כייקין, צי אַ גרוביאַן זענען אַזוי בלוטיק פאַראינטערעסירט געוואָרן מיטן גורל פֿון דעם ווייטן קאַנגאַ. ס'איז אין דער טראַדיציע פֿון אונדזער ייִדישער נאַציאָנאַלער דיכטונג אויסצודריקן דעם טיפּסטן מיטגעפּיל צום געפּאַלענעם, פאַרשקלאַפ־טן, געבן פּולע שטיצע יעדן מין באַפֿרייאונגס־קאַמף וווּ ער זאָל נישט פאַרקומען — אין קאַנגאַ, וויעטנאַם, טשעכאָסלאַוואַקיי, צי גאַר אין סאַוויעט־רוסלאַנד. פאַרדעכטיק איז אַבער דער פּאַקט, וואָס דאַראַ כייקין, יא דער־הערנדיק דאָס געוויין פֿון דער אלמנה פֿון ווייטן קאַנגאַ, איז פאַרבליבן טוב ווי די וואַנט און שטום ווי אַ פּיש צום קלאַג פֿון מיליאָנען אלמנות ביי זיך אין לאַנד. סוף כל סוף אַטעמט זי יעדן טאַג ממש אַן אַרומגערינגלטע דורך די אלמנות פֿון אירע עלטערע קאַלעגן, די אומגעבראַכטע ייִדישע דיכטער. ניין, זי האָט נישט געקאַנט נישט דערהערן די פּלאַג פֿון אַ פּייגע האַפּשטיין, ווייל יענע וווינט דאָך מיט איר אינעם קיעווער שרייבער־הויז, כמעט אַ טיר ביי אַ טיר! ניט אַנדערש, אַז אויך די קאַנגער אלמנה גייט איר ווייניק וואָס אָן. פשוט, זי נוצט ספּעקולאַטיוו אויס יענערס ווייט געוויין, כדי צו פאַרהילכן פאַר אַלעמען די קלאַג פֿון די נאַענטע, כדי צו פאַרשטומען אין זיך אַליין די געבעכדיקע פּישטשעריי פֿון אייגענעם, נישט גאַר זויבערן געוויסן...

קיינעם קענען נישט ווונדערן, אויך נישט אויפֿרעגן די אומגעהייערע צאָל דעקלאַראַטיווע לידער וועגן דער פּאַרטיי, די לויבגעזאַנגען "לענין טאַטע, זיי געבענטשט", וועלכע טראַגן אייגנטלעך דעם זעלבן געצנדיגערישן

כאַראַקטער ווי די אמאָליקע געזאַנגען צו "סטאַלין אונדזער פּאַטער", די אַנצאַליקע "ליכטיקע פּרימאַרגנס", "בליענדיקע פעלדער", "רומפולע פּאַנען" א.א.וו. מיר זענען אַלע שוין צוגעווינט צום שווערן מלוכה-ציגש, צו דער אידעאָלאָגישער "גאַס-פּאַסטאַוקע", וואָס די סאָויעטישע דיכטונג האָט שטענדיק געמוזט טראָגן! אפילו אין דער עפאָכע פון נאַציאָנאַלער אויפֿוואַ-כונג ביי דער ייִדיש-סאָויעטישער דיכטונג (1942—1948) האָט מען אויך געמוזט צאָלן אַזעלכע ציגשן, אפשר נאָך מער גרויזאַמע ווי איצט, כדי אויסהיטן פון אַ בייז אויג דעם טיף נאַציאָנאַלן אונטערשטראַם פון יענער פּאַעזיע... אָבער אין דעם פעריאָד, וועלכן מיר באַהאַנדלען אַצינד — די ערשטע העלפט זעכציקער יאָרן פון "סאָוועטיש היימלאַנד" — האָבן זיינע "טרוּבאַדורן", פּוסטע, ווי פּוילע ניס, גאָר נישט געהאַט וואָס אויסצוהיטן. פאַרקערט — די סקאַרבאָוע פאַרטיי-סטראַפּן האָבן צומאַל אַ קלונג געטאַן מיט אַפּענעם ציניזם. אַזוי שרייבט מירע כּענקין: "זאַרגן און פאַרדראַסן פון מייזן לעבן / גייט אַוועק, ניט מאַטערט מיר, ניט בירדט! / גאַרנישט, גאַרנישט קאַנט איר מיר ניט געבן, / נאָר מייזן אויג וואָס וואָך איז מאַכן בלינד. / זאַרגן און פאַרדראַסן פון מייזן לעבן, / ניט פאַרשטעלט דעם וועג מייזן הויכער פּרייד. / ס'האַט מייזן לאַנד איין לעבן מיר געגעבן, / כּיזאַל עס רימען און באַזינגען שטילערהייט..."

און אַט איז דער דיכטערינס אַן אַנדער ליד: "אין די אַקטיאַבער-טעג" — "זיי שמעלן זיך אַוועק, אַלע אונדזערע אַקטיאַבערס, / פון סאַמע סאַמע, ערשטן וויכער אינטעם לאַנד / אַט קוקן זיי אויף אונדז — אי שטרענג, אי הבריש, / און ס'דיכט זיך מיר — זיי זאַגן: איר האָט גוט געשפּאַנט!... " (ס. ה. 61, נומ' 2). מיט אַ זשורנאַל-נומער שפּעטער וועט כּענקינען צו-באַמקען אַ דיכטער פון העכערן ראַנג און העכערן קאַמציניזם — אַ דיכטער דווקא פון ישראל — "אַלע אומעטן אַקטיאַבער האָט פאַרגאַסן / מיט אַ קאַכיקער אַ רויטער פאַרב. / אויב אין האַרצן טליען נאָך פאַרדראַסן, / וועט אַקטיאַבער זיי באַפּעלן: שטאַרב!" /

ווי ווייט זענען די דאָזיקע פון פאַרויס אויסגעוועכנטע פּאָליטיקאַנישע "אַנטפּלעקונגען" ביז צו האַפּשטיינס צי מאַרקישיעס אויפּריכטיקע און פאַרגלייבטע געזאַנגען צו דער באמת לעבעדיקער דאָן רעוואָלוציע! ווען איר בלעטערט די זשורנאַלן פאַר יענעם פעריאָד, שווינדלט ממש אין די אויגן פון אַזאַ מין, אַנטשולדיקט מיר, "פּאַעזיע", געמישטע מיט לידער פון אַזעלכע אויטאָרס, וועלכע פאַרשטייען, אַז ס'איז לייטישער און

געזינטער נישט באַרירן קיין שמוציקע ענינים. זיי לאָזן זיך קלוגעטשקער-
 הייט אוועק צו אַלגעמיין-הומאַניסטישע אַבסטראַקציעס, וועגן שלום, למשל.
 זיי לאָזן זיך אויף דער שויס, אַזוי צו זאַגן, פון דער מוטערל נאַטור און
 באַזינגען די "מלכה-פּרילינג". מען דערגייט אַפילו ביו צו "פּייגעלע, פּייגע-
 לע, פּי-פּי-פּי" אַדער צו אַ זיסלעך-צוגעשימלטער "קאַלוירטישער" פּאַס-
 טאַראַליע פון איינעם א. לייבוש — "אַלע קליידעלעך פּאַסטן מיר, / ס'פּאַסט
 אויך פּעלד און וואַלד, / דאַס קאַלוירטיש פּאַסטעכל פּאַסט אַזוי צו מיר, /
 צו מיין געשטאַלט!"

אַבער קלוגעטשקער פון אַלע האַט דאַן אַפּגעטאַן ער אַליין, דער שעף-
 רעדאַקטאָר ווערגעליס: ער האַט אַפּגעטאַן אויף טערקיש סיי די פּאַעטישע
 פּאַרטיי-פּאַרטאַטשעס, סיי די אַבסטראַקטע הומאַניסטן, סיי די זיסלעכע
 ראַמאַנסירער, גלייך ווי ער וואַלט נעבעך קיין שום שייכות נישט געהאַט
 צו אַט דער גאַנצער חבריה. ער האַט זיך גאַר אוועקגעשטעלט דאווענען
 מיטן פנים צו דער אייביקייט. "ריינע קונסט" האַט עס אַמאַל געהייסן,
 "קונסט לשם קונסט", אַבער נישקשה, צוליב הויכער פּאַרטיי-פּאַליטיק,
 צוליב געפּעלן ווערן די בירגערלעכע פּיינשמעקער פון אויסלאַנד, מעג מען
 זיך אויך אַזוינס דערלויבן (אַבער נאָר ער, ער אַליין!...). ער זינגט וועגן
 "אַ מיידל, וואָס שפּילעט צו דעם זאַק" "... האַט זיך דאַס מיידל אַפּגעש-
 טעלט אין הוילער שרעק / אַ זאַק... זיך אַפּגעשפּילעט... כּוועל אים
 באַלד פּאַרלירן... / און גלייך גענומען צושפּילען דעם זאַק... / די
 חברטע האַט זי פּאַרשטעלט פון פרעמדע אויגן, / און זי — מיט צניעות,
 וואָס אַ מיידל נאָר פּאַרמאַגט, / איבער דעם פּוס דעם אייגענעם האַט זיך
 פּאַרבוּיגן".

הערט זיך איין מיט וואָס פּאַר אַ שטילער לעמעלע-ריינקייט ער "דוכנעט"
 איבער אַט דעם מיידל: "ווי זי וואַלט אַפּגעדעקט אַ הייליקייט צי אַ גניבה
 גאַר, / האַט זי געהיים און שעמעוודיק דאַס קלייד עטוואָס פּאַרהויבן און
 זיך אַליין פּאַרדעקט די אויגן מיט די האַר, / ווי גלייך געשראַקן זיך דאַס
 אייגן לייב באַרויבן".

ענדלעך פּאַרשפּילעט שוין די יפהפּיה "סיי גיך און סייין באַשיידן" איר
 אומגליקלעכן זאַק. דערנאָך קומט זי צו דער פּליאַזשע און וואַרפט אַראָפּ
 פון זיך נישט נאָר די זאַק, נאָר אויך דאַס העמדל פון אַקסל. געבליבן, ווי
 זאַגט ער, "הויל אינאַנצן, / אַ קוק געטאַן מיט אומשולד אויף דער גרויסער
 וועלט, / אַריין אין ים — אַנטלאַפן פון די מאַנצבלען".

דאס בילדל איז, דאכט זיך, ווארהאפטליך אין טראגט אין זיך די "סאציאלע באשטעלונג" — ווארפן אַ שיין אויף דער געטלעכער אומשולד און נשמה-רייניקייט פון אויטאָר זעלבסט.

אַבער דאָך איין זאך מעג מען בפירוש גלייבן דעם "פּאַסטער" פון דער יידיש-סאָוועטישער פּאַעזיע: ווען ער זאָגט אין זיין ליד "שעפע" — "אַפּט איך שלאָפּ נישט און איך רן נישט, ביז דעם מאַרגן-ליכט דעם טריבן, / און איך טראַכט צי אַלע רינדער כּהאַב אין גוטע הענט פאַרטריבן".

ער איז טאַקע נישט געשלאָפּן דורך די נעכט, אַלץ באַזאָרגט געווען ווי בעסער באַשטאַטן די קאַפּריזע "אַלימפּישע" שאַף און רינדער זיינע!

געוויס האָבן פיל לייענער באַמערקט, אַז אין די ערשטע צוויי יאָר פון "סאָוועטיש היימלאַנד" איז כמעט פאַרטריבן געוואָרן פון דאָרט די טעמאַטיק פון יידישן חורבן בעת דער היטלער-אינוואַזיע. מיר ווייסן פון פיל וויכטיקע ווערק — לידער, דערציילונגען און ווערטפולע דאַקומענטאַציע, דערין אויך דאָס טאַלאַנטפולע טאַגבוך פון מאַשע ראַלניק, וועלכע האָט קינדווייז דורכ-געלעבט און באַשריבן די טראַגעדיע פון חורבן-ווילנע — וואָס זענען קאַ-טעגאָריש אַפּגעוואָרפן געוואָרן דורך דער רעדאַקציע. די רעדאַקציע האָט דאָן אַרויסגערוקט אויפן אויבן-אַן און מיט פלאַם פּראָפּאַגאַנדירט איינס אַ צופעליק לידל דווקא פון אַ ווילן מענטש און פיינעם דיכטער — דעם טשערנאָוויצער יאַסל לערנער. נחום אויסלענדער האָט אַט דאָס לידל אַרויס-געשטעלט אַלס מוסטער פאַר אַלע יידיש-סאָוועטישע דיכטער. אויף איינער אַ באַראַטונג וועגן דעם יידישן ליד האָט מ. טייף, דער דעמאָלטיקער פאַרוואַלטער פון פּאַעזיע-אַפטייל, געזאָגט: "די ליד פון טאַלאַנטפולן דיכ-טער י. לערנער... איז אין תּוך גענומען אַן ענטפער אויף דער גרויסער צאָל פּסעוודאָ-נאַציאָנאַלע לידער, וואָס פאַרבלאַנדזשען נאָך צום באַדויערן אויף אונדזער בינע" (ס. ה. נומ' 3, 1961, ז' 127).

אַט איז עס, עטוואָס געקירצט דאָס לידל (געדרוקט אין סאַמע ערשטן נומער פון זשורנאַל "סאָוועטיש היימלאַנד"):

"... קברים אויף די וועגן? היימען אין רואינען? / דרויסן זון און רעגן און די טאָלן גרינען, / און די שטערן רוישן, און די הימלען וואַכן, — / וועסט די טייערע קדושים לעבעדיק נישט מאַכן! ... / לייג דיין קאַפּ אַנידער אויף מיין פעסטן אַקסל, / הער, עס זינגען לידער קינדערלעך, און וואַקסן, / ניין און ניינציק וונדער, ניין און ניינציק הנען... — / גראַבל נישט די וונדן! הער שוין אויף צו וויינען! ..."

אין גרונט איז דאס לויט אונדזער פארשטאנד א ליד, וואס רופט פארגע-
סן... פארגעסן די היטלערישע רציחות!

אן אנדער דיכטער, מאטל גרוביאן, שרייבט אויך צו יענער צייט:
"אויך וועל ארויס מיט אפענעם הארץ / דעם זומער אנטקעגן, / זיך
אנטאן אין וואלדישער גרינקייט, / אין דורכזיכטיקן העמדל פון רעגן, /
ניט ביים הימל כוועל בעטן / אויכברענען פון האלדן / די ליד פון מיין
לאנגן צארנדיקן וועג, / וואס פארפאלגט מיך און פלאגט, / איך וועל
אליין, ווי א האגל, זי טרעטן... " ("מיין שייטער").

ס'איז נישט נייטיק געווען מע זאל "גראבלען די וונדן" און דערמאנען די
היטלערישע מערדערייען איבער דעם יידישן פאלק, ווייל אזא דערמאנונג
רופט ארויס צו באענטע אסאציאציעס און, ווי שוין געזאגט, איז ארויפגע-
לייגט געווארן א שטרענגער וועטא: נישט דערציילן, חלילה, וועגן דער
אנטי-יידישער מאסן קאמפאגיע פון סטאלינס צייטן און וועגן די מארד-
אקציעס איבער דער יידישער ליטעראטור און אירע וויכטיקסטע שעפער.
כ'האב בכיוון אפגעגעבן אזוי פיל אויפמערקזאמקייט די ערשטע יארן פון
"סאוו. היימלאנד", ווייל דאן און נאך דאן איז דורכגעפירט געווארן דורך
אט דער אויסגאבע דאס גרעסטע פארברעכן קעגן דער יידישער ליטעראטור:
די דיכטער האבן נישט געטארט ארויסזאגן זייער וואגיק, ווייטיקדיק,
אמתדיק ווארט וועגן די שרעקלעכסטע יארן, וועלכע זיי האבן מיטגעמאכט
צוזאמען מיטן פאלק. מע האט זיי מיט גוואלד פארשטאפט דאס מויל, גראד
דאן, ווען די אפיציעלע מאכט האט אלעמען מער ווייניקער דערלויבט זיך
אויסריידן דאס פארביטערטע הארץ.

אין הארבסט 1963 איז פארגעקומען א פארברייטערטע זיצונג פון סעק-
רעטאריאט ביים סאוועטישן שרייבער-פארבאנד. אויף דער דאזיקער זיצונג
איז באהאנדלט געווארן די טעטיקייט פון "סאוועטיש היימלאנד". א גאנצע
ריי יידישע שרייבער האבן שארף און שטורמיש קריטיקירט די פאלשע
אייגנשטעלונגען פון זשורנאל, באזונדערס די פאליטיק פון פארשווייגן און
פארגעסן אונדזערע מיליאנען קרבנות. ס'איז אויך באוויסט געווארן, אז א
גרויסע צאל זשורנאל-אבאגענטן פון "פאלקסדעמאקראטישן פוילן" האבן
דעמאנסטראטיוו צוריקגעשיקט אין רעדאקציע דעם אפרייל-נומער, אלס
פראטעסט קעגן דעם, וואס "סאוועטיש היימלאנד" איז געווען די איינציקע
יידישע צייטשריפט אויף דער וועלט, וועלכע האט דאן פולקאם איגנארירט
די טרויער-פייערונגען לזכרון די העלדן פון ווארשעווער געמא-אויפשטאנד.

איז דאן די רעדאקציע געצווונגען געווען גרינטלעך אפצווארפן איר שטע-
לונג פון "גראבל ניט די ווונדן" און "שוין גענוג צו קלאגן" ... דער ערשטער
האט, פארשטייט זיך, פארקאטשעט די ארבל דער שעה-רעדאקטאר אליין,
ארויסגעבנדיק פון זיך קלאג-און גראבל-פאעזיע: "וואלד, וואלד ...
וואלד ... גוואלד! גוואלד! גוואלד! / א וואלד פון שטיינער אויף מענטשנס
ביינער" ...

באריינדיק די טעמע וועגן טרעבלינקע געפינט ער דאס בעסטע ארט פאר
ביליקע בדחונישע ווערסיפיקאציעס: "א שטיין פון זיין חן, פון זיינע ציין,
פון זיין גיין, פון זיין שטיין, פון זיין יא, פון זיין ניין — א שטיין" ... ניין,
אצינד זינגט ער שוין אזוי, גלייך ער וואלט גאר קיינמאל גארנישט נישט
געוואלט אויסשטרייכן פון אונדזער זכרון. א סימן — זעט אקארשט ווי ער
טענצלט אויס אויף איין פיסל דעם קאמף-מארש פון ווארשעווער געטא:
"יעדע נאם און יעדער געסל אין מוראנאווי זינגט די ליד: / ניט פארגעסן,
ניט פארגעסן, ניט פארגעסן — קיינמאל ניט! ..."

אנהייבנדיק פון דעם פעריאד, טוט די רעדאקציע פון "סאוועטיש היימלאנד"
אלץ, כדי אפצונארן די וועלט, אז דאס איז נישט קיין זשורנאל אויף יידיש,
נאר ממש א יידישער זשורנאל. מע טוט אזעלכע זאכן, וואס קיינער, דאכט
זיך, וואלט זיך עס נישט דערלויבט ביז דעם גרויסן חורבן פון דער יידיש-
סאוועטישער ליטעראטור. מע רעדט וועגן א "גאלדענער קייט" פון דער
יידישער וועלט-ליטעראטור, מע צעגיט אין יענעם פעריאד אינדולגענציעס
מאגערן, אשן, גלאטשטיינען, אפילו גלאנץ-לעיעלעסן, אפילו באראכאוון,
מע רעחאביליטירט אפילו ביאליקן. מע באקט אריין אין די טעקסטן, וויפל
יעדערער איז בכוח, א וועלט מיט העברעישע פסוקים ...

דאס אלץ ווערט אבער געטאן כדי צו כשרן דאס חזיר-פיסל, כדי אויס-
צובאהאלטן פאר דער יידישער עפנטלעכקייט אין אויסלאנד דעם קוים
פארבארגענעם דאן אנט-יידישן תוך און כאראקטער פון דעם היינצטייטיקן
סאוועטישן אפיציאז אין יידיש. דער אמתער פרצוף פון זשורנאל "סאווע-
טיש היימלאנד" איז ערשט אנטפלעקט געווארן נאך דער זעקסטאגיקער
מלחמה. אצינד קאן מען שוין זאגן, כאטש ס'ווערט נאך מיט דער גארער
ערנסטקייט פארגעזעצט דער יידישלעכער מאסקובאל פון אט דעם זשורנאל,
דאך גייען זיינע טרובאדורן אין געשלאסענע אנט-יידישע רייען צוזאמען
מיט די רויטע שווארץ-מאהניקעס, די איוואנאווס און קיטשקאס, צוזאמען
מיט זייערע גאר ווייניק פארבליבענע אויסלענדישע פריינד — די יידישע

קווילינגען און "קעמפערישע" גראפאמאנען פון דעם "זאָ גענאנטן"
"פראַגרעסיוון" און עקסטרעם-לינקן לאַגער, צוזאַמען מיטן "על אחרים"
און "דויטשע זאָלדאַטן-צייטונג".

אַבער לאַמיר זיך מער נישט פאַרנעמען מיט אַט דעם אַנטי-יידישן
אַפיצאַז, אונדז איז וויכטיקער צו פרווון אַנאַליזירן יענע פאַעזיע, וואָס
דער גרעסטער טייל אירער האָט אויסגעמיטן "סאָוועטיש היימלאַנד" (אַדער
זי איז געדרוקט געוואָרן אין דער אויסלענדישער פּעריאָדיק — דער עיקר
איז די וואַרשעווער "יידישע שריפטן" און "פּאָלקס-שטימע", אַדער זי איז
אַריינגעדרונגען אין די ווייניק-דערשינענע יידישע לידער-זאַמלונגען פון
באַזונדערע דיכטער).

כ'מיון, אַז דער סאַמע טראַגישסטער צווישן די היינטצייטיקע סאָווע-
טישע דיכטער איז געווען דער נישט לאַנג פאַרשטאַרבענער שיקע דריז. אַט
דער ביז גאַר באַגאַבטער פּאָלקס-דיכטער האָט צוגעגעבן פיל השיבות און
נאָך מער וואַרהאַפטיקייט דעם יידישעלעכן מאַסקובאַל פון דער אַפיציעלער
היימלאַנד-פאַעזיע, ווייל ער איז געגאַנגען אין איר שפּאַן... האָט ער
טאַקע איינע אַ ליד "אַ ציאַצקע אויף רעסאַרן", וווּ ער פאַרענטפּערט זיך
פאַרן קינד וואָס ער איז נישט בכוח אים קריגן אַ פּערדל, און ער זאַגט
ווייטער:

"ניאַקע-וויאַקע בערעלע / אַליין וועל איך זיך שפּאַנען — / אפּשר
וועסטו כאַטש אַמאַל / צום גוטן מיך דערמאַנען. / אַ פאַרוויינטער פאַר
מייך קבר, / שטיין ווען-ניט-ווען — / ניסים און מופתים פון רב שיקען
דערציילן, / סאַר פּערד ער איז געווען!"

יאַ שיקע דריז איז געגאַנגען אין שפּאַן, אַבער נישט שטענדיק געהאַרכזאַם,
צומאַל פלעגט ער צוזאַמען מיט די שליעס אַוועק אין גאַר אַ פאַרקערטער
ריכטונג, און דאַן שרייבט ער אַן אַזעלכע איצט באַרימטע עכט-נאַציאָנאַלע
לידער ווי "באַבי יאַר" און "אַ שיינער בוים"...

שטעלט אייך פאַר אַ ייד, אַ קינסטלער, אַ פּריילעכער לונג-און-לעבער,
וואָס טראַגט אין זיך געזונטן וואַרצלדיקן פּאָלקס-אַפּטימיזם, כאַטש מע
האַט נישט איינמאַל שוין "... די הויט פון מיר געשוונדן / דעם מאַרד פון
מיר אַרויסגעצויגן, / געלאַזט אין הוילע ווונדן", שטעלט אייך פאַר, אַז
אַזאַ ייד דערזעט זיך אַרומגערינגלט אַ פאַרקלעמטן אין דער מיט פון עפעס
אַ מין שדים-קאַרנאַוואַל... אַרום מאַסקעס... מאַסקעס... מאַסקעס! אַן
עכטע סאַצ-רעאַליסטישע פּאַנטאַסמאַגאַריע: הינטער דער מאַסקע פון פעל-

קער-פריינדשאפט — ראסנהאס, הינטער דער מאַסקע פון שלום-קעמפער
— מלחמה-צינדער, הינטער דער מאַסקע פון סאַציאַלן יושר — אונטערדרי-
קער א.א.וו. וואָס בלייבט נאָך פאַר אַזאַ מין פאַרקלעמטן דיכטער, אויב
נישט אַרופציען אויף זיך די מאַסקע פון אַ פריילעכן לץ, אַ קונצנמאַכער
מיט אַ פנים, "וואָס ניט סע וויינט און ניט סע לאַכט" ?

"מיפֿ-טאַפּ, גייט און קויפט / אַ ברייטשקעלע פון אייזן, / זעצט אייך
אויף און קומט צו מיר, / וועל איך אייך עפעס ווייזן : / אויף די ווייסע
מיינע ווענט / וועלן שווימען שוואַנען, / שפרינגען וועלן ווענוריקעס /
אויף די שלאַנקע טאַנען, / אויף מיין סטעליע אין דער הייד / וועלן וואַקסן
קווייטן, / און אַ פאַרל גיגעלעך / שפילן אויף די פלייטן. / טאַנצן וועט אַ
מאַלפעלע / אויף דעם העלפאַנדרם רוקן. / און אַ לץ מיט גלעקעלעך /
וועט פאַר אייך זיך בוקן. / וועט איר שוין מסתמא שרייען / בראַוואַ, בראַוואַ
— ביס ... / מיר, דעם קונצנמאַכער / דעם לץ רב שיקע דריין. / נאָר מיין
מאַמע שווייגן וועט, / מיין טייבעלע מיין שוואַכס / און מיט אַ גאַלדן
פערעמל / צירעווען מיין האַרץ / ..."

דאָס איז דאָך די קלאַסישע פריילעכע מאַסקע, הינטער וועלכער ס'קאַרט-
שעט זיך דער צעווייטיקטער פּאַיאָך. דאָס איז די אַלטע שפיל פון טראַגישער
לצנות אין גאַר אַ גייער קינסטלערישער קוואַליטעט, אין גאַר נייע אומשטענ-
דן פון יידיש-סאָוועטישער ווירקלעכקייט! נישט אומזיסט טוט זיך אַ זאַג
דער דיכטער, פאַרויספילבדיק דעם גאַענטן טויט: "ווי לאַנג נאָך אויף דער
וועלט, איז גלויב איך און האַף: דעם פורים-שפיל מיינעם דערשפילן ביי
סוף" ...

אין זיין נישט איבעריק גרויסער לידער-זאַמלונג "די פערטע סטרוגע"
(סאָוועטסקי פּיסאַטעל" 1969) קאָן מען אַנצייילן אַ גוטן טויף לידער, וועלכע
דערשיטערן מיט זייער יידיש-מענטשלעכן פּיין, און וועדליק אונדזער מלך
ראַוויטש זאַגט ערגעץ, איז דאָס, דאַכט זיך, גענוג כדי אַריינצוגיין אין דער
אייביקייט. *

אומזיסט איז פונדעסטוועגן דער באַס פון "סאָוועטיש היימלאַנד" געווען
אַזוי זיכער, אַז נאָר אים אַליין איז געגעבן דאָס רעכט צו דערמאָנען דעם

* זע צום סוף שפּעטערדיקע באַמערקונגען.

פאַרשיקונג-לאַגער וואַרקוטאַ, און אויף דער לענין-סטאַלינישער אידיעישער הייך זינגען וועגן מאַרד פון פּרץ מאַרקיש. אויך גאַנטאַרס לאַקייאישע לאַ-גער-איבערלעבענישן זענען, פאַרשטייט זיך, גאַנץ כשר, ווייל אַלע זיינע גראַמערייען וועגן. לאַגער גייען זיך צוזאַמען אין איין אומשולדיקער סכע-מע: ווען נישט זיין געוועזענער גוטער פריינד, וואָס האָט אויף אים אַנגע-רעדט אַדער אַנגעשריבן אַ מסירה (ער "זוכט אַליץ אַ מיטל צו וואַשן אים ריין"...), וואָלט ער דאָך פאַרשפּאַרט, זיך מאַטערן נעבעך אין פאַרשיקונג און אַזוי בענקען נאָך די געטרייע ווייב און קינד, נעבעך!

ניין, די צוויי זענען נישט פאַרבליבן די איינציקע, וואָס האָבן "געוואָגט". אויף די שפּאַלטן פון דער אויסלענדישער פרעסע האָבן זיך דאָך דורכגעריסן פּאַעטישע ווערק, וועלכע האָבן מער אַדער ווייניקער אַפּן גערעדט וועגן דעם צווייטן נאָך היטלערן פּרוּוו צו פאַרניכטן דאָס יידישע פּאַלק און זיין קולטור. אַזעלכע לידער האָבן פאַרעפנטלעכט מאַיר כאַראַץ, יוסף קערלער און נפתלי הערץ. קאַז, ז"ל. איינער פון די ערשטע, דאַכט זיך, האָט דורכגעבראַכן די שווייג-בלאַקאָדע אַרום דעם רוצחישן מאַרד איבער די סאָויעטיש-יידישע שרייבערס זיאַמע טעלעסין, דער ווייסרוסיש-פּאַליעסיער זינגער פון דורות-דיקן שטאַם און פאַרוואַרצלטיקייט, אַ דיכטער וואָס ווייס דעם סוד ווי צו מאַכן פון "אַ קוואַרט אַ וואַרט", ווי אַזוי צו פאַרוואַנדלען דעם אַזוי היימישן און אַזוי פיינלעך באַקאַנטן, שוין לאַנג פאַרשניטענעם שטייגער פון אַ פּאַליעסיער שטעטל, — אין ריינער, מיט טרויער-באַהויכטער פּאַעזיע... ער, טעלעסין, האָט איינער פון די ערשטע פאַרעפנטלעכט צוויי לידער אין די וואַרשעווער "יידישע שריפטן", לידער, וועלכע אַטעמען מיט עכטן און גערעכטן צער-און-צאַרן. דאָס זענען "די באַלאַדע וועגן מיין מעמאָריאַלער ברעט" און "דאַברושינס שטעקן" — אַ ליד, פון וועלכן מע קאַן נישט ציטירן קיין באַזונדערע שורות אַדער סטראַפּן. מע מוז עס דורכלייענען פון אַנהייב ביז צום סוף.

"ווער ווייס ניט זיין הילצערנעם שטעקן — אַ זכר נאָך אים אַ פאַרבליי-בענער, / ווער ווייס ניט דאָס הענטל פון שטעקן, / וואָס איז ווי אַ ריש אַ פאַרשריבענער. / אַט זע איר די סוקלעך די קרומע, / אַזוי ווי פון קופער געשמאַלצענע, / דאָס שיכל דאָס ווייכע פון גומי, / ניט קלאַפּן די פּום זאַל די האַלצענע. / ס'איז דער בעל-הבית פונעם שטעקן / געווען אַ יוד שוין אַן עלטערער / אים האָט ביז צום שטאַרבן געעקלמ / דאָס קלאַפּן אַזוי אין דער וועלט אַריין. / אַט גייט ער אַ גרויזער אַ גרויזער, / זיין גוף איז

געזעצט און ברויט-ביינערדיק, / די אויגן מיט חכמה און טרויער, / אפילו זיין הינקען איז חנוודיק. / אט זיצט ער — ער איז ווי א פאטער, / וואס לאזט זיינע קינדער ניט ליארעמען / די קיין זיינע אנגעשפארט האט ער / אן שמעקן — אן הענטל אן ווארעמען. / אט רעדט ער — עס בליצן די ברילה, / א סימן, ער איז א דערצארנטער. / ס'איז אויס מיט דעם מענטשן דעם שטילן, / ער קלאפט מיט דעם שמעקן און ווארנט אונדז, / געקומען איז ער מיט א שליחות / צו זיין מיט א הארץ א צעצונדענעם, / "די היבאם פון אונדזערע ביכער" / לויט בערגעלסאנס זאג דעם געלונגענעם. / די מערדער, די פינצערע היות, / ס'איז גוט אונדז באקאנט זייער בושעווען, / — זיי האבן דעם שמעקן אויף דרייען / צעבראכן אויף אים, אויף דאב-רושינען! / אט זע איר די שטיקלעך פון שמעקה, / דאס הענטל — א ריש א געשריבענער / מע דארף נאר, אז כוח זאל קלעקן / ביי אונדז, ביי די לעבן-געבליבענע. /

אויב סע קלעקן כוחות אויסצוהאמערן אין סאוועטיש-יודענראטלערישע טעראר-אומשטענדן אזא ווונדערלעך רעאלן דענקמאל דאברושינען, האב איך שטענדיק געגלויבט, אז אט אזא קרעפטיקער דיכטער וועט אויך גע-פינען כוח זיך ארויסצורייסן צוזאמען מיט רחל בוימוואל פון יענעם פרעמדן לאנד, וואס איז דאך אונדז ליב, און זיך איבערפלאנצן אויף דער אייגענער ישראל-ערד. דא, אין ירושלים, איז די ערד א פעלדזיקע, א שטייניקע, און ס'איז נישט אזוי גרינג זיך אריינצופלאנצן, אבער חוץ ישראל איז קיין אנדער באדן פאר יידישער דיכטונג נישטא אויף גאר דער וועלט, און כוח, גלייב איך, וועט קלעקן ביי אונדז, ביי די לעבן-געבליבענע.

רחל בוימוואל, זאגט מען, איז נישט פון די גרינגע מענטשן. אפילו ווערגעליס האט געהאט פון איר צו זינגען און צו זאגן. און ... ער זאגט נאך ביו היינט; א סך, מיין איר, וועלן נאך האבן אויסצושטיין פון אירע "אמת-אריינזאגענישן", און ס'איז נישט קיין חידוש, ווייל אונדזער דיכטערין האט געהאט א פיינלעך-שווער לעבן, אנהייבנדיק פון איר אומגליקלעכער קינדהייט. א ווונדער איז יא, ווי האט זי אויסגעהיט אין איר געזאנג אזוי פיל קינדערישע פארחידושטיקייט פאר וועלט און מענטש, פאר גראז און בלעטל. אפילו אין יענע לידער, וואס האבן צו פארדאנקען זייער עקשנותדיקע מייסטערישע רייפקייט דווקא דער ביטערסטער לעבנס-דערפארונג, הערט זיך די שטים פון א באעוולט קינד:

"דער אויסדרוק" פון אייזן" — ער צווינגט שוין היינט לאכן. / איר ווייס,

אז פארען זיינען שטארקערע זאכן. / נאר איך וועל פון דעם זיך ניט
וויסנדיק מאכן, / מיט טרערן וועל איך אין די אויגן דערווייזן, / אז איך
בין פון אייזן! / אז איך בין פון אייזן!"

ס'האט זיך פארגעדענקט, ווי אויף דער ערשטער און איינציקער גרויסער
באגעגעניש מיט מאסקווער יידישע לייענער, וואס מע האט דעם זשורנאל
"סאוועטיש היימלאנד" דערלויבט איינצוארדענען אין זאל פון שרייבער-
פארבאנד, איז דער הייס-דארשטיקער נאך א יידיש ווארט עולם ביסלעכווייז
אפגעקילט געווארן און זיך אנגעהויבן צו גודויען, אויסהערנדיק אזויפיל
קאזיאנע רייד סיי פון רוסישע ליטעראטור-טיינאווינקעס, סיי פון יידישע
"אידעאלאגיש-אויסגעהאלטענע" גראמען-פלעכטער, און פלוצעם האט זיך
דער זאל א רודער געטאן, אויפגעלעבט, כאטש פון דער בינע האט זיך
געטראגן נישט קיין פריילעכער מאזשא, נאר דער אמת הארבער טראגישער
אמת. רחל בוימוואל האט געלייענט:

"ניט גערעדט מיט דיר לאנג, מיין לייענער, / און דו האסט געווארט
געדולדיק / ווארף ניט אויף מיר קיין שטיינער, / גלויב, אז ניט איך בין
שולדיק! / איך האב ניט געשמומט ווי א פיש, / און איך האב ווי א שלאנג
ניט געשוויגן. / ווי א בארג-טייכל דורכזיכטיק-פריש / האט זיך דורכגעש-
לאגן מיין ניגון, / נאר אין וועג איז געלעגן א שטיין. / און ער איז געווען
ניט איינער! / איך גלויב, אז דו וועסט מיר פארשטיין / און ניט ווארפן
אויף מיר קיין שטיינער. / דו ביסט א מבין אויף אלץ, / אויף שיינעם און
אויף ניט שיינעם... / מיר האבן ניט איין פוד זאלץ / אויפגעגעסן איינינעם,
/ טא ווער האט געמאכט אזוי, / אז מיר זאלן דארפן זיך שיידן, / ווער האט
געמאכט אונדז גרוי / מיר און דיר — ביידן?!"

ווען די דיכטערין האט פארענדיקט לייענען, איז די אומגעריכטע פאזע
אויפגעריסן געווארן פון א פריידיקער פאטשעריי. ענדלעך האט דער יידי-
שער עולם דערהערט דאס, נאך וואס ער איז אהער געקומען...
צוזאמען מיט דער גרינטלעכער איבערשאצונג פון ווערטן, וועגן וועלכע
מיר האבן פריער גערעדט, ווי אויך מיט גרויסן נס — דעם נאציאנאלן
ווידערגעבורט פון יידישן פאלק אין סאוועטן-פארבאנד, — איז געקומען
דער פיינלעכער חשבון הנפש פון דער דיכטערין רחל בוימוואל:

"דארט אין דער טיף ביי מיר — לידער, געטויטע / הענגען אויף תליות
פון גלייכגילט געבויטע, / ליגן אין גריבער דורך צווייפל געגראכט, — /
ס'פיקן זיי טרערן ווי פינצטערע ראבין, און זי שרייט אין פארצווייפלונג:

"לאזט אויף דער שוועל מיך ניט, שוועסטער און ברידער, / איך בין דער מערדער פון אייגענע לידער!" אנדייטנדיק אויף דער סאוועטישער ארטא-גראפיע, וועלכע האט זי געצווונגען קירצן די לאנגע אותיות "ווי דער דייט-שישער ייד — זיין קאפאטע", זאגט זי היינט אנטשיידן און פעסט: "היינט הענג איך א שלאס-מעם אויף די לופטשלעסער פון מיין יוגנט".

רחל בוימוואל האט די לעצטע יארן אין ראטנפארבאנד, ווי זי דריקט זיך אויס, א סך געשריבן אין רוסיש און מער נאך געשוויגן אין יידיש. אין רוסיש האט זיך איר איינגעגעבן אנטפלעקן אפשר נישט מער ווי א צענט-חלק פון איר גרויסער באגאבונג, און דאך איז זי בארימט און באליבט גע-ווארן ביי מיליאנען רוסישע ליענער. זאל דא, אויף דער פרייער יידישער ערד, פריש און שטאלץ א קלינג טאן דאס באפרייטע פון דער שווייג-טורמע יידיש ליד פון רחל בוימוואל!

צו אונדז איז אויך געקומען איינער פון די באדייטנדיקסטע יידישע דיכ-טער פון סאוועטן-פארבאנד הירש אשעראוויטש, וועמען מיר האבן דא שוין דערמאנט. מיר טראגן אים אנטקעגן אונדזער הארציקן ברוך הבא און אויך ער טראגט אונדז אנטקעגן, ווי א פרעכטיקע מתנה, זיין ערשט נישט לאנג דערשינענעם פאזיע-בוך "זובענגאנג" (סאוועטסקי פיסאטעל, 1969). ס'קומט א גרויסער יישר כוח דעם דיכטער, וואס אין זיין "זובענגאנג" האט ער געהאט דעם גרויסן מוט זיך אמצוקערן און פארטיפערן די נאציאנאל אחריותפולע טעמאטיק פון זיין ערשטן בוך "פון קלעם ארויס" (פארלאג "עמעס" 1948). פאראן אינעם דאזיקן בוך לידער וואגיקע, ממש אנגע-לאגלטע מיט נאציאנאלן פיין: "זיבן פארלאשענע מנורות, איינגעהילט אין פרוכתן ווייטקע, שטייען אויסגעשטעלט אין מיין זכרון און ווארטן אויף א שוועבעלע, מיט וועלכן מע זאל זיי ווידער אנצינדן", — זאגט ער אין א ליד מיטן כאראקטעריסטישן נאמען "צוריקער", און ס'לייכט אויף דאס גרויליקע בילד פון צעשטערטן ווילנער בית החיים:

"אויפן אלטן בית עולם / האט דער ווינט פלוצעם ניט געפונען די מצבות, / אין וועלכע ער פלעגט זיך פארטשעפען, / און דער בית-עולם גופא / שטייט אן זיין גדר און אן דעם טויער, / וואס פלעגט ניט דערלאזן, / ער זאל מיט איינמאל איינשלינגען / די גאנצע עדה יודין. /

פון דער לעצטער שורה שפירט זיך דער שרעקלעכער אומרו נישט נאך

פאר די טויטע, נאר אויך פאר די לעבעדיקע, און טאקע אט דער ברענענדי-
קער אומרו האט עס געיאגט דעם דיכטער אַוועק פון היינטצייטיקן סדום,
אַנווייזנדיק צו לעצט מיט ביטול און פאַרביטערונג: "אַט איז ער דער וועג
פאַרדאַרבענער פון סדום — סדום פאַרטריבן האַט און אויסגעלאַכט דעם
טרוים".

אונדזער פּאַעטישער פּאַלקס-אוצר איז געוויס באַרייכערט געוואָרן מיט
נאָך אַ דיכטער, אַ געקומענעם פון ווילנע — יהושע לאַצמאַן. יאַרנלאַנג נאָך
דעם ווי ער איז געקומען פון לאַגער-גיהנום, ליגט ער קראַנק און צעבראַכן.
ער לאַזט אָבער נישט אַרויס פון צווישן די פעסט-פאַרקרעמפּעוועטע פינגער
דעם יידישן גבורה-פאַקל מיטן דעוויו "ניט פאַרגעסן, ניט פאַרגעבן!". די
לידער זיינע, נישט לאַנג פאַרעפנטלעכע אין "די לעצטע נייעס" — לידער
אַנגעהויכטע מיט הבל-הבלים-שטימונגען, פרייען דאָך מיט זייער לויטערער
דורכזיכטיקייט, און אַליין די פולקומע שיינקייט פון זייער פּאַעטישער פאַרם
לייקנט און פּרעגט אַפּ דעם טיפּן פעסימיזם פון קראַנקן דיכטער. זאָל ער
געזונט ווערן, אונדזער ליבער לאַצמאַן! אַ רפואה שלמה סיי צו זיין גוף
און סיי צו זיין ריינער נשמה!

דער וויכטיקסטער צווישן די יידישע פּאַעטן, וועלכע זענען נאָך דערווייל
פאַרבליבן אין ראַטנפאַרבאַנד, איז מאיר כאַראַץ * איך זאָג — דער וויכטיקס-
טער, האַבנדיק אין זינען נישט נאָר זיין אַריגינעל-פּאַלקישן טאַלאַנט, צו
וועלכן איך זע נישט קיין גלייכן, איך זאָג עס, ווייל ער איז אצינד דאַרט
דער איינציקער, וואָס איז נישט פעיק צו זאָגן אַ ליגן אין זיין דיכטונג. זעט
מיט וואָס פאַראַ עכט-חסידישער התלהבות ער טאַנצט עס אויס דאָס הייליקע
געבאַט פון זיין לעבן:

"נישט קיין ליגן זאָגן / צוליב ברויט, / מילעבן איז אַ ווידוי זאָגן, /

* שוין יאָרן ווי מאיר חרץ לעבט מיט אונדז אין ירושלים און רעאַליזירט אין
דער פולסטער מאָס זיין פרוכטבאַרע שעפּערישע טעטיקייט.

ביזן טויט" . . . / נישט קיין ליגן זאגן / צוליב גליק, / ס'לעבן איז א ווידוי זאגן, / פונעם סאמע וויג. / נישט קיין ליגן זאגן / צוליב פאלשער פרייד, / ס'לעבן איז א ווידוי זאגן / טאנצנדיקערהייט" . . .

הארט פאר דער זעקסטאגיקער מלחמה איז מאיר כאראץ ארויס מיט א ליד, וואס וועגט אריבער מיט זיין באדייטונג די גאנצע דיכטונג אין יידיש במשך פון צען יאר "סאוועטיש היימלאנד". דאס ליד איז וואגיק און היס-טאריש וויכטיק, ווייל עס איז דאס איינציקע, וואס דריקט אויס די אמתע שטימונג פון יידישן פאלק אין סאוועטן-פארבאנד בעת יענע פאר ישראל גורלדיקע טעג. אט איז דאס דאזיקע ליד:

"ס'איז שטיל, אזוי שטיל, אז איך הער, / ווי ס'ציטערט מיין הארץ אין דער שטילקייט. / די ערד איז פול מיט געווער, / מיט שארפער אנגעצילט-קייט. / ס'איז שטיל, אזוי שטיל אין דער לופט — / די אויערן ווערן צעריסן / פון ווארטן אויף א רוף — / דער רוף פון וועלט-געוויסן. / ס'איז שטיל, אזוי שטיל אין דער נאכט — / די וועלט איז איינגעשלאפן / און איבערגע-לאזט אן א וואך / אזוי פיל מערדעריש וואפן. /

וויפל יידישער, וויפל מענטשלעכער אומרו, ליבשאפט און ציטערניש זענען פארבארגן אין אט די פראסטע שורות!

די נאציאנאלע דערוואכונג פון רוסלענדישן יידנטום, דאס אומקערן זיך צום דורותדיקן יידישן שורש, דער עקשנותדיקער קאמף פאר א פרייער עליה קיין ישראל, וועלכן ס'פירן דער עיקר יידישע יוגנטלעכע — דאס אלץ האט ארויסגערוקט א גאנצע ריי פאלקס-זינגער, וועמענס לידער ס'גייען פון האנט צו האנט, וועמענס לידער מע זינגט און מע דעקלאמירט. אזעלכע לידער האבן פארפאסט און פארפאסט אין יידיש נחום קליינשטיין פון ריגע, דער געוועזענער יידישער פארטיזאן מאניק (זלמן) האלצבערג און זיין פרוי אסתר פון ווילנע, דער מלחמה-אינוואלד ד"ר אשר בלאנק פון לענינגראד. אוודאי שטייען זייערע שאפונגען ניט שטענדיק אויף דער געהעריקער פאכמענערישער הייד. זיי טיילן זיך אבער אויס מיט זייער אויפריכטיקייט און באווירקונגס-קראפט. אט די שאפונגען, ווי אויך אנאנימע יידיש-סאוועטישע פאלקס-לידער מוזן געזאמלט און ארויסגעגעבן ווערן סיי אין יידיש סיי אין עברית-איבערזעצונג, דאס אלץ זענען ווערטפולע קינסטלע-רישע דאקומענטן פון אונדזער גרויסער צייט.

לאמיר גלויבן און לאמיר האפן און לאמיר זיך ראנגלען פאר דעם, אז אין ס'פ זאל אויפלעבן אן עכטע יידישע קולטור סיי אין יידיש, סיי אין עברית

ווי אויך אין רוסיש... דאס אלץ מיט אן אויסבליק אויף פרייע קאנטאקטן מיטן וועלט-יידנטום.

די דאזיקע פערספעקטיוו זעט מיר דערווייל אבער אויס צו זיין זייער ווייט און ווייניק רעאל, יעדנפאלס פיל ווייטער אפילו ווי דער אויסבליק אויף יציאת-רוסלאנד.

שפעטערדיקע באַמערקונגען

1. וועגן שלמה רויטמאן

מיט גרויס פאָרגעניגן נעם איך אויף צוריק מיין דעמאָליטיקע פעלערהאַפּטע אַפּשאַצונג וועגן איינעם פון אונדזערע סאַמע באַגאַבטע יידישע דיכטער שלמה רויטמאן. די אַפּשאַצונג איז געגעבן געוואָרן אויפן סמך פון זיינע לידער-פּובליקאַ-ציעס אין "סאָוועטיש היימלאַנד". צו אונדז איז נאָך דאָן ניט דערגאַנגען זיין לידער-זאַמלונג, אַרויסגעגעבן אין מאַסקווע א.נ. "דער מאַמעס ניגון", שוין אַפּגערעדט פון די שפעטער-פאַרעפנטלעכטע לידער-ווערק אין ישראל "דער לץ און דער ריטער", אַרויסגעגעבן דורכן קאָמיטעט פאַר יידישער קולטור אין ישראל (פּרץ-פאַרלאַג 1975), ווי אויך זיינע פּרעכטיקע סאַנעטן צו ישראל, וועלכע האָבן זיך רעגולער געדרוקט אין "ירושלימער אַלמאַנאַך" און שפעטער אַריינגענומען געוואָרן אין שלמה רויטמאַנס לידער-זאַמלונג "מיין ישראליק שופּרל" — סאַנעטן און לידער (1976).

2. וועגן אייניקע "מעמואַרן"

ס'וואַלט זיך מיר זייער געוואַלט אינגאַרירן די, איידל גערעדט, טשיקאָווע "מעמואַרן" וועגן יידיש-סאָוועטישע שרייבער פון מיין קאַלעגע יאַנקל יאַקיר (זע אין "צוקונפּט" 7-8 פאַרן יאָר 1975 — "אהריוו ווערנעליים און משה טייף", ווי אויך אין "אונדזער אייגן וואָרט" נומ. 52 פאַרן יאָר 1976 א.נ. "מיר איז גוט — איך בין משוגע (אַ געשיכטע וועגן שיקע דריז)").

יאַנקל יאַקיר איז אַ פּיל-געליטענער מענטש און כ'האַב בפריוש געהאַט אויף אים מיטלידי, ווען ער האָט צוריק מיט אַ שטיק צייט געכאַפּט אַ ביטערן אַפּשניט אין דער ישראלי-פּרעסע פאַר די "געשיכטע"-אויסטראַכטענישן וועגן זיינע באַגע-גענישן מיט איציק מאַנגער און מיט דער מאַנגער-משפּחה; אַן אַפּשניט סיי פון איציקס שוועסטער שיינדעלע, סיי פון דעם גרויסן דיכטערס לעבנס-פּריינד — דעם פאַרדינסטפולן שרייבער יצחק פאַנער.

— מילא, — האב איך געטרייסט, מיין חבר יאנקל יאקיר, זאל לעבן, — און אז מע טוט אמאל אפ א נארישקייט, דארף מען זיך אזוי נעמען צום הארצן? ...
ער האט זיך אבער נישט געלאזט טרייסטן און איז דאן געווען שטארק נידער-געשלאגן ...

וואס זשע קאן איך אבער טאן אצינד, ווען אפגעברייט זיך אויף דער מאנגער-מעשה, האט יאקיר מיט גרויס פלייס אנגעהויבן צי דרוקן זיינע פאנטאטישע וואריאציעס אויף דער טעמע: יידיש-סאָוועטישע דיכטער, "מעמוארן" — אין זעלבן נוסח פון "העכסט-אינטערעסאנטע פאסירונגען", אויסגעזויגענע פון פינגער "ביאגראפישע פרטים", אויסגעקלערטע האנדלונגען און "אינטימע געשפרעכן" פון א גאָענטן שמעלקע מיט די באשריבענע העלדן.

יאנקל יאקיר איז א פיניער דערציילער, מיט א חוש פאר הומאר, מיט א קערנדיקער פאלקסטימלעכער שפראך און ס'איז שווער צו לייקענען, אז ער קאן פארעכנט ווערן אלס איינער פון אונדזערע באגאבטע און אייגנארטיקסטע פראזאיקער און עסעיסטן (זע זיין בוך "א שליטן מיט ישובניקעס". פרץ-פארלאג, תל-אביב, תשל"ד).

דעריבער דארף אונדז, די געקומענע פון ר"פ, באזונדערס פארדריסן די "שיינע", "פיקאנטע", אבער אבסאלוט פאלשע באשרייבונגען און "אידעאליזאציעס", וועלכע צייכענען א פארקריפלט בילד פון אונדזער גאָענטער ליטעראטור-געשיכטע, בא-זונדערס פארדריסלעך, וואס אזעלכע אין תוך ריכטיקע אפשאצונגען וועגן דער אטמאספער אין רעדאקציע "סאָוועטיש היימלאַנד", וועגן דער ראל פון אייניקע קאלאבאראנטן למשל ווי נחום אויסלענדער אדער אברהם גאָנטאר (וואס האט, אגב, שפעטער פון משה טייפן אנגעהויבן צו "מיטארבעטן" ...) אט די אלע אמתן פארלירן זיך אויך אין דער אויסגעקלערטער מעמוארן-וועלט פון י. יאקיר. כ'וועל זיך פרווון אין די דאזיקע באמערקונגען צוריק ברענגען צו דער נישט לאנג פאר-גאנגענער ווירקלעכקייט די צוויי ליטערארישע פארטרעטן, וועלכע ס'האט פאר אונדז ארויסגעבראכט אין זיינע זכרונות יאנקל יאקיר:

א. וועגן משה טייף ע"ה

גאנץ מעגלעך, אז משה טייף ע"ה האט אפשר געגעבן א ווערטפולן צושטייער דער יידיש-סאָוועטישער ליטעראטור מיט זיינע לעצטע ווערק, אין וועלכע ער באנוצט, אויף זיין שטייגער, תנ"ך-מאטיוון ...

ס'קלינגט אבער ווי אַ ביזער חוזק, ווען יאָקיר שטעלט אַרויס טייפּן, — דעם ערשטן, נאַענטסטן און סאַמע טרייען מיטהעלפער פון ווערגעליסן, — אַלס קעגנער און פּראָטעסטאַנט קעגן דעם זעלבן ווערגעליסן . . .

אמת, אַז משה טייף האָט נישט איבעריק ליב געהאַט דעם סאַוועטישן רעזשים, וואָס האָט אים צוויי מאָל גערודפּט און געוואָרפּן אין די צוואַנגס־לאַגערן, ניט געקוקט אויף זיין טרייער דינסט (זע — זיין יעווסעקיש־פּראָלעטאַרישן" בוך "לידער" מינסק, 1930).

אמת, אַז אויך זיין שעה־רעדאַקטאָר האָט ער פיינט געהאַט און שטילערהייט, אונטער פיר אויגן, האָט ער געקאַנט אַמאָל באַווייזן אַ פייג . . . אין קעשענע . . . אַבער געדינט האָט ער דאָך ווערגעליסן בלב ונפש. וועגן אַנדערע זאַכן דאַרף מען בעסער שווייגן. זאָל מען אים עס דאַרט מוחל זיין — קיין גרינג לעבן האָט ער דאָך ניט געהאַט.

ב. וועגן שיקע דריז ז"ל

וואָס שייך שיקע דריזן — איינעם פון די סאַמע קאַלאָריטע און טראַגישע דיכטער אין דער יידישער וועלט־ליטעראַטור, איז ער אויך אין לעבן נישט געווען קיין גרויסער בונטאַר, אַפילו ווען ער פלעג זיך פאַרשיכורן.

איך בין נאַענט באַפריינדעט געווען מיט דריזן; פריער פון 1946 ביז מיין אַרעסט — אָנהייב 1950. שפּעטער — סוף 1955, האָט ער דער ערשטער צווישן די "ניט געזעסענע" מיך באַגעגנט שוין אויף דער פריי — האַרציק און חבריש.

ער האָט זיך געטוליעט און געזוכט וואַרעמקייט אין אונדזער קליינער יידישער משפּחה. ער האָט דאָן אַפילו געווידמעט איינעם פון זיינע שענסטע לידער־ציקלען מיין קלייניק זונדעלע א.נ. "בערעלען".

ווייס איך, קאָן איך עדות זאָגן, אַז שוין דאָן איז ער געווען אַ צעפייניקטער, אַ צעבראַכענער ייד, וועמען ס'האַט אָן אויפהער געמאַטערט דאָס געוויסן (צום אונטערשייד פון אייניקע פשוט ציניקער, וועמען ס'האַט קיינמאָל, גאַרניט נישט געקימערט).

געוויס האָט אים געמאַטערט אויך דאָס, וואָס ער האָט ערגעץ אין אוקראַינע איבערגעלאָזט זיין ווייב־און־קינד און אַריינגעפאַלן אין אַ פרעמדער פאַר אים, אַ פיינטלעכער, וואָלט איך אַפילו געזאָגט, אַטמאַספּער פון דער "אַדעליקער פרוי וואַלענטינאַ פעטראַוואַ פּערעסווייעטאַוואַ", "דער רוסישער רות המואביה" — ווי יאָקיר קרוינט זי און אויף וועמענס נאַמען ער טרוימט אַפילו צו פאַרפלאַנצן אין ישׂראל "דאָס סאַמע שענסטע ביימל לזכר די נשים צדקניות" . . .

וועגן דער מעשה מיט דער סימולירטער משוגעות פון שיקע דריזן, כדי זיך אויסצוהיטן פון טורמע, האָב איך עפעס נישט געהערט ניט פון שיקען אליין, נישט פון זיין "אָדעליקער".

וואָס שייך יידישע ביכער, — האָב איך קיין זכר פון קיין יידיש בוך נישט געזען ביי אים אין שטוב... און דאָס האָט מיך שטענדיק געוונדערט. אין יאָר 1958 האָב איך אים געשענקט אַ פאַר בענדער פון י"ל פּרץ, וועלכע כ'האָב באַקומען פון פּוילן, ער האָט זיך דאָן, געדענק איך, שטאַרק דערפרייט מיט דער מתנה... אָבער אין אַ יאָר אַרום זענען אויך די דאָזיקע צוויי יידישע ביכער פאַרשוונדן פון זייערע ביכער-פּאַליצעס.

די לעצטע ווערטער געווענדעט צו זיין פּרוי, וועלכע יאָקיר שרייבט צו דריזן:
— איך דאַנק דיר, מיין ווייב, וואָס דו האָסט מיך געמאַכט פאַר אַ משוגענעם...
אין דיין זכות שטאַרב איך כאַטש מיט אַ קלאָרן... טויט.

זייער שיין!

אָבער דער ריינער אמת:

שיקע דריזן, דעם יידישן דיכטער, האָט מען אין 1950 יאָר אויסגעשלאָסן פון דער פּאַרטיי, כלומרשט פאַר נישט צאָלן קיין מיטגלידס-אַפּצאָל... מיט שיקע דריזן זענען מיר זיך פּאַנאַנדערגעגאַנגען, ווייל ער איז צו פיל אַוועק אין שפּאַן פון "סאָוועטיש היימלאַנד", אָבער קיין פּאַרטיי-מיטגליד איז ער, ווייס איך, קיינמאַל צוריק נישט געוואָרן!

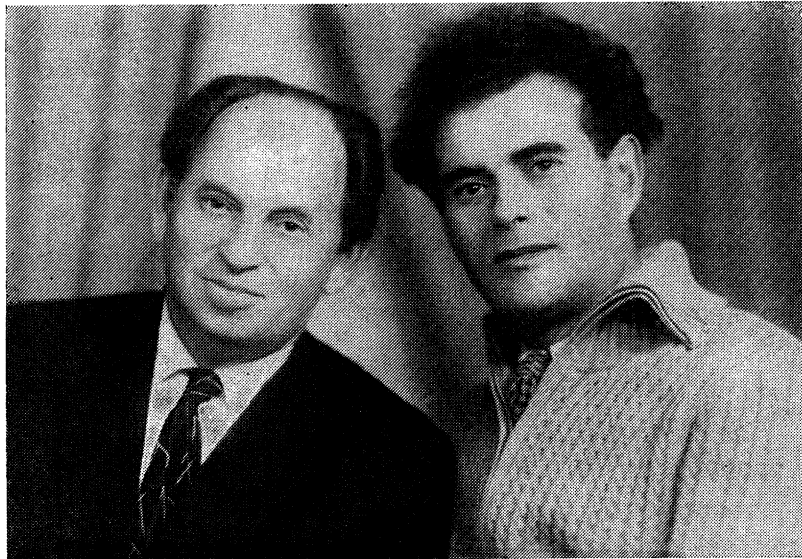
בלויז נאָכן טויט, האָט מען אים אייליק, אַ דאַנק די באַמינוגען פון דער ענערגיי-שער פּערסעוועטאַוואַ... צוריק אַריינגענומען אין די רייען פון דער "רומפּולער" פּאַרטיי, כדי אים מקבר זיין ווי "אַ טרייען מיטגליד פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי", ווי ס'איז געשריבן געוואָרן אינעם טרויער-קאָמוניקאַט פון סאָוועטישן שרייבער-פּאַראַיין...

יא, אפילו נאָכן טויט האָט מען געשפּילט מיט שיקע דריזן זיין טראַגישע "פּוירים-שפּיל"...

ס'איז געווען אודאי אַ וואַך צייט פאַר אונדזער אַפּפּאַרן קיין ישראל. מיר זענען מיט מיין פּרוי געקומען אין גרויסן זאָל פון שרייבער-פּאַראַיין אויף וואַראָוסקי 51, כדי אַרויסבאַגלייטן אונדזער אַמאַליקן פּריינט און באַליבטן דיכטער... און דאָס האַרץ ווערט ביו היינט צעריסן פון וויי, ווען מיר דערמאָנען זיך די פּאַמפעזע פּאַרטיי-פּאַניכידאַ"... און כ'וואַלט געמעגט שווערן, אַז דער נפּטר האָט ביטער אַרויסגעשמיכלט פון זיין ארון אַרויס...

מאסקווע, 1956. יוסף קערלעך און שיקע דריז ז"ל

מיטן דיכטער יאסל קאטליאר ע"ה. (1957)

עליה

די צעשטערטע לעגענדע וועגן "שווייגנדיקן יידנטום" (פון א רעפעראַט)

פון 1948 ביז 1956 איז ביי כמעט 3 מיליאָן רוסלענדישע יידן אָפּגענומען געוואָרן דאָס לשון. דאָס יידישע וואָרט — דאָס שריפטלעכע ווי דאָס מינד-לעכע, איז פּאַקטיש פאַרווערט געווען. פּונקט ווי אַמאַל העברעיִש, אַזוי שפּעטער איז יידיש דערקלערט געוואָרן אַלע "בורזשואַז-נאַציאָנאַליסטישע שפּראַך".

די גרעסטע מערהייט שרייבער, קינסטלער, קולטור-טוער האָבן געש-מאַכט אין די סטאַליניסטישע טורמעס און צוואַנגס-לאַגערן. די וויכטיקסטע פון זיי, — האָט מען פשוט... צעשאַסן. יידישע ביכער, גאַנצע ביב-ליאָטעקן, האָט מען לויטן היטלעריסטישן נוסח, געשליידערט אויף די שייטערהויפּנס, אָדער זיי זיינען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין מאַקולאַטור... מיר וועלן זיך דאָ גענוי ניט אָפּשטעלן, נאָר בלויז דערמאַנען, אַז דאָס אַלץ איז פאַרגעקומען אויפן פּאַן פון אַ טאַטאַל-פּאַנאָדערגעוויקלטער דורך דער קאַמפּאַרטיי און סאָוועטישער רעגירונג פּאַגראַם-העצע: דאָס בלוט-בילבול אויף יידישע פּראַפעסאָרן-מעדיקער, די אַזוי-גערופּענע "מערדער אין ווייסע כאַלאַטן"; די טאַג-טעגלעכע געמיינע אַנטיסעמיטישע פּובליקאַ-ציעס אויף די שפּאַלטן פון דער גאַרער פּיל-שפּראַכיקער סאָוועטישער פרע-סע; דער פאַרשאַפּטער קאַמף קעגן די אַזוי-גערופּענע "קאַסמאַפּאַליטן" און "אַגענטן פון אַלוועלטלעכן אימפּעריאַליזם" — די כלומרשטע "ציוניסטן". מיר וועלן ניט פאַרגעסן יענע יאַרן, ווען פאַר אַ יידן איז געפּערלעך גע-וואָרן זיך צו באַווייזן אויף עפּנטלעכע פּלעצער, ווען אין די שטעט פון יידישער מאַסן-קאַנצענטראַציע זענען שוין פאַרגרייט געווען וואַגאַנען צום דעפּאַרטירן.

די יידישע באַפּעלקערונג פון ראַטנפאַרבאַנד האָט אַ גוטן זכרון. מיר האָבן דאָס גוט פאַרגעדענקט. און ווי כּהאַב שוין אַמאַל פאַרצייכנט: נאָך יענע שרעקלעכע יאַרן אין לעבן פון סאָוועטישן יידנטום 1948—1953, איז פאַר

יעדן פילבארן און דענקענדיקן מענטש, ארויסגעטראָטן דער אַבסאָלוט-נאַ-
קעטער און ביי גאַר ווייטיקלעכער אמת: דער בלוטיקער בונד צווישן דער
יידישער מינדערהייט מיט דער רוסלענדישער רעוואָלוציע און מיטן סאָויע-
טישן רעזשים — איז ביי צום גרונט אויפגעלייזט געוואָרן. גיין, נישט
אונדזער גלויבן אינעם "וויין פון פלאַמיקן גערעכט", נישט אונדזער קרבנות-
פולע איבערגעגעבנקייט צו די אידייען פון סאַציאַלן יושר; נישט מיר האָבן
באַנקראַטירט, באַנקראַטירט האָט דער סאָויעטיש-סטאַליניסטישער רע-
זשים, וועלכער האָט פראַקטיש פאַרוואַנדלט אַלע שיינע אידייען אין זייער
היפך. דער רעזשים, וואָס אַפּהאַלטנדיק דעם גרויסן נצחון איבערן היטלע-
ריסטישן דייטשלאַנד, איז אַליין פולשטענדיק באַהערשט געוואָרן דורך דער
ראַסיסטישער יידן-פרעסערישער אידעאָלאָגיע פון צעשמעטערטן שונא.
און דאָ, מיין איך, שלאָגן מיר זיך אָן אויף די טיפע וואַרצלען פון דעם
גרויסן נס, וועלכן מיר הערן נישט אויף צו באַוונדערן — די נאַציאָנאַלע
דערוואַכונג פון סאָויעטישן יידנטום.

נאָך סטאַלינס טויט, ווען פאַר דער גאַנצער וועלט, — דערין
אויך דער קאָמוניסטישער, — האָט זיך אַנטפלעקט דער גאַנצער שוידער
פון אומבאַגרענעצטער מאַכט אין די הענט פון באַגרענעצטע אויסוואַרפן;
דאָן, ווען די נייע כרושטשאַוו-אַנפירונג איז געצווונגען געווען רעהאַבילי-
טיזירן, פריילאָזן פון די טורמעס און טויט-לאַגערן אויך לעבנגעבליבענע
יידישע קינסטלער און קולטור-מענטשן — וועל איך קיינמאַל נישט פאַרגעסן
די ערשטע באַגעגעניש מיט דעם ווונדערלעכן דיכטער שמואל האַלקין ז"ל.
ער איז דאָן נאָר וואָס געקומען פון איינעם אַ וויסטן לאַגער ביים צפונדיקן
פאַליאַר-קרייז. דאָרט האָט מען פאַר אים נישט געפונען קיין אַנדער באַשעפ-
טיקונג ווי רייניקן קלאָזעטן... געקומען איז ער אויף צוריק נישט ווי קיין
רעהאַביליטירטער, נאָר מען האָט אים אַפּגעלאָזט נאָך דעם ווי אַ ספעציעלע
קאָמיסיע האָט באַשטימט, אַז ער איז שוין סיי ווי סיי אַ נוצלאָזער אינוואַ-
ליד... (אין לאַגער זייענדיק, האָט ער שוין דורכגעמאַכט צוויי שווערע
האַרץ-אַטאַקעס). איצט האָט ער ביי זיך אין דער היים, אויפן פּורמאַנאָוו-
געסל, געמוזט לעבן האַלב-לעגאַל, ווייל אין מאַסקווע איז אים נאָך פאַרווערט
געווען צו וווינען.

איך האָב געטראָפן דעם ליבן גוטן האַלקינען אַ באַוואַקסענעם מיט אַ
געדיכטער שוואַרצער באַרד, דורכגעוועבט מיט גריינע, פראַסטיקע פעדים.
ער איז נאָך געקליידעט געווען אין דער לאַגער-הלבשה — אַ וואַטאַווקע,

אָדער ווי מען רופט עס אין רוסיש — "פופייקע". מיר האָבן זיך זייער דערפרייט און לאַנג זיך ניט געקאַנט אַפרייסן איינער פון אַנדערן, דער נאָך איז גלייך אַוועק אַ סדרה לידער... קיין זאך אויף דער וועלט האָט האַלקין אַזוי ניט ליב געהאַט ווי אויסדיכטן, לייענען און הערן לידער; מיט יעדן געלונגענעם פערזן, אַן אייגענעם צי אַ פּרעמדן, פּלעגט ער זיך פרייען ווי אַ קינד. די העכסטע מדרגה פון התפעלות איז געווען אַן אויס-געשריי אין שכנותדיקן צימער אַריין:

— מאַרי, דו הערסט? הער! הער!

אויף וואָס מאַרי ז"ל, די טרייע פרוי זיינע, פּלעגט אַריינקומען מיט אַ שיינענדיקן שמייכל:

— איך הער, איך הער. אַוודאי הער איך...

ס'איז מיר אַזוי גוט געווען, וואָס האַלקין האָט פאַר די לאַגער-יאָרן, אין פּראַסט און אין וויזגע, ניט אַנגעוואָרן זיין גלעטנדיק-ברוסטיקע שטימע און זיינע מילדע אויגן האָבן אַריינגעבליקט גלייך און האַרצן אַריין. איינע אַ ליד האָט מיך אויפגעטרייסלט אויפן גאַנצן לעבן. די דאָזיקע ליד איז צום גליק דערגאַנגען צו דער פרייער וועלט און פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דער "גאַלדענער קייט". צענדליקער אַנדערע וועלכע איך האָב געהערט פון אים, זיינען ליידער ביז היינט אין ערגעץ ניט פאַרעפנטלעכט...

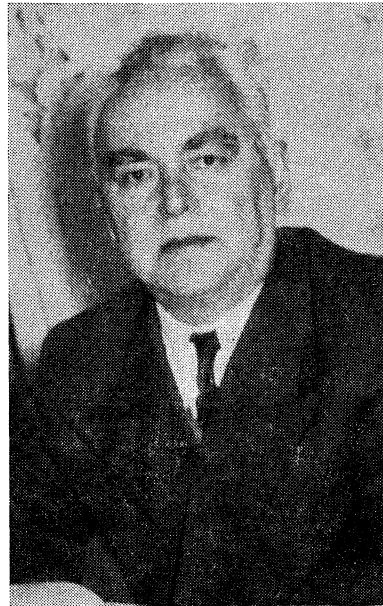
דער קיצור פון אַט דער ליד: ווען ס'איז צעשטערט געוואָרן דער בית המקדש, האָט דער כהן-גדול אַ וואַרף געטאַן די שליסלען צום הימל און דערפאַר, ווייזט אויס, זיינען פאַרבליבן ביז היינט, צעזייט אויף גאַר דער ערד, כהנ'ס, קאַגאַנס, קאַגאַנאַווס, כהנובסקיס אַאז"וו. מיר האָבן פון אונ-דזער, להבדיל, בית-המקדש, ווען ער האָט געברענט, די שליסלען ניט געוואַרפן, נאָר געלאָזט זיי ביי זיך — אין דערפאַר וועלן מיר באַשטראַפּט זיין און אונדזער נאַמען וועט אויסגעמעקט ווערן פון דער ערד... ווען האַלקין האָט דערזען טרערן אין מיינע אויגן, האָט ער מיך פאַטער-לעך געטרייסט:

— פונדעסטוועגן איז גוט, וואָס איר האָט אויך אין לאַגער געשריבן לידער. מע דאַרף שרייבן, פאַרשרייבן, באַשרייבן באַדאַרף מען, קערלער — ער האָט אַ פיר געטאַן ביים האַלדז: — מע קאַן, חלילה, דערוואַרגן ווערן, ווען סע בלייבט שטעקן די שטומקייט אין גאַרגל!...

נאָך דער
"באַפּריונג ..."

שמואל האַלקין
1960–1897

איציק קיפּניס
1976–1896

עטוואָס ענלעכס האָב איך דערהערט, ווען כ'האָב זיך באַגעגנט מיט נאָך איינעם אַ יידישן קינסטלער, וועלכער האָט זיך נאָר וואָס אומגעקערט פון די לאַגערן. דאָס איז געווען דער אַמאַל באַרימטער אַרטיסט און זינגער מיכאל עפּלבוּאָם. מען קאָן ניט זאָגן, אַז ער פּלעגט פּולקאַם באַהערשן דעם סוד פון קינסטלערישער מאַס, נאָר דער עולם האָט אים פאַרגעטערט, דער-פאַר ווייל די גאַנצע ריזן-קראַפט פון זיין טאַלאַנט און די מעכטיקע שטים האָט ער ממש בלב ונפש אַריינגעאַטעמט אין יעדער ליד באַזונדער. איך האָב זיך מיט אים געטראַפּן אין אַ קליין צימערל פון איינעם אַ מאַסקווער האַטעלכל "באַלטשווּג". ער איז געלעגן קראַנק מיט אַ פּוס-טראַמבאַזע. — איך מוז זינגען — האָט ער ווי אַ פאַרוונדעטע חיה געברומט. —

כ'מוז זינגען יידישע לידער, אַז ניט וועל איך דערשטיקט ווערן!
מיט גרויס מי, אויסנוצנדיק דאָס אַזוי-גערופענע ליבעראַלע כרושטשאַוו-ווינטל, האָט ער זיך טאַקע דערשלאָגן אַ דערלויבעניש אויף עטלעכע קאַנ-צערטן פון יידישע פּאַלקס-לידער. און דאָ געשעט אויך אַ שטיקל נס: יידן וועלכע האָבן ערשט נעכטן מורא געהאַט אויסריידן אַ יידיש וואַרט — קומען מאַסנווייז אויף יעדן עפּלבוּאָם-קאַנצערט. כ'ווייס ניט צי מיכאל עפּלבוּאָם האָט אין זיין בלי-צייט געהאַט אַזאַ גראַנדיעזן דערפאַלג, ווי אין דעם לעצטן יאָר פון זיין לעבן. יעדער קאַנצערט ווערט פאַרוואַנדלט אין אַן אמתער מאַניפעסטאַציע פון ליבשאַפט צום יידישן וואַרט און פּאַלקס-ליד... און אַזוי טאַקע, אויף דער בינע, אונטערן געהילך פון באַגייסטערטע אַוואַציעס, האָט ביי אַט דעם אַרטיסט פּלוצעם געפּלאַצט דאָס איבערפּולטע האַרץ און ער איז אַ פּאַל געטאַן ווי אַן אונטערגעזעגטער צעדער דאָרט אין די צפּון-וועלדער, פּוננאָנען ער איז ניט לאַנג געקומען.

שפעטער האָבן איינס נאָך איינס זיך באַוויזן באַזונדערע אַרטיסטן-גרופּן אַדער סאַליסטן — רעשטלעך פון שוין לאַנג ליקוידירטע יידישע טעאַטערס אַדער אַנסאַמבלען... די אייביק יונגע, טרויעריק-פאַרשייטע אַנאַ גוזיק, די זאַפטיק-פּאַלקסטימלעכע בעסאַראַבערין סידי טאַל, דער זינגער זינאַווי שולמאַן וואָס האָט זיך אומגעקערט פון סיביר מיט אַפּגעפרוירענע פינגער... יעדער קאַנצערט איז דערלויבט געוואָרן נאָך לאַנגע מאַטעריאַלן, אַפּשלעפענישן און אַ גאַנצער סעריע באַליידיקונגען... ביז היינט דערלאַזט מען כמעט נישט קיין יידישן אויפּטריט אין די צוויי אַמאַל וויכטיקע יידישע קולטור-צענטערס: קיעוו און מינסק. אין מאַסקווע גייט אַן די פּראַצענט-נאַרמע — ניט מער ווי צוויי גאַסטראָלן אַ יאָר, סיידן ס'קומט עפעס אַ

גרויסע טוריסטן-גרופע פון אויסלאַנד, וועלכע אינטערעסירט זיך מיט
יידישקייט... ביו היינט איז גילטיק דער זאג פון סאָוועטישן קולטור-
מיניסטער מאַדאַם פּורצעווא:

— ס'איז ניט אין אונדזערע אינטערעסן, אז אַ סך יידן זאָלן זיך מיט
איינמאַל צונויפקלייבן אויף איין אָרט...

אין 1956סטן יאָר האָט זיך אין מאַסקווע באַוווּזן אַ יונגע, קליינשטיקע
און דאַרינקע פּרוי. די ליטווישע פּילהאַרמאַניע האָט זי אויסגעוויילט אַב-
טיילצונעמען אין אַל-סאָוועטישן קאָנקורס פאַרן בעסטן אויספירער פון
עסטראַדע-און פּאַלקס-ליד. געדאַרפט האָט זי רעפּרעזענטירן דאָס ליט-
ווישע ליד, זי האָט אַבער אויך אויסגעזונגען אַ פאַר יידישע לידער און...
דער גאַנצער זאַל, צוזאַמען מיט דער הויכער זשורי, איז מיטגעריסן געוואָרן
פון דער בראַשיתדיקער פּרישקייט און עקשנותדיקער גבורה, מיט וועלכע
אַט די קלייניקע פּרוי האָט אַרויסגעכישופּט דעם יידישן ניגון און דאָס
יידישע וואָרט. מען האָט זי געמוזט אויסצייכענען מיטן ערשטן פּרייז פון
יענעם קאָנקורס. דאָס איז געווען נחמה ליפּשיץ. אויפן אַפּיש האָט זיך איר
נאַמען געלייענט אויף ליטוויש — ליפּשיצייטע.

— וואָס איז דאָס עפעס פאַר אַ מין פאַמיליע — ליפּשיצייטע? — האָט
זיך איינער געווינדערט.

— וואָס פאַרשטייטו ניט — האָט אים דער צווייטער פאַרטייטשט מיט
אַ גראַם: ווען מע דאַרף זינגען אין שלעכטע צייטן, ווערט פון ליפּשיץ —
ליפּשיצייטע.

ס'איז אַבער געווען ניט גאַר קיין שלעכטע צייט. ס'איז געווען דער אַנהייב
פון נאַציאָנאַלער דערוואַכונג. אַוודאי קאָן מען אויסטייטשן ווי אַ נס דאָס
וואָס אויף די קאַנצערטן פון נחמה ליפּשיץ, בנימין חּיטאַווסקי, קלעמענטינאַ
שערמעל און אַנדערע, פּלעגן די גרעסטע זאַלן פאַרפּולט ווערן, מער ווי אַ
העלפט, מיט יוגנט. וואָס איז געשען? — וועט איר פּרעגן, נאָר אַזאַ מין
בלוטיקן טעראָר? (דאָן זיינען שוין פאַריבער מינדעסטנס 25 יאָר זייט
ס'איז פּולשטענדיק ליקווידירט געוואָרן דאָס יידישע שול-וועזן). ווי קומט
אַזוי פּיל, דאַכט זיך, אַסימילירטע יוגנט אויף יידישע קאַנצערטן? פאַרוואָס
נעמען זיי זיך צונויף אין פאַיע בעת די אַנטראַקטן און מען טאַנצט ניט
קיין מאַדערנע טענץ, נאָר דווקא אַ "פּריילעכס", אַ "שער", אַ "האַראַ"?
פאַרוואָס נעמט מען זיך צונויף אין רעדלעך און אין דער מיט אימפּראַוויזירט
איינער אַ בחור אויף אַ גיטאַרע אַ מין ניי-מאָדישן יידיש-פּאַלקלאָר אין

רוסיש, אָדער עפעס אַ הומאַריסטישן מאַקאַראַניק מיט גאַנץ שאַרפע אַנדייטן וועגן "באַנדיטן-אַנטיסעמיטן"? — אַנטקעגן דעם, וואָס מע זאָגט: "דאָס שווייגנדיקע יידנטום פון רוסלאַנד"...

קיינער האָט כמעט נישט באַמערקט ווי ס'איז שוין געוואָרן אַ טראַדיציע, אַז יידישע יוגנט נעמט זיך צונויף מאַסנווייז ביי די איינציקע בתי־הכנסת פון מאַסקווע, ווילנע, ריגע, אַדעס, כדי צו פראַווען אַ פריילעכן שמחת תורה... און אַנגעפאַנגען האָט זיך עס גאַנץ פשוט: אין איינעם אַ שמחת תורה, ערגעץ אין זעלבן 1956סטן יאָר, איז געקומען צו דער מאַסקווער שול העכער אַ צענדליק יוגנטלעכע מיט אַ טייפ־רעקאָרדער. אויף דער מאַנגעטאַ-טאַשמע זיינען פאַרשריבן געווען ישראליקע טענץ און געזאַנג-לידער, אויך יידישע-פּאַלקס-לידער. אַנטקעגן די הויכע טרעפּ, וועלכע פירן צו דער מאַס-קווער קאַלאַנען-שול, האָבן זיי זיך אַ לאַז געטאַן אין אַ התלהבותדיקן טאַנץ. פאַרבייגייער האָבן זיך אַפּגעשטעלט פאַרווונדערטע, אַרומגערינגלט די טאַנצנדיקע, יידן אין טליתים האָבן ווי האַלב אין דרעמל אַרויסגעקוקט פון שול, דרייסטער געוואָרן, צוגעקומען צום רעדל און אַליין געוואָרן מיטגע-צויגן, אַריינגעוואָרפן זיך אין טאַנץ...

ס'איז דאָן געווען אַן אומדערהערטע חוצפה פון סאָויעטישע יידן אַרויס אין דרויסן מיטן טלית און אויסטאַנצן די פרייד פון שמחת תורה... ווי אַ פאַרסטמע מויו איז אַרומגעלאָפן דאָס האַרבאַטע שמשל וועלכער באַדינט נישט אַזוי דעם דת, ווי דעם קאַט... אַ טייערן פרייז האָט באַצאַלט פאַר אַט דעם טאַנץ דוד חבקיין, איינער פון די בחורים וואָס האָט געבראַכט מיט זיך דעם טייפ־רעקאָרדער. כרושטשאַווס "ליבעראַלן" האָבן אים פאַרשפאַרט אויף 5 יאָר "אויסבעסערונג-לאַגער" אין מאַרדאָויע.

אַבער ווען ער האָט זיך באַפרייט און צוריק אַוועק שמחת תורה צו דער זעלבער שול, איז ער ממש געפּלעפט געוואָרן: דאָס גאַנצע שול-געסל איז שוין פאַרפלייצט געווען מיט יינגלעך און מיידלעך. פיל טויזנטער האָבן אַצינד געזונגען פריילעכע ישראלי-לידער און געטאַנצט יידישע טענץ, אונ-טער די קלאַנגען פון פאַרשיידענע מוזיקאַלע אינסטרומענטן און טייפ־רעקאָרדערס.

טייל ווונדערן זיך און קוועטשן מיט די פלייצעס: וואָס עפעס האָבן זיי דאַרט אויסגעקליבן אַלס גרעסטן נאַציאָנאַלן יום-טוב דווקא שמת תורה? ווען מיר גיבן אַ בלעטער די געשיכטע פון אונדזער אוראַלט-יונגן פּאַלק, דערוויסן מיר זיך, אַז שמחת תורה איז איינער פון די גאָר יינגסטע יום-

טובים ביי יידן, געשאפן און איינגעשטעלט געווארן אין יידישע קהילות צום סוף פון דער גאונים-עפאכע, ד.ה. אַרום דעם 9טן און 10טן יאָר-הונדערט. די דאָזיקע פּייערונגען דערוויסן מיר זיך ווייטער, האָבן באַקומען אַ באַזונדערע חשיבות דווקא אין די סאַמע טראַגישע און אומגליקלעכע צייטן פון פּאַלק, נאָך די שרעקלעכע קרייץ-צוגן, אין דער צייט פון דער שוואַרצער מגיפה אין אייראָפּע, ווען טויזנטער יידן זיינער אויסגעמאַרדעט געוואָרן דורכן צעיושעטן המון, אַן אויפגעהעצטן דורכן וויסן בילבול, אַן זיי, די יידן, פאַרסמען כלומרשט ברונעמער און פאַרשפּרייטן די פעסט צווישן דער קריסטלעכער באַפעלקערונג... דווקא אין יענע טעג איז געשאַפן געוואָרן דער פּריילעכער יום-טוב שמחת תורה. דאָס אַליין באַווייזט בולט די העכסטע איבערמענטשלעכע עקשנות פון פּאַלק צו בליבן פּאַלק — אויסזינגען און אויסטאַנצן מיט דער הייליקער תורה אין די הענט פרייד, דווקא אין דער שטיקנדיקער אַטמאָספּער פון רדיפות און גזירות. מיר געדענקען דאָר, אַז אויך צום היינטיקן אַזוי-גערופענעם סאַציאַליסטישן רוסלאַנד האָבן זיך דערקייקלט יענע מיטלאַלטערלעכע בלוט-בילבון-לים אויף יידן אין די יאָרן 1948—1953. מיר ווייסן אויך, אַז ביון היינטיקן טאַג ווערן פאַרשפּרייט אין די מיליאָנען די שענדלעכע פאַשקווילן פון קיטשאַק, יורי איוואַנאָוו און אַנדערע רויטע שוואַרץ-מאַהניקעס. דאָרט, אונטער דעם נעבעכדיקן צודעק פון אַנטי-ציוניזם, ווערט פּאַקטיש געפּירט און פאַרשפּרייט איבער גאַר דער וועלט אַ וויסטע, געמיינע העצע קעגן יידן און יידישקייט. דאָרט ווערן איבערגעחזרט אַלע מיטלאַלטערלעכע ליגונים, באַקרעפּטיקט מיט שפּאַגל-נייע, אויסגעבאַרגטע ביי געבעלס-שטרייכער און ביי די אַראַבישע נעאַ-נאַציסטן.

טאָ וואָס איז דער חידוש, וואָס דווקא שמחת תורה איז געוואָרן דער נאַציאָנאַלער יום-טוב פון סאָויעטישן יידנטום? ס'איז אַ חידוש און אפשר טאַקע אַ נס, וואָס צו דעם האָבן זיך דערטראַכט אונדזערע יינגלעך און מיידלעך וואָס ווייסן ניט קיין אות אין סידור, רוסיפּיצירטע און אַפּגע-פרעמדטע פון יידישער דערציונג און פּאַלקס-טראַדיציע! מען דאַרף אַג-נעמען, אַז עס עקזיסטירט, ווייזט אויס, אַ מין בלינדער פּאַלקס-אינסטינקט, אַ מין סטיכישער געשיכטלעכער חוש וואָס וועקט זיך און ווערט פאַרשאַרפט אין מינוטן ווען ס'דראַט אַ טויט-געפאַר אונדזער פּאַלק, און אַז דער מערדערישער חלף פינקלט שוין פון דער ווייטנס. ווידער פאַרמעסטנדיק זיך אויף אונדזער האַלדז — אין דעם טאַר מען גישט צווייפלען, ווייל הונדער-

טער טויזנטער סאָוועטישע יידן אידענטיפיצירן זיך אַפן און שרעקלאָז מיטן פּאַלק ישראל און מדינת ישראל. דאָס אַליין איז אין גוואַלדיקער סתירה צום איצט הערשנדיקן גרויס־רוסישן שאַוויניזם, וועלכער איז אין תוך ראַסיסטיש און אַנטי־יידיש, מעג ער זיך אויסבאַהאַלטן הינטער די שענסטע דעמאָגאָגישע פּראָזן וועגן אינטערנאַציאָנאַליזם און פעלקער־פריינדשאַפט. פּאַראַן אַן אוקראַיניש ווערטל "שאַ נאַ מענע, טאַ נאַ טעבע". דאָס קאָן באַטייטן: וואַרפן אויפן קעגנער די אייגענע שמוץ. די דערפאַרונג לערנט אונדו, אַז דאָס איז אַן אויסגעפרוּוטע טאַקטיק פון דער סטאַליניסטישער פּראָפּאַגאַנדע. לעצטנס זיינען די פּראַ־סאָוועטישע יוצא־משרתים אויף דער יידישער גאַס אַרויסגעטראָטן מיט אַ קלינגעוודיקן, אַבער גאַנץ ווערעמדיקן זאַג וועגן דער כלומרשטער "אַנטי־סאָוועטישער היסטעריע אויף די שפּאַלטן פון דער בירגערלעכער פּרעסע אין אויסלאַנד". (ס'איז נייטיק צוצוגעבן, אַז "בירגערלעכע" באַטייט אייגנטלעך אויף זייער זשאַרגאָן די גאַנצע יידישע וועלט־פּרעסע, חוץ, פּאַרשטייט זיך, דער קאָמוניסטישער). אויב שוין רעדן וועגן אמתער היסטעריע, דאַרף מען אַ בלעטער טאָן די סאָוועטישע פּרעסע פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר, כדי זיך איבערצייגן אין דער עקזיסטענץ פון אַן עכטער אַנטי־ישראל היסטעריע. כּוואַלט געוואָגט — אַ פּערמאַנענטע היסטעריע. ס'שלאָגט מיט זיי ממש דאָס ניינטע קדחת בלויו ביים דערמאָ־נען דאָס וואַרט ישראל... מ'קאָן מיט רעכט זאָגן, אַז אויף קיין איין לאַנד אין דער וועלט האָבן זיי ניט געשליידערט אַזוי פיל שקר און שמוץ ווי אויף ישראל. וועגן קיינעם רעדט מען דאָרט ניט מיט אַזוי פיל גרינער גאַל און בלוט־דורשטיקער רציחה ווי וועגן ישראל... אין דער אומגליקלעכער ביאַפּראַ און אין בענגאַליע זיינען אויסגעמאַרדט געוואָרן און געשטאַרבן פון הונגער מיליאָנען מענטשן, אין אינדאָנעזיע און אין די "פּראַגרעסיווע" אַראַבישע לענדער זיינען אויסגעהרגעט געוואָרן צענדליקער טויזנטער קאָ־מוניסטן — אַבער די סאָוועטישע פּרעסע מאַכט זיך ניט קיין גרויסן צימעס פון אַזעלכע קלייניקייטן... די גרעסטע געפאַר, זעט איר, פאַר דער מענטש־הייט, שלום און פּראַגרעס, איז לויט זיי, דווקא דאָס קליינע ישראליקל מיט זיינע 3 מיליאָן יידן.

ביו נישט לאַנג איז אַלגעמיין אַנגענומען געווען, אַז דאָס בלאַקירטע יידישע פּאַלק פון ראַטנפאַרבאַנד איז אַ פּאַסיווער שווייגנדיקער ציבור. ווען ס'פלעגט נויטיק זיין, פלעגט מען אַרויסשטעלן און מ'שטעלט אַרויס ביז היינט דרשענען אין נאַמען פון אַט דעם פּאַלק פּאַרשיידענע "יידיש־אַפּשאַט־

מיקע" גענערעלער, רעדאקטארן און סתם אויסוורפן. מעגלעך, אז עמעצער פלעגט אָננעמען פֿאַר ערנסט זייערע ליגנערישע, איינגעחזרטע און אויס- געדראָשענע דרשות. אונדז דאַרט, אין סאָויעטנפֿאַרבאַנד, שלאָגן צו דער גאַל זייערע פֿאַלשע רייד... די דאָזיקע ייִדיש-אַפֿשטאַטיקע אומלייט פֿון "סאָויעטיש היימלאַנד" סטאַרען זיך מיט אַלע כוחות אויפהאַלטן די ראַסיס- טישע ווערסיע וועגן דעם, אַז מיר יידן פֿון פֿאַרשיידענע לענדער זיינען ניט קיין נאַציע און האָבן איינס מיטן אַנדערן קיין שום געמיינזאַמס ניט. אַז מען הרגעט, הייסט עס, יידן אין רוסלאַנד, דאַרף עס ניט וויי טאָן דעם יידן פֿון אַמעריקע, אַז מען שלאָגט יידן אין פּוילן, דאַרף עס ניט אַנגיין דעם יידן פֿון פֿראַנקרייך. און אַז מען וויל דערשטיקן ישראל — דאַרף עס בכלל קיינעם ניט אַנרירן. פֿאַרקערט — די "פֿראַגרעסיווע יידן" דאַרפֿן נאָך צוהעלפֿן דערשטיקן אַט די סאַמע געפֿערלעכסטע נעסטן פֿון אימפֿעריאַליזם, לויט זייער מיינונג.

די ווירקלעכקייט האָט אַבער דערווייזן, אַז דאָן ווען די פינצטערע חיילות פֿון האַלב-פֿעאַדאַלן איסלאַם און נעאַ-נאַציסטישן אַראַביזם האָבן אַרומ- גערינגלט פֿון אַלע זייטן אונדזער ישראל, ווען די סאָויעטן האָבן שוין אין זייער פֿראַפּאָגאַנדע פֿון פֿאַרויס געיובלט זייער נצחון איבער אונדזער היימלאַנד — דאָן זענען אויך געווען די סאַמע דראַמאַטישסטע טעג פֿאַר די סאָויעטישע יידן. מיר זענען פֿאַרצאַפֿלטע געזעסן ביי די ראַדיאָ-אויפֿ- נעמעס און יידן, טרעפֿנדיק זיך אין גאַס, פֿלעגן שטילערהייט, לשם קאַנספֿיראַציע, פֿרעגן איינער ביים אַנדערן — אַ מאַל: "וואָס מאַכט דאָס קינד?" און אַ מאַל "וואָס הערט זיך ביי דער מאַמען?" ווייל ישראל איז ווירקלעך אונדזער אַלעמענס קינד און אונדזער אַלעמענס מאַמע...

דער מיטאַס וועגן "שווייגנדיקן ציבור" איז אויפגעריסן און צוגיט געוואָרן דורך די סאָויעטישע יידן גופא. איצט איז שוין קלאָר פֿאַר דער גאַרער וועלט, אַז דער העראַישער געראַנגל וועלכן ס'האַבן געפֿירט יאַשאַ קאַזאַקאָוו, טינאַ בראַדעצקאַיאַ אַדער רות אַלעקסאַנדראָוויטש, איז ניט געווען קיין געראַנגל פֿון יחידים. הינטער זיי זענען געשטאַנען טויזנטער אין אַן אַבסאַלוט אַפֿענעם קאַמף פֿאַר אַ פֿרייער עליה צוריק צום היסטאָרישן פֿאַטערלאַנד פֿון אונדזער פֿאַלק — קיין ישראל. יא, דער קאַמף איז אַן אַפֿענער, ווייל זיינע שטרעבונגען און אַלע זיינע פֿאַדערונגען באַזירן זיך אויף די אַלוועלטלעכע דעקלאַראַציעס פֿאַר מענטשן-רעכט, ווי אויך אויף דער סאָויעטישער געזעצגעבונג.

יא, ס'איז גייטיק נאך אמאל און טאקע ווידער אמאל דערמאנען, אז דער קאמף וועלכן ס'פירן די סאָויעטישע יידן פאַר זייער רעכט, איז פון קיינעם נישט אַרגאַניזירט און דורך קיינעם קיינמאל נישט געריכט געוואָרן.

דער סטיכישער אויסברוך פון יידישן זעלבסטבאַוויסטזיין, פון יידישער ווירדע און יידישער גבורה, איז אַ גאַטירלעכער רעזולטאַט פון דער קאַ-לאַסאַלער אויפרייספולער רעזערוו-אַנזאַמלונג פון גאַציאָנאַלער אומרעכט און באַעוולהטקייט במשך העכער 50 יאָר "קאַנסעקווענטע לענין-סטאַליני-שע גאַציאָנאַל-פּאָליטיק" אין באַצוג צום יידישן פּאַלק און צו זיין קולטור. און אזוי ווי די היינטיקע סטאַליניסטישע קרעמל-וועלף זענען דערווייל נישט בכוח צוריקדרייען די ראַד צו מאַסן-טעראָר און מאַסן-מאָרד; אויף וויפל סיי די ברענענדיקע נויט-באַדערפענישן פון זייער עקאָנאָמיק און טעכניק, סיי די גאַנץ ביטערע סיטואַציע פון אויסן, צווינגען זיי אַנבינדן אַלץ אַפּטערע און ענגערע קאַנטאַקטן מיט דער אזוי גערופענער פרייער וועלט — האָבן די דאָזיקע וועלף אויך געמוזט אַרױפּציען אויף זיך די פעל פון פרידלעכע לעמער... זיי מוזן זיך אויסדרייען צו אַמעריקע און איי-ראַפּע נישט מיטן אמתן אַזיאַטישן פרצוף, נאָר כלומרשט מיט אַ מענטשלעך, גוטמוטיק-שמייכלענדיק פנים. ס'איז, אייגנטלעך, נישט אזוי שווער אַן איבע-ריק מאל אַרייננאָרן די נאַיווע וועלט-עפנטלעכקייט, בפרט, ווען די סאָווע-טן פאַרמאָגן דאָך, ווי ס'קאָן דוכטן, אַ לייטישע געזעצגעבונג מיט אַ גאַנץ, ווי זאָגט מען דאָס, דעמאָקראַטישער קאַנסטיטוציע! אָבער ווי דאָס האָבן שוין אַנטפלעקט פאַר דער וועלט פּילצאַליקע דאַקומענטן פון רוסלענדיש-דעמאָקראַטישן "סאַמאָזדאַט", לעבט נישט דער ראַטנפאַרבאַנד לויט דער אייגענער קאַנסטיטוציע, לויט די אייגן-געשריבענע געזעצן. דאָרט איז גילטיק אַ געהיימע געזעצגעבונג, וועלכע מאַכט אַפּט צו אַש און בלאַטע אַלע עפנטלעכע געזעץ-פאַראַגראַפּן און קאַנסטיטוציע-פונקטן. דער גורל פון בירגער, פון דער געזעלשאַפט און, ווי ס'האַט שוין באַוווּזן די נישט ווייטע פאַרגאַנגענהייט אַפילו פון גאַנצע פעלקער — איז אַפּהענגיק פון אַ געהיימער אינסטרוקציע, פון אַ פאַרמאַכטן בריוו, אַדער פשוט — פון אַ פאַרטרוילעכן טעלעפּאָן-באַפעל פון דעם אַדער יענעם הויכגעשטעלטן סאַטראַפּ. און דאָס איז דער ריינער, אַלגעמיין באַוויסטער אמת און פאַר אַנטפלעקן דעם דאָזיקן אמת, באַשטראַפט מען אין רוסלאַנד האַרבער ווי פאַר אַרויסגעבן די גרעסטע מלוכה-סודות פון לאַנד. פיל הונדערטער האַט מען טאָקע דערפאַר אַריינגעשליידערט אין צוואַנגס-לאַגערן און משוגעים-

קאזעמאטן, ווייל אייגנטלעך, האבן ניט די סאָויעטן קיין גרעסערן מיליטע-
רישן אָדער מלוכהשן סוד, ווי אַט דעם ריינעם נאָקעטן אמת.
אויך קעגן דער יידישער באַפֿרייִונג-באַוועגונג פירט מען דאָרט ניט קיין
אַפענעם קאַמף, נאָר אַ טיף באַהאַלטענעם, טראַץ אַלע סאָויעטישע געזעצן.
מען רופט אַרויס אין די געוויסע קאַבינעטן פון דער געהיים-פּאָליציי, כדי
שאַנטאַזשירן און אַנוואַרפן שרעק אויף די וועלכע האַבן אַנגעגעבן זייערע
פּאַפֿירן אַרויסצופאַרן קיין ישראל, מען העצט אויף פּאַרמאַכטע פּאַרזאַמלונג-
גען און מען באַשמוצט אין דער פרעסע. מען באַשטראַפּט, חלילה, ניט די
קייעווער יידן פאַר מאַכן אַן אזכרה איבער די קדושים פון באַבי יאַר, נאָר
מען זעצט אין טורמע פאַר שטערן, כלומרשט, די עפנטלעכע רוי און אַר-
דענונג. מען צעטרייבט, חלילה ניט, די יונגע מתפללים, וואָס קומען צו
דער שול, מען גיט זיי בלויו צו 15 מעת-לעת אַרעסט פאַר כלומרשטן
כולגאַניזם.

דעם מאַסקווער אינזשיניער וולאַדימיר סלעפּאַק, וועלכער טרעט אַרויס
אַפן און מוטיק פאַר פּרייער עליה, האָט מען שטילערהייט אַרויסגעיאַגט
פון דער אַרבעט, לויט אַ געהיימער אינסטרוקציע אַפּגענומען ביי אים אַלע
רעכט באַשעפטיקט צו זיין לויטן פּאַך. אַצינד קלייבט מען זיך אים משפטן,
ניט חלילה, ווייל ער וויל פאַרן קיין ישראל, נאָר ... פאַר ליידיק-גייעריי
("טונעיאַדסטוואַ").

אַלזא, די יידן אין ראַטנפאַרבאַנד פירן אַן אַפענעם און גערעכטן געראַנגל,
זיי שטיצן זיך דערביי אויך אויף דער סאָויעטישער געזעצגעבונג. נישטאַ
ביי זיי קיין צענטער, קיין אַרגאַניזאַציע און קיין ציוניסטישער אונטערגרונט,
ווי דאָס ווילן אונדז אריינריידן סיי פאַרביטערטע שונאים, סיי געפערלעך-
נאַיווע פּריינד. — ס'איז פאַראַן דער גרויסער נאַציאָנאַלער גאולה-דראַנג
און ס'איז פאַראַן דאָס גרויסע מאַראַלישע געפיל פון אַבסאַלוטער גערעכ-
טיקייט. דעריבער האַבן זיי ניט קיין מורא אַרויסטרעטן אַפן, אַנגעבנדיק
זייערע פולע פאַמיליע-נעמען און אַדרעסן. דאָקעגן זשע די סאָויעטישע
אַדמיניסטראַציע, וועלכע פאַרלעצט און ברעכט די אייגענע געזעצגעבונג —
זי מוז קעמפן אין געהיים און אַנאַנים. זי איז, נעבעך, פאַריאַגט אין אַ
אונטערגרונט און פון דאָרט פלאַנעווען זיי און פירן דורך אַלע זייערע
פינצטערע מעשים. זיי האַבן ניט, פאַרשטענדלעך, דאָס מאַראַלישע געפיל
פון גערעכטיקייט; דעריבער, באַהערשנדיק די מעכטיקסטע אַרגאַניזאַציע
און גרויזאַמסטן צוואַנגס-אַפּאַראַט, האַבן זיי, פונדעסטוועגן, יא מורא פאַר

דער עפנטלעכקייט. אויב ס'איז אין רוסלאַנד פאַראַן עמעץ, ווער ס'געפינט זיך אין אונטערגרונט, איז דאָס דער סאָויעטישער מלוכה-אַפּאַראַט גופא. צוזאַמען מיטן וווקס פון אונדזער נאַציאָנאַל-באַפּרייערישער באַוועגונג, שטאַרקן זיך אויך די רדיפות קעגן די בעסטע זין און טעכטער פון פּאַלק — צענדליקער שמאַכטן אין די תּפּיסות. די סאָויעטישע מאַכט-אַדמיניסטראַציע ווענדט אָן אַלע מיטלען — פון אַפּשרעקן, שאַנטאַזש ביז צו האַרבע רעפּרעסיעס. פּונעם באַנאַל-טראַדיציאָנעלן אויסהאַקן די שויבן ביים מאַסקווער כּירורג גודעלמאַן, ביז אינסצעניזירטע בילבול-פּראַצעסן מיט דער טענדענץ צו מאַרדן בלוז פאַרן איינעם פּאַרלאַנג צו אַנטלויפּן פון "סאַציאַליסטישן גן עדן", ווי דאָס איז געשען ביים לענינגראַדער ענין. טייל ווונדערן זיך, וואָס גיט געקוקט אויף אַלע דראַנגען און רעפּרעסיעס, האַלט זיך אין איין צעפּלאַקערן דער גאולה-געדאַנק און די עליה-שטרעבונג פון די סאָויעטישע יידן. אויף דעם קאַן מען ענטפּערן מיטן געניאַלן זאַג פון אונדזער שלום אַש: "אַ ייד האַט מורא פאַר אַ הונט און קריכט אין פייער". און קריכן אין פייער איז דאָ פאַר וואָס: מיר האָבן ב"ה אַ לאַנד און אַ פּאַלק אויף גאַר דער וועלט — אַזאַ יאַר אויף אונדז!

פאַראַן אַ פּאַלקס-ווערטל וואָס זאַגט — ס'איז דאָ אַ כלל: "אַ הונט וואָס בילט — בייסט גיט". דאָס דאָזיקע פּאַלקס-ווערטל ווערט אַבער אַפּגעפּרעגט דורך אַן אַנדערן זאַג: "איך ווייס וועגן דעם דאָזיקן כלל, אַבער דער הונט ווייס דאָס גיט...". יא, אַוודאי ווייסט גיט דער כלב, אז ער טאָר גיט בייסן!...

די סאָויעטישע אַדמיניסטראַציע, ווען זי פאַרגעסט זיך און ווערט באַ-הערשט פון רוצחישער יידן-שנאה, בייסט צומאַל זייער בייז (וויי איז דעם, וועמען זיי כאַפּן אַריין צווישן זייערע ציינער). אַבער שוין איצט גייען די בייסער אָפּ מיט בלוט מער פון די געביסענע. און דאָס איז דערפאַר ווייל אויף דער זייט פון אונדזער גערעכטן געראַנגל זיינען אויך די בעסטע, די איידלסטע זין פון רוסישן פּאַלק אַזעלכע ווי דער אַקאַדעמיקער סאַכאַראָו, די זשונאַליסטן טשעלידזע, און וויקטאָר בוקאַווסקי, די שרייבער וויקטאָר געקראַסאָו און לידיאַ טשוקאַווסקאַיאַ... און דאָס איז דערפאַר, ווייל די גאַנצע באַמת פּראַגרעסיווע וועלט-עפּנטלעכקייט איז אויך אויף אונדזער זייט. און דאָס איז דערפאַר, פריער פון אַלץ, ווייל מיט אונדז איז ישראל און מיט אונדז זענען אונדזערע ברידער יידן פון אַמעריקע און מערב-אייראָפּע.

מיר זאגן אויפריכטיק און פון פולן הארצן: נישט נאָר דערפאַר ווייל
רוסלאַנד איז אַ גרויסמאַכט ווילן מיר זיך ניט קריגן מיט איר. מיר האָבן
הונדערטער יאָרן געלעבט אין רוסלאַנד, מיר האָבן איינגעזאָפּט אין זיך
איר פרייהייט-ליבנדיקע קולטור. מיר געדענקען די ווונדערלעכע רוסישע
לאַנדשאַפּט און די צאַרטע, טרוימיקע רוסישע ניגונים. מיר האָבן פיל
בלוט צוזאַמען פאַרגאַסן... מיר זאָגן: נאַט אייך אָפּ אונדזער עכטע
פריינדשאַפּט, דאָס איז זייער פיל פאַר אייך — און גיט אונדז אָפּ אונדזערע
יידן — דאָס באַטייט נאָך מער פאַר אונדז!

אַבער דער סאָויעטישער אונז-אַ-פאַרשטייער אַנדריי מאַליק האָט אַ מאַל,
אויף זיין אַנטיסעמיטישן שטייגער זיך אויסגעדריקט, אַז די לאַגע פון
סאָויעטישע יידן איז אַן איבערלעכע זאַך, הערט איר, פון די סאָויעטן, און די
געשיכטלעכע דערפאַרונג לערנט, אַז אויב מיר וועלן שטופּן אונדזערע
לאַנגע געזער צו די איבערלעכע ענינים פון סאָויעטן-פאַרבאַנד, וועלן מיר,
הייסט עס, שלעכט אָפּשניידן...

ניין, ליבניקע חברים-הערן, וועלן מיר ענטפערן: די יידן וועלכע ווילן
אומבאַדינגט אויפהיטן זייערע נאַציאָנאַלע רעכט און קולטור-טראַדיציע,
די שטאַלצע שבת-קדושידיקע יידן, וועלכע רייסן זיך צו זייער היימלאַנד —
דאָס איז ניט קיין איבערלעכע זאַך פון די סאָויעטן. ס'איז אונדזער אַלעמענס
זאַך — ס'איז די זאַך פון וועלט-געוויסן וואָס טאַר ניט און וועט ניט
דערלאָזן מער קיין טרעבלינקע און באַבי-יאָר, קיין גענאַסייד און ראַסן-
האַס!

און וואָס שייך געשיכטלעכע דערפאַרונג, איז ביי דער גאַנצער אַכטונג
צום גרויסן רוסישן פּאַלק און זיין קולטור, האָבן פונדעסטוועגן מיר, די
"לאַנגגעזיקע", אַ סך אַ סך אַ גרעסערע דערפאַרונג.

מיר, דאָס קלייניקע פּאַלק ישראל, האָבן איבערגעלעבט פיל מעכטיקע
וועלט-אימפעריעס וועלכע האָבן מיט זייער גאַנצער קראַפּט און אַכזריות
פאַרמאַסטן זיך אומברענגען אונדז. אויפן גרונט פון אונדזער טויזנט-יערי-
קער דערפאַרונג קאַנען מיר וואַרענען און מאַנען ביי אונדזערע פייניקער
און באַצווינגער: לאַזט אונדז לעבן, אויב איר ווילט ניט מיר זאָלן אייך אויך
וואָס גיכער איבערלעבן!

ירושלים, 1972

בילד — 1. צבי פריינקרזאן ז"ל
(צפוני) — באקאנטער העברעי-
שער שרייבער. געזעסן אין איין
רעזשים-לאגער מיטן מחבר (זע.
"ארום דער בריסעלער קאנפע-
רענץ").

בילד — 2. אויף א מסיבה פארן
אפפארן קיין ישראל פון עליה-
אקטיוויסט וואלערי סוועטשינסקי.
(1969).

פון רעכט אויף לינקס: זו. סוועטשינסקי, וואלאדיע סלעפאק, אניע און יוסף קערלער

אַרום דער בריסעלער קאַנפערענץ

1. סילוויאַ זאַלמאַנסאָן, געלפאַנד און אַנדערע

וואָס מער אונדזער בלוי-ווייסער "באַינג", דער אל-על-עראַפלאַן פאַרש-
נעלערט זיין פלי, אַלץ מער דאַכט זיך — אויב ער איז נישט שטיין געבליבן
אויף איין אַרט, שוועבט ער דאָך קוים-קוים, גלייך ער וואַלט איינגעדרימלט
אונטער דעם ריטמיש-מאַנאַטאַנעם געברום פון זיינע מעכטיקע מאַטאַרן.
אין די קאַבינע-פּענצטערלעך שלאַגט אַז אַן אַדמ-נאַקעטע זון, אַ בראַשית-
דיקע מיט שאַרפע שטראַלן. אַזאַ זון מיט אַזעלכע שטראַלן איז צו זען
בלויז פון דעם אייביק-בלויזן הימל, וואָס איבער די שניי-ווייסע כמאַרעס.
פון אונטער אַט די פרידלעכע וואַלקנס ווי מיר זעען זיי, פּליוכעט איצט,
אַזוי זאַגט מען, אַ גוטער שלאַקס-רעגן און ווייטער מיט אַ פּערטל שעה,
איבער אייראַפּע, וועט שוין פאַלן, אַזוי הערן מיר, אַ גאַנץ געדיכטער שניי...
יא, דער "על-אל" אונדזערער, ווי ס'דאַכט, שוועבט ווי אין דרימל, אַבער
אינעווייניק אויף די זיץ-פּלעצער און צווישן די זיץ-פּלעצער איז נישטאַ
קיין צייט צו דרימלען און ס'איז דווקא ביז גאַר לעבעדיק. דאָס פאַרקאַכן
זיך שוין, ווי מיר שיינט, די "קולואַרן" פון דער בריסעלער וועלט-קאַנפּע-
רענץ... אַ גוטע העלפט פון דער ישראל-דעלעגאַציע באַשטייט פון פּרישע
ישראלער, — מיינסטנס געוועזענע אַקטיוויסטן, באַרימטע מיט זייער מוטי-
קייט אין געראַנגל פאַר אַ פּרייער עליה פון רוסלאַנד. נישט קיין ווינדער
וואָס זיי וואַרפן זיך אַזוי אין די אויגן מיט זייער "קאַכעניש", מיט זייער
אַקטיווקייט: ווער ווי זיי, ווייסט נאָך אַזוי אויף דער אייגענער הויט, מיט
אייגענער גוף און נשמה, אַט די אַלע פּראַבלעמען וואָס רינגלען אַרום
אַזעלכע, וואָס האָבן זיך דאַרט איינגעשטעלט בלויז אַנצוגעבן די פּאַפּירן
אויף אַן אַרויספאַר-דערלויבעניש?

ווער שמועסט נאָך די "אַטקאַזניקעס" — אַזוי רופט מען יענע, וועמען
מען זאַגט יאַרבלאַנג אַפּ אין זייערע געזעצלעכע רעכט אויף עליה, יענע,

וואס זענען אויסגעשטעלט אויף טאג-טעגלעכן ווילקיר מצד די אדמיניס-
טראטיווע אינסטאנצן פון סאָוועטישן רעזשים, יענע, וואָס אויף זיי איז
אַנגעמאַסטן דאָס קלוגע ווערטל, אַז אַ ייד האָט מורא פאַר אַ הונט און...
קריכט אין פּייער...

און דער עיקר — ווער ווייטיקט נאָך אַזוי ווי אונדזערע געוועזענע עליה-
אַקטיוויסטן פאַר די אסירי-ציון — די טייערע יידישע יינגלעך, וואָס גיבן
זיך נישט אונטער אויך אין די אכזריותדיקע סאָוועטישע צוואַנגס-לאַגערן
און אין די טרויעריק-באַרימטע קאָזעמאַטן פון "וולאַדימירקע"? ...

מיט אונדזער דעלעגאַטן-גרופע פליט אַצינד אויך סילוויאַ זאַלמאַנסאָן. זי
זיצט פאַרקלערט אויף איר פלאַץ און מיט בלייכע דינע פינגער גלעט זי
פאַנאַנדער די לאַנגע ליסטע מיט נעמען פון די אסירי-ציון. אין שוואַרץ-
הנעוודיקן אַוואַל פון איר געזיכט לויכטן די אויגן אירע מיט קוים איינגע-
האַלטענעם צער פאַר די איבערגעבליבענע דאָרט חברים, פאַר איר מאַן, דעם
זייער באַגאַבטן און איצט שוין באַוווסטן יוגן שרייבער עדוואַרד קוונעצאַוו,
וועמען סאיו נאָך פאַרבליבן לאַנגע יאָר אַפריכטן קנעכטשאַפט אין די
סאָוועטישע טורמעס און צוואַנגס-לאַגערן...

סילוויאַ זאַלמאַנסאָן!

נישט איין יידיש האַרץ האָט אויפגעציטערט מיט באַווונדערונג און
שטאַלץ, ווען דורך אַלע קאַרדאַנען און פאַרצווינגענע האַבן זיך דורכגע-
בראַכן צו אונדז אירע לעצטע ווערטער אויפן טראַגיש-באַרימטן פראַצעס
פון די אַזוי גערופענע "עראַפלאַן-פאַרכאַפער". סאיו כדאי, ביי דער
געלעגנהייט, אויפמישן יענץ נאָך איין, שענדלעך און בלוטדורשטיק קאָ-
פיטל פון דער סאָוועטישער "יוסטיץ": געדענקט איר, אין דעצעמבער
1970 האָט מען געמשפט אַ גרופע יונגעלייט בלויז פאַר דעם איינעם ניט
רעאַליזירטן געדאַנק וועגן פאַרכאַפן אַן עראַפלאַן, כדי זיך דורכרייסן קיין
ישׂראל. די דאָזיקע חברה האָט כמעט ווי געוואוסט, אַז דער פלאַן זייערער
וועט גיט געלונגען.

און לאַמיר איצטער זאָגן גאַנץ אַפן און אויפריכטיק: נישט נאָר די
פאַרצווייפלונג פון יונגע היצקעפּ, וואָס האַבן אויף אַלע זייערע געזעצלעכע
ווענדונגען וועגן אַ פרייער עליה באַקומען נאָכאַנאַנד איין קאַטעגאָרישן
אומגעזעצלעכן אַפזאַג, נאָר — דער עיקר — דער נאַציאָנאַלער באַוווסטזיין
האַט זיי געשטויסן צו דעם: מיט זייער העלדישער קרבנותפולער אַנטשיידן-
קייט מאַביליזירן די וועלט-עפנטלעכקייט אין שוץ פון יענע סאָוועטישע

יידן, וועלכע אידענטיפיצירן זיך מיט מדינת ישראל און מיט פֿאַלק ישראל. דאָס האָט זיך זיי איינגעגעבן, כאַטש די "פֿאַרשווערונג", ריכטיקער, דער פֿרוו, איז פֿון סאַמע אָנהייב, אכזריותדיק דערשטיקט געוואָרן... לאַמיר זיך דערמאַנען: פֿאַר אַט דער "יידישער חוצפה" ווי איינער אַ קגב-פֿאַלקאָוויק האָט זיך אויסגעדריקט, פֿאַר אַט דעם איינעם ניט רעאַ-ליזירטן געדאַנק, האָבן די "הומאַנע" ריכטער פֿון "ערשטן סאַציאַליסטישן פֿאַטערלאַנד" אַרויסגעטראָגן לכתחילה זייער פֿסק-דין: טויט-אורטייל אי-בער צוויי פֿון די אַנגעקלאַגטע און פֿאַר די איבעריקע — די מאַקסימאַלסטע טורמע-טערמינען.

דאָן האָט סילוויא זאַלמאַנסאָן, די איינציקע פֿרוי צווישן די פֿאַרמשפטע, באַנוצנדיק זיך מיטן רעכט אויפֿן "לעצטן וואָרט", אַזוי געזאָגט: "... אונדז וועט קיינמאַל נישט פֿאַרלאָזן דער חלום וועגן פֿאַראייניקן זיך מיט אונדזער אוראַלט היימלאַנד... אייניקע פֿון אונדז האָבן נישט גע-גלויבט, אָדער גאַר ווייניק געגלויבט אינעם דערפֿאַלג פֿון אונדזער פֿלאַן. שוין אויפֿן פינלענדישן וואַקזאַל האָבן מיר באַמערקט ווי מען שפּיאַנירט אונדז נאָך. אָבער רעזיגנירן האָבן מיר שוין נישט געקענט..."

זיך אומקערן צו דער פֿאַרגאַנגענהייט, ווידער וואָרטן, ווידער זיצן אויף די טשעמאַדאַנעס... אונדזער טרוים וועגן לעבן אין ישראל איז געווען אַן אַן ערך שטאַרקער פֿונעם פֿחד פֿאַר דעם פֿיין, וואָס מע קאָן אונדז פֿאַרשאַפֿן... און אויך אַצינד צווייפֿל איך ניט אויף קיין מינוט, אַז ווען-ס'ניט אין, וועל איך פֿון דעסט וועגן אַוועקפֿאַרן און לעבן וועל איך אין ישראל... אַט דער חלום, געהייליקט דורך צוויי טויזנט יאָר האַפֿענונג, וועט מיך קיין מאַל נישט פֿאַרלאָזן..."

און אַפֿילו דער זאַרגפֿעליק-פֿילטרירטער געריכט-זאַל, וואָס איז פֿאַר-פֿולט געווען מיט ק.ג.ב.-אַגענטן און מיט גראַמילעס-פֿונקציאָנערן פֿון אינערן-מיניסטעריום, אַפֿילו אַט די לייט זענען פֿאַרשטילט געוואָרן... בלויז די ריכטער זענען אויפֿגעשפּרוגען צערייצטע פֿון זייערע פֿלעצער, ווען סילוויאַ האָט שטיל און דייטלעך אַרויסגערעדט: לשגה הבא בירושלים! און אויף ס'ניי חזר איך איבער:

אויב כ'וועל דיך פֿאַרגעסן, ירושלים,

זאַל אַפֿדאַרן מיין רעכטע האַנט.

... זיצט זי אַצינד, סילוויאַ, מיט דער ליסטע אין דער האַנט און טענהט

עפעס מיט איר מיטשמועסער. רעדן רעדט זי איינגעהאלטן און שטיל, ווי אַ טוב וואָס ברומט פאַרבענקט פון יענער זייט פאַרפינצטערט און פאַר-קראַטעוועט פענצטערל ביי ערגעץ אָן איינצל-קאַמער ...

מיט אייניקע פון אירע חברים איז מיר אויסגעקומען זיך צו טרעפן נאָך זייענדיק, נישט היינט געדאַכט, אין סאַוועטן-פאַרבאַנד. מיט איר אליין האָבן מיר זיך באַקאַנט ערשט בעת איר קומען קיין ישראל, — קוים זיך דורכגעוואָרפן מיט עטלעכע וואַרעמע ווערטער. וואָס שייך איר איצטיקן מיטשמועסער ... אַ! צווישן פיל גוט-באַקאַנטע, אַלט-באַקאַנטע און היי-מישע, ביז אַ טרער אין אויג, פנימער, מיט וועלכע איך פריי זיך היינט אין דאָזיקן רייס, איז זיין פנים מיר צום נאַענטסטן באַקאַנט און האַרציק-היימיש. שוין ביי די 25 יאָר ווי מיר זענען צוזאַמען געגאַנגען אויף איינער און דער זעלבער געפערלעכער סטעזשקע, וואָס האָט אונדז פאַרט געבראַכט קיין ישראל. צוערשט איז דאָס געווען אָן איינזאַם, אַ פאַרשנייט שמאַל סטעזשקעלע, ווי אין מיטן אַ מינענפעלד ... צוערשט האָב איך באַגעגנט מאיר געלפאַנדן ערגעץ אין פעברואַר 1952, ווען מען האָט מיך פאַריאַגט אין איינעם פון די טראַנספּאָליאַרע רעזשים-לאַגערן פון וואַרקוטאַ.

פון וואָנען איז אַהער, — הינטער באַפּראַסטיקטן שטעכדראַט, אונטערן שטענדיקן געוואַי פון דער צפון-ווייגע, פון די וועלף-הינט און פון הינטישן קאַנאָיאַ, צווישן די טויונטער הונגעריקע, אַפגעריסענע באַעוולטע און דערשלאַגענע מענטשן-קעכט, ווי איז אַהערצו פאַרוואַגלט געוואָרן אַט דאָס דאַרע זעכצניעריקע בחורל, וואָס רופט אויס אַזוי שטאַלץ זיין טיפיש יידישן נאַמען און פאַטער-נאַמען:

— מאיר בערקאָוויטש! ...

גאַנץ פשוט — געווען איז אין דער אוקראַינע אַזאַ יידישער כרך — זשמערינקע, אַ שטעטל נישט פון די צו קליינע. אין די אַרומיקע שטעטלעך פלעגט מען ריידן מיט חידוש, מען פלעג זיך אַנדערציילן מעשיות וועגן דעם גרויסאַרטיקן זשמערינקער "וואַקזאַל". זשמערינקע איז ווי באַוויסט אַ וויכטיקער אייזנבאַן-קנופ און די אייזנבאַן-סטאַציע איז דאַרט ווירקלעך אַ גאַנץ שיינער בנין. אָבער פאַר די אַרומיקע שטעטלעך איז דאָס געווען — פּסס! — די שענסטע און באַרימסטע סטאַציע, געווען צווישן די זיבן ווונדער אויף דער וועלט צוזאַמען מיט דעם אומאַניער סאַפּיעווקע-פאַרק און, להבדיל, דאָס וויניצער משוגעים-הויז ...

איז אַט פון דער זשמערינקע טאַקע קומט עס אַרויס אונדזער כמעט מינדעריעריקער דאַן "מלוכה-פאַרברעכער" מאיר געלפאַנד.

סוף פערציקער יאַרן האַט זיך אין דער אוקראַינע פאַרשטאַרקט די אַנטי-סעמיטישע העצע. אין די געוועזענע אַקופירטע דורכן דייטש געביטן, באַ-זונדערס — אין די אַמאַליקע יידישע שטעטלעך האַבן די פאַרבליבענע דאַרט יידן געלעבט אין איינע שרעק. אַ סך פון זיי האַבן שוין דורכגעמאַכט די שבעה מדורי גיהנום אין די טויט-לאַגערן און געטאַס, אַנדערע האַבן זיך אומגעקערט פון עוואַקואַציע, ניט ווייניק — פון סאַמע פייער — מלחמה-אינוואַלידן, טייל פון זיי — היימלאַזע און אומבאַהאַלפענע האַבן נאָך אַלץ אומזיסט כלאַפאַטשעט מע זאַל זיי צוריקגעבן די פאַרכאַפטע נחלות... מיט קלות און זידלעריי האַט מען געיאַגט פון די אייגענע שוועלן... ס'האַבן אויך ניט געפעלט קיין מאַרד-פאַלן.

— זשידעס פאַרשאַלטענע אויף אונדזערע קעפּ!

— ווייניק האַט אייך היטלער געהרגעט!

— נישט דערקוילעטע!

און נאָך איין "חכמהלע" וואָס איז געקומען פון די סאַמע "הויכע פענצטער", מע האַט געוואַגט, אַז אַליין פון אים, דעם דעמלטיקן גענעראַל-סעקרעטאַר פון צ.ק. פון דער קאַמוניסטישער פאַרטיי אין אוקראַינע, פון ניקיטקע כרושטשאַוון:

"דאַלאַגאַנאַסיק!" (לאַנגגעזולדיקע — אַזאַ מין תבואה-פאַראַזיט).

די דאַזיקע פיינע אויסרופן האַבן זיך פראַנק און פריי געלאַזט הערן אומעטום — אויף די גאַסן, אין די רייען צום קויפן אַ ברייטל, אויפן מאַרק, אין שול, אין די רעגירונגס-אַנשטאַלטן, אַפילו אויף פאַרטיי-פאַרזאַמלונג-גען... אומזיסט האַט זיך געטראַגן דאַס וויי-געשריי פון יענע יידן קיין קיעוו און קיין מאַסקווע. די קרעמל-ווענט האַבן פילדייטיק און גרויזאַם געשטומט.

דער יידישער אַנטיפאַשיסטישער קאַמיטעט איז שוין דאַן געווען הילפלאַז פאַראַליזירט פאַר דער דראַענדיקער טויט-געפאַר.

אַבער לאַמיר זיך אומקערן קיין זשמערינקע, וווּ אין דער היגער אוקראַי-נישער שול האַבן זיך געלערנט אויך יידישע קינדער.

ס'איז ניט שווער זיך פאַרצושטעלן, וואָס אַט די קינדער האַבן געהאַט אויסצושטיין נישט נאָר פון זייערע אוקראַינישע "חברמלעך", נאָר אויך פון אייניקע לערער, געוועזענע היטלער-קאַלאַבאָראַנטן און איצטער שוין

”סאָוועטישע פּאַטריאַטן“, ניט קיין קלענערע מומחות אין דער יידן-פּראָגע ווי דער קאַלאַבאָראַנט און איצטיקער סאָוועטישער ”וויסנשאַפּטלער“ טראַפּים קיטשאַ... .

יונגע יידישע הערצער פּאַרטראַגן נישט קיין עוולות, קינדער זענען גרייט זיך מקריב זיין פאַר אמת און יושר; און אין איינער אַ נאַכט זענען די זשמערינקער פּלויטן פאַרקלעפט געוואָרן מיט האַנט-געשריבענע פּלוגבלעט-לעך. די פּלוגבלעטלעך האָבן צאַרנדיק דעמאָסטרירט דעם נעאַנאַציזם און גערופן די יידן צו אייניקייט... .

סאיז געווען נאָיוו, קינדעריש, אַבער פון איבערפּולטע הערצער און — געוואַגט ביז גאַר.

פאַרשטייט זיך, אַז פאַר די סאָוועטישע זיכערהייטס-אַרגאַנען איז ניט צו שווער געווען זיך צו דערוויסן, ווער זענען עס די מחברים פון אַט דער ”קאַנטער-רעוואָלוציאָנערער קראַמאַלע“, ר”ל. מאיר געלפּאַנד איז געווען איינער פון יענער זשמערינקער ”קאַנטער-רעוואָלוציאָנערער, נאַציאָנאַליסטישער אַרגאַניזאַציע“... .

צוגענומען האָט מען אַט די יינגלעך און מיידלעך ערשט שפּעטער מיט אַ יאַר, צי צוויי, שוין נאַכן פאַרענדיקן די מיטל-שול. שוין פון די אינסטיטוטן און אַרבעטס-אונטערנעמונגען. דער הינטעראויגיקער פּסק-דין פאַר די 16—17 יעריקע איז געווען אַ האַרבער: פון 10 ביז 25 יאַר איזאַלאַציע אין די שטראַף-לאַגערן פון שטרענגסטן רעזשים.

די אַרבעטס-קנעכט פון אונדזער לאַגער — אויסגעהונגערטע און פאַר-האַרעוועטע קוילנגרעבער, קעסל-הייצער, לאַסט-טרעגער און בויער, זענען מיינסטנס געווען שוין באַיאַרטע לייט, אַדער אַזעלכע, וואָס האָבן אויס-געזען פּיל עלטער פון זייערע יאַרן. דעריבער איז נאַטירלעך וואָס אַט די מענטשן, יאַרן לאַנגע אַפּגעשניטענע פון ווייב-און-קינד, אויסגעבענקטע און אויסגעווייטיקטע, פּלעגן זיי מיט אַזוי פּיל ליבשאַפט און פאַטערלעכער וואַרעמקייט אַרומרינגלען די מינדעריעריקע צווישן זייער אומגליקלעכער מחנה.

מאיר האָט אויסגעזען דאַן, ווי ער וואָלט נאָך נישט אַרויסגעקראַכן פון זיינע קינדער-יאַרן. אַבער נישט נאָר דערפאַר האָט מען אים ליב געהאַט. מע האָט אויך געהאַט פאַר אים אַפּשיי: ווי אַ געוועזענער סטודענט פון מעדיצינישן פאַקולטעט, האָט מען אים אַוועקגעשטעלט אַרבעטן אין דער פּאַליקליניק און ער האָט זיך אַרויסגעוויזן אַלס זייער אַ פּעיקער פּעלדשער.

אויף דעם דאזיקן "פּריווילעגירטן" פּאַסטן פּלעג ער מיט וואָס נאָר ער
 האָט געקאַנט אַרויסהעלפּן די נויטבאַדערפטיקע טויט-מידע און קראַנקע
 "זעקן" (קאַצעטלער). די יידישע "זעקן", וועלכע זענען געווען באַזונדערס
 טעראַריזירט, האָבן אָפט אין מאירן געזען דעם איינציקן רעטער פון אַל
 דאָס בייזס. געהיט און שטיל, ריוזיקירנדיק מיט זיינע אַלע פּריווילעגיעס,
 מיט אַ נייעם עטאַפּ און שיער נישט מיט אַריינכאַפּן אַ נייעם טורמע-
 טערמין, פּלעג ער אַליין אויסגעפונען און זאַרגן פאַר אַזעלכע יידן...
 דערמאַן איך זיך, ווען כ'פּלעג שוין אַ פאַרמאַטערטער אַרויסקריכן פון
 דעם קוילנגרוב, נאָך 12 שעה פּינצטערניש, קוים איינגעשלונגען דעם
 מאַגערן לאַגער-זופּ מיטן שטיקל לעפּקע ברויט, פּלעג איך אַרויס צו פאַר-
 נאַכט הינטער די באַראַקן. "די יודענשטראַסע" — אזוי האָבן מיר געקרוינט
 איינע פון די אויסגעטראַטענע סטעזשקעס צווישן ריוזיק-אַנגעוואַרפענע
 שנייבערג. אין אַ בריענדיקן פּראַסט פון 40 גראַד, אין אַ שניי-זאַווערונכע,
 ביי דער שטענדיק-גרויער, נישט טאַג-נישט נאַכט — פּאַליאַרער צפון-שיין
 — פּלעג מען בערך אין דער זעלבער צייט, זען אויף אַט דעם שטעגל
 באַזונדערע גרופּקעס יידישע "זעקן" און צווישן זיי — מאיר. מע האָט
 געקאַנט זען, ווי ער און נאָך אַ פאַר יונגעלייט רינגלען אַרום מיט גרויס
 דרד-אַרץ איינעם אַ באַיאַרטן און אַ שטיל-שמייכלענדיקן יידן. דאָס איז
 געווען אונדזער אַלעמענס ליבלינג צבי פּרייגערוואַן ז"ל. פאַר דער לאַגער-
 אַדמיניסטראַציע און פאַר די איבעריקע איז ער באַקאַנט געווען אַלס
 באַוווסטער וויסנשאַפּטלער און ספּעציאַליסט אין געביט פון העכערן די
 קוואַליטעט פון שטיין-קוילן, אַ פּראַפעסאָר און מחבר פון לערנביכער פאַר
 די באַרג-הויכשולן.

פאַר אונדז אָבער איז ער געווען דער איצט באַקאַנטער העברעישער
 דיכטער און דערציילער. דאָס גאַנצע לעבן האָט ער זיך געהיט און געווען
 פאַרזיכטיק מיט אַ וואַרט, כדי נישט אַרויסברענגען די מוראדיקע ליבשאַפּט
 צו זיין לשון-עברית. אַפילו די אייגענע קינדער האָבן ווייניק-וואָס גע-
 ווסט... כאַטש וואָס אייגנטלעך דאַרף מען זיך היטן און וואָס פאַראַ
 פאַרברעכן קעגן דער גרויסער מדינה פון "פעלקער-פּריינדשאַפּט", קאָן
 זיין ליבשאַפּט און טריישאַפּט צו אַ שפּראַך? ... בפרט, אַז פון אַנדערע
 זינד איז ער דאָך לחלוטין ריין געווען? דאָך האָט מען אים אַרעסטירט און
 פאַרמשפּט אויף צען יאָר קאַטאַרגע נאָר פאַר דעם, וואָס ער האָט אַמאַל
 געדרוקט זיינע מאַמרים אין די ווייניקע סאַוועטיש-העברעישע זאַמליכער,

וואָס פלעגן דערשיינען ביים סוף פון די צוואַנציקער יאָרן. און אפשר האָבן זיי דאָך רעכט געהאַט, די סאָוועטישע הענקער, ווייל סוף-סוף איז דאָך ליבשאַפט צו עברית אויך ליבשאַפט צום ייִדישן פּאָלק, אויך ליבשאַפט און טריישאַפט צו ארץ ישראל ...

אויך מיר אַלע און באַזונדערס ער, מאיר געלפּאַנד, האָט אין דער פּראָגע נישט געספּקט. אַ סימן האָט איר, זעט ווי פּאַרטיפּט ער הערט זיך איין אין דער העברעיִש-לעקציע, וואָס אונדזער טייערער פּראָפּעסאָר קנעלט אין אונדז אַריין :

— אַנחנו גרים בארץ שלנו.

— וואָס פּאַר אַ "גאָרים", — זאָג איד, רב צבי, — גאָרים! * — מיר ברענען, מיר ברענען אין גיהנום, נישט מיר וויינען, נאָר מיר וויינען ! צבי לאַכט מיט אַ שטיל, דורכדרינגלעך-אומעטיק געלעכטערל ... אַבער מאיר צעבייזערט זיך אויף מיר נישט אויף קיין קאַטאָועס :

— דאָך וועלן מיר פּאַרט לעבן און פּאַרט וויינען, נישט וויינען, און דערווייל לאַמיר ווייטער לערנען, ווייל באַלד וועט זיך שוין צעקלינגען דער גאַנג און שלעפּן צו "פּאַווערקע" (צום אַפּעל, הייסט עס) ... אַצינד קלער איד גאַנץ ערנסט : אפשר איז דאָס דאָן געווען דער ערשטער צווישן די אומלעגאַלע אולפנים, וואָס האָבן זיך איצטער צעוואָרפּן און זענען טעטיק פון נאַוואָסיבירסק ביז ריגע, פון מאַסקווע ביז טאַשקענט ? ...

מאיר געלפּאַנד, שוין ווייט ניט יענץ אויסגעדאַרט בחורל פון וואַרקוטאַ, נאָר איצט אַ סאַלידער דאַקטאָר-מעדיצין, איז טעטיק אין באַרימטן ביילינג-סאָן-שפיטאַל. אין די שוואַרץ-געקרייזלטע האָר האָט זיך שוין אַריינגעגנבעט אַ היפש ביסל זילבער, שטאַרק ענלעך צו יענער בייזער פּראַסטיקייט וואָס פלעג זיך איינעסן אין די שטעכיקע פּאַרצוימונגען אַרום אונדזער לאַגער ... כ'דערמאָן איצט מאיר, אַז צוריק מיט פינף יאָר אין מאַסקווע, האָבן מיר צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע חברים אונטערגעשריבן און דורכגעשמוגלט אַ באַגריסונגס-טעלעגראַם צום ערשטן בריסעלער קאַנגרעס אין שוץ פון די סאָוועטישע יידן — איין סטעזשקעלע, זאָג איד, פירט פון יענעם זשמערינג-קער פּלוגבלעטל ביז צו דער באַגריסונגס-טעלעגראַם.

ביי מאירן צינדן זיך די אויגן מיט יענעם שעלמיש-יוגנטלעכן פייערל פון גאָר אַמאַל, זיי צעשפּריצן זיך ממש מיט פּונקען פּרייד, די אויגן זיינע,

* גאָרים (רוסיש) — מיר ברענען.

די שפורן ביטערניש אַרום די מויל-ווינקלען פאַרשווינדן און ער צעזינגט זיך פּלוצים שטיל, שטיל-שמייכלענדיק, כמעט ווי אונדזער רב צבי פרייגער- זאן ז"ל * :

כאַטש מיר זענען ווייט אַצינד פון פרייד,
ווייט פון פאַרגעניגן,
לאַמיר, ברידער, שטילינקערהייט
אַ זינג טאַן אונדזער ניגון:
שמחת תורה — אַלץ איז דאָך כדאי
אויף דער וועלט דער גרויסער:
אין דער ווייטער,
ווייטער, ווייטער פריי
קלינגען גילדענע כוסות...

דאָס האָבן מיר געזונגען אין איינעם אַ פאַרנאַכט אויף אונדזער שניי- פאַרשמיסענער "יודענשטראַסע" און ס'איז שווער געווען צו וויסן פאַר וואָס האַלטן מיר זיך עטלעכע יידישע לאַגער-לייט אַזוי פעסט פאַר די הענט: אַדער דערפאַר ווייל אַ ווילד-משוגענע שניי-זאַווערוכע האָט געוואַלגערט פון די פיס און מען האָט קיין זאָך נישט געזען אויף קיין שפּאַן, אַדער דערפאַר, ווייל ס'איז טאַקע געווען שמחת תורה און פון דער ווייטער פריי האָבן מיר טאַקע דערהערט ווי "ס'קלינגען גילדענע כוסות"...

וועגן דעם, אַז "אַלץ איז דאָך כדאי" האָבן מיר זיך איבערצייגט מיט גוטע צען יאָר שפּעטער, אויפן ענגן אַרכיפּאַוו-געסל ביי די "אויסגעטראַטע- נע און גרייזע מירמל-טרעפּ" פון דער מאַסקווער סינאַגאַגע, ווען טויזנטער יידן, דער עיקר — יינגלעך און מיידלעך האָבן געהויבן "לחיים", געטאַנצט, געזונגען און אַרויסגעברומט יידישע ניגונים, מיט חסידישן ברען און התלהבות, מיט פּלאַמיקן גלויבן און בטחון אַז "אַלץ מיר וועלן איבערקומען, אַלץ איז דאָך כדאי און קיין אַרץ וועלן מיר קומען, קומען סי-ווי-סיי!"

טויזנטער האָבן געפיייערט דעם דאָזיקן, שוין איצט טראַדיציאָנעלן נאַציאָנאַלן יום טוב פון סאַוועטישן יידנטום, — שמחת תורה. און צווישן אַט דער שטורמיש-יובלדיקער מאַסע האָבן אויך מיטגעטאַנצט און מיטגעזונגען די געוועזענע יידישע "זעקן" מאיר און איר, צבי פרייערזאָן ז"ל, — דער העב-

* זיין פרוי און קינדער זענען עולה געווען אין לאַנד און באַערדיקט זיין אַש אין איינעם פון די ישראלי־קיבוצים.

רעישער שרייבער מיט זיינע קינדער — צו לענגערע יאר, דער נישט לאַנג איינזאם פאַרשטאַרבענער יידישער שרייבער פון קיעוו נתן זאַכאַרע ז"ל ווי אויך פיל פון די עולים וואָס מיר זעען דאָ, צווישן דער ישראל-דעלע-גאַציע אויפן בריסעלער קאַנגרעס.

2. תכלית

ווי שוין געזאָגט, האָבן קענטיק די קולואַרן-פאַרקאַכענישן זיך אָנגעהויבן נאָך אין דער לופטן, אויפן עראַפלאַן-רייס קיין בריסעל.
אַ געוויינלעך בילד:

שטייט זיך אַ גרופע יונגעלייט אַרום אַ באַקאַנטן כנסת-דעפוטאַט. ממש אַ טראַדיציאָנעל קליינשטעטלדיק "רעדל" אין ענגן דורכאַנג צווישן די זיין-פלעצער פון אַ מאַדערנעם "אווירון" ... און איינער אַ לענינגראַד-רחובותער בחור, פונקט ווי עס זענען זיך נוהג געווען אונדזערע אבות אבותינו, דרייט שוין כמעט דאָס קנעפל אויפן אַנצוג פון אונדזער חשובן דעפוטאַט:

— בוודאי, בוודאי איז טאַקע ביז גאַר וויכטיק אַזאַ מאַניפעסטאַציע פון יידישער אחדות, אָבער מע טאַר חלילה נישט אַפקומען מיט שיינע רייד, מעגן זיי זיין שוין און אַפילו ווירקעוודיק ... תכלית, טייערער חבר הכנסת! אונדזערע חברים דאַרט נייטיקן זיך אין תכלית! ...

מיר פאַרשטייען אַלע דעם מיין פון אונדזער בחור. מיר ווייסן, דאַכט זיך, גאַנץ גוט דעם טעם און לייטמאַטיוו פון יידישער זאַרג פאַרן עצם-קיום, פאַרן מאַרגנדיקן טאַג: וואָס וועט זיין דער תכלית? דורות לאַנג, און איצט אפשר שאַרפער ווי אַלע מאַל, קלינגט עס און וועקט צו טאַט — וואָס וועט זיין דער תכלית?!

און טאַקע אַט די זאַרג פאַרן קיום פון אונדזער פאַלק, פאַר דער יידישער מדינה און טאַקע דער עיקר און טאַקע בפרט — פאַרן גורל פון די יידן אין ראַטנפאַרבאַנד, וועלכע געפינען זיך דאַרט ווי צווישן צוויי שאַרפן פון איין גרויזאַמער שער — צוואַנגס-אַסימילאַציע און אַנטיסעמיטישן גענאָסיד; אַט די גרויסע זאַרג איז געשטאַנען אין צענטער פון אַלע עפנטלעכע אַרויס-טרעטונגען און קולואַרן-פאַרהאַנדלונגען פון דער צווייטער בריסעלער קאַנג-פערענץ, וווּ ס'האַבן זיך צונויפגענומען 1200 פאַרשטייער פון די יידישע קהילות פון אַלע עקן וועלט, העכער 400 זשורנאַליסטן און קאַרעספּאַנדענטן פון דער וועלט-פרעסע, פיל וויכטיקע פאַרלאַמענטאַריער און פאַרשטייער

פון דער ניט יידישער געזעלשאפטלעכקייט, ווי אויך מנהיגים פון פארשידענע קריסטלעכע געמיינדעס און אנדערע.

"תכלית" איז טאקע געווארן איינס פון די פאפולערסטע ווערטער, דער עיקר — אויף די ויצונגען פון די ארבעטס-קאמיסיעס פון קאנגרעס: אויף דער יורידישער קאמיסיע, אין דער קאמיסיע צו הילף דער באפרייונג פון די אסירי-ציון און די "אטקאזניקעס", אין דעם יידישן-קריסטלעכן קאארדי-נאציע-קאמיטעט און אין אנדערע ארבעטס-אינסטאנצן פון צוזאמענפאר. "תכלית" איז, ווי מיר דאכט, אנגעפילט געווארן מיט נייעם אינהאלט, מיט ניי אויסגעארבעטע מאסמיטלען און שריט, וועלכע וועלן אנגעווענדעט ווערן מיט דער גאנצער אנטשיידנקייט, מיט דער גאנצער קראפט פון יידי-שער אחדות, נישט קעגן סאָוועטישן רעזשים, צו וועלכן מיר זענען אין ערגסטן פאל פשוט גלייכגילטיק, נאר כדי צווינגען די סאָוועטן זיי זאלן זיך איין מאל פאר אַלע מאל פארטראַכטן און קומען צום שכל, אז טאקע צוליב זייערע אייגענע מלוכה-אינטערעסן לוינט זיך נישט פארהאלטן און רודפן אַלע יענע, וואָס שטרעבן אַהיים, קיין מדינת ישראל. ס'לוינט זיך אויך ניט מיט אַזוי פיל רציחה צעבלאָזן דאָס געפערלעכע פייער פון דער טאטאלער יודאָפּאַבישער מאַסן-פּראָפּאַגאַנדע אונטערן דינעם שלייער פון "אַנטי-ציוניזם".

דער צוזאמענפאר איז פול געווען מיט טיפסטער זארג אויך פאר די יידן, וואָס בלייבן אין סאָוועטן-פאַרבאַנד (און זיי בלייבן דאָך די גרעסט-איבערוועגנדיקע מערהייט!), וועגן דעם ברוטאלן קולטור-גענאָסיד וואָס ווערט אנגעווענדט קעגן זיי, וועגן דער קוים פאַרשטעלטער דיסקרימינאַציע און אַפענע פאַרפאַלגונגען קעגן יידישן דת, וועגן די עלעמענטאַרע מענטשן-רעכט פון די סאָוועטישע יידן, וואָס ווערן דורך דער מאַכט-אַדמיניסטראַציע מיט אַ מין טיייוולאַנישער פלאַנמעסיקייט אַלץ מער און מער באַשרענקט. פּראָפּעסאַר אַלעקסאַנדער וואַראַנעל — איינער פון די ערשטע צווישן די יידן, אַנגעזעענע סאָוועטישע וויסנשאַפּטלער, וואָס האָט זיין לעבנס-גורל, דאָס גורל פון זיין משפּחה, זיין פּריווילעגירטן פּאַסטן, זיין גלענצנדע וויסנ-שאַפּטלעכע קאַריערע אַנטשיידן געוואָרפן אויף דער וואַגשאַל אין געראַנגל פאַר אַ פּרייער עליה קין ישראל, איינער פון די איניציאַטאָרס פון דעם אַזוי פאַרפאַלגטן און דאָך פּונקציאַנירנדיקן וויסנשאַפּטלעכן סעמינאַר פון באַרימטע יידן, געלערנטע, וועמען מען האָט אַפּגעזאָגט פון אַפיציעלער וויסנשאַפּטלעכער טעטיקייט מחמת זייער עקשנותדיקער שטרעבונג צו

יציאת-רוסלאַנד; אַלעקסאַנדער וואַראַנעל, וואָס האָט אָפּן געחתמעט זיין נאָמען אַלס צוואַמענשטעלער פון אומלעגאַלן יידישן "סאַמאַוואַט", אָט דער סאַלידער געלערנטער, וואָס לויכט זיך ממש מיט אַ מין באַוונדערס-באַטעמטער יינגלשקייט, האָט אין זיין אַרויסטרעטונג, ווי מיר דאַכט, צום שאַרפּסטן אַוועקגעשטעלט די פּראַבלעם וועגן ווייטערדיקן עצם-קיום פון רוסלענדישן יידנטום.

ער האָט גערעדט וועגן די פאַקטישע לידערס פון יידישן פּאָלק אין סאַוועט-רוסלאַנד — די יידישע אינטעלעקטואַלן, וואָס זענען אַצינד פאַר-יאַגט געוואָרן גייסטיק און סאַציאַל — אין אַ טעמפּן ווינקל, ווייל ס'איז פאַרשניטן געוואָרן זייער נאַכוואָקס. "דאַס פּאָלק דאַרט, — האָט ער אָנגע-וויזן, — ווערט ווידער דעגראַדירט צו אַ נאַציע פון שניידערס און שערערס, אַבער אַצינד שוין אָן יענע גייסטיקע ווערטן, וועלכע ס'האַבן פאַרמאַגט די יידישע שניידערס און שערערס אין די אַמאַליקע צייטן...".

ס'לוינט זיך, אַך ווי ס'לוינט זיך, אַריינקלערן אין די דאָזיקע ווערטער, אויב אַפילו זיי קלינגען אַביסל צו קאַטעגאָריש...

ס'איז אויך כדאי צו דערלערנען און מאַכן די געהעריקע קאַנקרעטע אויספירן פון זיין טיפּן אַנאַליז וועגן דער אויסנאַמלעכער ספּעציפּישקייט פון דער פּאַטענציעלער מאַסן-עליה, וואָס קאָן איצט אַ שטראַם טאָן נישט פון די מערבדיקע און מזרח-דרומדיקע ראַנד-געביטן, נאָר דווקא פון דאַרט, ווו ס'לעבן היינט 80% פון די סאַוועטישע יידן — רוסלאַנד, סיביר, אוקראַינע, ווייסרוסלאַנד... וועגן דער אינטעלעקטועלער לידערשאַפט פון יענער עליה, וועגן די ווידערשפּרוכן צווישן איר אַסימילירטקייט און טראַג-ציק-אויפגעלעבטן יידיש-נאַציאָנאַלן באַוויסטזיין, צווישן אידעאַל און דער ניט גרינער ישראל-ווירקלעכקייט, ביים אַבסאַרבירן זיך...

אַנדייטנדיק אויף מיין ליד "חשבון", וואָס איז צום ערשטן מאל געדרוקט געוואָרן אין גיו-יאַרקער "פאַרווערטס" אַ יאָר פאַר מיין עולה זיין אין לאַנד, דער עיקר — אויף די לעצטע פאַר שורות פון אָט דער ליד:
... פאַרהאַלט מיך ניט — מיר זענען קוויט...

האַט גאַלדע מאיר, גלייך נאָך איר גוט-שמייכלענדיקן "שלום" אַ זאָג געטאָן צו מיר ערנסט און עקשנותדיק-אַנטשלאַסן: — מיר קומען קיין בריסל, כדי צו מעלדן פון דאַרט, אַז מיר זענען נאָך ניט קוויט!
גאַלדע, ווי ס'פאַסט פאַר אַ פינפטער אמא פון פּאָלק ישראל, איז געווען

קאן מען זאגן, דאס מוטערלעכע הארץ און די נשמה פון בריסעלער קאנגרעס, די פירזאגערין און די ערשטע מאַנערן; און ווען זי האָט אין איינער פון אירע קלוגע ליידנשאַפטלעכע אַרויסטרעטונגען זיך געווענדעט צו די ווייטע קרעמל־מנהיגים: — איך פאַרויכער איך, סאַוועטישע רעגירער, אַז די רוסלענדישע יידן וועלן אַליין זיין הערשער איבערן אייגענעם גורל! ווען גאַלדע האָט דאָס געזאָגט, איז נישט וויכטיק געווען דאָס געוויינ־לעכע אין אַזעלכע פּאַלן, ווען דער טויזנטקעפיקער זאַל האָט זיך ספּאַנטאַן אַ הייב געטאַן פון אַרט און זיך צעהילכט, ווי שרייבט מען דאָס, "מיט שטורמישער לאַנגדויערנדיקער אַוואַציע"... וויכטיק איז געווען, וואָס יעדערער פון אונדז האָט איבערגעלעבט און געשפּירט אין אַט דער פייער־לעכער רגע; די ווערטער פון גאַלדען האָבן געקלונגען פאַר אונדז אַלעמען ווי אַ טרייער צוזאַג, ווי אַ הייליקע שבועה פון געאייניקטן וועלט־יידנטום, אַז די שטאַלצע און מוטיקע יידן פון סאַוועטן־רוסלאַנד וועלן קיינמאַל נישט בלייבן פאַראיינזאַמט אין זייער קאַמף פאַר נאַציאָנאַלע און מענטש־לעכע רעכט, ס'איז געווען אַ שבועה זיך ראַנגלען פאַרן גורל פון יעדן ייד באַזונדער און פאַר אַלע צוזאַמען. ס'איז געווען אונדזער זיכערסטע אַנט־שלאַסנקייט, אַז יידיש בלוט זאַל שוין מער קיין מאַל נישט הפּקר זיין.

3. "אַנטיסאַוועטיזם" און אַנטי־הומאַניזם

אַ בריוו צו שמואל יוסף עגנון ז"ל

ס'קאָן זיך דוכטן, אַז די סאַוועטן האָבן פאַר קיין זאַך קיין מורא ניט — נישט פאַר די נאַטאַ־כוחות וועלכע זיי קאַנען, די שעה זאַל ניט זיין, מיט איין גוטן בלאַז פון אַ יום כיפור־מלחמה, אַרויסיאַגן פון אייראָפּע, נישט פאַר קיסינדיזשערס דיפּלאַמאַטישער עקוויליבריסטיק, נישט אַפילו פאַר דער שטייגנדיקער קראַפט פון איר גרויסער ווייטמיזרחדיקער שכנה "דער ברידערלעכער סאַציאַליסטישער כינע"...

קענטטיק, פאַר איין זאַך ציטערן יאָ די סאַוועטן: פאַרן אַביעקטיוון אמת, פאַר פרייער אינפּאַרמאַציע, וואָס צעשטערט דעם כּישוף פון זייער פּראַפּאַ־גאַנדע־היפּנאָז, בפרט ווען אַט דער אַביעקטיווער אמת שטייט ניט ווי קיין אדם־נאַקעט נעבעכל קעגן דעם ביז־איבער־די ציין באַוואַפנטן שקר. מויניהעם אויף דער טריבונע פון אונז'אָ איז פאַר זיי אפשר שרעקלעכער פון אַלע גענערעלער אין די פענטאַגאָן־אַפּאַרטאַמענטן!

זיי קאנען נאך פארדייען דעם דורכפאל פון דער קאמוניסטישער פארש-
ווערונג אין פארטוגאל, אבער ניט סאלזשעניצינס אינטערוויו פאר דער
פאריזער טעלעוויזיע ...

דעריבער טאקע איז אויך נישט קיין חידוש, וואס די סאוועטן האבן גלייך
פון אנהייב מאביליזירט אלע זייערע שקרים-לייט מיטן גאנצן קלאפער-
געצייג, כדי אַרונטערצורייסן די בריסעלער קאנפערענץ — פון די לעצטע
פאר יורדים פון ישראל, ביז דעם ערשטן יורד פון ביראבידזשאן — ווערגע-
ליס, דעם רעדאקטאר פון אַן אַנטי-יידישן זשורנאל מיט יידישע אותיות,
פון דעם אמאליקן העלד און איצטיקן מיליטער-גראפאמאן און קליינמינץ-
פראוואקאטארל — הענרייך האפמאן, ביז עפעס איינעם אַ טאַנדעמניק פון
דער מאַסקווער סינאגאגע, וואס האט געסטראשעט די וועלט, אַז ער וועט
אַליין קומען אויף דער קאנפערענץ כדי צו זאגן און אַריינצוזאגן, פון די
אַרגענטינער איקאָפניקעס ביז צו די "פאַלעסטינעזער" קינדער-מערדער. און
וועדליק דעם פיבערהאַפטן סופער-היסטערישן טאַראַראַם, וואס די סאווע-
טישע פראַפאַגאַנדע האט אויסגעהויבן אַרום אונדזער קאנפערענץ, וואלט
מען געקאַנט מיינען, אַז אַדאַנק איר, פאַלט, חלילה, דער הימל אויף דער
ערד פון דער מעכטיקער רוסלענדישער אימפעריע ...

איך זאג: "חלילה", ווייל כ'בין זיכער, אַז קיינער פון אונדז איז ווייט
נישט פאַראַינטערעסירט אין אַזאַ מין הימלפאַלעניש. די היסטאָרישע דער-
פאַרונג לערנט אונדז, אַז ביי יעדער מין בלוטיקע שינוים, ביי יעדער מין
"הימלפאַלעניש" לייזן אין דער ערשטער ריי אונדזערע ברידער-ייזן, בפרט
נאָך אין לענדער מיט אַ גאַנץ מערקבאַרער נייגונג צו גרויס-שאַוויניזם.
אַנגעשריבן די לעצטע פראַזע, האב איך אַליין צו זיך אַ שמיכל געטאַן:
ווי איידל און ווי צירלעך-מאַנירלעך; גאַנץ מעגלעך אַז אויך איך בין
באַהערשט געוואָרן דורך יענער סטערילער אַטמאָספער, וואס שייך דעם
סאוועטישן רעזשים, וואס אייניקע קאנפערענץ-מנהיגים האבן אַזוי טיכטיק,
אַזוי כשר אויסגעהיט, פון יענער מורא, חלילה, צו באַרירן דעם כבוד פון
"ערשטן סאַציאַליסטישן פאַטערלאַנד", פון דעם פאַטאַלאַגישן פחד נישט
אַריינצופאַלן רחמנא לצלן אין קיין "אַנטיסאוועטיזם" ...

אַזעלכע באַוואַרענישן האבן נישט נאָר ווייניק וואס געהאַלפן — זיי
האבן נאָך מער אויפגערייצט די סאוועטישע רעגירער, זייערע וואַרט-
זאַגער, זייערע אַנטי-יידישע פויקנקלאַפערס און צימבלער. די גאַנצע סאַ-
וועטישע פרעסע-טעלעוויזיע- און ראַדיאָ- דעזאָינפאַרמאַציע אויף אלע מעג-

לעכע לשונות איז אין יענע טעג פארנומען געווען מיט זידלעריי און באש-
מוציקונג אויפן אדרעס פון דער בריסעלער קאנפערענץ, אט דעם אויס-
נאמלעך-ווירדיקן פארום פון אונדזער נאציאנאלער אחדות!

נאך מער — קעגן דעם דאזיקן פארום האבן זיי אויך באוויזן אנצורייצן
די אראבישע פארשטייערשאפטן און די מחבלים, וועלכע האבן פרעך געדראגט
דער דעמאקראטישער רעגירונג פון בעלגיע מיט באיקאט און טעראר פאר
דערלויבן אויף איר טעריטאריע צונויפצוזאמלען אט די "אנטיסאָוועטישע"
און, פארשטייט זיך אויך "אנטיאראבישע" דעמאנסטראציע...

אין דער קאנפערענץ האבן זיך באטייליקט יונגע מוטערס מיט זייערע
קינדער — די פרויען פון די אסירי-ציון הלל בוטמאן און אריה חנוך.
דאס צווייטע מיידעלע פון הלל האט קיין מאל נאך נישט געזען איר
פאטער...

צוויי עלטערע פרויען האבן ביי אלעמען געוועקט גרויס סימפאטיע און
טיפן מיטלייד, די מוטער פון איליא גלאזער, א וויכטיקן וויסנשאפטלער,
וועמען מען האלט נאך אלץ פארשפארט אין סיביר. זיין מוטער — א
שטילע, שניי-ווייסע טויב, אן איינוואמע און צעפייניקטע... און נאך איין
פרוי, וואס איז געשטאנען אויף דער טריבונע איבערפולט מיט צער-און-
צארן — די אלטע קראנקע מאמע פון דער משפחה סלעפאק. שוין העכער
פינף יאר ווי דאס מוטערלעכע הארץ פון אט דער העלדישער פרוי בלוטיקט
און ווערט צעבראכן פון בענקשאפט נאך אירע קינדער און אייניקלעך.
העכער פינף יאר, ווי מע רודפט אין סאמע צענטער פון מאסקווע די משפחה
סלעפאק פאר זייער עקשנותדיקער שטרעבונג קיין מדינת ישראל: געהיים-
אגענטן גייען נאך פוס-טריט, מען ברעכט זיך אריין אין הויז מיט אונטער-
זוכונגען, מע שליסט אויס דעם טעלעפאן, מע יאגט פון דער ארבעט, מע
שלעפט אויף פאליציי-פארשונג און מע פארשפארט אויך ביי יעדער געלעגנ-
הייט אין די פאליציי-צירקלען.

אויב אונדזערע באמיונגען ארויסצובאפרייען פון די טורמעס און קאנצ-
לאגערן הלל בוטמאן, אריה חנוך, איליא גלאזער און אנדערע, וועמען מען
פייניקט דארט פאר וועלן עולה זיין קיין ישראל, אויב אונדזער סאלידא-
ריטעט מיט די משפחות סלעפאק, פרעסטיין, אבראמאָוויטש און נאך 160
טויזנט יידן, וועלכע מע פארהאלט איצט מיט צוואנג אין רוסלאַנד, אויב
אונדזערע גערעכטע פאדערונגען פאר א פרייער עליה ווערן באצייכנט

אלם "אנטי-סאָוועטיזם", דאָן קלינגט זיך איבער דער באַגריף "סאָוועטיזם" מיט אנטי-הומאניזם און אנטי-מאָראַלישקייט!

דאָס האָבן זיי גוט פאַרשטאַנען, די דעלעגירטע פון מאַסקווע "יידן-אַפּשטאַמיקע" קאַלאַבאָראַנטן, וועלכע מע האָט פּונקט צו דער צייט אַרייַנגעשיקט קיין בריסל, כדי אינסצעניזירן פיינטלעכע פּרעס-קאַנפּערענצן קעגן דעם יידישן פאַרום. טאַקע זיי האָבן גרילציקער פון אַלץ געשריגן וועגן דעם "אַנטיסאָוועטישן כאַראַקטער" פון אונדזער קאַנפּערענץ. אָבער אַפילו אַזאָ פאַרשוין ווי ווערגעליס וועלכער באַזיצט די פּעאיקייט ניט קיין פּינטל צו טאָן מיט קיין איין אויג ביים אַרייַנבראַקן דעם געמיינסטן ליגן, אַפילו ער האָט קענטיק זיך דערפילט נישט מיט אַלעמען, ווען מע האָט זייער דעלעגאַציע כמעט אַפיציעל איינגעלאָדן אויף אַ פּרייער דיסקוסיע אין אונדזערע קאַנפּערענץ-זאַלן.

די דאָזיקע "יידן-אַפּשטאַמיקע" האָבן דאָן תּיכּף, מיט אַ מין לעכערלעך-פּחדנותדיקער אייליקייט זיך אַפּגעטראָגן פון בריסעל... ס'האָט געדאַרפּט הייסן, אַז "ליידער" האָבן זיי איצט פיל וויכטיקערע געשעפטן אין אַנדערע שטעט, אין... פאַריז למשל.

מיר דוכט, אַז נוצלאָז און ביז גאַר נישט ווירדיק איז געווען אַליין דער געדאַנק וועגן אַנקניפּן קאַנטאַקטן מיט אַזעלכע לייט ווי ווערגעליס אָדער הענריך האַפּמאַן. מיין פּערזענלעכע באַציונג צו אַזאָ געדאַנק און אַזעלכע באַמיונגען האָב איך אויסגעדריקט דורך אַרייַנטראָגן אין דעם קאַנפּערענץ-סעקרעטאַריאַט אַ קאַפּיע פון מיינער אַ בריוו, וועלכע כ'האַב אין יאָר 1966 אַריבערגעשיקט פון מאַסקווע צום גרויסן העברעישן שרייבער שמואל יוסף עגנון ז"ל.

כ'מיין אַז ס'האָט אַ זין צום ערשטן מאַל אין ישראל פאַרעפּנטלעכן אַט דעם בריוו, וועלכער איז אַרייַנגענומען געוואָרן צווישן די דאַקומענטן פון דער בריסעלער קאַנפּערענץ:

חשובּער ר' שמואל-יוסף עגנון!

צו אייך ווענדעט זיך אַ יידישער דיכטער פון מאַסקווע. מיך רופּט מען יוסף קערלער, ניט קיין ווונדער, אויב איר האָט אַפילו נישט געהערט פון אַזאָ נאַמען. ס'איז אויך מעגלעך, אַז אַלע מיינע שרייבעכצן צוזאַמענגענומען זיינען ניט ווערט קיין איין בלעטל פון אייערע ווערק, וועלכע זענען לעצטנס אַזוי געהויכט און געקרוינט געוואָרן. יא, צווישן אונדז איז "פאַלג מיך אַ גאַנג" ניט נאָר אין געאַגראַפּישן זין, שוין אַפּגערעדט פון דעם, וואָס איר,

ביז הונדערט און צוואנציק, זייט כמעט ווי צוויי מאָל עלטער פון מיר ... אָבער דער מהלך צווישן אונדז איז, מיין איך, פאַרט ניט אויף קיין סך גרעסער ווי יענער, וואָס האָט זיך אַמאָל געשפּרייט צווישן ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער ז"ל און דעם רבּונו של עולם. דעריבער נעם איך זיך אָן מיט מוט און גיי אַרויס צו אייך מיט אַ טענה, מיט אַ בלוטיקער טענה, מיט אַ טענה ניט נאָר פאַר זיך — פאַר אַלע קדושים און געפּייניקטע אין די יאָרן פון סטאַלין-קולט, פון בעריאַ-טעראַר.

שוין די קלאַנגען פון לאַנדאָן, אַז איר האָט דאַרטן באַוויליקט אויפצונעמען ווערגעליסן, האָבן געמאַכט אויפציטערן טויזנטער יידישע הערצער, דאָ ביי אונדז, וווּ מע ווייסט גוט ווער איז אַזוינס און וואָס איז אַזוינס ווערגע-ליס. אַצינד הערן מיר שוין, אַז איר האָט אים איינגעלאָדן קיין ישראל, אַלס אייערן אַ פּערוזענלעכן גאַסט! ...

צ'ל דען וענען צו אייך נישט דערגאַנגען קיינע ידיעות, וועגן דעם מאַראַ-לישן פרצוף פון אייער קינפטיקן גאַסט? מיר, די ניצול-געבליבענע, וואַלטן פיל געקאַנט דערציילן וועגן די "מעשים טובים" פון אַט דעם "גאַסט" אייערן. איך, ליידער, בין שוין צום צווייטן מאָל "באַגליקט" געוואָרן דורך דעם דאָזיקן געניטן בעריאַ-אַגענט. צום ערשטן מאָל — אין 1950, ווען אויך אַ דאַנק זיינער אַ מסירה, וועגן מיין "נאַציאָנאַליסטישער" טעטיקייט, האָב איך 6 יאָר אָפּגעריכט קאַטאַרגע אין די קוילן-שאַכטעס פון וואַרקוטאַ. צום צווייטן מאָל — צוריק מיט אַ יאָר; די סאַוועטישע מאַכט-אַרגאַנען האָבן אונדז דערלויבט אַרויספאַרן קיין ישראל, כדי זיך פאַראייניקן מיט די קרובים ... מיר האָבן שוין אויספאַרקויפט אַלץ און גליקלעכע געוואַרט אויף די פּעסער און — פּלוצעם — אַן אומגעהערטע זאַך — מע אַנולירט די דערלויבעניש! און ווידער איבער אַ מסירה פון ווערגעליסן מיט נאָך אַ פאַר זיינע אונטערשטופּער ... צי שטעלט איר זיך פאַר, וואָס דאָס באַטייט אין אונדזערע באַדינגונגען און נאָך פאַר אַ מיטגליד פון שרייבער-פאַרבאַנד? ... סיי איך, סיי מיין פרוי ווייסן, דאַכט זיך, "פאַטשאַם פונט ליכאַ", מיר האָבן זיך שוין גאַנץ פּיין אַנגעשמעקט מיט פּולווער, אונדז זענען באַקאַנט די מלחמה-טראַגישע פונקט אַזוי גוט ווי די טורמע-נאַרעס ... און דאָך איז פאַר אונדז דאָס יאָר 1966 — דאָס פינצטערסטע יאָר אין אונדזער לעבן און אין וועלכן יאָר וועט פאַר אונדז ליכטיקער ווערן ווייסן מיר אויך ניט! ... ניט אַזוי פאַר אונדז די זאָרג — פאַר אונדזער קליין זונעלע, זאַל לעבן. אפשר בין איך אַזוי זינדיק, וואָס מיר

האָבן ניט די זכיה באַטרעטן די הייליקע ערד, נאָר צי איז ניט צו שווער
די אחריות, וואָס איר, ר' שמואל-יוסף עגנון, נעמט אויף זיך, אין אייער
זכות זאָל באַטרעטן ישראל אַ מענטש, וואָס איז בכלל ניט ווערט, אַז די
ערד זאָל אים טראַגן ? !

איך פאַרשטיי אַז איינלאַדנדיק דעם דאָזיקן פאַרשוין, האָט איר אפשר
געהאַט דערביי זייער אַ גוטע כוונה — באַווירקן און אויסנוצן אים אין
די אינטערעסן פון דער יידישער קולטור ביי אונדז !... אַי, ווען איר זאָלט
וויסן וויפל גוטע מענטשן ס'האָבן זיך שוין אָפגענאַרט, מיינענדיק אויסנוצן
דעם דאָזיקן אויסוורף צוליב אַ ריינעם צוועק; געוויינלעך ענדיקט זיך עס מיט
דעם, וואָס ער נוצט גלענצנדיק אויס אַזעלכע ווילע לייט בלויז צוליב זיין
שמוציקער קאַריערע... ביי אייך דאָרט אין אויסלאַנד, שטעלט מען זיך
פאַר ווערגעליסן ווי עפעס אַן אַלמעכטיקן "קאַמיסאַר" איבער אַלע אונדזערע
יידישע ענינים. אין דער אמתן האַלט מען אים נייטיק ווי יענע קאַץ, וועלכע
קאַן שטענדיק און צו דער צייט קאַליע מאַכן...

גאָר ניט צופעליק איז געווען זיין לעצטער וואַיאַזש קיין לאַנדאָן. ס'האַט
זיך געלויבט אַראַפּשלינגען די געוויינלעכע פאַרציע פאַראַכטונג מצד דער
יידישער געזעלשאַפטלעכקייט, כדי אַריינפאַלן אין די גאַסטפריינטלעכע
אַרעמס פון עגנוןען! שוין לאַנג ווי ווערגעליס רייסט זיך קיין ישראל. איצט
מעג ער יובלען! ער קלערט אַוודאי כשרן זיינע בלוטיקע הענט ביים ריינעם
פיער פון ר' שמואל-יוסף עגנון...

איר וועט זאָגן: דאָס קאַכט אין מיר מיין אומגליק, מיין פערזענלעכע
שנאה? נו איז וואָס? אויך מיט איר וועט איר זיך מוזן רעכענען! אַבער
חוץ מיר גייען אַרום נישט ווייניק יידישע שרייבער און שפירן זיך אַזוי
גוט ווי אויסגעפאַטשטע איבער די פּיסקעס, דורך... אייך! דורך אייך,
שמואל-יוסף עגנון!... איך שטרעק צו אייך די הענט, איך באַשווער אייך
ביי אַל דאָס הייליקע און דורך די פאַרקלעמטע ציין רייסן זיך די ווערטער
פון דעם באַרדיטשעווער ז"ל: "כיוועל זיך פון אַרט ניט רירן"!

צופיל כבוד האָט איר געבראַכט אונדזער פאַלק און לאַנד, איר זאָלט
אונדז די פאַרשטויסענע, מאַכן צו שאַנד און צו שפאַט, איינלאַדנדיק אַט
דעם מאַנסטער קיין ישראל!

יוסף קערלער

דעקאַבער 1966, מאַסקווע

4. דער כוח פון יידיש

באגעגנט האב איך זיך מיט אים אין סאמע געדערענג, אין רעכטן מענטשן-טומל פון די געראמע פאיע-קארידארן ארום גרויסארטיקן קאנגרעס-זאל פון אלבערט-פאלאץ. גלייך ווי ער האט זיך איבערצייגט, אז כ'בין א קנאפער ענגליש-פארשטייער, איז ער אריבער אויף א מין אמעריקאנער קאלעדזש-יידיש, פון וועלכן כ'האב פארשטאנען, אז ער האט מיך דערקענט... לויט מיינעם א פארטרעט, וועלכן ער האט צוריק מיט א יאר זעקס געטראגן אויף איינער פון די יידישע פראטעסט-דעמאנסטראציעס ביי דער סאווע-טישער אמבאסאדע אין ניו-יארק. צווישן פיל אנדערע איז אויך געווען דאס בילד פון מיין ווייניקייט מיט אן אויפשריפט "לאזט ארויס אהיים דעם יידישן דיכטער יוסף קערלעך"...

ער איז נישט לאנג, זאגט ער, געווען אין מאסקווע און ער איז גליקלעך מיר איבערצוגעבן א לעבעדיקן גרוס פון מיינע אלטע גוטע פריינד — עליה-קעמפער וואלאדיע און מרים סלעפאק, פאוועל אבראמאוויטש און די משפחה פרעסטיין...

פון דעם דאזיקן אמעריקאנער ביז גאר סימפאטישן באטישיקל האט ארויסגעשטראלט אזוי פיל הארציקע באחנטע היימישקייט, אז ס'איז אפילו געווען אנגענעם צו הערן זיין "יונג-אמעריקאנער" יידיש, א לשון — גלייך א שווערלעך געפאקטער וואגן, וואלט פאמעלעך גערעדערט איבער הארטן שטיינער-געפלאסטערטן ברוק...

צוליב וואס זאגט ער, האט ער זיך "אויף די עלטערע יארן" אויסגעלערנט יידיש? (דאס באטישיקל איז איצט אלט אוןדאי א יאר 25!). ער גיט מיר צו פארשטיין מיט א זאכלעכן שמייכל: "צוליב עקאנאמיע און באקוועמלעכ-קייט"... אז ניט וואלט ער זיך באדארפט אוועקזעצן קנעלן כאטש מינדסטנס דריי שפראכן — רוסיש, שפאניש, פראנצויזיש... און ער אינטערעסירט זיך מיט יידיש-לעבן אויף גאר דער וועלט און יידיש, זאגט ער, איז ביז היינט די איינציקע בינד-שפראך ביי יידן. ער האט זיך עס איבערצייגט ארומרייזנדיק פארשיידענע לענדער. אויך אין רוסלאנד — דאס זעלבע... מיט א פאר שעה שפעטער האב איך אים שוין געזען זיצן אויבן-אן אלס פארזיצער אויף א באראטונג פון דער ארבעטס-קאמיסיע אין שוץ פון די אסיריי-ציון. נו, מן הסתם האט ער זיך כשר פארדינט דעם כבוד פון זיין א "טשערמען", אדאנק זיינע אקטיוויטעטן אין קאמף פאר מענטשן-רעכט פון

סאוועטישן יידנטום. זאגן דאָרף מען, אַז געפירט האָט ער די זיצונג ממזריש־געניט. ביי אונדז אין יידיש־יידישן ירושלים האָט אַ שם פון אַ גלענצנדיקן מסיבה־פאַרויצער אונדזער חשובער ד״ר גרשון וויינער, וועלכער באַווייזט אַ קונץ פון זיין אַ יושב־ראש מיט אַ פעסטער האַנט ביי ... אַן אַבסאָלוטער דעמאָקראַטישער צושטימונג. ביי יידן, זאָגט מען, איז דאָס אַ זעלטענע זאָך ... איז דאָך דאָס גרשון וויינער, וואָס האָט שוין ב״ה גרויס דערפאַרונג אין אַזעלכע ענינים און איז, ביז הונדערט און צוואַנציק, עלטער מיט אַ סמיטשיק פון יענעם פינף־און־צוואַנציקיאַריקן באַי, וועגן וועלכן איך רעד! ...

דער בחור האָט זיך געשפירט אויף זיין בכבודיקן פלאַץ ממש ווי אַ פיש אין וואַסער; וווּ מיט אַ זאָלעכער באַמערקונג, וווּ מיט אַ שאַרפיניקן וויץ, האָט ער געריכטעט די באַראַטונג אַווי, אַז די רעדנער זאָלן מאַקסימאַל אויס־מיידן סתם שיינע רייד, נאָר יעדערער זאָל פאַרלייגן אַלץ נייע און קאַנקרעטע מאַסמיטלען, מיט וואָס אַרויסהעלפן און באַפרייען אונדזערע ברידער פון די סאוועטישע טורמעס און צוואַנגס־לאַגערן.

גערעדט האָבן דעלעגאַטן פון אלע עקן וועלט, געהערט האָט מען, ווי געוויינלעך, אויף אַלע יידישע וועלט־קאַנפערענצן, — מיינסטנס — ענגליש, אויך פראַנצויזיש און שפּאַניש, זעלטן רוסיש, נאָך זעלטענער — עברית ... די סימולטאַן־איבערזעצער זענען אויך געווען אויף אַ געהעריקן גיוואַ (אויף יידיש האָט מען נישט איבערזעצט ...). האָט זיך פלוצעם אויפגעש־טעלט אַ יונגע שיינע פרוי פון בראַזיל און אַ זאָג געטאַן אין ענגליש בזה הלשון: חשובער פאַרויצער און געערטע פריינד, איך באַהערש גאַנץ גוט ענגליש, שפּאַניש — אַוודאי, העברעיש איז מיר אויך ניט פרעמד, אָבער ריידן וועל איך אויף יידיש ...

אין פרעזידיום האָט מען זיך איבערגעקוקט. און דער פאַרויצער, דאָס זעלבע באַיטשיקל, שטעלט אייך פאַר, וואָס האָט זיך פריער באַרימט אַז ער האָט זיך "אויף די עלטערע יאָרן" אויסגעלערנט יידיש, ווייל יידיש איז די איינציקע "בינד־שפראַך ביי יידן", דער זעלבער האָט זיך צום ערשטן מאל פאַרלוירן, זיין גאַנצע געניטשאַפט אַלס יושב־ראש איז ווי אויסגערונען און ער האָט אַרויסגעשטאַמלט:

— יידיש? פאַר וואָס עפעס יידיש? ... — דערנאָך אָבער האָט ער זיך ווי פאַרענטפערט: מיר האָבן דאָך נישט קיין סימולטאַן־איבערזעצער ... נאָר דאָן איז געשען אַט וואָס: פון אויבן־אויפיקן סימולטאַן־פענצטערל,

ווי להבדיל פון א ווייבערישער שול, האָט זיך אַרויסגערוקט אַ יונגער
צעפּאַטלטער קאַפּ פּון איינעם אָן איבערזעצער:

— איך קען איבערזעצן פון יידיש — האָט ער אָנגעזאָגט מיט גרויס
שמחה... דער עולם האָט פּריילעך אַפּלאַדירט...

קעגן וואָס איז דאָס געקומען צו רייז? ס'איז אַ מין קאַפּוליער אָנצוהערע-
ניש דער קומענדיקער וועלט-קאַנפּערענץ פאַר יידישער קולטור: אַ קשיה
אויף אַ מעשה, מע קאַן נאָך אַ מאָל אויך דאָרט אינגאַרירן יידיש, פּונקט
ווי ס'ווערט אינגאַרירט אויף אַלע יידישע וועלט-קאַנפּערענצן, וווּ די
איבערוועגנדיקע מערהייט דעלעגאַטן פאַרשטייט, האָט ליב און רעדט געש-
מאַק, אין די קולואַראַן, פאַרשטייט זיך, יידיש.
אויך די בריסעלער קאַנפּערענץ האָט ליידער נישט אויסגעמיטן די דאָזיקע
שעדלעכע און שענדלעכע טענדענצן.

אויפן אַלוועלטלעכן פאַרום אין שוץ פון סאָוועטישן יידנטום האָט געמוזט
פּריי און אָפּן אַ קלונג טאַן דאָס לעבעדיקע יידישע וואָרט, וואָס איז אַזוי
ברוטאַל צעטראָטן געוואָרן און ווערט ביז היינט געשטיקט דורך דעם
סאָוועטישן רעזשים. ס'האָט געמוזט ווידער אויפשטיינען דאָס מאַמע-לשח
פון די דערמאַרדעטע דורך די סאָוועטן גרויסע יידישע שרייבער און
קינסטלער.

ס'האָט געמוזט און ס'האָט געדאַרפט און ס'איז אַ גרויסער מאַראַלישער
דורכפאַל און נאַציאָנאַלן זין, אויב ס'האָט נישט פּולבאַרעכטיקט געקלונגען
דאָס יידישע וואָרט, כאַטש אין זכות פון די דערמאַרדעטע, אין נאַמען פון
זייערע פאַריתומטע משפּחות, פּרויען און קינדער, פון זייערע גייסטיקע
יורשים — די צענדליקער לעבן-געבליבענע יידישע שרייבער, קינסטלער,
קולטור-טוער, וואָס האָבן זיך מיט אַזוי פיל מוט דורכגעבראַכן אַהיים, קיין
מדינת ישראל און דאָ געשלאָגן וואָרצלען אין דער טיפּסטער טיף...

צו טייער האָט אונדז געקאָסט דער שווערער איבערברוך אינעם נאַציאָ-
נאַלן באַוואוסטזיין פון סאָוועטישן יידנטום אין די שוואַרצע יאַרן פון
צעווישעטן סאָוועטישן אַנטיסעמיטיזם (1948—1953). די נייע יידישע נאַצי-
יאַנאַלע באַפּרייונגס-באַוועגונג פון סאָוועט-רוסלאַנד איז אויפגעקומען קודם
כל אַלס פּראַטעסט און ענדגילטיקער חשבון הנפש, נאָך יענע בלוט-
בלבולים און אין דער ערשטער ריי — נאָך די מאַרד-אַקציעס איבער שלמה
מיכאַעלס, דוד בערגעלסאָן, פּרץ מאַרקיש, דוד האַפּשטיין, בנימין זוסקין,
לייב קוויטקאָ און פיל פיל אַנדערע גרויסע יידישע קולטור-גייסטער.

יא, צו פיל בלוט האט עס אונדז געקאסט, מיר זאלן לאזן פאריאגן אונדז-
זער יידיש מאמע-לשון אין די קאזיאנע געטא-ציימלעך פון פארשידענע
קאמיטעטן.

פאר אונדז איז איבערגענוג אזא מין קאזיאנע געטא-טורמע ווי ס'מאס-
קווער "סאוועטיש היימלאנד", ווהיין מען האט מיט גוואלד אריינגעקוועטשט
דאס איבערבלייבעכץ פון א גרויסער געשאכטענער קולטור!

איך גלייב, אז יידיש איז באעוולט געווארן אויף דער בריסעלער קאנפע-
רענץ, נישט מחמת בייזוויליקער, אדער "גרענעצלעזער שנאה", ווי איינער א
זשורנאליסט האט שוין געשריבן, נאר גיכער פון אלץ צוליבן קליינקעפלדיקן
"פראקטיציוזם" פון אייניקע מנהיגים, אדער גאר פון ביו גאר שעדלעכער
גרינגשעצונג צו איינער פון אונדזערע גרעסטע נאציאנאלע קולטור-ווערטן.
און דאך וועגן כוח פון אונדזער יידיש-לשון! אין דעם האבן זיך פארט
איבערצייגט סיי די מנהיגים, סיי די דעלעגאטן, סיי די טויזנטער יידן פון
בריסעל, וואס האבן זיך צוזאמען גענומען אינעם רייזיקן זאל אויפן פייער-
לעכן שליס-אוונט פון דער קאנפערענץ. הויך איבער דער בינע האט גע-
פלאטערט א גרויסע בלויע פאן מיט א ווייסן מגן דוד אין דער מיט. אט
דער נאציאנאלער סימבאל פון די רוסלענדישע יידן איז היינט צום ערשטן
מאל פייערלעך געשענקט געווארן די פארשטייער פון וועלט-יידנטום, דורך
די דעלעגאטן-עולים פון סאוועטן-פארבאנד.

ס'איז געווען אזוי נאטירלעך און אזוי ווונדערלעך, וואס אונטער דעם
געפלאטער פון אט דער פאן, איז ווידער, צום צווייטן מאל פאר דעם
אוונט, ארויסגעטראטן אונדזער גאלדע און חידושידיק-פראסט אויפגערו-
דערט אונדזער געמיט און א בלעטער געטאן אונדזער זכרון מיט דער בלוטי-
קער כראניק פון אונדזער פאלק פאר די לעצטע יארצענדליקער: חורבן...
גבורה... ווידערגעבורט און ווידער אין איבערמענטשלעכן געראנגל פארן
עצם-קיום...

ס'איז געווען אזוי נאטירלעך און אזוי ווונדערלעך, וואס אונטערן גע-
פלאטער פון אט דער פאן האבן איינס נאכן אנדערן פארשטייער פון די
גרעסטע יידישע קהילות דורכגעלייענט דעם מאניפעסט, וועלכן ס'האבן
איינשטימיק אנגענומען און געחתמעט אלע 1200 דעלעגאטן. אמת, ביי
פיל, ביי זייער פיל יידן האט זיך ערגעץ פארנעסטעט א פארדריסלעכער, א
ביטערלעכער ביי-טעם: אויך דא האט אויסגעפעלט דאס יידישע ווארט,
דאס איינציקע אינטערנאציאנאלע לשון פון וועלט-יידנטום.

אבער אַט דער פּאַרדרוס און אַט די ביטערניש איז פּאַרשווינדן ווי אַ רויך, ווי עפעס אַ בייזע אַנשיקעניש, ווען אונטערן געפּלאַטער פּון דער בלויער פּאַן מיטן ווייסן מגן דוד, זענען אַרויס ווי אויף ליכטיקע פּליגען די שיינע יינגלעך און מיידלעך פּון דעם יידישן פּאַלקס-אַנסאַמבל "מיר זענען דאָ" ("אנחנו כאן") ...

ס'איז געווען נאַטירלעך ווי אַלץ וואָס איז פּאַרגעקומען ביז איצט, און אפשר אויך ווונדערלעכער פּון אַלץ, וואָס איז פּאַרלאַפּן אויף דער קאַנפּע-רענץ.

דער דאָזיקער זינגענדיקער און טאַנצנדיקער חברה איז אַנגעקומען נישט גרינג ערגעץ דאָרט אין ווילנע, קאַוונע, קעשענעוו... זיי האָבן געקעמפט ווי די יונגע לייבן פּאַרן יידישן וואָרט, פּאַר דער יידישער קולטור אין די ברוטאַלע קלעמען פּון צוואַנגס-אַסימילאַציע. זיי האָבן אינצייטיק אויך געראַנגלט זיך פּאַר אַ פּרייער עליה אין די געפּערלעכסטע באַדינגונגען פּון פּאַליציי-טעראָר.

צווישן די העכער 100 אַנטיילנעמער פּון אַנסאַמבל געפינען זיך אפשר נאָר אַ פּאַר פּראַפעסיאָנעלע אַרטיסטן. די איבעריקע זענען אַמאַטאָרן און דאָך צווייפּל איך שטאַרק, צי מיר פּאַרמאַגן כאַטש איין פּראַפעסיאָנעלן אַנ-סאַמבל, וואָס זאָל זיך קענען פּאַרגלייכן מיט זייער פּלאַמיקער און געש-ליפענער מייסטערשאַפט!

זיי זענען ליבהאַבער און אויך דאָ אין ישראל איז זיי נישט גרינג: יעדער איינער פּון זיי איז פּאַרנומען מיט זיין אַרבעט, אַריינגעטאַן אין פּאַך, אין זיינע זאַרגן, און זיין... קליטה, זיי זענען צעוואָרפּן אין פּאַרשיידענע שטעט פּון לאַנד... וויפּל זשע ליבשאַפט און טריישאַפט באַדאַרף מען עס פּאַר-מאַגן, כדי אויסצוהיטן און פּאַרפּולקומען אַזאַ מין קונסט-אַנסאַמבל!

זייער יידישע פּלאַסטיק, זייער געזאַנג, זייער אויסגעלייטערט, אין פּרייד און אין פּיין, יידיש וואָרט! נאַטירלעך — אויך עברית און אַוודאי אויך ישראל-ווירקלעכקייט, פּאַרקערפּערט אין ליידנשאַפטלעכע זוניקע פּילפּאַר-ביקע ניגונים און טענץ!

אין זאָל זענען געזעסן געניטע טעאַטראַלן פּון פּאַריז, ניו-יאָרק, בוענאָס-איירעס. איינער אַזאַ טעאַטראַל פּון ישראל האַט מיט טרערן אין די אויגן זיך געווענדעט צו מיר:

— ס'איז אפשר דער איינציקער, באמת נאַציאָנאַלער אַנסאַמבל, וואָס מיר פּאַרמאַגן ...

ס'איז שווער צו שילדערן די רעאקציע פון ריזיקן צושויער-זאל: נאך יעדער טאג, נאך יעדער ליד איז מען אויפגעשפרונגען פון די פלעצער. דער צענטויזנט-קעפיקער עולם האט מיטגעזאגט, מיטגעזונגען, מיטגעוויינט און מיטגעלאכט ... און וויפל יונגע מענטשן צווישן זיי!

די קינסטלערישע אַרויסטרעטונג פון פֿאַלקס-אַנסאַמבל "מיר זענען דאָ" איז פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אמתן טריומף פון דער רוסלענדישער עליה, פון מדינת ישראל; און אזוי נאטירלעך און אזוי ווונדערלעך — אויך אין אַ טריומף פון אונדזער יידיש, וואָס קיינער אויף דער וועלט איז נישט בכוח געווען דאָס צו פֿאַרשעמען, ווייל פון הינטער די קוליסן האָבן ווי אַפֿירגע-קוקט מענדעלע, פֿרץ, שלום-עליכם, סע זענען אויפגעשטאַנען די קדושים-דיכטער, אומגעבראַכטע דורך היטלערן און סטאַלינען י"ש.

הינטער די קוליסן זענען געשטאַנען די "ווילנער טרופע" און דער מאַסק-ווער מיכאַעלס-טעאַטער.

ווילנע, 1957. צווישן די אַרטיסטן פון יידישן פֿאַלקס-טעאַטער — דער דיכטער יאַסל קאַמליאַר ע"ה (1) און דער מחבר (2).

1. דער יידיש-רוסישער "סאָמיזדאָט" אין ס"פ *

אַנהייבנדיק פון יאָר 1970, צו ערשט מיט די צוויי בראַשורן, אַרויסגעגעבן אין ריגע — "עתון א" און "עתון ב", מיט די אַ ביסל שפעטער דערשינענע אין מאַסקווע 4 העפטן "איסכאָד" (יציאה), דערשיינט רעגולער ביז היינט דער יידישער "סאָמיזדאָט", אין תוך אַ יידישע אויסגאַבע אין רוסיש, צום אונטערשיד פון דער אַפיציעלער, אַנטי-יידישער אויסגאַבע מיט יידישע אותיות, וואָס רופט זיך "סאָוועטיש היימלאַנד".

די אַרויסגעבער, די מחברים און פאַרשפרייטער פון יידישן "סאָמיזדאָט" פאַרדינען, בלי שום ספק, אונדזער טיפסטע אַנערקענונג; אַדאַנק זייערע פעריאַדישע פובליקאַציעס ווערט אין אַ געוויסער מאַס צונישט די בלאַקאָדע אויפן סאָוועטישן יידנטום, ס'ברעכט זיך דורך, אַ מאַל דאָ אַ מאַל דאָרט, די אייזערנע וואַנט, וועלכע דער סאָוועטישער רעזשים האָט געפעסטיקט במשך פון קאַרגע 60 יאָר, אַ וואַנט, אויף אַפצושיידן און אַפצופרעמדן די רוסלענ-דישע יידן פון יידישן וועלט-פאַלק, — פון זיין דורותדיקן גלויבן, פון זיינע טראַדיציעס, פון זיינע נאַציאָנאַלע קולטור-ווערטן, פון זיינע געמיינזאַמע פאַלקס-אינטערעסן אין געראַנגל פאַרן קיום.

לאַמיר פאַרגעדענקען, אַז הגם דער יידישער "סאָמיזדאָט" ווידערשפרעכט בשום אופן נישט דער לענאַלער סאָוועטישער געזעצגעבונג, געפינט ער זיך אַבער אין אַ פערמאַנענט-שטייגנדיקן קאַנפליקט מיט דער קוים-באַהאַלטע-נער סאָוועטישער געזעצלאַזיקייט. לאַמיר נישט פאַרגעסן, אַז ניט ווייניק מחברים, פאַרשפרייטער און אפילו לייענער פון אַט דער אויסגאַבע שמאַכטן

* רעפעראַט געלייענט אויפן אלוועלטלעכן סימפאָזיום א.ג. "דער יידישער זעלבסט-באוואוסטזיין און די פראַבלעמען פון סאָוועטישן יידנטום", קיבוץ קרית ענבים (12-13 יאנואַר 1977).

נאך ביז היינט אין די סאָוועטישע טורמעס און צוואַנגס-קאַנצענטראַציעס פון דעם שרעקלעכן "גולאַג". די מחברים פון דעם "סאַמיזדאַט", האָבן פון סאַמע אָנהייב, פונקט ווי די באַוועגונג, וועלכע זיי שטעלן מיט זיך פאַר, קיין מאָל זיך ניט אויסבאהאַלטן אונטער קיין אַנאַנימע מאַסקעס — אַ זאך, וואָס איז גראַד באַליבט און כאַראַקטעריסטיש ביי זייערע פאַרפאַלגער, דער אַלמעכטיקער געהיים-פּאָליציי פון דער סאָוועטן-אימפעריע.

אַט אין וועלכן מצב די גייסטיקע גיבורים פון יידישן "סאַמיזדאַט" האָבן שוין אויפּגעטאַן און זעצן ווייטער פאַר אַ ריזיקע פּיאַנערן-אַרבעט, אַן אַרבעט צו וועלכער ס'וועלן זיך נאָך נישט איין מאָל ווענדן די געשיכטע-און קולטור-פאַרשער פון אונדזער פּאָלק.

סכעמאַטיש וואַלט איך די דאָזיקע אַרבעט זייערע איינגעטיילט אין צוויי ריכט-ליניעס:

(1) דאָס אַנטפּלעקן און באַקאַנט מאַכן די פּרייע וועלט און די יידן פון גאַר דער וועלט מיט דער גאַנצער פּראַבלעמאַטיק פון די רוסלענדישע יידן. דאָס ווערט געטאַן דורך פאַרעפנטלעכן בריוו און פעטיציעס — קאַלעקטיווע און פּערזענלעכע, דאַקומענטירטע מאַטעריאַלן, געשיכטע-פאַרשונגען, כּראַ-ניקעס, זכּרונות און טיילווייז — ליטעראַריש-קינסטלערישע ווערק.

(2) אַ גיגאַנטישער, וואַלט איך געזאָגט, אַנשטרענג אויפצולעבן דעם גייסטיק-נאַציאָנאַלן מדבר, איבער וועלכן ס'וואַגלען אַרום שוין יאַרצענד-ליקער די סאָוועטישע יידן. אַ פּרוו אויפצוועקן פון פינצטערניש זייער נאַציאָנאַלן זכּרון און זעלבסט-דערקענטעניש.

אין דער הינזיכט זענען ביז גאַר אינטערעסאַנט און באַלערנדיק די ערשטע פיר זאַמלונגען א.ג. "יידן אין פּסער" — מאַטעריאַלן געווינדמעט דער געשיכטע, קולטור און פּראַבלעמען פון די יידן אין ס"פ". (צונויפשטע-לער פּראַפּ' אַלעקסאַנדער וואַראַנעל און וואַלאַדימיר יאַכאַט). באַלערנדיק זענען די פאַרשידנאַרטיקע אַרויסזאַגונגען פון אַ גאַנצער ריי יידן-אינ-טעלעקטואַלן, ס'רוב פון יונגן דור, דעם שפּראַכלעך-און קולטור-אַסימילירטן: באַטראַכטונגען אויף דער טעמע: ווער בין איך אין מיין שייכות צום יידישן פּאָלק.

ס'רופן אַרויס אינטערעס די ביז גאַר ערנסטע פאַרשונגען און עסייען פון די פּראַפעסאָרן וואַראַנעל און אַזבעל, פון יאַכאַט, סאַקאַליק, רובין און אַנדערע אַרבעטן, אין וועלכע די מחברים פּרווון זיך, דער עיקר מיט

אייגענעם כוח הדימיון און כוח הערודיציע, פארטיפן אין מקור פון אונדזער עצם-עקזיסטענץ, זיי פרווון אפילו פילאזאפיש באהאנדלען די גאנצע פראבלעמאטיק פון פאלק ישראל במשך פון דורות... און דאך מוז מען ליידער זאגן, אז ס'איז שווער זיך צו באפרייען פון א געוויסן ביי-טעם פון דילעטאנטישקייט, וואס בלייבט איבער נאכן דורכלייענען א טייל פון אַט די אַרבעטן.

די סיבה, מיין איך, ליגט אין דער טענדענץ פון וועלן קינסטלעך צונויפ־קניפן דעם אויפשטייג פון דער יידישער נאציאנאלער באַפרייונגס-באוועגונג אין ס״פ בעיקר מיטן נצחון פון דער זעקס-טאָגיקער מלחמה, בעת אַט דער נצחון האָט, וואָס אַן אמת, טאַקע געדינט אַלס אַ שטויס-קראַפט, אָבער דעם גרונטלעכן חשבון הנפש האָט דאָס רוסלענדישע יידנטום געמאַכט שוין פיל פריער — דורך די שלאַכטן קעגן נאַציזם, דורך די געטאָס און גאַז־קאַמערן פון דער דייטשישער יידן-אויסראַטונגס-פּאַליטיק און שפּעטער דורך דעם סטאַליניסטישן פאַרמעסט פאַרצוועצן און פאַרענדיקן דאָס, וואָס היטלער האָט נישט באַוווּן אַפּצוטאָן מיטן יידישן פּאַלק.

אין אייניקע אַרבעטן פון ״סאַמיזדאַט״ וואַרפט זיך אויך אין די אויגן די טענדענץ פון אַריבערוואַרפן אַ בריק פון איצטיקן געראַנגל פאַרן קיום העם און קיום המדינה — דירעקט און בעיקר צו דער תקופה פון תנ״ך, פון אַוועקמאַכן מיט דער האַנט דורך עפּעס אַ מינדערווערטיקייט-קאַמפלעקס פון ״אַפּגעשטאַנענקייט״ און ״קליינשטעטלדיקייט״ די נעענטערע פאַרגאַנג-גענהייט פון אונדזער גלות-געראַנגל און גלות-קולטור.

אָבער דאָס איז, קלערן מיר, נישט אַזוי געפּערלעך, נאָך דעם ווי מיר האָבן שוין ב״ה איבערגעלעבט די קינדער-פּלאַג פון פאַרשידענע מינים ״כּנעניזמען״... דער עיקר איז דאָך פאַרט דער עכטער יידישער פּונק. דאָס געירשנטע, כּזוייס נישט דורך וועלכע ווונדערלעכע גענען, יידיש פייער פון וועלן זיך דערגרונטעווען צום מקור, צום תּוך, צום אמת וועגן יידישקייט, וואָס איז אַזוי פיל מאָל פאַרקריפּלט פאַרליגערט געוואָרן דורך דער אַפּיציעלער סאַוועטישער פּראַפּאָגאַנדע און אירע יודענראַטלער — פון דער יעווסעקציע ביז צו ״סאַוועטיש היימלאַנד״.

ביי אַזאַ גרויסער און פּיאַנערישער אַרבעט, וועלכע ס׳טוט דער יידישער ״סאַמיזדאַט״, קענען אוודאי זיין דורכפּאַלן, ס׳קאַנען אויפּקומען שוין לאַנג פאַרשווונדענע קאַנצעפּציעס, מע קאָן אפילו אויף ס׳ניי דערפּינדן אַ... סאַמאַוואַר... דאָך — כל הכבוד פאַר אַט די מוטיקע מענטשן, וואָס האָבן

צייטנווייז, ניט לויט זייער שולד, אַ קנאַפע פאַרשטעלונג וועגן יידישן לעבנס-שטייגער און יידישע פּאַלקס-טראַדיציעס.

אייע פון די, אַזוי צו זאָגן, אויף ס'ניי דערפונדענע "סאַמאַוואַרן" איז די אַרויסגערופענע, ווייזט אויס פון יענער וועלט, אַלטע אַלטערנאַטיווע: "עברית או רוסית" ... נאָך שענער: אפילו "רוסית או עברית" ...

מילא, זאָגן מיר: יידישע קולטור און דער רוסישער שפראַך? — פאַר וואָס טאַקע ניט? בפרט, אַז די סאַוועטישע הערשנדיקע "מומחים" אין געביט פון דער נאַציאָנאַליטעטן-פּאַליטיק ווערן דאָך ממש צעמישט און אויפגעטרייסלט פון אַזאַ מין נייער זשידאַווסקע חוצפה!

הערט נאָך אַ מעשה: שוין דרייסיק יאָר ווי ס'איז אויסגעקאַרטשעט געוואָרן די יידישע קולטור אין ס"פ, 25 יאָר זינט סע זענען מערדעריש אומגעבראַכט געוואָרן די וויכטיקסטע יידישע שרייבער, קינסטלער, קולטור-טוער און קיינער פון די מערדער קלערט אפילו ניט צו שלאָגן זיך על-חטא ... אמת, צוליב טאַקטיק און ניט אַן קיין דרוק פון אויסן, איז דערלויבט געוואָרן אַ חודשלעכער זשורנאַל "סאַוועטיש היימלאַנד", וואָס איז לויטן געוויסן פּסוק "סאַציאַליסטיש" לויטן אינהאַלט און נאַציאָנאַל לויט דער פאַרם" ...

קומען גאַר איצטער, דרייסיק יאָר נאָכן חורבן יידיש, קומען גאַר איצטער יידישע יונגעלייט און דרייען איבער דעם סטאַליניסטישן פּסוק מיט דער פוטער אַראָפּ: סע האַרט זיי נישט, זאָגן זיי, די פאַרם זאל זיין רוסיש, אַבי דער אינהאַלט זאל טאַקע זיין אַ יידישער! ...

יא, די פורעמער פון דער סטאַלינישער נאַציאָנאַלער פּאַליטיק ליידן אַוודאי גרויס בויך-ווייטיק פון אַזאַ מין חוצפה און ס'איז שווער צו וויסן, מיט וואָס קען זיך ענדיקן זייער גרימצאָרן. לאַמיר האַפּן, אַז צום גוטן: מיט — אַ נייער גרויסער עליה.

אַלזא, איך, וועמען ס'איז ליב און טייער יידיש-לשון און יידישע קולטור, דאַס וואָס אייניקע "העברעיסקי רוסיטן" האָבן לעצטנס אָנגערופן אויף זייער באַלידיקנדיקן עם הארצישן זשאַרגאָן "יידישיסטקאַיאַ קולטוראַ", איך, ווי די מערהייט יידישע שרייבער און קולטור-טוער, בין ווייט צו זיין אַ יידישיסט. איך שרייב ניט קיין יידישיסטיש, איך שרייב יידיש. איך קרענק, חלילה, אויך ניט אויף קיין "רק"-יידיש. און ווייל ביז היינט-צו-טאָג איז יידיש ווייס איך, די איינציקע אַלוועלטלעכע בינד-שפראַך פון מזרח-איראַ-פעישן יידנטום און ווייל ביז היינט איז יידיש-לשון און די יידישע קולטור

איינע פון די שטארקסטע דאמבעס קעגן אסימילאציע, בין איך מיטן גאנצן הארצן פאר יידישקייט, אין וועלכער שפראך סע זאל נישט זיין — אויך אין רוסיש.

איז מיר טאקע אַ ביטערע חרפה פאר אייניקע אינטעלעקטואלן אונדזערע פון יידישן "סאמיזדאט" אין וועמענס ארבעטן (ציטירן וואלט פארנומען צו פיל צייט) איך געפין גאנץ אפט אַ ביטול-באציונג צו דער "אפשטארבן-דיקער" געבעך "יידישיסטקער קולטור פון די אפגעשטאנענע שיכטן"; און נאך ערגער — אפט קאן מען אויך געפינען לויטן סאָוועטישן נוסח, אַ קאטעגאָרישן טויט-אורטייל אויף אַ שפראַך און אויף אַ קולטור, וועגן וועלכער זיי האָבן נישט קיין מינדסטע אָנונג.

דאָס איז דערפאַר, וואָס איז זייער קאטעגאָרישער אומוויסנהייט אידענטי-פֿיצירן זיי יידיש מיט יעווסעקציע, יידיש מיט "סאָוועטיש היימלאַנד", מיט ווערגעליסן און מיט דער רוח ווייסט מיט וואָס נאָך פאַר אַ פּאָסקודסטווע. אויף וויפּל אַזאַ מין פּאַלשע אידענטיפיקאַציע קאָן מיט זיך ברענגען גאָר אַ גרויסן שאַדן פאַר אונדזערע געמיינזאַמע קולטור-אינטערעסן איז נייטיק צו ברענגען קאָטש אַ קורצן, זאַל זיין אַ סכעמאַטישן איבערויכט צו דער געשיכטע פון דער יידישער קולטור, וועלכע איז אַזוי ברוטאַל פאַרשניטן געוואָרן אין סאָוועטן-פאַרבאַנד.

2. צו דער געשיכטע פון אַ פאַרשניטענע קולטור

יידישע קולטור אין ס"פ איז אייגנטלעך צו אַ ברייטער געביט, וועל איך מיך טאקע באַגרענעצן בלויז צו איין אינטערגאַלער טייל פון אַט דער קולטור, צו דער סאַמע טראַגישער צווייג אירער — צו דער יידישער ליטעראַטור.

די עלטערע, די ראשונים, די וואָס האָבן באַוווּזן צו שאַפן אַ ריי וויכטיקע ווערק נאָך ביז דער רעוואָלוציע — דוד כּערגעלסאָן, דער נפתר, דוד האַפּשטיין; די יינגערע — אַשר שוואַרצמאַן, פּרץ מאַרקיש, לייב קוויטקאַ, אהרון קישניראָוו און אַנדערע האָבן אויפגענומען די אַקטאַבער-איבערקע-רעניש מיט גרויס באַגייסטערונג, פּונקט ווי די ברייטסטע פּאַלקס-מאַסע, פון וואָגען אונדזערע שרייבער און פּאַעטן זענען געקומען. זיי האָבן געזען אין דער רעוואָלוציע די איינציקע רעטער פון פאַרהאַסטן צאַריוּם, פון די קאַנטר-רעוואָלוציאַנערע מאַסן-פּאַגראַמען, זיי האָבן געזען אין דער רעוואָ-

לוציע — סאציאלע און נאציאנאלע אויסלייונג. זיי האבן געזען די רוס-
לענדישע רעוואלוציע מיט יידישע אויגן.

כדי צו באשטעטיקן אט דעם געדאנק איז גענוג ווידער אַ בלעטער טאן
די גאונישע עכט-יידישע לידער פון יענעם פעריאָד ביי דוד האַפּשטיין:
"רויטע בליטן", "גערעכטיקייט", "מיר שטאַמען פון פעלדון" ... מע קאָן
ציטירן אַן אַ שיער די ווערק פון בערגעלסאָן, מאַרקיש, קושניראָוו, קוויטקאָ
און אַנדערע. אָבער צוליב מאַנגל אין אַרט וועלן מיר ניט ציטירן קיין
איינע פון אַט די פרעכטיקע שאַפונגען.

כ׳וועל זיך בלויז באַגנוגענען מיט ציטירן אַן אַרטיקעלע פון נאָך איין
וויכטיקן דיכטער, וועלכן כ׳האַב נאָך ביז איצט ניט דערמאָנט — דאָס איז
עזראַ פינינבערג.

צום סוף פון זיינעם אַ פּאָעטישן מאַמר — "זינגענדיקע מרידה", געדרוקט
אין דער ליטעראַרישער זאַמלונג "אַקטאַבער" פאַר 7טן נאָוועמבער 1922
שרייבט ער אויף דער טעמע — די רעוואַלוציע און דער יידישער דיכטער:
"אים האָט צום אַלעם ערשטן פאַרכאַפט, דאָס וואָס איז דער נאַענטסטער
קרוב צו זיין עצם, דעם עצם פון יידישן דיכטער: דער גראַנדיעזער פאַר-
מעסט, דער ריזיקער מיין, דאָס הויך-גייסטיקע, דאָס ביבליש-נביאישע, דאָס
וואָס ביי אים איז אין אייגן בלוט אַ ירושה פון אַמאַל, פון דורות פאַרצייטיקע.
ס׳האַנדלט זיך וועגן רעאַליזירן אַ טרוים וואָס אייגענער מזרחדיקער אור-
אַלט האָט זיך מיט אים אַרומגעטראָגן. איז עס הייליק. און מע דאַרף מיטגיין,
מע מוז מיטגיין ..."

און אַט טאַקע פאַר דעם "ביבליש-נביאישן, וואָס אין אייגן בלוט", פאַר
דער יידישער "ירושה פון אַמאַל, פון דורות פאַרצייטיקע" ... האַבן די
סאָוועטישע מאַכטגעבער קיין מאַל נישט מוחל געווען און גערודעפט די
יידישע ליטעראַטור ביז צו דעם טאַטאַלן מאַרד איבער אירע גרונט-שעפער.
קיין איינער פון די אויבן-אויסגערעכנטע שרייבער און דיכטער האָט ניט
אויסגעמיטן די אומרחמנותדיקע ברוטאַלע "אַטאַקעס" מצד די יעווסעקישע
קולטור-קאָמיסאַרן — די דונעצעס, אַרשאַנסקיס און בראַנשטיינס, "דעם
שטינקפויגל מוילי", ווי לייב קוויטקאָ האָט געקרוינט דעם ראַפינירטן, דעם
סאַמע אינטעלעקטועלסטן צווישן זיי — דעם "עמעס"-רעדאַקטאָר משה
ליטוואַקאָוו ...

און דאָך האָט די יידישע ליטעראַטור פון ס"פ אין ערשטן יאַרצענדליק פון
איר עקזיסטענץ באַוויזן ניט נאָר צו בענטשן, נאָר אויך צו שעלטן. די

שרעקלעכע פאגראמען אין אוקראינע און וויסרוסלאַנד האָבן אַרויסגערופן די ערשטע פיינפולע אַנטווישונג אין דעם פריער אידעאָלאָזירטן "ברודער-גוי".

אויפֿטרייסלענדיק זענען די קינות איבערן טויט און חורבן פון גאַנצע ייִדישע קהילות. אומשטערבלעך וועט פאַרבלייבן אין אונדזער ליטעראַטור די עפּאָפּייע פון נאַציאָנאַלן קלאַג און פּראָטעסט. דוד האַפּשטיינס "אוקראַיִ-נע", "דאָס ליד פון מיין גלייכגילט", "אין פּאַלן" ... "די קופּע" פון פּרץ מאַרקיש, די פּאַגראַם-לידער פון לייב קוויטקאַ, קושניראָווס "הזכרה", איציק קיפּניסעם "חדשים און טעג" ...

שפּעטער, ווען אין די ניט-לאַנג פּאַגראַמירטע שטעטלעך האָט זיך אויפֿ-געהויבן אַ צווייטע טעראַר-כוואַליע, איצטער שוין דירעקט מצד די סאַווע-טישע מאַכט-אַרגאַנען — די ליקוידאַציע פון ייִדישן מיטלשטאַנד, דער צעיושעטער כולגאַנזום פון די אַזוי גערופּענע "קריגערישע אַפּיקורסים" ביים צעטרייבן און ליקוידירן חדרים, שילן, בתי מדרשים און אַנדערע ייִדיש-רעליגיעזע אינסטיטוציעס, דאָס פּאַרניכטן די ערשטע, שוואַכע נאָך, שפּראַצונגען פון דער העברעיִש-סאַוועטישער קולטור; שוין דאָן, אין דער בלי-צייט, אַזוי צו זאַגן, פון ייִדיש, האָט דער דעמלט יונגער נאָך שמואל האַלקין אַרויסגעבראַכט פּאַלגנדיקע נביאישע שורות אין זיין ליד "רוסלאַנד": "אויף ווהיין באַשווערן איצט וואַסערן, / אויף ווהיין, צו וועלכע לענדער ?

/ גליקלעכע רוסלענדער גאַסן / אין אייך מיר וועלן זיך ענדיקן ... / ניט באַשערט געוועזן ביז היינט / זען אונדז אויסגיין אונטער ווילדער ירושה / און איצטער מיר גייען אין שפּאַן / און שטאַרבן פון אייערע קושן". אַוודאי האָבן ייִדישע דיכטער אונטערן פּרעס פון יעווסעקישער טעראַר-קריטיק און צייטנווייז אפּשר אויך מחמת "נאַיווער פּאַרגלויבטקייט אין גערעכטן "מידת הדין פון "פּראַלעטאַרישן אינטערנאַציאָנאַליזם", געפרוּווט פון זיך אַראַפּוואַרפן די דורותדיקע ייִדישע ירושה-לאַסט, מען האָט זיך געצאָפּלט פון ווייטיק, שניידנדיק פון זיך פּאַסן, און ס'גרילצט נאָך ביז היינט אין אונדזערע אויערן דאָס פּאַרצווייפּלטע וויי-געשריי פון שעפּערישן זעלבסטמאָרד אין די צופּעליק אַרויסגעכאַפּטע שורות: "פּאַרגייט, פּאַרגייט, איר אומעטיקע זיידעס" ... "שטעטעלע, פּאַרשווינד!" ... "וואַס דאַרף איך שבת ...", "אַ שלאַנג זיך ציט נאָך זיידנס ניגון און פול מיט סם דעם זיידנס כּוּס" ...

אבער יידישקייט איז געווען און אויף שטענדיק פארבליבן ביי זיי אין בלוט און נישט אומזיסט האט דוד בערגעלסאן מיט יארן שפעטער, שוין ערב זיין טראגישן סוף מיט גרויס התלהבות באגריסט דעם ניי-אויפגעגאנג-גענעם שטערן פון אונדזער פראזע ערגעץ אין די גרויע הימלען פון דרום-אוראל. וואס האט באזונדערס גערירט ביי דער יונגער שרייבערין אַנאַ סטעלמאַך ? טאקע די גלאַריפיקאַציע פון פריער פאַרשוועכטן "זיידנס כּוּס" און "זיידנס ניגון"! אבער אַנאַ סטעלמאַך האט אויפגעשיינט און איז תיכף פאַרשלאנגען געוואָרן אין דער קאַלטער פינצטערניש.

פון מיטן די דרייסיקער יארן הייבט זיך אויך אָן די ליקווידאַציע קודם פון די יידישע שולן, מיטל-שולן, ביבליאָטעקן, צייטונגען, מוזיי-און קלוב-וועזן א.א.וו. אין די יארן 1936—1938 זענען אַרעסטירט און שפעטער אומגעבראַכט געוואָרן אַ גאַנצע ריי שרייבער, קינסטלער, ליטעראַטור-פאַר-שער, היסטאָריקער, צווישן זיי אַזעלכע באַרימטע, ווי איזי באַריק, משה קולבאַק, זעליק אַקסעלראַד, מאַקס עריק, ישראל צינבערג, ראַפּאַלסקי און פיל פיל אַנדערע; ס'איז פאַרניכטעט געוואָרן די יעווסעקציע צוזאַמען מיט אירע טאַנגעבער, ס'איז ענדלעך ליקווידירט געוואָרן דער מאַסקווער "עמעס"...

איצט וויסן מיר שוין, אַז די קאַמוניסטישע פאַרטיי און איר געהיים-פאַליציי האט שוין דאָן פאַרפלאַנירט איר מאַרד-אַקציע איבער דער גאַנצער יידיש-סאָוועטישער קולטור. דער אַנפאַל פון דייטשישן נאַציסטישן אַקופאַנט און די פאַלקס-מלחמה קעגן אים האט צייטווייליק אַפגעשטעלט סטאַלינס בלוטיקע האַק איבער דער יידישער קולטור.

בעת דער מלחמה האט זיך מיט אַ באַזונדער קראַפט אַנטפלעקט דער קעמפּערישער עכט-נאַציאָנאַלער גייסט פון דער יידישער ליטעראַטור. די ווערק פון בערגעלסאָן, דער גסתר, מאַרקיש, קוויטקאַ, פינינבערג, קוש-ניראָוו, האַלקין, פעפּער, ליפּע רעזניק, כאַשמּישעוואַצקי, די ווערק פון דער יינגערער פּלעיַאָדע שרייבער-פּראַגטלייט און פאַרטיואַנער האַבן געאַטעמט מיט גאַר דעם צער-און-צאַרן, מיט גאַר דעם טראַגישן גורל פון יידישן פאַלק, וועלכן די נאַציסטישע רוצחים און זייערע מיטהעלפּער האַבן געיאַגט צו די גאַז-קאַמערן און מאַסן-קברים.

צענדליקער יידיש-סאָוועטישע שרייבער זענען העלדיש געפאַלן אויף די שלאַכט-פעלדער קעגן פאַשיזם, צום רום פון סאָוועטישן רוסלאַנד. אין דריי יאַר אַרום נאָך איר גרויסן נצחון, האט סאָוועט-רוסלאַנד, ווי

איר ווייסט, אפגעצאלט דערפאר דער יידישער ליטעראטור, אפגעצאלט מיט מאַסן-אַרעסטן, מיט מאַרד און פאַרטיליקונג.

אַצינד, ווען מיר פירן אונטער אונדזער טרויעריקן סך הכל, דערזענען מיר ערשט, אַז די יידיש-סאָוועטישע ליטעראטור האָט איינגטלעך עקזיסט-טירט ניט מער ווי קאַרגע דרייסיק יאָר, אָבער לויט די וואַגיקע ווערק, וועלכע זי האָט געשאַפן, לויט איר שטענדיק-גליענדיקער יידישקייט, ניט געקוקט אויף דעם טאַטאַלן טעראָר, לויט איר פיינלעכן דערנער-וועג צו איר טראַגישן אומקום, וואָלט עס געקלעקט נישט אויף קיין 30, נאָר אפשר אויף 300 יאָר!

מע וואַרפט פאַר אַט דער ליטעראטור, אַז זי איז צייטנווייז פאַרפלייצט געוואָרן דורך "סאַצערעאַליסטישער" גראַפאַמאַניע, אַז אירע שעפער האָבן אין זייערע ביכער געפרעדיקט די רוצחישע "גענעראַלע פאַרטייליגנע" וועגן "פאַרשטאַרקטן קלאַסן-קאַמף", אַז זיי האָבן אין זייערע בלוטלאַזע אַנגעצווונגענע שאַפונגען געלויבט דעם "געניאַלן פירער", דעם גרויסן פעלקער-מערדער יוסף סטאַלין ימ"ש...

געווען אויך דאָס!...

אָבער ס'וויילט זיך מיר פרעגן די אַלע קלוגע יידישע פראַקוואַרן איבער יידישע קדושים: צי דען איז די זינד פון אַזעלכע אַנעמישע, שוין לאַנג פאַרגעסענע לויב-געזאַנגען טאַקע אַ גרעסערע ווי די זינד ביי יידישע וויסנשאַפטלער, אינזשעניערן און טעכניקער, וואָס האָבן מיט זייער טאַלאַנט און וויסן געפעסטיקט די סאָוועטישע מיליטערישע מעכטיקייט, וועלכע באַדראַט איצט אונדזער קיום?

צי דען האָט, למשל, איציק פעפער מיט זיינע נאַרישע "פלאַקאַטן אויף בראַנדזע" אַנגעטאַן מער שאַדן דעם יידישן פּאַלק ווי, לאַמיר זאַגן, דער אַוויאַציע-קאָנסטרוקטאָר גורעוויטש מיט זיינע "מיג"-עראַפלאַנען? ... ס'וויילט זיך מיר פאַרענדיקן מיט דער גרויסער האַפענונג, אַז אפשר וועט אַט דער קורצער, סעמאַטישער איבערבליק צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור אין ס"פ אַנרעגן אונדזערע ליטעראטור-וויסנשאַפטלער און קולטור-פאַרשער, זיי זאָלן ערנסטער און גרינטלעכער אויספילן אַ גרויסן נאַציאָנאַלן חוב: רעהאַביליטירן ענדלעך, די ביז איצט נישט רעהאַביליטירטע דורך קיינעם, געשענדעטע און געשאַכטענע גרויסע פּאַלקס-קולטור פון סאָוועטישן יידנטום.

יידישע דיכטער

אויף רוסישער ערד

יידיש

מיין שפראך, מיין לידערטראכט,
מיין זאפטיק יידיש וואָרט!
דיין פרישקייט נעמען אָן אַלס אַ געמיש
דרייגאַרנדיקע שוטים ...
באַהאַלטסט פון זיי די אוצרות אויס
איך יענעם טיפן אָרט,
ווי די נשמה פונעם פאַלק
טריפט זינגעוודיק און לויטער.

געטריבן האָט מען דיר,
פאַרחזקט און פאַרדייטשט
— "אַ חוצפה פון אַ דינסט! —
האַבן יחסנים זיך געחידושט,
ווען ווי אַ שאַלעכץ האָט אַ פלאַץ געטאַן
דאָס ביסל עברי-טייטש
פאַר דער פאַרפלייצונג פון המונישן
און יאָדערדיקן יידיש.

דיין וויין, ווי ריינער ניינציקער
איז ברענדיק און שטאַרק,
נאָר ניט באַשערט איז מיר מיין דאַרשטיקייט צו לעשן
ביים בדהן, ביים געזעל און ביי די סעדעכעס אין מאַרק,
וואַלט איך אַרומגעאַנגען בעטלען דייע רעשטן ...

נאָר קיינער איז נישטאַ.

אין מינסק, אין פינסק, אין דאָשעוו און אין שקלאָוו
דאָס ווייסע ציגעלע נאָך שוועבט פאַריתומט איבער קברים,
ווען ס'ווייסט ווו ס'רוט מיין מאַמע ערגעץ אין איר לעצטן שלאָף,
ווי אַ מצבה וואָלט עס דאָרט געוויס פאַרשטיינט געוואָרן ...
נאָר קיינער איז נישטאָ.

אין וואַרשע, ווילנע, טעפליק, מאַנאַסטרישטש
דיין "טאַטע זיסער" טראָגט זיך אום צוזאַמען מיטן
"שמע-ישראל" דאָרטן,

דער ווינט האָט זיי נאָך וואַרעמע פון מיילער אָפגעווישט,
ווי בלומען פריש פאַרבלוטיקטע פון אַ צעשטערטן גאַרטן ...

די צאַרטע בלומענבלעטעלעך פון טויט באַהאַלט איך אויס,
נאָר ניט ווי שמות הייליקע פון אָפגענוצטע ספרים, —
זיי שטאַרקן מיר דאָס האַרץ און האַרטעווען מיין פויסט
און טרייסטן טראָט ביי טראָט אויף שאַרפן שטיין און דאָרן.

אַ, גיב, עברית, מיר אָפ דיין שטראָפנדיקע שווערד,
ווייל שטאַרקער פונעם טויט איר דורותדיקער שניט איז —
ס'גייט ווידער אָפ מיט בלוט,
אויף ס'ניי פאַרגוואַלדיקט ווערט
דיין יינגסטע
און דיין שענסטע שוועסטער —
ידיש!

וואַרקוטאַ 1953.

דוד האפשטיין

"איך ווינטער-פארנאכטן אויף רוסישע פעלדער" ...
וון האסטו פארענדיקט דיין ביטערע עלטער ?

מיין שטילער, מיין צארטער, מיין ליכטיקער, דיכטער,
די פינצטערניש ווערט אלץ געדיכטער, געדיכטער

און בלויז דיין געזאנג האט א קרייז אויסגעשניטן :
"א פערדל אן אלטינקס, א סקריפענדער שליטן" ...

און ענג איז די וועלט און פארקלעמט צווישן וואלקנס —
"ס'איז פאלג מיך א גאנג" פון דער היים ביז דער וואלגע,

ס'א פראסט און א וויגע, געבויגן אין דרייען,
דו שפאנסט און דיין שפור אויפן שניי איז ווי פייער,

און ס'גליווערט דאס הארץ און סע לעכערט דעם אויער
דיין יידישער טרויער, דיין רוסישער טרויער ...

א לעבן איך זע און ביים טויט זען כ'וועל ווידער —
דו פאלסט אויפן בארג פון געקוילעטע לידער

און ס'טרעט איבער דיר — דיין בארימטע "פראצעסיע",
ווי קאן איך, ווי מעג איך, ווי טאָר איך פארגעסן —

זיי זענען אַוועק. ביסט געבליבן אן עלנטער
איך ווינטער-פארנאכטן אויף רוסישע פעלדער ...

ביי וועמען זיך אַנפרעגן, וועמען דען מאַנען,
סע פלאַטערן פאַנען, געשענדעטע פאַנען.

זיי ווערן אלץ בלאַסער און בלאַסער, און בלאַסער
און איבערן מויל שוין דערגייט אונדז דאָס וואַסער,

נאָר ס'בלוטיקט דער זויבערער שניט פון דיין דיכטונג,
ווי ס'בלוטיקט דער מיזרח-ראַנד,
איידער ס'ווערט ליכטיק —

ווער האָט עס געקלערט: מיר'ן שטרעקן די העלדזער?
"מיר שטאַמען פון פעלדזן,
מיר שטאַמען פון פעלדזן!"

מאַסקווע, 1956

דאָס געזאַנג וועגן מאַרקישן

פּרץ מאַרקיש,
פּרץ מאַרקיש!
ס'רוישט ניט קיין וואַלינער מאַרקטאַג —
אין דער שיין פון רוסלאַנדס שייטערס
טראַגן זיך די רויטע רייטער,
ס'פאלן ברידער,
ס'בלוטן לידער,
ס'גייען אויס פון בענקשאַפט מאַמעס,
נאָר ס'גייט אויף אויף ס'ניי און ווידער
אונדזער וועלט אין ווי און פלאַמען.

ס'ווייען ווינטן פון דיין עפּאָס
ביי קורגאַנעס איבער סטעפעס ...
ס'בלייבט דער זונאוּפגאַנג
פאַרחידושט
אינעם אוּפגאַנג אוּפן דניעפער
פאַר דיין מענה-לשון יידיש! ...

שלאַכטן, שלאַכטן, ווידער שלאַכטן.
ס'קראַכט זיך ראַנגלענדיק די געטאַ,
סטאַלינגראַד — די שונאים שמעטערט,
ווי מיט אוּפרייסשטאַף —
אַ פּראַכטצוג,
האַסט אין ערגעץ ניט פאַרשפעטיקט.

פּרץ מאַרקיש.
פּרץ מאַרקיש!
ווי אַ שטורעמדיקער באַרגטייך,
וועלכער וואַרפט זיך פון די הייבן,
ווי קיין אַדלער טוט ניט גרייכן,
אַט פון דאָרט ווי ווינט מיט כּמאַרע
קושן שנייען מיידלש-ריינע

שליידערט זיך אראָפּ דער באַרגטייך
און פאַרצויעמען קאָן אים קיינער !

ס'האָט געפרוּווט זיך
טויט און אימה
אַט דעם דראַנג זיך קעגנשטעלן,
האַט ער זיי באַהערשט ווי שוועלן
צוליב ליכט
פאַר פאַלק און היימלאַנד !

ניט געדאַגהט ! ניט געדאַהגט !
ס'וועט אונדז אויך דער טויט פאַרבייגיין —
ס'לעבט און זינגט,
ווי קיין מאַל שטאַרק איז —
פּרץ מאַרקיש,
פּרץ מאַרקיש !

נאָוועמבער 1960.

א ווארט וועגן לייב קוויטקאָ

ווי האָבן די וויסטע שונאים
אָפן אים געקוקט אין פנים,
קאלט געצילט און אויסגעשאַסן,
מיט אַ קויל זיין מויל פאַרשלאַסן! ...
כ'ווייס ניט.
כ'ווייס, אַז אַ פאַררעטער —
פוילן וועט ער פּרייר צי שפּעטער...
אַבער קוויטקאָ,
קוויטקאָ לייב —
בלייבן לעבן וועט, איך גלייב!

חכמה נעם ביי גרייזע זקנים,
ריינקייט — ביי די קינדער קליינע,
שמעלץ און מיש עס אויס אין איינעם —
איז דאָס קוויטקאָ.

צאַרטקייט באַרג ביי גוטע מאַמעס,
האַרטקייט — ביי די דעמבנשטאַמען,
שמעלץ און מיש עס אויס צוזאַמען —
איז דאָס קוויטקאָ.

שעפּ די ערד, וואָס טוט אונדז נערן,
שעפּ פון הימל קוישן שטערן, —
וועל איך זאָגן, וועל אין שווערן:
דאָס איז קוויטקאָ,
קוויטקאָ לייב,
וואָס וועט בלייבן לעבן,
כ'גלייב!

1957

1. ביי האַלקינס אַרון

געשטרעקט האָט זיך די האַק פון אָט דער שעה,
איר דראַענדיקע שאַרף איז איבער אונדז געהאַנגען ...
און אָט איז דאָס געשען, —
ס'איז האַלקין שוין ניטאָ,
דאָס לידערפולע האַרץ איז אויסגעגאַנגען.

געשטאַרבן איז ער, מע דערציילט, אין שלאָף,
פאַרשפאַרט אָן איבעריקן מאָל דאָס אויג פאַרמאַכן ...
צי שטעלט איר זיך דען פאַר אָן אַנדער סוף? —
דער טויט האָט ניט געוואָגט, ווען ער פלעגט וואַכן.

קיין שליטה ניט געהאַט האָט איבער אים דער טויט,
כאָטש אויף אַ הערעלע דאָס האַרץ האָט זיך געהאַלטן,
ווי יענער דורכזיכטיקער, פולער טראַפן טוי,
וואָס דאַרף אָט באַלד פון בלעטעלע אַ פאַל טאָן
און פאַלט ניט, ניין!

דער טויט האָט ניט געוואָגט
די ליכטיקייט פון זיין געזאַנג באַטרעטן ...
ווען ער געזונגען האָט — פאַרשווונדן פלעג די האַק
און ס'פלעגט דער גזר זיך אַפלייגן אויף שפעטער.

און אָט איז דאָס געשען —
ס'איז האַלקין שוין ניטאָ!
ס'איז דאָ דער הימלבלוי, דער וואַלקנגרוי, דער שטערן,
די ערד איז דאָ. זיין וויי און מוט איז דאָ
און זיין געזאַנג, וואָס אונדז וועט עס געהערן!

2. ביים דענקמאל

איבער אונדזערע פריילעך-פארדאגהטע קעפ, וואָס ווערן אַלץ ליכטיקער, קלאַרער און גרייזער, דער מלאך-המוות מאַכט פינצטערע קרייזן, אזוי ווי דער שאַטן פון שפּאַרבער אין סטעפּ ...

געצילט איז אין יעדן, ווייזט אויס, אָט די פּייל און יעדער פון אונדז וועט נאָך פיל ניט דערגעבן, נאָר דער לייב, אויך אַ טויטער, איז ליבער דעם לעבן, איידער די כלבים וואָס לעבן דערווייל.

מיין דיכטער, איך קום צו דיר —

פּיינלאָז און פּראַסט,

אזוי ווי דער טוי-טראַפּן קומט אויפן גראָז,

אזוי ווי דאָס ברויט און די זאַלץ אויפן טיש,

אזוי ווי דיין וואָרט, וואָס איז לעבעדיק-פּריש,

כ'קום נאָך אַ מאָל זאָגן: ווי טייער די וואָר איז —
כ'וועל קיין מאָל ניט זיין ביי דעם טויט קיין משרת!

3. אין מאַלאַכאַווקע

ווי דאַנקבאַר בין איך אָט דער ערד

וואָס האָט פון זיך אַרויפגעשאַסן

די שיטער-וואַקסנדיקע סאַסנעס.

ווען כ'קום אין זייער קעניגרייך,

אויך איך, מיר דאַכט, ווער אויסגעגלייכט

צו קעפּ פּאַרוואָרפן שטאַלץ און גרין

אויף שלאַנקע זיילן פון בורשטיין

און צווישן סאָסנעס אומגעריכט :
דעם ערשטן האַרבסט — בעריאַזקעס פּלאַמען.
זיי פּלאַמען שטיל ווי יאַרצייטליכט
מיט מיר צוזאַמען ...

יאָ, צווישן ביימער אויף דער ערד
געהיימער ווערט
און היימלעך ווערט.
און טאַקע צוליב זיי, איך קלער,
די גרויקייט בלויט,
דער היבל הויך איז,
מיין פיין צערינט היינט ווי אַ רויכל,
למאי געקומען כ'בין אַהער
ווען ס'לעבט ניט מער מיין ליבער דיכטער
און ס'מאַכט ניט מער זיין שווערער טראַט
דעם וואַלד געדיכטער ...

בנימין חייטאָווסקי

ס'איז געשען, ס'איז געווען און פאַרפּלויגן
און ס'וועט קיין מאָל ניט אומקערן זיך,
ווי די שייץ צו פאַרלאַשענע אויגן,
ווי די פיין צום פאַרשטיינטן געזיכט,

ווי דאָס קול דיינס, וואָס קלינגט נאָך אין אויער,
ווי דיין איינציקער ניגון און זאָג ...
ווי זשע טרייסט מען די ברידער אין טרויער
ביים פאַרשטומטן געפאַלענעם גלאַק?

ס'איז געשען, ס'איז געווען און פאַרפּלויגן
און דו וועסט עס ניט קערן צוריק — —
ס'טראַגט דאָס ליד זיך ווי פייל אויסן בויגן
און דער בויגן צעבראַכן שוין ליגט ...

כ'וועל צעפליקן די פענטעס פון טרויער,
ווייל ס'איז נייטיקער אפשר פון ברויט,
דאָס ליד, וואָס דו האָסט אַ געטרייער
געזונגען להכעיס דעם טויט.

בנימין הייטאָוסקי, געבוירן אין 1916, אין דער ליטע, שטאַמט פון אַ
באַרימטער משפּחה חזנים און פּאָלקס-זינגער. בעת דער צווייטער וועלט-
מלחמה העלדיש געקעמפט קעגן די נאַציסטן אין די רייען פון דער "ליט-
ווישער דיוויזיע", וועלכע איז באַשטאַנען בעיקר פון... יידישע יונגעלייט.
אין איין צייט מיט נחמה ליפשיץ אַנגעהויבן אַרויסצוטערעטן מיט יידישע
לידער און גאַר גיך געוואָרן באַליבט ביים יידישן עולם פון ראַטנפּאַרבאַנד.
פרי געשטאַרבן. מען האָט אים באַערדיקט אויפן ווילנער בית החיים לעבן
קבר פון זיין פריינד, דעם דיכטער יאַסל קאַטליאַר, וועמענס נאַציאַנאַל-
געשטימטע לידער ער פלעג אַזוי שיין זינגען...
געווען אַ שיינער און מוטיקער ייד. כבוד זיין אַנדענק!

א באגעגעניש מיט יאָסל קאַטליאַרס אייניקל

צי האָב איך געקלערט
און צי האָב איך געמיינט?
אַן עדות מיין האַרץ איז,
וואָס בענקט און וואָס וויינט...

איך האָב ניט געקלערט:
אַז דערזען קאַן מען דיר,
אַזוי ווי מע זעט אין אַ שפיגל
ביי ליכט,

דערזען
אין דיין אייניקלס פנימל קלאָר:
ס'איז יאָסל, מיין פריינד, —
זאָל עס פעלן אַ האַר!

ס'האַט פאַלאַנגע גערוישט
אויף די זאַמדן ביים ים,
שעמעריט האָבן כוואַליעס
מיט זוניקן פלאַם,

פון דעם דאָזיקן טאַג
האַט געקאַפעט מיט גאַלד
און דער ים אויף צוריק
מיט בורשטין האָט געצאַלט...

און דיין שטים איז
דערגאַנגען צו מיר דורכן ווינט,
ווען געדריקט כ'האַב צו זיך
אַט דאָס דאָזיקע קינד...

ס'האָבן אייגעלעך אירע
פאַרחידושט געפרעגט,
צוליב וואָס כ'האָב דעם זיידן
אין זיי אויפגעוועקט ...

ס'איז יאָסל, מיין פריינד!
און איך האָב זי געגלעט
און כ'געדענק שוין ניט וואָס
כ'האָב צו איר דאָן גערעדט.

נאָר זי האָט ניט באַנומען
קיין וואָרט פון די רייד ...
ווי אַ טעפּער די וועלט
האָט פאַר איר זיך געשפּרייט.

ס'האָט געקאַפּעט מיט גאַלד
פון דעם דאָזיקן טאַג.
ניט באַפלעקט איז איר וועלט
מיט קיין וואַלקננדל פּלאַג ...

צווישן סאַסנעס און ים
האָט פּאַלאַנגע גערוישט ...
אַ, מיין פריינד, ס'איז איר וועלט,
ווי די אייביקייט גרויס —

זאָל כאַטש זיין דאָרט אַן אָרט,
זאָל אַ ווינקל כאַטש זיין
פאַר דיין זינגענדיק וואָרט,
פאַר דיין זוניקער פּיין.

מאמע-לשון

מייז מוטערלעכע שפראך,
מייז יידיש מאמע-לשון,
דייז פלעמעלע, מיר דאכט,
אָט ווערט עס אויסגעלאָשן ...
אָט האָט מען פראַנק-און-פריי
דייז שריפט אויף בליי צעגאַסן,
דערנאָכדעם מיטן בליי —
די דיכטער אויסגעשאָסן.

אָט האָט מען שטיל, אָן רעש,
פאַרברענט שוין דיינע ספרים
און ס'האַבן זייער אַש
די ווינטן שוין באַוואָרנט.

נאָר ס'פיקט זיך אויף דער צונג
דאָס לשון דאָס פאַרווערטע,
ס'טוט ממזריש אַ ווונק
פון ערגעץ וווּ אַ ווערטל,

ס'טוט פלוצעם, ווי אַ בליץ
פון צווישן שווערע כמאַרעס,
אַ שניידנדיקער וויץ
אויף המנען, אויף פרעהן,

אַ ניגון טוט אַ נעם,
אַ צופ פאַר דער נשמה
און ס'פלייצן פון דער פרעמד,
פון אַלע זייטן שטראַמען —

סיי לעבעדיק, סיי טויט,
סיי יונגע און סיי אַלטע, —

ניטאָ נאָך יענע נויט,
וואָס קאָן דעם גאַנג פאַרהאַלטן.

די מיילער — טרוקן-בראַנד,
ווי צו אַ קוואַל זיי קומען:
אַ ייד און אַ מאַראָן,
אַ גר און אַ משומד.

מע קומט אַהין וווּ ס'רופט,
מיט אויפרייס אַנגעלאָדן,
דאָס הייסע וואָרט, אין לופט
אין פרישער אויסגעבאָדן.

און ס'קלינגט און זינגט און לאַכט
דער גאַנצער וועלט אויף חידוש,
מיין יאָדערדיקע שפּראַך,
מיין מאַמע-לשון יידיש.

מאַסקווע, 1961

צוב לעצטן מאל ביים דענקמאל פון שלמה מיכאעלס.
דער מחבר און זיין פרוי אַניע קערלער פאַר דער
עליה קיין ישראל (1971).

נאַכוואַרט פון מחבר

דאָס בוך "12טער אויגוסט, 1952" איז אייגנטלעך אַ טייל פון אַ גרעסער ווערק א.נ. "די ריזע אויף צוריק (וואַרקומטאָ-ירושלים)".

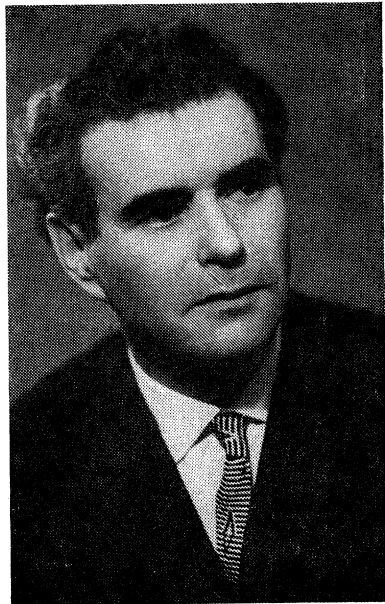
אין קומענדיקן בוך, וועלכן איך פאַרענדיק בקרוב, זענען איינגעשלאָסן דערציילונגען און זכרונות פון די טורמע־און לאַ-גער־צייטן, ווי אויך דאָקומענט־טירטע פאַרצייכענונגען וועגן גע־ראַנגל פון די רוסלענדישע יידן פאַר זייער נאַציאָנאַלן קיום און פאַר אַ פרייער עליה קיין מדינת ישראל.

דער 12טער אויגוסט, 1952. ריכטיקער — ערב און נאַך דער דאָזיקער בלוטיקער דאַטע, — אַט די טעמע האָב איך קיים באַרירט, ווייל איך שילדער נאַך

יענע געשעענישן, וועלכע איך אליין האָב מיטגעמאַכט, — נאַך דאָס, וואָס האָט זיך פאַרקריצט אין זכרון און פאַרשניטן זיך אין האַרץ.

איך בין שוין איצט עלטער פון דעם יינגסטן צווישן די צעשאַסענע דאָן דיכטער — דעם 52 יעריקן איציק פעפער...

אין יאָר 1948, איידער מע האָט אים צוגענומען אין אַרעסט, האָט ער פאַרשריבן:

ווער האָט דערלויבט מיר רויק זיין
און אָפּנעמען די רו ביי די, וואָס ליגן אין די קברים ?
ס'איז זייער רח. ס'איז זייער שלאָף. ס'איז אונדזער פּיין...
עס קוקט דער צער צו מיר און מיינט, אַז איך בין אַרעם,
נאָר רייך בין איך מיט מיין גישט מוחל זיין.

און דאָס איז אויך מיין "רייכקייט", מיין אויסגעפלאָגטע גרויזאָמע
עשירות, מיין אויסגעבלוטיקטע ליידיגשאַפט.

דער מחבר גיט זיך אָפּ אַ חשבון, אַז די דאָזיקע זאַמלונג איז ווייט פון
דעם, וואָס פּען-מענטשן רופן "איינהייט פון סטיל". דאָ וועט דער ליינער
געפּינען זכּרונות, ליטעראַרישע פּאַרטערטן, פּובליציסטיק און אפילו רע-
פּאַרטאַזש. אָפט מאל פּלעכטן זיך איבער די אַלע זשאַנערן אין איינער און
דער זעלבער אַרבעט...

אַבער אַזוי זעט אויס מיין לעבן און אַזא, זעט מיר אויס די אחריות, וואָס
דאָס בלינדע גורל האָט אויף מיר אַרױפגעשליידערט.

אויב ס'איז נייטיק זיך אַנטשולדיקן פאַרן טייערן ליינער און באַזונדערס,
פאַר מיינע פּריינד-קאַלעגן, וועלכע האָבן אפשר דורכגעלעבט עפעס וואָס
ענלעכס און קלערן אפילו גישט באַרירן, חלילה, די "זשאַנער-איינהייט" —
בעט איך ביי זיי גאַנץ אויפריכטיק זיי זאָלן מיר מוחל זיין אַט דעם גרויסן
חטא.

איך ווייס איצט, ליידער, איין איינהייט — די איינהייט פון יענער
ליידיגשאַפט, וואָס כ'האַב שוין דערמאָנט: די ליידיגשאַפט פון קיינמאל גישט
פאַרגעסן און קיינמאל גישט מוחל זיין!
און נאָך אַ זאך — ס'ווילט זיך מיר אין דער שטיל האַפּן, אַז מיין אַרבעט
איז גישט אויפן ווינט:

ערגעץ וווּ האָט זיך מיר אפשר איינגעגעבן אויפלעבן די טייערע פאַר מיר
געשטאַלטן, די לעצטע שעפּער פון אַ צעשאַסענער יידישער קולטור; אַ
קולטור, וואָס ווערט נאָך ביז היינט ניט דערשאַצט און אפילו פאַרשוועכט
סיי אין דער רוסלענדישער פעלקער-טורמע, סיי אויף דער דאָזיקער פּרייער
און... גאַנץ פינצטערער וועלט.

יוסף קערלער

ירושלים, אויגוסט 1977

אינהאלט

זכור

7	א הספד איבער צעזייטע קברים
30	ביים אָנהייב פונעם סוף
	1. אין רעסטאָראַן "ביראָבידזשאַן"
	2. און ווידער אין מאַסקווע
	3. מיט דוד האַפשטיין
	4. ביי דער פאַרחתמעטער טיר
	5. דער זייגער האָט געשלאָגן... דרייצן
	6. ביים "אַלטן"
	7. בנימין זוסקין
	8. דער נסתר
77	מיט פּרץ מאַרקיש
89	הזכרה (א וואָרט וועגן אַהרון קושניראָוו)

נאך אלעמען...

107	ביים דענקמאַל פון מיכאַעלס
109	מיט צען יאָר שפּעטער
111	עדאָ זוסקינאַ טאַנצט
114	וועגן צוויי יידישע אַקטריסעס
115	1. א וואָרט וועגן עדא בערקאָווסקא
117	2. וועגן ליאַליע ראָם ז"ל
123	די יידיש־סאָוועטישע דיכטונג אין דעם נאָך־סטאַלינישן פּעריאָד
150	שפּעטערדיקע באַמערקונגען

עליה

- 157 די צעשטערטע לעגענדע וועגן "שווייגנדיקן יידנטום"
172 ארום דער בריסעלער קאנפערענץ
196 1. דער יידיש-רוסישער "סאמיזדאָט"
200 2. צו דער געשיכטע פון אַ פאַרשניטענער קולטור

יידישע דיכטער אויף רוסישער ערד ...

- 205 יידיש
207 דוד האַפּשטיין
209 דאָס געזאַנג וועגן מאַרקישן
211 אַ וואַרט וועגן לייב קוויטקאַ
212 ביי האַלקינס אַרון (1)
213 ביים דענקמאַל (2)
213 אין מאַלאַכאַווקע (3)
214 בנימין חייטאַווסקי
216 אַ באַגעגעניש מיט יאַסל קאַטליאַרס אייניקל
218 מאַמע-לשון
221 נאַכוואַרט פון מחבר